

İç Denetimin Hileli Finansal Raporlama Üzerine Etkisi: *Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Uygulama*

Öğr. Gör. Dr. Halime Karaca • Doç. Dr. Nevzat Tetik

Fiyat	43244	56978	54568	68211
May	43546	57785	56437	69424
Jun	53654	56353	57675	75234
Jul	56743	58976	59646	
Aug	56783	58976	67454	
Sep	59564	60876	78454	
Oct	67432	64532	79535	
Nov	68422	68953	80535	
Dec	70478	69422	80942	
Total	559861	620394	691502	761502
Percent	21.43%	23.3%	26.38%	28.8%

İç Denetimin Hileli Finansal Raporlama Üzerine Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Uygulama

Öğr. Gör. Dr. Halime Karaca

Doç. Dr. Nevzat Tetik

Published by
Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.
Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep
☎ +90.850 260 09 97
📞 +90.532 289 82 15
🌐 www.ozgur yayinlari.com
✉ info@ozgur yayinlari.com

İç Denetimin Hileli Finansal Raporlama Üzerine Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Uygulama

*The Effect of Internal Audit on Fraud Financial Reporting: an Application on
Independent Auditors*

Öğr. Gör. Dr. Halime Karaca
Doç. Dr. Nevzat Tetik

Language: Turkish
Publication Date: 2023
Interior desing by Yeter Yeşilyurt
Cover design by Mehmet Çakır
Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0
Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-617-0

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub106>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Karaca, H., Tetik, N.,(2023). *İç Denetimin Hileli Finansal Raporlama Üzerine Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Uygulama*. Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub106>. License: CC-BY-NC 4.0

Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi SDK-2022-2646 Proje Kodu ile desteklenmiştir.

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgur yayinlari.com/>

İçindekiler

Tablolar Listesi	i
Şekiller Listesi	iii
Kısaltmalar Listesi	v
Ön Söz	1
Giriş	3

1. BÖLÜM

İç Denetim	7
1. DENETİM VE İÇ DENETİM KAVRAMLARI	7
1.1. Denetim Kavramı	7
1.1.1. Denetimde Teorik Yaklaşımlar	10
1.1.1.1. Vekâlet Teorisi	11
1.1.1.2. Borç Kredibilitesi Teorisi	12
1.1.1.3. Polis Memuru Teorisi	12
1.1.1.4. Rasyonel beklentiler teorisi	12
1.1.1.5. Sigorta Teorisi	13
1.1.2. Denetimi Gerektiren Nedenler	13
1.2. İç Denetim Kavramı	15
1.2.1. İç Denetim Tanımı	16
1.2.2. İç Denetim Unsurları	18
1.2.3. İç Denetimin Amacı ve Kapsamı	20
1.2.4. İç Denetimin Önemi	23
1.2.5. İç Denetimi Gerektiren Nedenler	24
1.2.6. İç Denetim Türleri	27
1.2.7. İç Denetimde Yeni Anlayışlar	30

1.3. İç Denetim Düzenlemeleri	33
1.3.1. Kamuda İç Denetim Düzenlemeleri	33
1.3.2. Sermaye Piyasası Kurulu İç Denetim Düzenlemeleri	34
1.3.3. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu İç Denetim Düzenlemeleri	35
1.3.4. Türk Ticaret Kanunu'nda İç Denetim Düzenlemeleri	36
1.4. İç Denetim Mesleğinin Gelişmesi ve İç Denetçiler	37

2. BÖLÜM

Hileli Finansal Raporlama	41
2.1. Hile Kavramı	42
2.1.1. Hata ve Hile Arasındaki Farklar	45
2.1.2. Hile Unsurları	45
2.1.2.1. Hile Üçgeni	45
2.1.2.2. Hile Karosu	49
2.1.3. Hile Sınıflandırmaları	52
2.2. Hile Teknikleri	54
2.2.1. Varlıkların Kötüye Kullanılması	56
2.2.1.1. Nakit Varlıkların Kötüye Kullanılması	57
2.2.1.2. Stoklar ve Tüm Diğer Varlıkların Kötüye Kullanılması	59
2.2.2. Yolsuzluk ve Ahlaki Olmayan Davranışlar	59
2.2.2.1. Rüşvet	59
2.2.2.2. Çıkar Çatışmaları	60
2.2.2.3. Bahşış ve Hediye Almak	60
2.2.2.4. Ekonomik Gasp	61
2.2.3. Hileli Finansal Raporlama	61
2.2.3.1. Hileli Finansal Raporlama ve Muhasebe Manipulasyon Yöntemleri	62
2.2.3.2. Hileli Finansal Raporlama Kavramı	66
2.3. Hileli Finansal Raporlama Teknikleri	69
2.3.1. Net Değer veya Net Gelir Aşımaları	71
2.3.1.1. Zamanlama Farklılıkları	71

2.3.1.2. Hayali Gelirler	78
2.3.1.3. Borçların ve Giderlerin Gizlenmesi	81
2.3.1.4. Yanıltıcı Varlık Değerlemesi	86
2.3.1.5. Yanıltıcı Açıklamalar	92

3. BÖLÜM

Hileli Finansal Raporlama İç Denetim İlişkisi	97
3.1. HFR'nin Önlenmesi ve Tespiti	97
3.2. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetimin Örgüt İçi İlişkileri	98
3.2.1. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve Kurumsal Yönetim İlişkisi	100
3.2.2. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve Yönetim Kurulu İlişkisi	103
3.2.3. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde Yönetim ve İç Denetim İlişkisi	104
3.2.4. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi	105
3.2.5. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve Denetim Komitesi İlişkisi	109
3.2.6. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve İç Kontrol İlişkisi	113
3.3. Hileli Finansal Raporlamada İç Denetçinin Sorumluluğu	116
3.4. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetimin Etkinliği	120

4. BÖLÜM

İç Denetimin Hileli Finansal Raporlama Üzerine Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Uygulama	123
4.1. Literatür Taraması	123
4.2. Araştırmanın Amacı	129
4.3. Araştırmanın Önemi	130
4.4. Araştırmanın Problemi ve Hipotezleri	131
4.5. Araştırmanın Yöntemi	132
4.5.1. Araştırmanın Modeli	132

4.5.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	133
4.5.3. Araştırmanın Sınırlılık ve Varsayımları	134
4.5.4. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi	134
4.6. Verilerin Analizi ve Bulgular	135
4.6.1. Frekans Analizi Sonuçları	136
4.6.2. Ölçeklere İlişkin Normallik ve Fark Testi	147
4.6.3. Güvenirlik ve Geçerlilik Analizi	158
4.6.3.1. Ölçeklerin Güvenirlik Analizi	158
4.6.3.2. Ölçeklerin Geçerlilik Analizi	163
4.6.4. Korelasyon Analizi Sonuçları	168
4.6.5. Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları	170
4.6.6. Ek Analizler	171
4.6.6.1. Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi	171
4.6.6.2. Yapısal Eşitlik Modeli	179
Sonuç ve Öneriler	183
Kaynakça	191
Ekler	211

Tablolar listesi

Tablo 2. 1.	Hilenin Farklı Sınıflamaları	54
Tablo 4. 1.	Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı	136
Tablo 4. 2.	Katılımcıların Yaşları Dağılımı	136
Tablo 4. 3.	Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımı	137
Tablo 4. 4.	Katılımcıların Unvanları Dağılımı	137
Tablo 4. 5.	Katılımcıların Çalışan Sayısı Dağılımı	138
Tablo 4. 6.	Katılımcıların 3568 Sayılı Yasa Unvanı Dağılımı	138
Tablo 4. 7.	Katılımcıların Faaliyet Süresi Dağılımı	138
Tablo 4. 8.	Firmanın Türünün Dağılımı	139
Tablo 4. 9.	İç Denetim Ölçeğinin Frekans Dağılımı	139
Tablo 4. 10.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı Ölçeğinin Frekans Dağılımları	144
Tablo 4. 11.	Normallik Testi	148
Tablo 4. 12.	Çarpıklık Basıklık Değerleri	148
Tablo 4. 13.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Cinsiyete Göre Dağılımı	149
Tablo 4. 14.	İç Denetim Ölçeğinin Cinsiyete Göre Dağılımı	149
Tablo 4. 15.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Firmanın Türüne Göre Analizi	150
Tablo.4. 16.	İç denetim Ölçeğinin Firmanın Türüne Göre Analizi	150
Tablo 4. 17.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Firmanın Çalışan Sayısına Göre Analizi	151
Tablo 4. 18.	İç Denetim Ölçeğinin Firmanın Çalışan Sayısına Göre Analizi	151
Tablo 4. 19.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının 3568 Sayılı Yasa Unvanına Göre Analizi	152
Tablo 4. 20.	İç Denetim Ölçeğinin 3568 Sayılı Yasa Unvanına Göre Analizi	152

Tablo 4. 21.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Yaşa Göre Analizi	153
Tablo 4. 22.	İç Denetimin Yaşa Göre Analizi	154
Tablo 4. 23.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Eğitim Durumuna Göre Analizi	154
Tablo 4.24.	İç Denetim Ölçeğinin Eğitim Durumuna Göre Analizi	155
Tablo 4. 25.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Unvana Göre Analizi	156
Tablo 4.26.	İç Denetim Ölçeğinin Unvana Göre Analizi	156
Tablo 4.27.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Firmanın Faaliyet Süresine Göre Analizi	157
Tablo 4.28.	İç Denetim Ölçeğinin Firmanın Faaliyet Süresine Göre Analizi	158
Tablo 4.29.	İç Denetim Ölçeği Güvenirlik Sonuçları	159
Tablo 4. 30.	Madde Analizi ve Ölçeğin Toplanabilirliği	161
Tablo 4. 31.	Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı Ölçeği Güvenirlik Sonuçları	161
Tablo 4. 32.	Madde Analizi ve Ölçeğin Toplanabilirliği	163
Tablo 4. 33.	Hileli Finanal İşlemlerin Farkındalığı Ölçeğine İlişkin AFA	164
Tablo 4. 34.	İç Denetim Ölçeğine İlişkin AFA	166
Tablo 4. 35.	İç Denetim ve Alt Boyutları, HFİF Korelasyon Analizi Sonuçları	169
Tablo 4. 36.	Hipotez Testleri	170
Tablo 4. 37.	Ölçüm Modeli Sonuçları	173
Tablo 4. 38.	Ayrışma Geçerliliği (Fornell-Larcker)	175
Tablo 4. 39.	İyileştirilmiş Ölçüm Modeli Sonuçları	176
Tablo 4. 40.	İyileştirilmiş Model Ayrışma Geçerliliği	178
Tablo 4. 41.	Ayrışma Geçerliliği (HTMT)	178
Tablo 4. 42.	Araştırma Modeli YEM Sonuçları	182

Şekiller listesi

Şekil 1.1. Denetim Süreci	10
Şekil 1. 2. Denetimi Gerektiren Nedenler	14
Şekil 1. 3. İç Denetim Fonksiyonunun Faaliyetlerindeki Değişiklikler	23
Şekil 2. 1. Hile Üçgeni	47
Şekil 2. 2. Hile Karosu	51
Şekil 2. 3. Hile Teknikleri	55
Şekil 2. 4. Hilekarların Birden Fazla Hile Tekniğini Birlikte Kullanmaları	56
Şekil 2. 5. ACFE HFR	70
Şekil 3. 1. Kurumsal Yönetim	102
Şekil 3. 2. İç Denetim Bağımsız Denetim İlişkisi	106
Şekil 3.3. İç Denetim ve Denetim Komitesi Arasındaki İlişki	112
Şekil 4.1. Araştırmanın Modeli	133
Şekil 4. 2. YEM Yol Katsayıları	181
Şekil 4. 3. Modelin Yol Katsayıları	181

Kısaltmalar Listesi

AAA	: Amerikan Muhasebeciler Birliği
ACFE	: Sertifikalı Hile Denetçileri Derneği
AICPA	: Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDS	: Bağımsız Denetim Standartları
CCSA	: Kontrol Öz Değerlendirme Sertifikası Sorumlu Üst Yönetici
CFSA	: Sertifikalı Finansal Hizmetler Denetçisi
CGAP	: Uluslararası Kamu Denetçisi
CIA	: Sertifikalı İç Denetçi
COSO	: Sponsor Kuruluşlar Komisyonu
CPA	: Sertifikalı Kamu Muhasebecileri
ECIIA	: Avrupa İç Denetim Enstitüleri Konfederasyonu
FASB	: Muhasebe Standartları Kurulu
FRC	: Finansal Raporlama Konseyi
GKMİ	: Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
HFR	: Hileli Finansal Raporlama
IAASB	: Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu
IASB	: Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu
IFAC	: Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu
IIA	: İç Denetçiler Enstitüsü

KGK	: Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
KMO	: Kaiser-Meyer-Olkin
NCFE	: Ulusal Komisyon Raporu
PLS-SEM	: Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi
SAS	: Denetim Standartları Açıklamaları
SEC	: Sermaye Piyasası Kurulu
SIAS	: İç Denetim Standartları Açıklamaları
SMMM	: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SOX	: Sarbanes-Oxley Yasası
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TİDE	: Türkiye İç Denetim Enstitüsü
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
UMUÇ	: Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesi
YEM	: Yapısal Eşitlik Modeli

Ön Söz

Bu çalışmada hileli finansal raporlama ve iç denetim ilişkisi, hileli finansal raporlamanın önlenmesi ve tespitinde iç denetim sistemi uygulamalarının etkisi konusu ele alınmıştır. Bu çalışmanın tüm aşamalarında her daim desteğini gördüğüm Sayın Doç. Dr. Nevzat Tetik hocama teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Araştırma konusunun belirlenmesinden itibaren, araştırmanın uygulanması ve sonuçlandırılmasında bilgisini ve desteğini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Cengiz Toraman ve Sayın Prof. Dr. Hakan Erkuş hocama teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Desteğini her daim hissettiğim tik üyeleri Sayın Prof. Dr. İbrahim Aksu ve Sayın Prof. Dr. Ahmet Uğur hocama değerli fikirleri ve katkılarından dolayı teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Araştırmanın analizi aşamasında sorduğumuz soruları sabır ve içtenlikle cevaplayan Prof. Dr. Kahraman Çatı hocama teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Ayrıca Lisansüstü eğitim sürecinde değerli görüşleri ve tecrübeleriyle desteğini esirgemeyen tüm muhasebe finansman bölümü hocalarıma teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olduklarını hissettiğim değerli aileme ve eğitim hayatım boyunca beni teşvik eden, bu konuda desteğini esirgemeyen eşime ve çocuklarıma teşekkür ediyorum.

Giriş

Muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen finansal bilgiler, bilgi kullanıcılarına finansal raporlar aracılığıyla sunulur. Finansal raporlar, işletmenin finansal durumuna ilişkin gerekli bilgileri sağlayan temel göstergelerdir. Farklı bilgi kullanıcıları farklı amaçlarla işletmelerin finansal bilgilerine ve dolayısıyla finansal raporlarına ihtiyaç duyarlar. İşletmelerin finansal raporlarının doğru ve güvenilir olması bilgi kullanıcılarının korunması ve doğru kararlar alması noktasında oldukça önemlidir. Ancak yönetsel amaçların gerçekleştirilmesi veya finansal sıkıntıların gizlenmesi gibi nedenlerle bilgi kullanıcılarına doğru finansal bilgiler verilmeyebilmektedir.

Finansal bilgi manipülasyonunda “Hileli Finansal Raporlama, Agresif Muhasebe, Büyük Temizlik Muhasebesi, Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi, Kazanç Yönetimi ve Yaratıcı Muhasebe” gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır. Her ne kadar farklı kavramlarla kullanılsalar da kasıt unsuru bulunması, finansal raporların olduğundan farklı sunulması ya da gerçeklerin saptırılması, hedefe ulaşılması amacıyla çıkarlar doğrultusunda sunum yapılması, finansal bilgi manipülasyonunun ortak özellikleri olarak sayılabilir. Hileli finansal raporlama dışındaki yöntemlerde muhasebe ilkeleri ve standartlarındaki esneklik ve boşluklardan faydalanılarak, kurumun performansı ve finansal yapısına ilişkin yanıltıcı bilgilerin sunulması amaçlanmaktadır. Hileli finansal raporlama yönteminde ise muhasebe ilkeleri ve standartlarına aykırı faaliyetlerde bulunularak kurumun performansının ve finansal yapısının yapay olarak değiştirilmesi söz konusudur. (Stolowy ve Breton, 2004: 7-10).

Hileli finansal raporlama nedeniyle işletmelerin finansal yapısının yapay olarak değiştirilmesi ve faaliyet sonuçlarının gizlenmesi; yatırımcıların zarar etmesine, muhasebe sistemine güveninin sarsılmasına, kaynakların verimsiz ve yanlış alanlara aktarılmasına neden olmaktadır. Hileli finansal raporlama-

nın kuruluşlar üzerinde mali ve itibar açısından birtakım olumsuz etkileri olduğundan, kuruluşların güçlü bir hile önleme programına sahip olmaları önemlidir. Kuruluşlar; hileli finansal raporlamadan kaynaklanan kayıpları azaltmaya çalışırken, hileli finansal raporlama mücadele programları, zaman içinde iç denetçilerin kuruluştaki sistemleri gözden geçirdiği gerçeği ışığında, iç denetim işlevine daha fazla yöneltmektedir (Deloitte,2012).

İç denetçiler, iş ortamında aktif rol almaları ve iç kontrol yapısı hakkındaki bilgi ve anlayışlarından dolayı hileye karşı en önde savunma hattı olarak görülür (Rezaee, 2005: 294). İç denetçilerin organizasyon yapısındaki konumu, eğitimi, personel bilgisi, yönetim politikaları ve işletim prosedürlerine aşina olmaları ve iş koşulları ile iç kontrol ortamını anlama, olası hileli finansal raporlamaya işaret eden hile belirteçlerini belirlemelerini ve değerlendirmelerini sağlar (Rezaee ve Riley, 2010: 209).

Amaçlara ulaşılması, işletmelerin faaliyetleri sırasında oluşan hata ve hilelerin açığa çıkarılması hatta hata ve hile oluşmadan önlenmesinin sağlanması noktasında işletme bünyesinde oluşturulan bağımsız birimler olan iç denetim birimleri işletmelerin en önemli destekçileridir (Moller, 2009: 572 - 580).

Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmanın temel amacını, hileli finansal raporlamanın önlenmesi ve tespitinde iç denetimin etkinliğinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Dört bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde, denetim kavramı literatür kapsamında tanımlanmış, işletmelerin faaliyetleri sırasında oluşan hata ve hilelerin tespiti hatta hata ve hile oluşmadan önlenmesinin sağlanması, işletmelerde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanmasında önemli rol oynayan iç denetim kavramı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca iç denetimin önemi, unsurları, kapsamı ve çeşitleri açıklanmış; iç denetimin tarihi süreçte gelişimi, iç denetime neden ihtiyaç duyulduğu, mesleğin gelişmesi hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; sosyal bir ortamda gerçekleşen ve ekonomiye, işletmelere ve bireylere ağır sonuçlara yol açan hile kavramı, hata ve hile arasındaki farklar, hilenin unsurları, hile teknikleri ve hileli finansal raporlama ve muhasebe manipülasyonları açıklanmıştır. Hileli finansal raporlama tekniklerinin tanımlanmasında ACFE'nin “hile ağacı” baz alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; yönetim kurulu, yönetim, denetim komitesi, dış denetçiler ve menfaat grupları için önemli bir destek fonksiyonu rolünü üstlenen iç denetimin örgüt içinde konumu, hileli finansal raporlamanın tespiti ve önlenmesinde iç denetimin diğer birimler ile ilişkisi konuları üzerinde durulmuştur. Hileli finansal raporlamanın tespiti ve önlenmesinde iç denetimin etkinliği ve sorumluluğu hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, iç denetimin hileli finansal işlemlerin farkındalığında öneminin tespiti için anket düzenlenmiştir. Çalışmada anket, Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşların (KAYİK) denetimi dahil denetim faaliyetlerini yapan ve aktif olan 150 bağımsız denetim kuruluşuna uygulanmıştır. Toplanan veriler istatistiksel analizler yapılarak sonuçlar yorumlanmıştır.

İç Denetim

1. DENETİM VE İÇ DENETİM KAVRAMLARI

Sanayi Devrimi'yle birlikte yaşanan ekonomik gelişmeler işletmelerin ölçeklerinin büyümesine ve ortak sayısının artmasına yol açmıştır. İlerleyen süreçte bilim ve teknolojinin gelişmesi işletme yönetiminin daha karmaşıklaşmasına dolayısıyla işletme risk faktörlerinin artmasına sebep olmuştur (Arslan ve Karkacier, 2019: 430). Bu durum zorlaşan işletme yönetiminde bazı sorumluluk ve yetkilerin devrini gerekli kılmıştır (Karagiorgos vd., 2006: 2). İşletmede çalışan personelin görevlerini başarıyla sürdürmeleri, işletmelerin var olma gayelerine ulaşmaları bakımından hayati önem taşır. İç denetim fonksiyonu işletme yönetimine çalışanların üstlendikleri sorumluluk ve görevlerini yerine getirip getirmediği hususunda güvence sağlamakta, gerekli hallerde işletmenin faaliyetlerini geliştirmek için danışmanlık yapmaktadır. Ayrıca iç denetim, işletmelerin faaliyetleri sırasında oluşan hata ve hilelerin açığa çıkarılması hatta hata ve hilenin oluşmadan önlenmesinin sağlanması ve de işletmenin çalışan ve yöneticilerinden kaynaklanan problemlerin önlenmesi bakımından önem arz etmekte, işletmelerde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Acar, 2008: 79).

1.1. Denetim Kavramı

Anglo-Sakson ülkelerinde "Auditing" şeklinde kullanılmakta olan kelime, muhasebe alanında "Muhasebe/Finansal Denetimi" kavramı ile anlamdaş olarak kullanılmaktadır. Söz konusu sözcük Latince "işitme veya dinleme" manasına karşılık gelen "Audire" fiiline dayandırılmaktadır (Erdoğan vd., 2014: 5).

Audire ise eski Roma ve Mısır medeniyetlerinde kurumların her birinde yapılan ödeme ve tahsilatların alanında uzman birine okunması, uzmanın okunanları dinlemesi sonrasında ödeme ve tahsilatların uygun olup olmadığını araştırmalarını ifade eder (Bozkurt, 1998: 17).

Denetim kavramı; çoğunlukla teftiş, kontrol, revizyon benzeri terimlerle aynı manada kullanılsa da bunun çok ötesinde yöntem ve amaçları kapsayan, genelde bunların sonuçlarından da faydalanan farklı yolsuzluk ve hatalarla birlikte bunlardan sorumlu olanları da açığa çıkaran bir eylemdir.

En kapsamlı ve geniş anlamda denetim kavramı tanımı, Amerikan Muhasebe Birliği (American Accounting Association) bünyesinde faaliyetlerini yürüten Temel Denetim Kavramları Komitesi (Basic Auditing Concepts Committee) tarafından yapılmış olup bu tanıma göre (Cömert, 2016: 9);

“Denetim; ekonomik eylemler ve olaylar hakkındaki beyanların/ iddiaların, bu beyanlarla ilgili önceden belirlenmiş olan ölçütlere uygunluğunun derecesini belirlemek ve sonuçlarını ilgili kullanıcılara iletmek amacıyla tarafsız bir şekilde kanıt toplayan ve değerlendiren sistematik bir süreçtir”.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, denetim unsurlardan oluşmaktadır. Sözkonusu unsurların açıklanması denetimin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır (Erdoğan, 2012: 3). Denetçinin topladığı ve değerlendirdiği kanıtlar, işletmenin iktisadi faaliyetleri ve olayları hakkındaki iddialarıyla ilgilidir. Kanıt toplama da, işletme yönetiminin iddialarının kanıtlar ile ispatlanması amaçlanmaktadır. Yönetim tarafından söz konusu iddialar finansal tablolarda sunulmaktadır. İşletme yönetiminin iktisadi faaliyetlerine ilişkin iddialarından biri, bilanço tarihi itibarıyla işletmenin varlıklarının tümünün gerçek haliyle bilançoda raporlandığı iddiasıdır. Var olma iddiası işletme varlıklarının gerçekte var olduğu, hayali olmadığıdır. Bu iddia ile yönetim, söz konusu varlıkların işletmeye ait olduğunu ileri sürer. Tam olma iddiası işletmenin varlık ve yükümlülüklerinin tümünün finansal tablolarda sunulduğudur. Bunun dışında varlıkların diğer gerçek ve tüzel kişilere ait olmaması, haklar ve yükümlülükler iddiasını oluşturur. Denetçiler iddialarla, önceden belirlenen kriterler arasında uygunluk derecesini belirlemelidir. Denetim faaliyetleri teyit, sorgulama, gözetim ve belgeleri fiziksel inceleyerek söz konusu iddiaları araştırır. Denetçi, finansal tablolarda yer alan iddiaların yerel düzenlemelere, Finansal Raporlama Standartlarına uygun hazırlanıp hazırlanmadığını tespit etmek amacıyla kanıtları inceler (Hayes vd., 2005: 11).

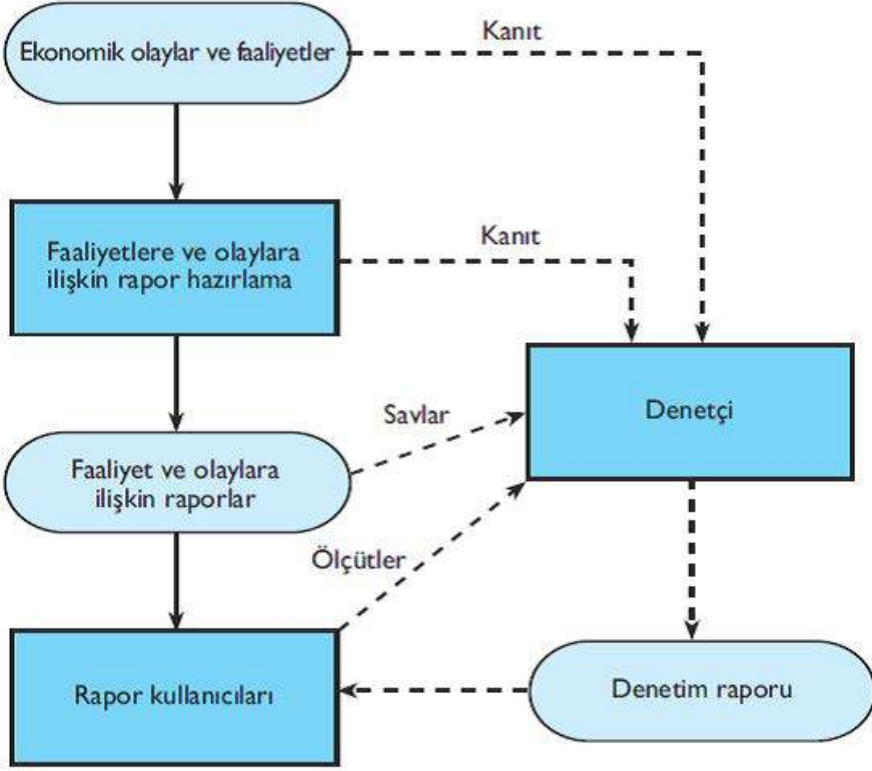
Bağımsız denetçiler, yönetim tarafından ileri sürülen iddialara ilişkin topladıkları kanıtlar ile önceden kabul edilen ölçütleri karşılaştırır. Aralarındaki uygunluk derecesini belirler. Anılan bu ölçütler yasalardan kaynaklanabildiği

gibi, yönetim tarafından belirlenen politika, kural, anlaşmalardan da oluşabilmektedir (Kaval, 2008: 3-4). Denetçinin bilgileri değerlendireceği ölçütleri Türkiye Muhasebe Standartları (TMS/IFRS) ile Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlke ve Kavramları (GKGMİ)'dir (Cömert vd., 2013: 13).

Denetim sonunda elde edilen bulguların raporlanarak ilgililere iletilmesini sağlayacak denetim raporunun hazırlanması, denetim sürecindeki son aşamadır. Söz konusu raporlarla ilgililere önceden belirlenen ölçütler ile denetim sonunda elde edilen bilgiler arasında uygunluk derecesine ilişkin bilgiler verilir. Finansal tabloların denetiminde genel anlamda teknik özelliğe sahip rapor düzenlenir iken, etkinliği denetlenen küçük bir birimde faaliyet denetimi sonucu sözlü sunum şeklinde raporlanabilir (Arens vd., 2012: 5). Denetim sonunda düzenlenen raporların ilgili kullanıcıları; işletmenin ortakları, işletmenin yönetimi, işletme çalışanları, kredi kuruluşları, tedarikçiler ve yatırımcılar gibi farklı kesimlerden meydana gelir.

Sistematik süreç, denetim faaliyetlerinin istenilen sonuçları verecek şekilde yönetimi ve bu hedefle iyi düşünülen ve tasarlananan bir denetim planının yürütülmesiyle mümkündür. İyi planlama; kanıtların objektif toplanmasını ve değerlendirilmesini gerektirir. Diğer bir anlatımla denetçiler kanıtların geçerliliği ve ilgililiği konusunda nesnel araştırmalar yaparak sonuçları değerlendirmelidirler. Kanıtların tipi, nicelik ve güvenilirliği; denetimin türüne göre farklılaşabilir (Kaval, 2008: 3-4). Denetim süreci Şekil 1.1 de tasnif edilmiştir.

Şekil 1.1. Denetim Süreci (Erdoğan, 2012: 4)

Şekil 1.1’de gösterildiği şekilde denetçi, iktisadi olay ve faaliyetlere ilişkin raporların hazırlanması sürecinde, kanıtları toplayarak önceden kabul edilen ölçütlerle olay ve faaliyetlere ilişkin hazırlanan raporlarda; yönetimin ileri sürdüğü iddiaları karşılaştırır. Anılan iddialarla ölçütler arasında uygunluk derecesi, denetçi tarafından hazırlanan denetim raporu ile ilgililere bildirilir (Erdoğan, 2012: 5).

1.1.1. Denetimde Teorik Yaklaşımlar

Denetim; uygulama, teknik, yöntem ve yordamlar serisi olarak tanımlanır. Uygulama sırasında çok kullanılmayan açıklama, tanım, görüş ve iddialar çoğunlukla teorik açıdan ele alınır. Denetim, pek çok kavram ve varsayımdan meydana gelir. Denetimin kavranması, denetimin gelişmesi ve uygulanmasına fayda sağlayacak, denetçilerin karşılaşabileceği pek çok sorunun rasyonel olarak çözümlenmesi için bu alanda yapılacak çalışmalara temel teşkil edecektir (Mautz ve Sharaf, 1961: 1).

Bağımsız denetim faaliyeti sonunda hazırlanan raporlar; işletmenin hissedarları, yöneticileri, kredi kurumları, müşterileri gibi farklı kesimler (karar alıcılar/ilgililer/ bilgi kullanıcıları) tarafından kullanılmaktadır. Denetime ilişkin teoriler; söz konusu kesimlerin birbirleriyle olan etkileşim ve davranış şekillerini açıklayarak, denetime genel bir çerçeve çizer, bağımsız denetimin anlaşılabilirliğini artırır. Ayrıca bu teoriler, denetçinin bağımsızlığı, itibarı ve raporlamanın doğru yapılmasına ilişkin hususların önemini vurgulamaktadır (Esendemir, 2011: 3894).

1.1.1.1. Vekâlet Teorisi

Genellikle muhasebe, finans, ekonomi, pazarlama, siyaset bilimleri, sosyoloji ve örgütsel davranış gibi alanlarda kullanılan vekâlet teorisini; 1960 ve 1970'li yıllarda ekonomistler; birey ya da gruplar arasında risk paylaşımını araştırarak literatürde, risk paylaşımı sorununu, işbirliği yapan tarafların riske karşı farklı tutumları olduğunda ortaya çıkan bir sorun olarak tanımlamışlardır. Vekalet teorisi; bu risk paylaşım literatürünü, işbirliği yapan tarafların farklı hedefleri olduğunda ortaya çıkan vekillik sorununu içerecek şekilde genişletilmiştir (Eisenhardt, 1989: 57- 58). Vekalet teorisi dar manada “mülkiyet sahipleri (asiller) ile diğer bireylerin (vekiller) arasında, birtakım kararların alınmasını da kapsayan yönetim hizmetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla bir sözleşme geliştirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Çoban, 2018: 10). Vekalet teorisi, vekillik ilişkisinde ortaya çıkan vekillik sorunu ve risk paylaşımı sorunu gibi iki sorunu çözmeye odaklanır. Vekalet sorunu; asil ve vekilin çıkarları çatıştığında ve asilin, vekilin faaliyetlerini izlemesinin zor veya pahalı olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, asil ve vekil riske yönelik farklı tutumlara sahip olduğunda risk paylaşımı sorunu ortaya çıkar (Ittonen, 2010: 14).

Vekalet teorisi, vekalet ilişkisi sonucu ortaya çıkan sorunların çözümleriyle alakalıdır. Vekalet problemi yetkiyi veren ile vekil arasında farklı amaçların olması ve yetkiyi verenin vekilin verdiği kararlardan emin olmaması halinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum yetkiyi veren açısından farklı iki probleme sebep olmaktadır. Bu problemler: ahlaki tehlike ve ters seçimdir. Vekilin faaliyetlerinin yetkiyi veren tarafından tam olarak doğrulanamadığı durumlarda, ahlaki tehlike problemi ortaya çıkar. Vekilin işletmeye ilişkin yetkiyi verene göre bilgi üstünlüğü olması halinde ise ters seçim problemi meydana gelir. Bunun yanında yöneticilerin işletmelerde daha iyi pozisyonlara gelebilmek için beceri ve yetenek hususunda yetersizliğini beyan etmemesi, sonrasında ise yetkiyi veren tarafından beceri ve yeteneklerinin yeterli olup olmadığının gözlemlenememesi de ters seçim problemi oluşturmaktadır (Bedük ve Çelik, 2014: 50).

Yetkiyi verenle vekil arasında yapılan sözleşme gelir bazlı olduğundan; vekil, yetkiyi verenin çıkarlarını gözetmek durumundadır. Taraflardan her birinin kişisel çıkarlarını önde tutmaları halinde, yetkiyi verenle vekil arasında çıkar çatışması oluşacaktır. Söz konusu sorunların oluşturduğu maliyetlerin, işletmede olumsuz sonuçlara yol açmaması için sorunlara çözümler bulunarak vekalet maliyetlerini azaltan denetim mekanizmaları hazırlanmalıdır (Furtuna, 2014: 23-24).

1.1.1.2. Borç Kredibilitesi Teorisi

Bu teoriye göre denetimin öncelikli işlevi, finansal tablolara olan güveni artırmaktır. Bu görüşe göre denetçilerin müşterilere sattıkları hizmet, güvenilirliktir (Ittonen, 2010: 4). Denetimden geçmiş mali tablolar, yönetim (vekil) tarafından vekalet verenin yönetime dair güven düzeyini artırmak ve asil ile vekilin arasındaki bilgi asimetrisini azaltmak için kullanılır. Denetlenmiş bilgiler yatırımcıların yatırım kararları için her zaman temel dayanak oluşturmaz. Ancak güvenilirliği artırılmış finansal tablolar kullanıcılarına pek çok yarar sağlamaktadır (Salehi, 2011: 8378). Finansal tablolardaki bilgilerin güvenilirliğinin sağlanması ile işletmenin kolay kredi bulabileceği ve yatırım yapmak isteyen yatırımcıları çekebileceği, teorinin temelini oluşturur.

1.1.1.3. Polis Memuru Teorisi

1940'a kadar en yaygın kullanılan teori polis memuru teorisi'dir. Bu teoriye göre denetçi; hile ve dolandırıcılığın tespitine ve önlenmesine odaklanmalı, bu hususta bir polis memuru gibi davranmalıdır (Ittonen, 2010: 3). Denetlenmiş mali tablolarda pek çok muhasebe yolsuzluklarına rastlanması, patlak veren denetim skandalları, teori hakkında tartışmalara neden olmuştur. Mali tabloların doğruluk ve tarafsızlığı hususunda denetimde meydana gelen gelişmeleri açıklayamaması nedeniyle, teori açıklama yetisini önemli ölçüde kaybetmiştir (Salehi, 2011: 8378). Denetim sırasında bilgilerin tümünün incelenmesi yerine örnekleme yapılması, mali tablolara ilişkin makul güvence sağlanması yaklaşımının kabul görmesi, söz konusu teorinin geçerliliğini kaybettiğinin göstergesidir.

1.1.1.4. Rasyonel beklentiler teorisi

Bu teori Hollandalı Prof. Theodore Limperg Tarafından 1920'nin sonunda geliştirildi. Limperg teorisinde denetim hizmetinin hem talep hem de arz için olduğunu ileri sürmüştür. Limperg'e göre denetim hizmetleri talebi, şirkete yatırımcıların katılımının doğrudan sonucudur. Bu katılımcılar şirkete katkıları karşılığında yönetimden hesap verilebilirliği talep ederler. Yönetim tarafından sağlanan bilgiye ön yargılı olma, yönetim ve paydaşların çıkarları arasında

olası bir farklılık sebebiyle bu bilgilerin denetimi gerekir. Denetçinin sağlama-sı gereken denetim güvencesinin seviyesiyle ilgili olarak Limberg, normatif bir yaklaşım benimser. Denetçinin işi rasyonel bir yatırımcının beklentisini hayal kırıklığı yaşatmayacak şekilde gerçekleştirmektir. Bu yüzden denetim yetkisi verilen denetçinin makul kamu beklentilerini karşılamak için her şeyi yapması gerekir (Salehi, 2011: 8378).

Limberg, çalışmasını denetçilerin sosyal sorumluluk ve denetimlerin toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin sistemlere dayandırmaktadır. Limberg, denetimin toplum açısından değerini ve denetim kapsamında yapılması gerekli çalışmaları ortaya çıkarmakta, mali tabloları kullananlarla denetçiler arasındaki münasebette, denetçilerin toplumun adına güvenilir vekil rolünü üstlendiklerini, vurgulamaktadır (Esendemir, 2011: 3895).

1.1.1.5. Sigorta Teorisi

Sigorta teorisi, finansal tablolardaki hata ve hileler sonucu oluşan zarardan denetçinin sorumlu olacağı temeline dayanmaktadır. Bu teoriye göre denetçiler, bilginin doğruluğuna ilişkin bir anlamda sigorta hizmeti görmektedir. Sigorta teorisi, denetim geçirmiş finansal bilgilere güvenerek yaptıkları yatırımlarda zarar eden yatırımcılar, denetçilerin ihmali davranışlarını gerekçe gösterip zararlarını karşılayabileceklerini iddia eder. Ayrıca denetçilerin raporlanan bilgilerden sorumlu tutulması hukuksal açıdan ihtilaflı durumlardan kaynaklanan zarar beklentisini azaltmaktadır. Davalar nedeniyle tazminat tutarlarına ilişkin beklentiler, finansal piyasalardaki profesyoneller ve yönetim tarafından, sigorta amacıyla, bağımsız denetim talebini artırmaktadır (Esendemir, 2011: 3895).

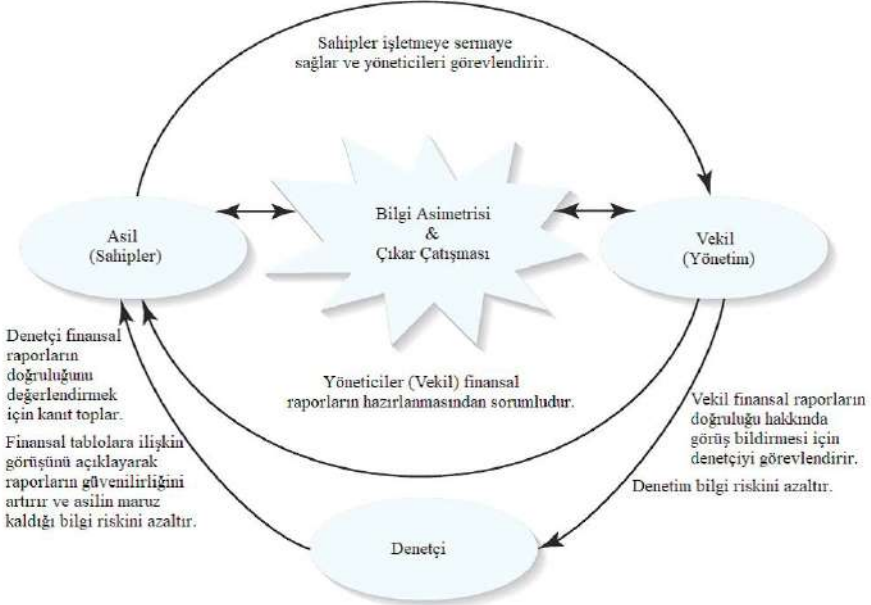
1.1.2. Denetimi Gerektiren Nedenler

Toplumlarda ister kâr amaçlı ister kâr amaçsız bütün kurumların faaliyet sonuçlarıyla ilgili finansal ve finansal olmayan bilgiler, söz konusu kurumlarla ilgilenen kesimleri ilgilendirir (Kavut ve Güngör, 2018: 59). Sanayi devriminden önce, finansal bilginin kullanıcıları yalnızca işletmenin sahipleriymişken, zaman içinde işletmenin ortakları, çalışanları, yöneticileri, işletmeye kredi verenler, devlet, yatırımcılar, tedarikçiler, sendikalar ve müşteriler de bunlara dahil olmuştur. İşletmelerin faaliyetleri ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenen bu kesimlere çıkar grupları denir. Çıkar grupları ihtiyaç duydukları bilgileri işletmenin hazırlayıp sunduğu finansal tablolardan elde ederler. (Kaval, 2008: 6; Esendemir, 2011: 3895). Farklı amaçlar için kullanılan bu bilgilerin doğru, güvenilir ve ihtiyaca uygun olması bu bilgiyi kullanan paydaşlar için son derece hayati bir durumdur. Denetimi gerekli kılan unsurların başında; işletmelere ait finansal bilgilerin gerçeğe uygun, ilgili ve güvenilir olup olmadığının belirlenmesi ge-

lır. Denetimi zorunlu kılan nedenler aşağıdaki başlıklar altında gruplandırılabilir (Kavut vd., 2009: 7).

Çıkar çatışmaları: Finansal tablolardan yararlanan bilgi kullanıcılarıyla finansal tabloları hazırlamakla yükümlü işletme yönetimi arasında yaşanan çıkar çatışmaları, işletmenin finansal ya da finansal olmayan bilgilerinin kasıtlı ya da kasıtsız olarak gerçeği yansıtmamasına neden olabilir. Böyle bir durumda bilgi kullanıcıları yanlış kararlar verecek, yaptıkları işlemlerin zararlı sonuçlanmasına neden olacaktır. Bilgi kullanıcılarının işletmeye ilişkin bilgilere eşit şekilde sahip olamaması, doğru yatırım kararları alamamalarına neden olmaktadır. Söz konusu eşitsizlik taraflar arasında asimetrik bilgi oluşmasına neden olur. Asimetrik bilgi, taraflardan bazılarının işlem hakkında bilgi sahibiyken, öbür tarafların bu bilgiden haberdar olmamaları durumunda ortaya çıkar. İşletmeye ilişkin finansal ve finansal olmayan bilginin tarafsız üçüncü bir kişi tarafından doğrulanması, raporlara olan güveni artıracak ve işletmenin yönetimi bakımından yanlış beyan edilmesinin önüne geçilerek bilgi riskini azaltacaktır. Bilgi riskinin azaltılması, işletmenin hissedarlarına ve yönetiminden sorumlu olanlara pek çok fayda sağlayacaktır (Messier vd., 2016: 6). Bu döngü Şekil 1.2’de yer almaktadır.

Şekil 1. 2. Denetimi Gerektiren Nedenler
(Messier, Glover, Prawitt, 2016: 7)

Önemlilik: İşletmeyle ilgilenen yatırımcı, kreditor, tedarikçi gibi karar alıcıları için en önemli bilgi kaynağı, işletmelerin yayınladığı finansal tablolarıdır. Bu nedenle, karar alıcılar, ihtiyaç duydukları tüm bilgileri bu tablolarla elde etmek isterler. Kullanıcıların alacakları kararlar sosyal, iktisadi ve farklı hayati sonuçlara neden olacağından; denetimden geçen finansal tabloların mevzuata uygunluk ve gerekli açıklamaların varlığının güvencesinin verilmesi gerekmektedir (Esendemir, 2011: 3896).

Karmaşıklık: İşletme faaliyetlerinin hacim olarak büyümesi, alan olarak çeşitlenmesi ve teknolojik gelişmeler söz konusu işletmelerin muhasebe işlemlerini ve finansal tabloların hazırlanma sürecini daha karmaşık hale getirmektedir. Muhasebe sürecinin karmaşık olması hata yapılma riski oluşturduğu gibi yapılan hataların açığa çıkarılmasını da zorlaştırmaktadır. Bu durum, finansal tablolardaki bilgilerin doğruluğunun ve güvenilirliğinin derecesini belirlemek için denetimi gerekli kılmaktadır (Kavut vd., 2009: 9-10).

Uzaklık: Bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duydukları güvenilir bilgiyi kendilerinin doğrudan temin edebilmesindeki sıkıntılar, denetimi gerekli kılmaktadır. Finansal tabloların hazırlanmasına dayanak oluşturan muhasebe kayıtlarına, kullanıcılardan çok azının, doğrudan ulaşma imkanı bulunmaktadır. Farklı özelliklere sahip bilgi kullanıcılarının denetimi yapma yetisine sahip olması, böyle bir yetiye sahip olmaları halinde bile bu incelemenin zaman ve maliyet açısından rasyonel olması söz konusu değildir. Uzaklık, ilgililerin finansal tablolarda yer alan bilgilerin kalitesine ilişkin değerlendirme yapabilmesini kısıtlamaktadır. Bu ilgililer ya finansal bilgilerin kaliteli olduğunu kabul edecek ya da üçüncü bir tarafın güvencesine dayanacaklardır. Bu durumda denetim mekanizmasının oluşumu kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır (Cosserat, 2009: 44).

1.2. İç Denetim Kavramı

Sanayi Devrimi sonrası üretim teknolojisinin hızlı gelişimi ile operasyonel kapsamın genişletilmesi ve birçok yönetim seviyelerine sahip büyük ölçekli organizasyonların oluşmasına, şirket yöneticilerinin doğrudan kontrolleri yapamamalarına neden olmuştur. Bu nedenle yöneticiler adına kontrol faaliyetlerini yapmak için bazı tam zamanlı temsilcilere ihtiyaç duyulmuştur (Karağorgos vd., 2006: 2). Küçük ölçekli işletme yöneticileri, faaliyetlerini ve çalışanlarını etkin yönetebilecek kapasite ve yetkinliğe sahiptir. İşletmelerin büyümesi, faaliyet alanlarının genişlemesi, işletmenin yönetimini güçleştirmiş, yönetimin, alanında uzman kişilere devredilmesini gerekli kılmıştır. Ayrıca küresel boyutta bilgi ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişim, söz konusu gelişimin etkin ve verimli yönetilmesi, sorunlar oluşmadan önleyici tedbirler-

le, organizasyonların bünyesinde şeffaf bir biçimde değerlendirilebilmesi ile sağlanacaktır. Bu bağlamda, iç denetim oldukça önemli bir rol üstlenmektedir (Önder, 2008: 46).

Yaşanan gelişmeler iç denetimin hızla yol almasını sağlamış, zamanla iç denetim yapısında değişiklikler yapılarak iç denetim programları genişletilmiştir. 1941'de ABD'de İç Denetçiler Enstitüsü (Institute of Internal Auditors- IIA) kurulması ile iç denetim, kurumsal bir yapı olmuştur.

İç denetim yıllar içinde ortaya çıkan ve daima organizasyonların değişen ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan bir kurum olarak görülmektedir (Munteanu ve Zaharia, 2014: 2239). Bununla birlikte iç denetimin, organizasyonlar için taşıdığı mana ve nitelikte de değişimler olmuştur. Bu hususta işletmelerin ölçek olarak büyümesi, işlemlerinin artması ve daha karmaşık bir hal alması bunun yanında değişip gelişen dış çevresiyle münasebetlerinde aktif yönetilmeleri gereği tesirli olmuştur. Bütün bunlar kontrol mekanizmasını işletmeler için hayati bir konuma getirerek, iç kontrol sisteminin kurularak işlerlik kazanmasını gerekli kılmıştır. İç denetim faaliyeti; işletmelerin belirledikleri hedeflere ulaşmaları, karşılaşılabileceği belirsizliklerin yönetimine yardımcı, iç kontrolle ilgili bağımsız ve objektif güvence sağlamayı amaçlamaktadır. Örgüt yönetimine iç kontrollerin etkinlik ve yerindeliklerini değerlendirip iş süreçlerinde verimliliği sağlamak, riskler nedeniyle oluşabilecek kayıpları azaltmak gibi benzeri yararlar da sağlamaktadır (Tüsiad, 2008: 6-7). Ayrıca iç denetimin, hata ve hile oluştuktan sonra tespit edilmesi değil, öngöründe bulunarak, yalnızca riskleri değil bununla birlikte fırsatları da ortaya koyması amaçlanmaktadır. Bu anlamda iç denetim; bir değerlendirme ve incelemeden ziyade, geliştirme ve değer katma faaliyetiyle öne çıkmaktadır (Acar, 2008: 79).

1.2.1. İç Denetim Tanımı

İç denetim işletmenin faaliyetlerinin, işletmenin bünyesindeki birimler tarafından önceden belirlenen standartlara uygunluğunun incelenmesi, sapmaların tespit edilmesi ve düzeltilmesi sürecidir (Yılcı, 2015: 10). Dünyada yaşanan gelişmeler ve değişimler iç denetim alanında gelişmeleri beraberinde getirmiş, iç denetimin tanımı, amacı, kapsamı bu değişimden etkilenmiştir (Tarhan Mengi ve Özgül, 2016:7). Yıllar itibariyle tanımlar incelendiğinde iç denetim; başlangıçta muhasebe sorunlarına odaklanmış, zamanla faaliyetlerinin değerlendirilmesinin yanı sıra işletmelerin temel risklerinin tespitine yönelmiştir (Munteanu ve Zaharia, 2014: 2239).

1941 yılında ABD’de kurulan “İç Denetçiler Enstitüsü” (The American Institute of Internal Auditors – IIA)’nın (Pitt, 2014: 4), 1947 yılında yaptığı ve ilk resmi iç denetim tanımı olarak kabul edilen tanıma göre;

“İç denetim; yönetime hizmet amacıyla muhasebe, finans ve diğer kurum faaliyetlerinin gözden geçirilmesinin organizasyon içinde bağımsız olarak değerlendirilmesi fonksiyonu”

olarak ifade edilmiştir (Pehlivanlı, 2010: 7).

1947 yılından sonra 1957 yılında tanımın benzeri bir tanım yapılmış olup 1971 yılında yapılan tanımda “muhasebe ve finansal faaliyetlerin gözden geçirilmesi” ifadesi kaldırılarak “kurum faaliyetlerinin gözden geçirilmesi” ifadesi kullanılmış 1957 yılındaki tanımda yer alan “yönetime hizmet” sınırlaması korunmuştur. 1990 yılında yapılan tanımda bu ifade değiştirilerek “kurum - kuruma hizmet” olarak genişletilmiştir (Pehlivanlı, 2010: 7).

İşletme çevresinde yaşanan önemli değişimler sonucu IIA, Mesleki Uygulama Çerçevesi (Professional Practices Framework) kapsamında 1999 yılında yeni bir tanım yapmıştır. Güncellenen tanım şu şekildedir (IIA, 2008: 11);

“İç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacıyla güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim, kurumun risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur.”

IIA’nin güncellediği tanım incelendiğinde, iç denetim işlevinin değiştiği görülmektedir. Ramamoorti iç denetimin yeni tanımındaki önemli hususları Chapman & Anderson’ dan şu şekilde aktarmıştır (Ramamoorti, 2003: 12);

- Nesnel bir faaliyet olarak iç denetimin sadece organizasyon içerisinde örgütlenmesi gerekmediği organizasyon dışından kaliteli bir iç denetim hizmetinin kabul edileceği belirtilmektedir.
- Güvence ve danışmanlık faaliyetlerini kapsayan iç denetim, proaktif, müşteri odaklı ve kontrol, risk yönetimi ve yönetimdeki kilit konularla ilgili bir yaklaşımdır.
- İç denetimin organizasyonun faaliyetlerini geliştirme ve değer katma amacıyla tasarlandığı açıkça belirtilmekte ve organizasyonlara önemli katkılar sağlayacağı altı çizilmektedir.
- Yeni tanımla “tüm organizasyonu dikkate alarak” denilerek amaçlara ulaşmada organizasyona yardım ile yükümlü kılarak, iç denetimin hizmet alanının genişlemesi sağlanmaktadır.

- İç denetimin risk yönetimi ve etkili yönetişimi sağlamada organizasyon yönetimine yardımcı olacağı varsayılmaktadır. Böyle bir değerlendirme risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçleri dâhil iç denetçilerin bakış açısını ve çalışma alanını genişletmektedir.
- İç denetim mesleği, standartlara dayandırılmaktadır. Standartlar iç denetim yükümlülükleri hakkında kaliteli bir performansı garanti eden belgelenmiş, sistematik ve disiplinli bir süreci oluşturmanın esaslarını sağlamaktadır.

2000'li yılların başlarında yaşanan ve küresel boyutta yankılanan muhasebe skandalları, örgüt risklerinin de iç denetim kapsamına alınmasını gerekli kılmış, mali sonuçların sorumluluğunun yönetimde olması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. İç Denetçiler Enstitüsü Araştırma Kurumu (Institute of Internal Auditors Research Foundation - IIARF), 2003 yılında, 1999'da yapılan tanıma benzer bir tanım yapmıştır. Bu tanım kapsamında iç denetim fonksiyonu, risk yönetimi ve kurumsal yönetim faaliyetlerini, söz konusu faaliyetlere ilişkin sorumlulukları üstlenmeden, görevlerine dahil etmiştir. Finansal raporlama ve risk yönetimine ilişkin sorumluluk üst yönetime ait olup Sarbones Oxley yasasının (SOX) paralelinde olan iç denetim standartlarında da yer almıştır. (Pehlivanlı, 2010: 8).

1.2.2. İç Denetim Unsurları

İç denetim, işletmelerin varlıklarının korunmasının yanında işletmelere değer katan bir fonksiyondur. İç denetim faaliyetinden istenen yararın sağlanması için iç denetim bağımsız, tarafsız ve objektif olmalıdır. İç denetim faaliyetlerini yürüten iç denetçilerin yeterli bilgi ve deneyime sahip olması gerekir. İç denetim unsurları şu başlıklar altında incelenebilir (Özbek, 2012: 97):

- Bağımsız ve tarafsız bir faaliyettir,
- Güvence ve danışmanlık faaliyettir,
- Kurumlara değer katan bir faaliyettir,
- Sistematik ve disiplinli bir faaliyettir.

Bağımsız ve Tarafsız Bir faaliyettir: Bu unsur iç denetimin tanımında vurgulanan iç denetçilerin en önemli özelliğidir. İç denetçilerin yanlı sonuçlara neden olacak bir tehditten bağımsız olması önem arz etmektedir (Tetik ve Karaca, 2022: 366). Bağımsızlık; denetimle ilgili yargı ve kararların özgün olması, denetim faaliyetinin ön yargısız gerçekleştirilmesini ifade eder (Kızılboğa, 2013: 112-113). Denetçiler bakımından bağımsızlık; zihinsel bir davranış ya da denetçinin karakterine ilişkin dürüstlük, doğruluk ve objektif-

lik gibi farklı manalar taşımaktadır (Erken, 2009: 17). İç denetçilerin sahip olması gereken tarafsızlık, iç denetçilerin sorumluluklarını yerine getirirken nitelik ve inançtan taviz vermeden gerçekleştirmelerini sağlayan zihinsel bir yaklaşımdır. Denetimin güvenilirliği ve niteliğinin artırılmasında iç denetçilerin sorumluluklarını, ön yargısız bir şekilde gerçekleştirmesidir (Kızılboğa, 2013: 115). Kurum bünyesinde oluşturulan birimlerde faaliyetlerini yürüten iç denetçilerin; yetkilerini kullanırken, görev ve sorumluluklarını yerine getirirken, kurumdan bağımsız olarak tarafsız değerlendirme ve incelemeler yapmasını sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır. Böylece iç denetimin etkinlik ve verimliliği artırılabilecektir (Memiş, 2008: 83). İç denetçilerin görevleri sürecinde bağımsızlık ve tarafsızlıklarını kaybetmeleri iç denetim sürecini ve denetim görüşünü etkiler. Bağımsızlık ve tarafsızlığı etkileyen nedenler: sosyal baskılar, ekonomik sebepler, kişisel ilişkiler, iç denetim faaliyetlerine yakınlık ve ırk-cinsiyet-kültürel ön yargılar olarak sayılabilir (Pehlivanlı, 2010: 8).

Güvence ve Danışmanlık Faaliyetidir: İç denetimin bir diğer unsuru, iç denetimin esas fonksiyonu olan güvence ve danışmanlık faaliyetleridir. İç denetçi, çalışmalarıyla menfaat guruplarına ve üst yönetim birimine bir güvence verir. Güvence, iç denetimin klasik denetim mesleği ile nitelendirilecek en temel fonksiyonudur. Güvence hizmeti (Assurance Services); bağımsız bir değerlendirme sağlanabilmesi için örgütün risk yönetimi, kontrol ve kurumsal yönetim süreçlerine ilişkin bulguların objektif bir şekilde değerlendirilmesiyle verilebilir (Uzun, 2012: 79). Mali yapı, performans, mevzuat ve düzenlemelere uygunluk, bilgi sistemleri güvenliği denetimine ilişkin görevler güvence hizmetleri kapsamındaki faaliyet örnekleridir (Aslan, 2010: 68). Danışmanlık hizmetleri (Consulting Services); idari sorumluluk almadan bir örgütün faaliyetlerini geliştirmek, etkinliğini artırmak ve onlara değer katmak amacıyla, kapsam ve niteliği denetlenenle birlikte karara bağlanan hizmetlerdir. İşleri kolaylaştıracak öneriler geliştirmek, yol gösterip tavsiyelerde bulunmak, eğitim programları düzenlemek bu kapsamdaki faaliyet örnekleridir (Yurtsever, 2008: 45). Bununla birlikte gelecekte oluşabilecek riskleri öngörerek, bu hususta gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak da danışmanlık hizmetlerine örnek verilebilir (Memiş, 2008: 76).

Kurumlara Değer Katan Bir Faaliyettir: İç denetimin en önemli amacı faaliyette bulunduğu kuruma güvence ve danışmanlık hizmeti vererek kurumu geliştirmesi ve değer katmasıdır. Bu amaç, iç denetimin var olma ve varlığını sürdürebilme gereğidir. Değer; standartlar kapsamında yönetim kurulu, üst yönetim ve menfaat sahiplerine olumlu katkılar sağlayacak mesleki uygulamaların gerçekleştirilmesidir. Değer katma amacının gerçekleştirilebilmesi; iç denetimin hata ve hileleri ortaya çıkarmak, yasa ve mevzuata uygunluktan

öte, kurumun bütün faaliyetleri, işlemleri, raporlamaları ve operasyonlarının etkin ve verimli çalışmasının sağlanmasını gerektirir (Tarhan Mengi ve Özgül, 2016: 11).

Sistemantik ve Disiplinli Bir Faaliyettir: Örgüt içinde birimlerin iç yapılarına özgü bir felsefeleri vardır. Örgütlerin başarılı olmalarını ve varlıklarını sürdürmelerini sağlayan kendilerine özgü iç yapılarıdır. Bu kapsamda iç denetim biriminin felsefesi, disiplinli ve sistemantik oluşudur (Şahin, 2013: 17). İç denetimden beklenen sonucun alınabilmesi için iç denetimin yönetim şekli, yöneticilerinin ve personelinin sayı ve niteliği kadar iç denetim faaliyetlerinin sistemli ve disiplinli olması gerekmektedir. Faaliyetin sistemli olması, iç denetimin planlanmasından başlar, raporlanmasına kadarki bütün aşamaları kapsar. Disiplinli olması ise yayınlanan standart, etik kurallar ve mesleki uygulama temel ilkelerine uyulması ile gerçekleşir (Tarhan Mengi ve Özgül, 2016: 11).

1.2.3. İç Denetimin Amacı ve Kapsamı

İç denetim, örgütün bünyesinde bağımsız olarak kurulan ve örgütün faaliyetlerini bağımsız olarak inceleyip analiz eden ve değerlendiren bir fonksiyondur. İç denetimin amacı; incelenen faaliyetlere ilişkin nesnel analiz, değerlendirme, tavsiye ve yorumlar yaparak yönetimin bütün kademelerine sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olmaktır. Yönetimsel bir kontrol olan iç denetim; diğer kontrollerin etkinliğini ölçer ve değerlendirir. İç denetim, yönetimin belirlediği hedeflerin gerçekleştirilmesi hususunda yeterli güvence sağlamak için yararlanılan bir yönetim aracıdır (Uzun, 1999: 68).

Finansal nitelikli olan ya da finansal nitelikli olmayan örgüt faaliyetlerinin gözden geçirilerek değerlendirildiği denetim türü olan iç denetim, örgütteki kontrollerin verimliliği ve etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Üst yönetime danışmanlık hizmeti veren iç denetim fonksiyonu, örgüt yönetiminin bilgiye dayalı kararlar almasını sağlamaktadır (Güredin ve Uyar, 2021: 21). Diğer taraftan iç denetim, örgütlerde yaşanan önemli faaliyetlerin etkili risk yönetimi ve iç kontrol sistemlerine sahip olup olmadığını araştırarak yönetime önerilerde bulunur (Pickett, 2005: 30). Örgütün yapısı, büyüklük derecesi ve yönetimin bu husustaki istek ve ihtiyaçları iç denetimin amaçlarını belirler (Sağlar ve Tuan, 2009: 345).

Genel anlamda iç denetim fonksiyonunun amaçları (Ducu, 2013: 112):

- Örgüt risklerinin tanımlanması ve minimize edilmesi,
- Yasal düzenlemeler, örgütün politika ve prosedürleri ile uyum sağlanması,

- Yeterli seviyede operasyonel kriterlerin karşılanması,
- Örgütün amaçlarına etkin ve verimli bir şekilde ulaşılması,
- Örgüt kaynaklarının etkili ve rasyonel bir biçimde kullanılması, şeklinde sıralanmaktadır.

İç denetim fonksiyonu, örgüt çalışanlarının sorumluluklarını etkin bir biçimde yapmalarını sağlayarak örgüte değer katma amacı ile denetim faaliyetini yürütür. Bu denetim faaliyetinin amacının merkezinde, örgüt ve örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Bu bağlamda iç denetim faaliyetleri ile örgütün amaçları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Türedi vd., 2015: 64):

- Bir yönetim ve kontrol aracı olarak kullanılması için iç denetimin standartları, süreç ve tekniklerine ilişkin güncellemeleri devamlı araştırarak örgüt yönetime sunmak,
- Örgüt yönetiminin kabul ederek uygulanmasını istediği bu standart ve düzenlemelerin örgüt içinde kullanılıp kullanılmadığını, kullanılması halinde kullanılma düzeyini belirleyerek raporlamak,
- Örgüt faaliyetlerinin yasal düzenlemeler, standartlar ve önceden belirlenen ilke ve yöntemlere uygunluğunu araştırmak,
- Örgütün iç denetimine ilişkin bütün süreç ve politikalarını yazılı olarak düzenlemek,
- Örgüt faaliyetlerinin etkin ve verimli olarak yönetilebilmesi hususunda örgüt üst yönetime yardımcı olmak,
- Örgütün faaliyet sonuçlarının doğruluğunu ve güvenilirliğini temin etmek,
- Örgütün faaliyetlerinin etkinliği ve verimliliğinin temini için tepe yönetimine danışmanlık yapmak,
- Örgütün çalışanlarının görevlerini yapmaları hususunda onlara danışmanlık yapmak,
- Örgütün varlıklarının risklere karşı korunup korunmadığını araştırarak, varlıkların korunmasını sağlayacak önlemleri almak,
- Örgüt kayıtlarının korunmasını sağlayarak örgütün kayıt ve verilerinin korunması gözetiminde bulunmak,
- Örgütün yönetsel kontrolü ve yönetsel başarısını takip etmek,

- Örgüt faaliyetlerinin kalitesini araştırarak faaliyetlere ilişkin gereken iyileştirme tavsiyelerini raporlamak,
- Hata, hile ve yolsuzlukların açığa çıkarılmasını sağlamak; söz konusu eylemlerin önlendiği bir çalışma ortamı sunmak,
- Örgütün; iç kontrol, kurumsal yönetim, risk yönetimi alanlarında değerlendirilmelerde bulunmak,
- Menfaat gruplarına örgütün faaliyet bilgilerine yönelik makul güvence vermek, söz konusu grupların güvenilir bilgiye ulaşmalarını kolaylaştırmaktır.

İç denetim, bir örgütün işlem ve faaliyetlerinin, yönetim dışında bağımsız ve objektif olarak incelenmesi ve değerlendirilmesidir. İç denetim, iç sınırlar ya da coğrafi kısıtlamalara bakmaksızın bir örgütün tüm faaliyetlerini kapsamaktadır (Koçak ve Kavakoğlu, 2010: 124). Hem kamu hem özel sektördeki örgütlerin mevcut risk yönetimi, kontrol ve kurumsal yönetim işlevlerini esas alan bir güvence ve danışmanlık faaliyeti olan iç denetim, kurum ve örgütlerde yönetsel hesap verilebilirlik anlayışının uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, örgütün faaliyetlerine yönelik risklerin tespiti, doğru yönetimi ve bu risklere ilişkin oluşturulan iç kontrol fonksiyonunun varlık ve etkinliğine odaklanır. İç denetim fonksiyonu, uygun bir maliyet ile kontrollerin etkinlik ve verimliliğini artırmayı da kapsamaktadır (Adiloğlu, 2010: 12).

Örgütün içinde ve dışında yaşanan değişim, yönetim anlayışındaki gelişmeler ve iç denetimden beklenen faydalardaki artış, iç denetimi kapsam açısından genişletmiştir. Bu yönüyle iç denetim, birey ve hata odaklı klasik yaklaşımın terk edildiği süreç odaklı yeni yaklaşımı ile proaktif bir işlev üstlenmiştir (Uzun, 2006: 10)

İç denetim faaliyetinin kapsamı, gerekli durumlarda öngörülerde bulunularak örgütün karşılaşılabileceği olası riskler ve fırsatların açığa çıkarılmasını esas alan alışılmış teftiş anlayışının dışında, değer katma, danışmanlık yapma, analiz etme işlevleri ön plana çıkarılarak genişletilmiştir (Türedi vd., 2015: 65).

Örgütün tüm faaliyetlerinin süreçleri, prosedürleri ve politikaları, iş aktiviteleri, organizasyon yapısı, iletişim sistemleri, insan kaynakları, bilişim ve teknolojik yapıları ve raporlamaları iç denetim kapsamındadır. Örgütün mali nitelikli olan ve mali nitelikli olmayan işlevleriyle önceden belirlenen faktörlerin tamamının gözden geçirilmesi, gözetilmesi, denetlenmesi ve geliştirilmesi iç denetimin kapsamındadır (Kaya, 2010: 6). İç denetimin tarihi süreçte değişen rolü Şekil 1.3'te özetlenmiştir.

Şekil 1. 3. İç Denetim Fonksiyonunun Faaliyetlerindeki Değişiklikler (Ducu, 2013: 114).

1.2.4. İç Denetimin Önemi

İç denetim; çok basit bir şekilde gözlem, sayma ve kayıtların çifte kontrolü şeklinde yapılan denetim sürecinin arkasında yıllarca çok önemsenmeden ya da herhangi bir değişikliğe uğramadan kısmi olarak yürütülmüştür. Sanayi devrimi sürecinde örgüt organizasyon ve sistemlerinde, karmaşıklık ve hızlı bir değişim yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra örgütlerin organizasyon ve sistemlerinde yaşanan değişimlere paralel olarak iç denetim faaliyetlerinde köklü değişimler başlamıştır (Memiş, 2008: 77).

Son dönemlerde gözlemlenen bu değişime ışık tutan pek çok etken vardır. Bunlar: ekonomik faaliyetlerin küresel açıdan hız kazanması, yatırımcıların sayı ve çeşitlilik bakımından artması, giderek büyüyen, artan ve karmaşıklaşan örgüt faaliyetleri sonucunda örgütün profesyonel yöneticiler tarafından yönetilmesi ve söz konusu yöneticilerin gözetiminin gerekliliği sayılabilir. Bununla birlikte örgüt faaliyetlerinin etkenlik ve etkinliğinin önem kazanması, iletişim ve teknolojinin ilerlemesi, hileli finansal raporlama skandalları sonucu yaşanan şirket iflasları ve bu iflaslar sonucu yapılan yasal düzenlemeler de bu etkenler arasındadır. Yaşanan bu gelişmeler iç denetim ihtiyacını artırarak, iç denetimin önemini ve zorunluluğunu ortaya çıkarmış, düzenlemeler sonucuna pek çok sektörde iç denetim zorunlu kılınmıştır (Yurtsever, 2015: 90).

İç denetim fonksiyonunun önemli hale gelmesindeki etkenler kısaca şunlardır:

- Globalleşme,
- İşlemlerin Sayıca Artması ve Karmaşıklaşması,
- Bilgi Teknolojilerinin Gelişmesi,
- Hileli Finansal İşlemler,
- Kurumsal Yönetim Alanında Yaşanan Gelişmeler

1.2.5. İç Denetimi Gerektiren Nedenler

İşletmelerin belirledikleri hedeflere ulaşmalarına katkı sağlayan, işletmelerin faaliyetlerine değer katan, kontrol süreçlerini etkinlik açısından değerlendiren iç denetim fonksiyonunun önemi zamanla artmaktadır. İç denetimin güçlü olması, işletmede kontrol mekanizmasının düzenli çalışmasına yardımcı olur, verimlilik ve rekabet edilebilirliği artırır (Adiloğlu, 2010: 22). İşletmelerde iç denetim fonksiyonunu gerektiren nedenler, aşağıda özetlenmiştir.

Sorumluluk ve Hesap Verebilirlik: İşletmelerin faaliyetlerinin genişlemesi, ortak yapısının değişmesi yönetimini zorlaştırmaktadır. Yönetimin zorlaşmasıyla işletmelerin yöneticileri yetki ve sorumluluklarının bir kısmını çalışanlarına devretmek durumunda kalmaktadırlar. Yetki ve sorumlulukların devredilmesiyle yetkiyi devralanlar, söz konusu yetkilerinden kaynaklanan kararlarla ilgili hesap verme sorumluluğunu da taşımaktadır. İşletme yönetiminin belirledikleri hedeflere ulaşılmasında etkili olan çalışanlarının, görevlerini etkin bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini ya da hangi ölçüde gerçekleştirdiklerini öğrenmeleri gereklidir. Böyle bir durumda yönetimin bireysel imkanlarıyla sorumlulukların ne kadarının gerçekleştirildiğinin tespiti mümkün olamamakta, çalışanların performanslarına ilişkin hazırladıkları raporları, taraflar arasındaki çıkar çatışması nedeniyle doğru sonucu vermeyebilmektedir. Bu kapsamda iç denetçiler, bilginin toplanması, analiz edilmesi ve problemlerin belirlenmesi konularında mesleki yeterlilikleri sebebiyle belirlenen faaliyetleri yönetime vekaleten yürütürler (Gönen ve Çelik, 2005: 42). Bununla birlikte, yönetim kurulu üyeleri, genellikle tepe yönetiminin kararlarına veya tekliflerine ilişkin değerlendirmeleri yapabilecek bilgiden yoksundurlar. Yönetim kurulu üyelerinin hem hissedarlara hem kamuya olan sorumlulukları dikkate alındığında, organizasyonun faaliyetleriyle ilgili ulaştıkları tarafsız ve güvenilir bilgilerle tepe yönetiminin karar veya tekliflerini değerlendirebilmeleri gerekmektedir. İç denetçiler gerekli incelemeleri yaparak bilgileri raporlarlar. Böylece tepe yönetiminin güvenilir ve tarafsız bilgi ihtiyacı karşılanarak yöneticilerin hesap verebilirliği de sağlanmış olur (Korkmaz, 2007: 6).

Vekalet İlişkisi (Yetkilerin Devredilmesi): İşletmenin hissedarlarıyla yöneticileri arasında oluşan ilişki vekalet teorisi çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Vekalet teorisi, hissedarlar ile yöneticiler arasında vekalet sözleşmesine dayanan ve hissedarların yöneticiler kadar bilgi sahibi olmadığı ve bu asimetrik bilginin hissedarların çıkarlarının yöneticiler tarafından korunup korunmadığının takip edilmesini negatif yönde etkilediği hipotezine dayanır (Adams, 1994: 8). Yetkinin devredildiği yöneticiler, sorumluluklarını yerine getirmeleri karşılığında kişisel çıkarları doğrultusunda daha fazla kazanç elde etmek eğilimindedirler. Yetkilerini devreden hissedarlar, yöneticilerin kendilerine tevdi edilen kaynakları etkin ve verimli kullandıkları konusunda endişelidirler. Bunun yanı sıra hissedarların, yöneticilerin görev performanslarının değerlendirilmesinde yeterli zamanları ya da teknik yetenekleri bulunmamaktadır (Korkmaz, 2007: 7).

Bu durumda iç denetim, vekil konumunda olan yöneticinin işletmenin kaynaklarının idaresi ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesi hususunda ortaya çıkabilecek düzensizlikleri izleme, kontrol etme ve raporlama işini yüklenerek hissedarların şüphelerini ortadan kaldırmaktadır. Bağımsız ve objektif olarak yürütülen denetimler, yöneticilerin sorumluluklarını yerine getirdikleri noktasında hissedarlara güven sağlamaktadır. Ayrıca iç denetçiler, finansal olan ya da olmayan işlemlerin ve olayların denetimleriyle hissedarlar ve yönetim arasında olası çıkar çatışmasını önler (Gönen ve Çelik, 2005: 42). Asimetrik bilgi sorununun çözümünde yönetici faaliyetlerinin etkinlik ve maliyet açısından izlenmesinde yardımcıdır (Adams, 1994: 8).

Yönetime Danışmanlık ve Yardım: Danışmanlık hizmetleri; tavsiye niteliğinde olan ve çoğunlukla yönetimin özel talebiyle gerçekleştirilen, kapsam ve niteliği yönetim ve iç denetçiler arasında yapılan sözleşmeyle belirlenen, örgütün faaliyetlerini geliştirmek ve değer katmak için tasarlanan faaliyetlerdir (Yurtsever, 2015: 94). Danışmanlık hizmetiyle organizasyonun amaçlarının gerçekleştirilmesine ilişkin faaliyet ve işlem süreçlerinin sistematik bir biçimde değerlendirilme ve geliştirilmesine ilişkin tavsiyelerde bulunulur. Bunun dışında ödemeler ya da işlemlerin veya muayyen bazı işlem ve işlerin gerçekleştirilmesi esnasında görüş bildirilmesi gibi kısıtlı bir anlayış değil, organizasyona değer katacak ölçüde sunulacak kapsamda danışmanlık hizmeti hedeflenmektedir (Gönülaçar, 2007: 9).

Uluslararası denetim standartları kapsamında; mesleki eğitim ve deneyim, bütün meslek mensuplarının sahip olması gereken niteliklerindedir. Bu niteliklere sahip iç denetçiler; faaliyetlerinde karşılaştıkları her türlü olumsuzluk, hata, hile ve uygulamadaki eksiklikleri açığa çıkararak düzenledikleri denetim raporu ile yöneticilere bildirmekle beraber, ileriki dönemde bunlar ve benzeri sorunlarla karşılaşmamak için de yöneticilere eğitim ve danışmanlık hizmetlerinde bulunabilirler (Gönen ve Çelik, 2005: 42). İç denetçilerin danışmanlık

hizmetini gerçekleştirirken; kontrol, yönetim, planlama, muhasebe ve işletme örgütlenmesi alanlarında, işletmenin faaliyetlerini yöneticilerin bakışıyla değerlendirilebilecek yetkinlikte olmaları gerekmektedir. Bu nitelikleri taşıyan iç denetçiler, organizasyonlara değer katabilirler (Türedi, 2011: 37).

Hileli İşlemlere Karşı Korunma İhtiyacı: Teknolojideki gelişmeler, ticari işlemlerin çeşitliliğinin artması, muhasebe sisteminde oluşan hataları ve hileleri sayı ve çeşit açısından artırmıştır (Hatunoğlu vd., 2012: 169). Muhasebe sisteminde kasten yapılmayan yanlışlar hata, kasten yapılan hile olarak tanımlanmaktadır. Hatalı işlemler; kayıtlara alınması gereken iktisadi olay, tutar ya da açıklamanın mali tablolara alınmaması ya da yanlış bir işlem veya tutarın mali tablolara alınması sonucunda oluşur. Hileli işlemler ise suistimal, usulsüzlük, yolsuzluk benzeri düzensizliklerin işletmenin çalışanları, yöneticileri veya bunlar dışındaki kişilerce çıkar sağlanması için bilinçli olarak mali tablolara yansıtılmasıdır (Adiloğlu, 2010: 25). Bu hatalı ve hileli işlemlerin sonunda sunulan bilgiler, işletmenin gerçek durumunu yansıtmamaktadır. Bu durum işletmenin mali tablolarında sunulan bilgilere göre karar alan işletmenin içinden ve dışından menfaat gruplarının yanlış kararlar almalarına neden olmaktadır. İşletmenin gerçek durumunu göstermeyen bu bilgilere göre işletmenin doğru kararlar alması ve belirlediği hedeflere ulaşması engellendiği gibi, varlıkların korunamamasına da neden olmaktadır. Benzer şekilde işletmenin dışından söz konusu bilgileri kullanarak yatırım kararları alan yatırımcılar aldıkları yanlış kararlar nedeniyle iktisadi varlıklarını kaybetme tehlikesi yaşayacaklardır (Hatunoğlu vd., 2012: 170). Ayrıca giderek karmaşık bir hal alan finansal araç ve piyasalara bağlı olarak, işletmenin dışından bağımsız kişilerin yaptıkları incelemelerle bu usulsüzlüklerin, hileli işlem ve eylemlerin tespit edilme ihtimali azalacak ve maliyeti artacaktır (Korkmaz, 2007: 7).

Hatalı ve hileli işlemleri önlemede güvenilir yöntem, güçlü bir iç denetimle desteklenen iç kontrol sistemidir. İç denetçiler; işletmenin personelinin yapabileceği bütün hileli işlemlerin tespit edilmesi, yönetime bildirilmesi ve iç kontrollere ilişkin zayıflıkların giderilmesine yönelik yönetime önerilerde bulunma ve danışmanlık yapma fırsat ve imkanına sahiptir. Bahsi geçen hususlarda iç denetçiler bağımsız ve objektif olarak faaliyetlerini sürdürdüklerinde işletmeye değer katmış olurlar (Türedi, 2011: 39).

Tasarruf İhtiyacı: Belirli kriterler dahilinde gerçekleştirilen denetim faaliyetleri sonunda tespit edilen noksanlıkların düzeltilmesiyle işletmeler, maddi bakımdan önemli tasarruflar elde edebilmektedir. Açığa çıkarılan maddi kayıplar, iç denetim maliyetlerine tekabül edecek mahiyette dahi olabilmektedir (Bozkurt, 2007: 7). Bu bakımdan iç denetim; organizasyonlarda operasyonların verimli ve etkin yürütülmesinde, eksikliklerin saptanmasında, söz konusu

aksaklıkların giderilmesi için düzenleyici fiillerin tespit edilmesi ve bu fiillerin uygulanması hususunda yönetime önerilerde bulunulmakta ve maliyetlerin azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Hatunoğlu vd., 2012: 170).

1.2.6. İç Denetim Türleri

İç denetim; mali denetim, performans denetimi, sistem denetimi, uygunluk denetimi ve bilgi teknolojileri denetimi olarak sınıflandırılmaktadır. Anılan denetim türlerinin tanımları aşağıdaki gibidir (Aslan, 2010: 75).

Mali Denetim: Finansal tablo denetimi ya da finansal denetim şeklinde de ifade edilen mali denetim, mali tablolar ve bu tabloların dayanağı olan muhasebe kayıtlarının incelenerek raporlanmasıdır (Aslan, 2010: 75). Mali denetim, işletmenin muhasebe sisteminin hazırladığı mali tablolarının işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçlarının gerçeği hangi ölçüde yansıttığı açısından incelenip finansal tabloların güvenilirliğine dair güvence verilmesi ve raporlanması sürecidir (Bozkurt, 1998: 27). Bu kapsamda bilanço, gelir tablosu, kar dağıtım tablosu, muhasebe politikalarının özeti ve dipnotların önceden belirlenen kriterlere uygun hazırlanıp hazırlanmadığı, söz konusu tablolarla sunulan bilgilerin doğruluğu, bu bilgilerin belgelerden defterlere, defterlerden mali tablolara doğru yansıtılıp yansıtılmadığı benzeri konular incelenerek değerlendirilir (Selimoğlu, 2013: 16).

Mali denetim, denetim mesleğinin geliştiği ülkelerde gerek bağımsız gerek iç denetçilerin ilgilendikleri alandır (Çevikbaş, 2011: 54). Muhasebe kontrollerinin yeterliliği ve mali denetim teknikleri benzer olmakla birlikte, örgütün yöneticilerine görüş sağlamak ve güvence vermek amacıyla yapılması, iç denetimi dış denetimden ayırmaktadır. (Uzay, 1998: 165). İç denetim birimi tarafından yürütülen mali denetimle, örgütün faaliyetlerine ilişkin işlemlerinin mali tablolara gerçek haliyle yansıtılıp yansıtılmadığı, muhasebe süreçlerindeki kontrollerin yeterliliği ve etkinliğinin tespitinin yanı sıra, yönetime sunulan örgütün faaliyet bilgilerinin yeterlilik ve güvenilirlik açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır (Özbek, 2012: 150). Hata ve hileleri bulmak, önlemek, kayıtlarda bulunan varlıkların örgütte var olup olmadığını tespit etmek, iç denetimin amaçlarından biridir (Uzay, 1998: 163). İç denetim birimince gerçekleştirilen faaliyetler; örgütün dış denetime hazırlanmasını sağlayarak, denetim maliyetlerini düşürmekte ve denetçilerin işlerinde kolaylık sağlamaktadır (Tarhan Mengi ve Özgül, 2016: 74).

Performans Denetimi: Performans denetimi; faaliyet denetimi, paranın karşılığı denetimi, yönetim denetimi, başarı denetimi olarak da ifade edilmektedir (Acar, 2008: 82). Performans denetimi; yönetimin tüm kademele-
rindeki işlem ve faaliyetlerin

planlanması, uygulanması ve kontrolü aşamalarında etkililik, ekonomiklik ve verimlilik açısından incelenmesi ve değerlendirilmesidir (Başpınar, 2006: 26).

Uygulama kapsam ve alanı oldukça geniş olan performans denetimi; sadece muhasebe işlemleriyle sınırlı olmamakta, bununla birlikte örgütün mali nitelikte olmayan bütün işlemleriyle de ilgili olmaktadır. Performans denetimi, çok kapsamlı olduğundan tanımlanması oldukça zordur. Fakat performans denetimindeki zorlukların en büyüğü faaliyetlerin etkinlik ve verimliliğinin nesnel olarak belirlenememesidir (Güredin ve Uyar, 2021: 19).

İç denetçiler performans denetimi sürecinde, örgütün politikası ve önceden belirlenmiş stratejileri ışığında amaçlarına hangi oranda ulaştığını inceleyer. Denetçiler birim yöneticilerinin, mevcut kaynaklarıyla örgütün hedef ve amaçlarına hangi oranda ve nasıl ulaştığıyla ilgilenir (Sawyer vd., 2005: 301). Amaç ve hedeflerin başarıma oranı etkenliği, bu amaç ve hedeflere ulaşmada kullanılan kaynaklar ise verimliliği ifade etmektedir. Buradan etkenlik; aksaklık olmadan kusursuz olarak yapılan üretim, etkinlik ise bu üretimin minimum maliyet ile gerçekleştirilmesidir (Arens vd., 1997: 791).

Denetçiler performans denetimi sürecinde yalnızca örgüt içinde gerçekleştirilen faaliyetler ile değil, yanı sıra yönetsel kontroller ile de ilgilenirler. Bu denetim sırasında denetçiler; örgütün politikalarını, iç kontrolün ve örgütün önceden belirlenmiş amaçlarına ulaşmasını etkileyen faaliyetlerin her birinin başarısını ve etkinliğini değerlendirmektedir. Bu sebeple iç denetçilerin; örgütün amaçlarının belirlenmesi, politikalarının geliştirilmesi gibi örgütün planlama ilkeleri hususunda bilgiye sahip olmaları gerekmektedir (Sawyer, 2005: 301-302).

Uygunluk Denetimi: Bir örgütün mali olan veya mali olmayan tüm işlem ve operasyonlarının önceden belirlenmiş yöntem, politika, kural, standart ve mevzuata uygun olup olmadığını tespit etmek amacıyla yürütülen denetim faaliyetidir (Alptürk, 2008: 22). Uygunluk denetiminde elde edilen sonuçlar geniş kitlelere değil, genellikle sınırlı sayıdaki ilgililere, yetkili kişiler ya da kuruluşlara raporlanır. Uygunluk denetiminde iç denetçi; yapılan işlemlerin ilgili kanun, tüzük, yönetmelik ve diğer mevzuata uygunluğunun denetlenmesinin yanı sıra, mali işlemlere yönelik karar ve tasarrufların amaç ve politikalara, yıllık programlara, stratejik plana ve performans programına uygunluğunun değerlendirilmesi ve denetlenmesi görevini üstlenir (Koçak ve Kavakoğlu, 2010:125). Örgütün dışından kamu otoritelerinin hazırladığı kanun, tüzük, yönetmelik ve diğer mevzuata uymaması durumunda örgüt idari, mali ve cezai yaptırımları alabilmektedir. Örgütün içinde üst yönetim tarafından geliş-

tirilen yordam, politika ve kurallara uymaması durumunda ise örgüt, etkenlik ve etkinlik kayıplarıyla karşı karşıya olur (Tarhan Mengi ve Özgül, 2016: 74).

Bilgi Teknolojileri Denetimi: Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, meslek olarak denetimi önemli ölçüde etkilemektedir (Ertaş ve Güven, 2008: 50). Bilgi teknolojilerinin sürekli gelişimi ve bilgisayar kullanımının artması, denetçilerin, denetim sırasında elde ettikleri kanıtların bir kısmının elektronik ortamlarda elde edilmesini zorunlu kılmıştır. Denetim sürecinde yer alan veriler zamanla dijital ortamlarda yapılırken, denetçilerin, söz konusu verileri geçerlilik, güvenilirlik ve eksiksizlik bakımından test etmeleri gerekmektedir (Toraman, 2002: 1-2).

Bilgi teknolojileri denetimi; örgütün bilgilerinin doğruluğunun onaylanması amacıyla örgütün bilgi sistemleri, uygulamaları ve işlemlerinin değerlendirilmesidir (Kara ve Anadolu, 2016: 424). Söz konusu inceleme bilgisayar tabanlı uygulamalarda verimlilik, ekonomiklik ve etkinliğinin tespitini de kapsamaktadır. Bununla birlikte değerlendirmede geçerli, yeterli, güvenilir bilgi sistemlerinin tasdikinin yanı sıra, bilgi teknolojileri altyapısı içindeki iç kontrollerin yeterli olup olmadığı da denetlenmektedir (Kara ve Anadolu, 2016: 424). Bilgi teknolojileri denetimini gerektiren durumlar aşağıda açıklanmıştır. Bunlar (Gündoğan, 2016: 19-20):

- Örgütün faaliyetlerinin önemli oranda bilgi teknolojileri vasıtasıyla gerçekleştirilmesi sonucunda kritik verilerin izlenmesi ve kontrolünün güçleşmesi,
- Bilgi teknolojilerinin zamanla daha karmaşıklaşması,
- Kurumsal yönetime yönelik bilgi teknolojileri güvenliğinin öneminin artması,
- Bilgi teknolojilerinin oluşturduğu risklerin, örgütün faaliyetlerinde farklı risk faktörlerinin oluşumuna neden olması,
- Bilgi sistemleri tarafından kullanılan teknolojilerin örgütün ihtiyaç ve amaçlarına uygun olup olmadığının tespit edilmesi,
- Bilgi sistemleri nedeniyle oluşan risklere yönelik örgütün tedbir almak istemesi,
- Bilgi sistemlerine ilişkin yasal mevzuata uyum sağlanmasıdır.
- **Sistem Denetimi:** Örgütün iç kontrol sistemi ve faaliyetlerinin örgütte değer katacak anlayışla incelenmesi, eksik hususların belirlenmesi, uygunluk ve kalitenin incelenmesi, uygulamada kullanılan teknik ve yöntemlerin yeterlilik bakımından ölçülerek değerlendirilmesi süre-

cidir (Başpınar, 2006: 26). Diğer bir anlatımla örgütün hedeflerine ulaşmasında iç kontrolün etkinlik ve yeterliliğinin ayrıntılı olarak incelenmesidir (Aksoy, 2008: 86).

İç kontrollerin önemli bir bölümünü oluşturan iç denetim fonksiyonu hem iç kontrol sistemlerinin örgütün amaçlarına uygun olarak çalışmaları hem de karşılaştıkları risklerin minimuma indirilmeleri hususunda güvence sağlama, sistem denetimi faaliyetinin sonucudur (Arcagök ve Erüz, 2006: 204).

1.2.7. İç Denetimde Yeni Anlayışlar

Teknolojik gelişmeler ve örgüt faaliyet ve sistemlerinin karmaşıklaşmasının sonucu olarak, iç denetim hizmetlerin yapısı, zamanla yönetim ile işbirliği olan katma değerli role dönüşmüştür (Mihret ve Woldeyohannis, 2008: 567). İç denetimde yaşanan gelişim ve değişim uygulama alanında yeni yaklaşımlara yol açmıştır. Bu yaklaşımlar aşağıdaki başlıklar altında (Uyar, 2003: 132):

Proaktif Bir Yaklaşımın Benimsenmesi: Proaktif kelimesi; gelecekte karşılaşılabilecek muhtemel sorun, ihtiyaç ya da gelişmelerin öngörülerek davranılması şeklinde tanımlanmaktadır. Proaktif yaklaşım ise örgütün faaliyetlerinde karşılaşılabileceği risklerin öngörülmesi neticesinde gereken önlemlerin alınması yönünde uzun vadede geliştirilen uygulamadır (Alkan, 2020: 70).

Örgüte değer katan ve örgütü geliştiren hizmetlerin gerçekleştirilmesi iç denetçilerin en önemli işlevleri arasındadır. İç denetim anlayışı zaman içerisinde değişmiş, geçmiş verileri değerlendirmekten ziyade gelecekteki verilerin tahmin edilerek belirsizliklerden optimum faydanın sağlanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda iç denetim fonksiyonu; olayların takibini geriden değil, tersine olaylar oluşmadan öngörülerle, risklerle beraber fırsatlar da sunan bir faaliyet olmuştur. Bu süreç; iç denetim faaliyetlerinin kurumların arasında köprü görevi görmelerini ve kurumlarda yol gösteren olmalarını sağlamakta, denetim fonksiyonunu örgüte değer katan bir fonksiyona dönüştürmektedir. Bununla birlikte geçmişteki uygulamaların denetlenmesi sebebiyle reaktif bir süreç olan denetim; değer katma, danışmanlık benzeri süreç odaklı fonksiyonlarla beraber proaktif bir yapıya dönüşmüştür (Kızılboğa ve Özşahin, 2013: 231).

İç denetimde, proaktif yaklaşım kapsamında iç denetçilerin yürüttüğü uygulamaların örnekleri şöyle sıralanabilir (Özeren, 2000: 40):

- Denetim sürecinde iç kontrol, risk yönetimi ve yararlı uygulamalara ilişkin elde edilen bilgilerin yönetime iletilmesi,
- Risklerin öngörülerek, kontrollerinin sağlanmasının güvence altına alınması için sistemlerin ve programların daha tasarım aşamasınday-

ken değerlendirilmesi ve bu amaçla iç denetim birimi kaynaklarının çoğunluğunun bu alana kaydırılması,

- Denetim sonrasında örgütün kontrolleri ve risklerini izleme programlarına yardımcı olmak için risk yönetimi ve denetimi araçları hususunda önerilerde bulunarak ve söz konusu programların koordinasyonlarını yaparak yöneticilere yardımcı olunması,
- Denetledikleri birimlerdeki olumsuzlukların ve risklerin belirlenmesi için veri tabanlarının devamlı takibini sağlayacak ileri düzeyde teknolojik araçların geliştirilmesi.

Denetlenene Müşteri Odaklı Yaklaşılması: Bu yaklaşımda, problemlerin tespiti ve örgüte değer katacak tavsiyeler vasıtasıyla risk yönetimi açısından çalışan birimlere yardımcı olunmaktadır. İç denetçiler denetledikleri birime iş ortakları şeklinde davranmalı, birimlerin bağımsızlık ve tarafsızlığına dair mesleki standartlarını koruyarak denetlenenlerle iş ortaklıkları ilişkileri kurmalıdır (Uyar, 2003: 133).

Denetlenen müşteriyle iletişim unsurları şunlardır (Demirbaş, 2005: 176):

- Denetim öncesinde denetim hedef, kapsam, yaklaşım ve raporlama stratejisi hususunda denetlenenin bilgilendirilmesi,
- İş denetçilerden ziyade yöneticilerin bildiği varsayımından hareketle denetimin planlanması ve yürütülmesi esnasında, stratejik noktalarda yöneticilerin dahil edilerek esas risk, trend, sorun, minimum kontrolleri ve önemli iş süreçlerine ilişkin yönetimden önerilerin alınması,
- Yönetim ile yönetim tarafından belirlenen konulara ilişkin müzakereler yapılması, örgütün değerini artıracak genel kabul görmüş çözümler üretmekle beraber yönetimle beraber çalışılması,
- Denetim raporlarındaki önerilerin gerçekleştirilmesinde daha olumlu stratejiler geliştirilmesi,
- Denetlenen müşteriye sonuçların detaylı raporlanmasına ilave olarak tepe yönetimine ve denetim kuruluna sadece önemli konulardan özet sunulması,
- Denetim sonunda yapılan denetim faaliyetinden memnuniyet derecesi ve sağlanan yararın belirlenmesidir.

Risk Yönetimi Üzerine Daha Fazla Yoğunlaşılması: Risk kavramı; örgütü tümüyle etkileyecek olan faaliyetlerin ve mali kayıpların, etik dışı davranışların, güvenilirliğin azalması ve çalışma yönergeleri ile yasal düzenlemelere uyumlu olunmaması benzeri bir durum ya da olayın, örgütü olumsuz yön-

de etkilemesidir (Özeren, 2000: 42). Diğer bir anlatımla, örgütün belirlediği hedeflerin gerçekleştirilmesini engelleyen durum ya da olayların gerçekleşmesi olasılığıdır. Fakat risklerin yalnızca olumsuz durumlarda hazırlıksız olmak değil, bunun yanında karşılaşılabilecek fırsatlara da hazırlıklı olunması şeklinde algılanması gerekir. Örgütte oluşma sıklıklarına ve oluşturacakları hasarın boyutuna göre riskler ölçülerek, söz konusu risklerin uygun iç kontrol yöntemleriyle minimum düzeye indirilmesi ve kontrolünün sağlanması muhtemeldir (Gönülaçar, 2007: 11).

Risk denetimi; idari, finansal sistem ve kontrol düzeneklerinin risk, hata ve zafiyetlerin tespiti ve uygulamada olumlu örneklerin yaygınlaştırılması vasıtasıyla sistemlerin geliştirilmesine ilişkin olarak, mevzuata uygunluk, davranış ve yönetim standartlarıyla, iç kontrol denetimine yoğunlaşan denetimdir (Samsun, 2002: 24). Risk odaklı yaklaşım; denetimde odak noktasının geçmişteki faaliyetlerden geleceğin yönetilmesi ve yönlendirilmesine çevrilmesi, örgütün amaçlarıyla stratejik hedeflerine ulaşmayı önleyecek bütün faktörlerin belirlenmesi, takibi ve değerlendirilmesi süreçlerine önem verilmesidir.

Bu bağlamda risk yönetimi, IIA terimler sözlüğünde (IIA Uluslararası İç Denetim Standartları, 2011: 3):

“Kurumun amaçlarını gerçekleştirmek üzere makul bir güvence sağlamak amacıyla potansiyel olay ve durumları belirleme, değerlendirme, yönetme ve kontrol etme sürecidir.”

Örgütün tüm birimleri risklere maruz kalabilir. Kıt kaynakların verimli kullanılması, riskin fırsata dönüştürülmesi ve kazancın artırılması için riskin yönetimi gerekmektedir. Bu kapsamda örgüt yöneticileri; maruz kaldıkları risklerin tanımını, tespitini, önceden öngördükleri düzeyde olup olmadığının değerlendirilmesini yapmaları gerekmektedir. Öngörülen düzeyde olmaması durumunda yöneticiler, söz konusu risklere karşı gerekli tedbirleri gecikmeden uygulamaya koymalıdır. Bu süreçte iç denetimin esas sorumluluklarından biri, risk yönetimi süreçlerinin etkinliği hususunda yöneticilere tarafsız güvencenin sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra iç denetim fonksiyonu, örgüt genelinde risk yönetim süreçlerinin kurulması ve uygulanması hususunda yardımcı olur. Bu süreç kapsamında iç denetim fonksiyonu, yöneticilere sorumlulukların gerçekleştirilmesi, görevlerin ifasında destek olunması için danışmanlık yaparak, işin yürütülmesiyle ilgili fayda sağlar (Gönülaçar, 2007: 11).

Denetim Kalitesinin Süreklilik Temelinde Yükseltilmesi: Hızlı gelişen ve değişen piyasalarda, varlığını sürdürme ve örgütlerin denetlenme gereksinimlerini karşılamaları için denetim birimlerinin denetim uygulamalarını devamlı geliştirmeleri gerekmektedir. İç denetim birimleri faaliyet ve uygulamaları,

denetimin esas uygulamalarıyla metodolojilerini içermelidir. Bu uygulama, denetim birimine bazı alanlarda mükemmel başarıyı gösteren üst düzey denetim sonuçlarının ulaşılabilirliği hususunda detaylı bilgiler sunacaktır (Özeren, 2000: 45).

Teknolojik İmkanlardan Giderek Artan Biçimde Yararlanılması: Günümüzde bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, ekonomiden siyasete birçok alanda etkili olmakla beraber örgütlerin üretim süreçleri sebebiyle pazarlama, muhasebe ve mali sistemde değişime yol açmıştır (Kıymetli Şen, 2016: 383). Bilişim teknolojileri iç denetim faaliyetlerini de etkilemekte, bilgisayarlı bilgi sistemlerinin kullanılması zamanla iç denetim çalışmalarının karmaşıklaşmasına neden olmaktadır. Fakat artan karmaşıklığın yanı sıra teknolojik gelişmeler sayesinde kullanılan denetim yazılımları ve programları iç denetçilere, faaliyetlerini daha etkin yürütme olanağı sağlamaktadır. Risklerin tespit edilmesi, izlenmesi, yersiz işlemlerin belirlenmesi, sapmaların ortaya çıkarılması için denetçiler; verilerin analizi ve denetim biriminin verimliliğinin artırılması amacıyla bilişim teknolojilerinden daha fazla yararlanmaktadır (Uyar, 2003: 136). Bu bağlamda denetimin süre bakımından kısalması ve minimal hatayla yapılmasına imkan veren bilişim teknolojilerinden etkin olarak yararlanılması, denetim mesleğinin geçirdiği değişimin bir sonucu olarak da iç denetçiler bakımından oldukça önemlidir (Şimşek, 2019: 36).

1.3. İç Denetim Düzenlemeleri

İç denetim fonksiyonunun gelişimi yakın zamanda hızlı bir ivme kazanmış, Türkiye İç Denetim Enstitüsü'nün (TIDE) kurulması ile iç denetim mesleği kurumsallaşmıştır. Akabinde yapılan mevzuat düzenlemeleriyle iç denetimin önemi zamanla artmış, organizasyonun üst yönetimine deneyimleriyle katkıda bulunan, strateji geliştiren önemli bir role dönüşmüştür (Akpınar, 2010: 192). Ülkemizde iç denetime ilişkin meslek örgütleri oluşturulmuş ve birtakım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıdaki şekilde incelenmiştir:

1.3.1. Kamuda İç Denetim Düzenlemeleri

Özel sektör ve gelişmiş ülkelerin kamu sektöründe yaygın uygulanan iç denetim, kamu idarelerinde daha sonraları uygulama alanı bulmuştur. Ülkemizin AB'ye adaylığının kabulünün ardından bu alanda çalışmalar artmış, kamu mali kontrolü sistemlerinde önemli anlayış değişikliklerine gidilmiştir (Kesik, 2005: 94). 76 yıl yürürlükte kalan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu kaldırılarak yerine 2003 yılında Resmi Gazetede yayımlanan 5018 sayılı Kanun uygulanmaya başlanmıştır (Gönülaçar, 2008: 10). Anılan Kanun ile, kamu denetiminde köklü bir değişime gidilmiştir. Bu çerçevede, denetim

yapısı uluslararası standartların ve gelişmiş ülkelerdeki iyi uygulamaların doğrultusunda şekillendirilmiştir (Akpınar, 2011: 286). 5018 sayılı Kanunda iç denetime ilişkin hükümler yer almış, iç denetimin tanımı, uygulamaları ve iç denetim departmanının kurulması, görevleri, nitelik ve atanması 63.-65. Madde de düzenlemiştir. Aynı kanunun 66. ve 67. Maddelerinde ise İç Denetim Koordinasyon Kurulu (İDKK)'nin görev ve sorumlulukları belirlenmiştir (RG, 2003). Ayrıca denetim; iç ve dış denetim olarak iki farklı alan şeklinde düzenlenerek bu denetimler amaç, kapsam ve diğer esaslar bakımından ayrı ayrı düzenlenerek kamu kurumlarında iç denetim faaliyetinin, iç denetçiler tarafından yürütüleceği öngörülmüştür (Akpınar, 2011: 286). Ayrıca, kamu idarelerinin yapı ve personeli dikkate alınarak, İDKK' nin uygun görüşü doğrultusunda, doğrudan tepe yönetimine bağlı iç denetim birimi başkanlıkları kurulacağı Kanunda belirtilmiştir (Kesik, 2005: 111). Kamuda iç denetim fonksiyonu; İDKK' nin yayınladığı Kamu İç Denetim Standartları kapsamında yürütülmekte, standartların belirlenmesinde IIA'nin "Uluslararası İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları" temel alınmaktadır (RG, 2011).

1.3.2. Sermaye Piyasası Kurulu İç Denetim Düzenlemeleri

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), denetime ilişkin gelişmeler hususunda dönüm noktası olmuştur. SPK, kapsamında olan kurumların düzenlemeleri, denetimi, tedbirlerin alınması yetki ve görevine sahiptir. Kurul yapmış olduğu düzenlemeler ile iç denetimin gelişmesinde önemli rol oynamış, iç denetime önderlik etmiştir (Yılcı, 2015: 23).

Fonu arz eden ve fonu talep edenlerin arasında köprü görevi gören, sermaye piyasasında önemli bir rol üstlenen aracı kurumlara ilişkin, SPK Seri: V, No:68 sayılı Tebliğ 2003 yılında yayımlanmış, anılan tebliğle iç denetim ve iç kontrol sistemine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Tebliğde iç denetim sistemine ilişkin esasların düzenlendiği ikinci bölümde iç denetim sistemi tanımlanmış, bu tanım kapsamında aracı kurumların, organizasyonlarında operasyonlarının yapı ve kapsamıyla uyumlu, değişimlere ayak uydurabilecek yeterlilik, etkinlik ve nitelikte iç denetim sistemleri oluşturmak, sürdürmek ve geliştirmek zorunda oldukları hükme bağlanmıştır. Tebliğin devamında aracı kurumların iç kontrol sistemleriyle ilgili bütün prosedür ve politikalarını yazılı hale dönüştürmelerini zorunlu kılmıştır. İç kontrol sistemleriyle ilgili yazılı prosedürlerin kabulü ve yürürlüğe konulmasında aracı kurumların yönetim kurulu kararı şart koşulmuştur (SPK, 2003). Tebliğ, gelişmelere paralel olarak 2007 yılında bir, 2008 yılında iki defa olmak üzere toplamda üç defa değişikliğe uğramıştır (Özbilgin, 2010: 224). Tebliğ yalnızca aracı kurumları içermekle beraber, özel sektördeki işletmeler için de iyi bir yol gösterici olmuştur (Yılcı, 2015: 24).

6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanununun kabul edilmesiyle bu kanun hükümlerine göre SPK'nin hesapları, işlemleri ve faaliyetlerinin iç denetimine yönelik usul ve esaslarının belirlenmesi amacıyla 2014 yılında yönetmelik çıkarılmış olup iç denetimin amacı, iç denetçi, iç denetçinin görev, yetki, sorumluluk ve çalışma esasları konularının kapsamı belirlenmiştir (SPK, 2014).

SPK'nin iç denetime ilişkin önemli düzenlemelerinden bazıları da bağımsız denetimle ilgili yaptığı düzenlemeler içerisinde iç denetime yaptığı atıflardır. SPK bağımsız denetimle ilgili ilk düzenlemeyi 1987 yılında yayımladığı Yönetmelik ile yapmıştır. Kurul bu yönetmelik paralelinde birçok tebliğ yayımlamış, 2006 yılında daha önce yayımladığı tüm tebliğleri iptal ederek dünyadaki bağımsız denetimle ilgili tüm gelişmeleri yansıtan (Seri: X, No: 22) tebliği yayımlamıştır. Bu tebliğin bazı kısımlarında iç denetimden bahsedilmektedir (Yılancı, 2015: 24).

1.3.3. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu İç Denetim Düzenlemeleri

Bankaların hacim ve sayıca artmasının yanı sıra, işlem çeşitliliği ve risk bazında hızla genişlediği 1990'lı yıllarda, teftiş kurulları tarafından gerçekleştirilen iç denetim yetersiz kalmıştır. 2001 krizi sonrasında, bankalara ilişkin kamusal denetim ve bağımsız denetimde görünen olumlu dönüşüm, benzer şekilde iç denetimde de yaşanmıştır (Kartal, 2013: 27). Uluslararası alanda bankaların gözetimi ve denetimi faaliyeti için Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi (BASEL) kurulmuş olup söz konusu kurum bankacılıkta gözetim ve risk yönetimi konularında devam eden çalışmalar kapsamında, iç denetim sistemlerinin değerlendirilmesine ilişkin olarak prensipler oluşturmuştur (Akpinar, 2010: 194). 2000 yılından sonra Bankacılık sektöründe iç denetime ilişkin gerçekleştirilen mevzuat değişiklikleri ve idari düzenlemeler, geleneksel teftiş uygulamalarının, modern iç denetim standartları ve uygulamalarıyla tanışması bakımından bir milat olmuştur (Ceran, 2009: 170).

1999 yılında 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK)'nin kurulması bankalarda iç denetimle ilgili önemli bir adım olmuştur. BDDK'nin 2001 yılında iç denetime yönelik olarak yayımladığı yönetmelik ile iç denetim düzenlemeleri hızlı bir ivme göstermiştir (Akpinar, 2010: 195).

Bankacılık alanında günümüz iç denetim uygulamalarına yön veren ilk kanun maddelerine 4389 sayılı kanun yerine 2005 yılında çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile yer verilmiştir. Kanunun ikinci bölümünde "İç Sistemler" başlığında bankaların iç denetim sistemini kurmakla ve işletmekle yükümlü olduğu ifade edilerek hüküm altına alınmıştır.

BDDK'nin 2006 yılında yayımladığı Yönetmelik'te bankalarda iç denetim birimi ve diğer iç sistem birimlerinin çalışma usul ve esasları detaylı şekilde tanımlanmıştır (Kartal, 2013: 30). İlerleyen dönemlerde 2007, 2008, 2010 ve 2012 yıllarındaki değişiklikler nedeniyle yönetmelikler yayımlanmış, son olarak 2014 yılında yayımlanan Yönetmelik ile değiştirilmiştir (BDDK, 2014).

Bankaların iç denetimi, iç denetim birimlerince yürütülmektedir. Bankanın büyüklük, faaliyetlerinin karmaşıklığı, yoğunluğu, kapsamı ve risk seviyesine göre, ilgili yasal ve idari düzenlemelerde öngörülen denetim hizmetlerinin yürütülmesi için iç denetim biriminde yeterli sayıda iç denetim elemanı ve müfettiş çalıştırılması gerekmektedir (BDDK, 2014).

İç denetim birimi tarafından yapılacak performans ve uygunluk denetimleri sayesinde; bankaların iç kontrol sistemini oluşturmaları ve bankaların faaliyetlerini yasal ve idari düzenlemelere uygun yürütmelerini sağlayacak, bankalar yaptırımlardan korunacaktır. Bu durumda gelirlerin ve maddi kayıpların oluşması engellenerek, yolsuzluk, hile ve suistimaller nedeniyle oluşacak riskler azaltılacak, bankaların itibarı korunarak, performans ve kar hedeflerine ulaşmalarına imkan sağlanmış olacaktır (Selimoğlu ve Saldı, 2018: 1412).

1.3.4. Türk Ticaret Kanunu'nda İç Denetim Düzenlemeleri

İşletmelerin yapı ve işleyişlerine ilişkin birçok düzenleme, 2012 yılında 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK) ile yürürlüğe girmiştir (Kartal, 2013: 20). Anılan Kanunda iç denetim ve iç kontrol sistemlerinin organizasyonlarda kurulmasına ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamakta, zımni olarak 366. ve 375. maddelerinde bu konulara ilişkin hükümler yer almaktadır (Kelecioğlu, 2016: 2). Bu hüküm ile kurumsal yönetim ilkelerinde denetim komitesi olarak tanımlanan denetim komitesinin kurulmasında yönetim kurulu görevlendirilmiş ancak anılan düzenleme ile belirli bir kıstasın esas alındığı, bir zorunluluk belirtilmemiştir (Cömert, 2008: 25). 375. Maddenin c ve d fıkralarında bu konuya ilişkin hükümler yer almaktadır.

375. Madde (c) fıkrasındaki hükmün gerekçesinde finans denetimi ile iç denetim kast edilmektedir. Kanunun aynı gerekçesinde; finans denetimi ile işletmenin iş ve işlemlerinin denetiminde iç denetim sistemi ve bu görevi yerine getirecek örgütün bulunması hükme bağlanmıştır. Burada iç denetim sistemi ile "iç kontrol" sistemi, bu görevi gerçekleştirecek örgüt ise "iç denetim" birimini kast etmektedir 375. maddenin (e) fıkrasında ise yönetim kuruluna finansal denetimden daha ayrıntılı bir denetim sorumluluğu yüklenmekte, söz konusu fıkranın gerekçesinde üst gözetimin iktisadi ve kurumsal yönden sürecin gözetimi olduğu belirtilmektedir. Yönetim kurulunun bir kontrol ve denetim organı olmadığı ancak işletmenin faaliyetlerine ilişkin süreçlerin yö-

netimiyle ilgili sorumluluklarının devam edeceğini ifade edilmektedir. Kanun hükmü ve gerekçelerinden iç denetimin sermaye şirketlerinin tamamında gerekliliğinin açıkça belirtildiği söylenebilir (Uzun, 2012: 1).

1.4. İç Denetim Mesleğinin Gelişmesi ve İç Denetçiler

1289'da İngiltere'de ilk kez denetçi unvanı kullanılmış olup meslek olarak örgütlenme ise Venedik'te 1581 yılında gerçekleşmiştir (Yılanıcı, 2015: 15). Denetim faaliyetleri farklı şekillerde yürütülmüş olmakla birlikte meslek olarak Sanayi Devrimine kadar resmiyet kazanmamıştır. İç denetim; ekonomik, modern ve sosyal gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 18 yy. Avrupa Sanayi Devriminin sonucunda çok ortaklı şirketler ve tekel grupları oluşmuştur. Üretim teknolojisindeki hızlı değişim, faaliyetlerin kapsamının genişlemesi, büyük şirketlerin kurulması iç denetimin önemini artırmıştır (Karagiorgos vd., 2006: 2).

İç denetim; savaş koşullarında hem işletmeler hem de hükümetin, işletmelerin verimlilik ve ekonomikliğini artırmak için 1940 yılının ilk dönemlerinde ekonomik koşulların bir sonucu olarak bir grup denetçinin çabalarıyla ortaya çıkmıştır. 1940 yılından sonra iç denetim teorisinin sistematik olarak şekillendiği ve iç denetim biriminin ön plana çıktığı altın gelişme dönemine girmiştir (Dittenhofer, 2001: 443).

İç denetçiler, müşteri yönetimi ile iş ortağı olarak yaptığı çalışmalar nedeniyle ve ayrıca yönetimin bağımsız bir gözden geçiricisi olarak hareket ettiği için genellikle hem iş ortağı hem de polis olarak tanımlanır. Bir iş ortağı olarak iç denetçinin, bir organizasyonun hedeflerine ulaşmasında yardımcı olmak için uzmanlık sağlaması beklenir. Bir polis olarak ise bir iç denetçi, genellikle kusur arayan bir rakip olarak düşünülür. Bu nedenle iç denetim uygulamalarının kapsamı, bu roller üzerinde önemli bir faktördür (Fadzil, 2005: 845).

Bir polis memuru gibi aritmetik doğruluk ve dolandırıcılığın tespitine odaklanan ve denetim faaliyetlerini bu kapsamda yürüten denetçiler (Salehi, 2011: 8378), 20. yy.ın ilk dönemlerinde, denetimi, hilenin belirlenmesinden finansal tablolardan yararlanan farklı kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak gerçekleştirmişlerdir (Karagiorgos vd., 2006: 2). İşletme faaliyetlerinin boyutu, kapsamı, karmaşıklığı arttıkça yönetimin karar vermede kullandığı muhasebe bilgilerinin doğrulanmasında ayrı bir iç güvence işlevi ihtiyacı oluşmuştur (Ramamoorti, 2003: 4). Bu ihtiyaç sonucunda ortaya çıkan yeni yönetim gereksinimleriyle IIA gelişmiştir (Sabuncu, 2018: 783). 1941 yılında IIA'nın Amerika'da kurulması ile iç denetim mesleği uluslararası bir statü kazanmıştır. 1942 yılında düzenlenen ilk konferanstan kısa bir süre sonra, iç denetimde profesyonelliği teşvik etmek için beşi İngiltere'de olmak

üzere dünya çapında IIA komiteleri kurulmuştur (Silve ve Ridley, 2007: 115-116). 1947 yılında IIA iç denetimi, organizasyonun içerisinde bağımsız bir birim olarak oluşturulan ve organizasyonun faaliyetlerini inceleyen değerlendirilen değerlendirme fonksiyonu olarak tanımlanmıştır (Moeller, 2009: 3).

İç denetim faaliyetleri; yapı, büyüklük, amaç bakımından farklı kurumlarda uygulanmış, ülkelerin mevzuatının farklılığından dolayı denetim uygulamalarında farklılıklar oluşmuştur. Denetim standartları olarak ifade edilen standartlar; denetçilerin uygulayacağı prosedürler, teknikler ve raporlama kuralları olarak geliştirilmiştir. İç denetime ilişkin standartlar ilk kez, IIA tarafından iç denetimin rolünün ve sorumluluklarının özetini kapsayan tebliğ olarak yayımlanmış ve ilerleyen süreçte düzenlenerek “İç Denetim Mesleği Uygulama Standartları” adıyla yürürlüğe girmiştir (Özeren, 2000: 6-7). 1999 yılında IIA iç denetim standartları kurulu, o döneme kadar geçerli olan tüm standartları revize etmiş, kanunları 2002 yılından itibaren uygulanmak üzere yayımlanmıştır. Anılan çerçeve yeniden düzenlenerek Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesi (UMUÇ) olarak 2007 yılında yayımlanmıştır. Çerçeve 2012 yılında tekrar revize edilerek 2013 yılından itibaren geçerlilik kazanmıştır (Yılcı, 2015: 133). Bununla birlikte IIA; iç denetçilerin faaliyetlerinin kapsamını belirlemekte, sertifika programları düzenleyerek iç denetçilerin eğitim almalarını sağlamakta, mesleğin profesyonel anlamda yürütülmesine hizmet etmektedir (Memiş, 2008: 77).

İç denetim fonksiyonu, uygulandığı tarihi süreç içerisinde organizasyonda artan öneme sahip olmuştur (Ramamoorti, 2003: 13). Yaşanan denetim skandalları sonucunda; denetçilerin sorumlulukları artmış, varlıkların korunması, finansal bilgilerin denetimi ile başlayan iç denetim, zamanla risk yönetimi, organizasyonun ve hissedarların değerinin korunması, önceden belirlenen amaç ve hedeflere ulaşılması gibi pek çok işlevi kapsayan bir alana dönüşmüştür (Görmen, 2020: 57). Organizasyonların iç denetim faaliyetlerinde yer alan iç denetçiler, tepe yönetimi ve yönetim kurulunun görevlerini etkin bir biçimde gerçekleştirmelerinde yardımcı olmaktadır (Elitaş, 2003: 35). Bununla birlikte iç denetçiler; etkinlik, verimlilik ve ekonomiklik izlemesi, iş süreçlerinin en uygun hale getirilmesi ve iyileştirilmesi için organizasyonun risk yönetimi, yönetim ve iç kontrol süreçlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi, geliştirilmesine ilişkin önerilerde bulunarak denetim ve danışmanlık hizmetlerini gerçekleştirmektedir. Böylece iç denetim fonksiyonu kuruma değer katan bir rol üstlenmektedir (Görmen, 2020: 56). İç denetçiler, gerekli teknik bilgiye ve becerilere haiz olmalı ve değişen iş uygulamalarını takip etmelidir. Örgüte değer katan faaliyetleri çerçevesinde mesleki gelişimlerini önemsemeli, kişisel güncellemelerini devamlı yapmalıdır (Kızılboga, 2013: 112). Ayrıca iç denet-

çiler; rasyonel düzeyde ihtiyat ve yetkinliğe haiz olmalı, görevlerinde objektif ve tarafsız hareket etmeli, mesleki özeni sunabilen basiret sahibi denetçiler olarak faaliyetlerini gerçekleştirmelidir. Yoğun rekabet ortamı ve zorlu ekonomik şartlarda faaliyet gösteren organizasyonlar, iç denetçilerden beklentileri artırmış, iç denetçilerin hareketlilik, yüksek derecede farkındalık, proje odaklılık ve esneklik vasıflarını taşımalarını gerekli görmektedirler (Sağlar ve Tuan, 2009: 348- 349).

Ramamoorti'nin, Ratliff ve Reding'den aktardığı 21. yy. denetçilerinin genişletilmiş sorumluluk ve beceri setini edinmelerinin gerekliliği şu şekildedir (Ramamoorti, 2003: 10):

21. yy. denetçilerinin; faaliyetlerin, bilgi ve bilgi sistemlerinin, yasal uyumun, hilenin, çevresel raporlamanın ve performansın, finansal tabloların, kalitenin kısacası her şeyin denetimini yapacak hazırlıkta olmaları gerekir.

Denetçiler şu hususlara hakim olmalıdır:

- Eleştirel ve analitik düşünme becerileri.
- Herhangi bir denetlenen kurum ya da sistemin yeterli anlaşılmasının sağlanmasında etkili bir yöntem kullanımı,
- İç kontrolün yeni kavram, teknik ve ilkeleri,
- Hem denetçiler hem de denetlenenlerle ilgili fırsat ve risk bilinci ve anlayışı,
- Her bir denetim projesine özel ve genel denetim becerisi geliştirme.
- Denetim kanıtlarının belirlenmesi, toplanması, değerlendirilmesi ve belgelendirilmesi.
- Denetimin sonuçlarının farklı alıcıya farklı formatlarda raporlanması,
- Mesleki etik ilkeler
- Denetimin takibi.
- Denetim raporlarının farklı türlerine uygulanabilir denetim teknolojisi.

Bunlara ek olarak iç denetçilerin; organizasyonun çıkarlarına bağlı olma, dürüst ve adaletli, profesyonel duruş, empati, rol ve sorumluluklarında tutarlı, meraklı, eleştirel yaklaşım, açıkgozlü, sabırlı, enerjik, özgüvenli, cesaretli, sağlam yargılarda bulunma yeteneği gibi kişisel niteliklere sahip olmaları gerekir (Moeller ve Witt, 1999: 14-15).

Organizasyonun bünyesinde oluşturulan iç denetim fonksiyonunun görev ve sorumluluklarını etkin olarak gerçekleştirmesinde bağımsızlık, tarafsızlık ve organizasyon yapısı kriterlerinin sağlanması gerekir. Organizasyon yönetimi; iç denetimin incelemelerini ve değerlendirmelerini, bağımsız ve objektif yürütecekleri iş ortamını oluşturmalıdır (Memiş, 2008: 81).

IIA iç denetim mesleğinin uluslararası standartlarda yapılması adına profesyonel yetkinlik statüsü olarak ifade edilen mesleki unvan sertifikası düzenlenmektedir. 1974 yılından itibaren IIA'nın düzenlediği “*Sertifikalı İç Denetçi (Certified Internal Auditor- CIA)*” sertifikası, dünya çapında iç denetim mesleğinin yeterliliği ve geçerliliği kabul edilmiş en önemli sertifikadır. Bununla birlikte CIA dışında da iç denetim ile ilgili IIA tarafından sınavları gerçekleştirilen 3 adet uzmanlık sertifikasyonu da bulunmaktadır. Bunlar; “*Sertifikalı Finansal Hizmetler Denetçisi (Certified Financial Services Auditor - CFSA)*”, “*Özdeğerlendirme Uzmanlığı (Certification in Control Self-Assessment -CCSA)*” ve “*Uluslararası Kamu Denetçisi (Certified Government Auditing Professional - CGAP)*” sertifikalarıdır. Söz konusu sertifikalar iç denetçilere, dünyanın her yerinde ve her endüstrisinde geçerli olan bir statü kazandırmakta ve mesleğin profesyonel ortak dilinin oluşmasına katkı sağlamaktadır (TİDE, 2021).

Hileli Finansal Raporlama

Finansal raporlama sürecinin güvenilirliği, şeffaflığı ve tekdüzeliği, yatırımcıların doğru kararlar almasını sağlar. Gerçek ve dürüst bir finansal performansı yansıtan finansal tablolar yatırımcılar ve alacaklılar dahil olmak üzere piyasa katılımcıları için oldukça yararlıdır (Rezaee, 2005: 278). Hazırlanan bu tablolar; yöneticilerin doğru kararlar almalarının yanı sıra kaynakların etkin ve verimli kullanılmasına, yöneticilerin performansının değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır. Finansal tablo bilgilerinin; söz konusu grupların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerçeği yansıtması, karşılaştırılabilir ve ihtiyaca uygun olmasının yanı sıra zamanında düzenlenmesi gerekmektedir.

Sahtekarlık, yolsuzluk, dolandırıcılık anlamlarında kullanılan “hile” kavramı finansal tablolarda, organizasyonların; menfaat gruplarını aldatmak ya da yanlış yönlendirmek amacıyla kasten gerçeği yansıtmayan finansal tabloları düzenlemeleri ve sunmaları anlamına gelmektedir. Farklı hile yöntemleri olmakla beraber hilede müşterek amaç karşı tarafın aldatılması ve çıkar sağlanmasıdır (Silverstone ve Sheetz, 2007: 3- 4).

Son yıllarda dünya genelinde organizasyonlarda gerçekleşen Enron, WorldCom, Cendant, Adelphia, Parmalat, Royal Ahold, Vivendi ve SK Global gibi muhasebe skandalları sonunda yaşanan iflaslar, hile kavramının tartışılmasına neden olmuştur (Albrecht vd., 2008: 2). Yaşanan bu skandallar başta ABD olmak üzere pek çok ülkeyi etkilemiş, hileyle ilgili araştırmaların artmasını sağlamıştır. AICPA tarafından yayımlanan SAS No. 99, IFAC tarafından yayımlanan ISA 240 ve SPK tarafından yayımlanan Seri X. No. 22, kamunun organizasyonlara, sermaye piyasasına ve denetçilere karşı yitirilen güvenin yeniden kazanılması amacıyla hile ve hile riskine ilişkin standartlardır. 2002’de

ABD’de düzenlenen SOX, ülkelerin iş dünyasını önemli oranda etkilemiştir (Varıcı, 2012: 125). SOX çerçevesinde düzenlenen on bir maddeyle, iş dünyasına sunulan tablolarda yer alan finansal bilgilerin yatırımcıları yanıltacak biçimde raporlanmasının önlenmesi amaçlanmıştır (Hacıhasanoğlu vd., 2018: 214-215).

Çalışmanın bu bölümünde hile kavramı, hata ile hile arasındaki farklar, hile içtihat ve hile karosu, hile teknikleri konuları irdelenmiştir.

2.1. Hile Kavramı

Hem ulusal hem de uluslararası alanda farklı bakış açısıyla tanımlanan (Özeroglu, 2014: 181) dolandırıcılık ya da diğer bir anlamıyla hile, sosyal bir ortamda gerçekleşen, şirketler ve bireyler için ciddi sonuçları olan bir eylemdir. Hilenin tanımı, öncelikle yazılı hukuktan türetilmiştir ancak kökleri; zarar, yanlış yapma ve aldatma kavramları etrafında kümelenmiş çok çeşitli anlamlar taşıyan, Latince isim olan sahtekarlığa dayanmaktadır. İchtihat hukukundan türetilen modern tanım; hilekarın, güvenen mağduru kendi menfaati için aldatma yoluyla mülkten veya yasal bir haktan ayırma niyetine odaklandığını ifade etmekte, bu aldatmanın, yasal zarara neden olacak herhangi bir yanlış, yanıltıcı kelime, eylem, ihmâl veya gerçeklerin gizlenmesini içermektedir (Silverstone ve Sheetz, 2007: 3- 4).

Bu bağlamda hile eylemleri genel olarak dört esas unsura ayrılabilir (Golden vd., 2006: 2):

- Doğal bir olgunun yanlış açıklanması (yanlış beyan),
- Açıklamanın yanlış olduğunun bilinmesi veya gerçeğin gizlenmesi (kasıtlı gizlenmesi),
- Açıklamayı gerekçeli olarak alan kişilerin açıklamaya güvenmeleri (güven),
- Diğer unsurların tamamından kaynaklanan mali zararlar (zarar).

Hileye ilişkin çalışmalarda meslekî hile (*occupational fraud*) ve suistimal; iç hile (*internal fraud*), çalışan hileleri (*employee fraud*), çalışan hırsızlıkları (*employee theft*) ve zimmete para geçirilmesi (*embezzlement*) dâhil birçok isimle tanımlanmaktadır (Coenen, 2008: 6). Bununla birlikte çalışan ve yönetim hileleri olarak iki şekilde sınıflandırmalar yapılarak da incelenmiştir (Güredin, 2014: 134). Çalışanlar tarafından yapılan hileler varlıkların zimmete geçirilmesi olarak sınıflandırılırken, yönetim kademesinin yaptığı hileler hileli finansal raporlama olarak sınıflandırılmaktadır (Varıcı, 2012: 125). Çalışmalarda yer alan kurumsal hileler ise yönetim hilelerini de kapsayan kurumun lehine ya

da aleyhine yapılan tüm hile ve suistimalleri içerir. Bu kapsamda hile, birçok tanımı olan bir kavramdır (Singleton ve Singleton, 2010: 40).

Suç Olarak Hile: Hile genel bir terimdir ve sahte yollarla veya temsillerle avantaj elde etmek için tek bir kişi tarafından başvurulmuş insan yaratıcılığının tasarlayabileceği tüm araçları kapsar. Hilenin tanımlanmasında; hiçbir kesin ve değişmez kural, genel bir öneri olarak öne sürülemez çünkü hile, kurnazlık ve bir başkasının aldatılmasının haksız yollarını içerir.

Kurumsal Hileler: Kurumsal hile bir şirket tarafından, bir şirket için veya bir şirkete karşı gerçekleştirilen her türlü hiledir.

Yönetim Hileleri: Yönetim hileleri; promosyonlar, ikramiyeler veya diğer ekonomik teşvikler ve statü sembolleri açısından bu tür hilelerden yararlanmaya çalışan yönetim rollerinde görev yapan çalışanlar tarafından gerçekleştirilen kurum veya birimlerin performans seviyelerinin kasıtlı olarak yanlış beyan edilmesidir.

Mesleki Hile: Günümüzde yaygın olarak kullanıldığı üzere, kasıtlı bir aldatma veya maddi bir gerçeğin kasıtlı olarak yanlış beyanı şeklindeki sahtekârlık anlamına gelir. Yalan söylemek, bir gerçeği kasten söylememek, bir başkasına karşı haksız bir avantaj elde etmek, hile kelimesini daha fazla tanımlamak için kullanılabilir. Organizasyon içerisinde bir faaliyetin, mesleki hile olarak kabul edilmesindeki unsurlar şunlardır (Coenen, 2008: 7):

- Kişi, kuruluşa karşı güvene dayalı görevlerini ihlal eder,
- Faaliyet gizli yapılır ve gizlenir,
- Kişinin doğrudan veya dolaylı menfaati için yapılır,
- İşverenin varlıkları, gelirleri veya fırsatlarında kayıplara mal olur.

1988 yılında hile denetçisi ve yazar Dr. Joseph T. Wells tarafından kurulan; hile, yolsuzluk vakalarının azaltılması ve bu vakaların tespiti ve önlenmesi hususunda üyelerine yardımcı olmakla yükümlü olan “*Sertifikalı Hile Denetçileri Derneği*” (*Association of Certified Fraud Examiners - ACFE*) (ACFE, 2020) mesleki hile ve suistimali^o (çalışan dolandırıcılığı) şu şekilde tanımlar:

“Kişinin mesleğini, istihdam eden kuruluşun kaynaklarının veya varlıklarının kasıtlı olarak kötüye kullanılması veya çalınması yoluyla kişisel kazanç için kullanmasıdır.” (Singleton ve Singleton, 2010: 41).

IIA'nın yayımladığı ve TİDE'nin birebir Türkçeye çevirdiği “Uluslararası İç Denetim Standartları” hile terimini suistimal olarak adlandırarak şöyle tanımlamıştır (TİDE, 2016: 28):

“Hile, sahtekârlık, emniyeti kötüye kullanma ile nitelendirilebilecek hukuk dışı fiillerdir. Bu fiiller, sadece şiddet tehdidi veya fizikî güç kullanımının gerçekleştirilmesine bağlı değildir. Suistimaller para, mal veya hizmet sağlamak, hizmet kayıbindan veya ödeme yapmaktan kaçınmak veya şahısla veya işle ilgili bir avantaj elde etmek amaçlarıyla çeşitli taraflar ve kurumlar tarafından gerçekleştirilebilir.”

Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Denetimi Standartları Kurulu (IAASB)'nin düzenlediği ve IFAC'ın yayımladığı ve KGK'nin tercüme ettiği Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 240'ta, mali tablolarda yer alan yanlışlıklara, hatalar ya da hilelerin neden olabileceği belirtilmiştir. Standarda göre, hatalı ya da hileli bir eylemi ayırt eden unsur, söz konusu tablolardaki yanlışlığın sebebi olan eylemin ifa edilmesinde, kasıt olup olmadığıdır (KGK, 2020).

AICPA finansal tablo hilelerine ilişkin ilk olarak SAS No. 82'yi yayımlamış, ilerleyen süreçte revize ederek SAS No. 99'u yayımlamıştır (Çatıkkaş, 2011: 25). Hile tanımına ilişkin yaklaşımında bir değişiklik olmayan SAS No. 99, hileyi denetime konu olan finansal tablolarda önemli bir yanlışlığa neden olan kasıtlı bir eylem olarak tanımlamaktadır (AICPA, 2002: 1721).

İngilizcede “fraud” olarak kullanılan kelime dilimizde “hile” anlamında kullanılmasının yanı sıra “suistimal” anlamında da kullanılmaktadır. TDK, sözlüğünde ise hile:

“Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika” ve “çıkar sağlamak için bir şeye değersiz bir şey katma.” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2020).

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından yayımlanan (Seri: X, No: 22) tebliğde hile ve usulsüzlük; işletmenin yönetiminden sorumlu şahısların, personelin ya da üçüncü kişilerin bilinçli olarak adil ya da meşru olmayan çıkar elde etmek üzere aldatan davranışlar göstermeleri şeklinde tanımlanmıştır (SPK, 2006).

Bu tanımlar arasındaki ortak nokta; genel olarak hilenin ve özellikle de finansal tablo hilelerinin zarar, yaralanma veya zarara neden olma niyetiyle yapılan kasıtlı bir aldatmaca olmasıdır. Hile kelimesi, başka bir kişiyi aldatmak veya yanıltmak için zarar veya yaralanmaya neden olan kasıtlı herhangi bir eylemi tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir (Rezaee, 2002: 2).

2.1.1. Hata ve Hile Arasındaki Farklar

Hata, finansal tablolarda bilinçli ya da kasten yapılmayan yanlış açıklamalar anlamına gelir. Hatalar, finansal tabloların hazırlanması sürecinde kaydedilmesi gereken bir ekonomik olay, tutar veya açıklamanın finansal tablolara dahil edilmemiş olması ya da döneminde değil farklı bir dönemde kaydedilmesi, tutarın yanlış kaydedilmesi veya kaydedildiği hesabın yanlış olması sonucunda meydana gelir (Güredin ve Uyar, 2021: 171-172).

Hile, kişinin ya da grubun kasıtlı olarak diğer bir varlığın değerini azaltması ile menfaat sağlaması ya da zenginleşmesi durumudur. Hile eylemleri, güven esasına dayalı olarak ortaya çıkmakta ve temeli aldatma yöntemlerinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır (Tarhan Mengi, 2012: 115). Finansal tablo hileleri; organizasyonun işlemleri, kayıtları ve belgelerinin kasıtlı olarak ihmal edildiği veya çarpıtıldığı bir durumdur (Omar ve Din, 2010, 607). Finansal tablo hataları; bilgi yetersizliği, ihmal ve dikkatsizlik nedeniyle oluşurken; muhasebe hileleri, bilinçli ya da kasti yapılır (Çatıkkaş, 2011: 19). Hata ve hilelerin ikisi de organizasyona zarar verir. Hatalı işlemleri yapanlar bu işlemlerinden dolayı başkalarına zarara neden olmakta ancak kişisel çıkar sağlamamaktadır. Hile eylemlerini gerçekleştirenler, başkalarına zarara neden olurken kendi menfaatlerini gözetirler (Dumanoğlu, 2005: 349). Hatanın anlaşılması durumunda, organizasyonun çalışanları tarafından düzeltilmektedir (Güredin ve Uyar, 2021: 171).

2.1.2. Hile Unsurları

Organizasyonların ve bireylerin hileye başvurmaları; bazı dışsal, kurumsal veya kişisel gücün ve fırsatların sonucunda ortaya çıkar (Çatıkkaş, 2011: 21). Araştırmacılar her hilenin; fırsat, baskı ve haklı çıkarmadan oluşan üç ortak noktasının olduğunu ifade etmiş ve “Hile Üçgeni” olarak bilinen bir kavramı tanıtmıştır. İlerleyen süreçte yapılan araştırmalarda diğer üç unsurun varlığında dahi hilenin gerçekten meydana gelip gelmeyeceği konusunda önemli bir rol oynayan kişisel özellikler ve yetenekleri de dikkate alan “Hile Karosu” kavramı geliştirilmiştir.

2.1.2.1. Hile Üçgeni

Hile konusunda araştırma yapan araştırmacılar hile için ortak üç unsuru tespit etmişlerdir. Bu araştırmalardan ilki, ünlü bir kriminolog olan Donald R. Cressey (Omar ve Din, 2010: 607) tarafından 1950’lerde güven gerektiren bir konumda olan kişinin neden bu güveni ihlal edeceği konusunda yaptığı tez çalışmasıdır. Cressey, hükümlü yöneticiler de dahil olmak üzere zimmete para geçirmekten suçlu bulunan 200 dolandırıcıyla hapisshanede görüşmüştür

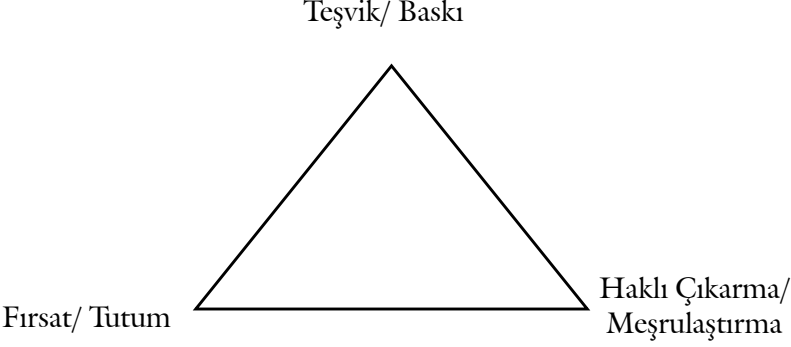
(Singleton ve Singleton, 2010: 44). Katılımcılardan çoğunun mali sorumluluklarını yerine getirebilmek için hileye başvurduğu sonucuna ulaşan Cressey, çalışanların hile yapmaları için iki unsurun daha var olması gerektiğini gözlemlemiştir. Söz konusu unsurları, suçlarını işlemek ve gizlemek için bir fırsat algılamaları ve suçlarını suç eyleminden başka bir şey olarak meşrulaştırmaları olarak tanımlamıştır (Wells, 2001: 89). Cressey pek çok hile araştırmasına temel oluşturacak bu çabaları sonucunda, her hilenin üç ortak noktasının olduğunu ileri sürmüş daha sonra rafine edilen ve “Hile Üçgeni Teorisi” olarak bilinen bir kavramı tanıtmıştır (Omar ve Din, 2010: 607). Hile üçgeni terimi, Cressey ile ilişkilendirilmekte olsa da Cressey çalışmalarında “hile üçgeni” terimini hiç kullanmamıştır. Hile üçgeni terimini ilk kullanan ACFE’yi kuran ve eski bir CPA olan Joseph Wells’dir. Hile üçgeninin üç unsuru: (1) hile için bir neden sağlayan bir baskı veya teşvik (örneğin, kişisel finansal sorunlar), (2) hilenin gerçekleştirilmesi için bir fırsat (örneğin, iç kontrollerdeki zayıflıklar veya iç kontrolleri geçersiz kılma yeteneği), (3) bireyin hile yapmasına neden olan bir tutum veya hileyi haklı çıkarma yeteneğidir (Free, 2015: 177).

2002 yılında yayımlanan SAS No 99, organizasyonlarda hile yapıldığında genellikle mevcut olan üç durumu; teşvikler / baskılar, fırsatlar / tutumlar ve rasyonalizasyon (haklı gösterme/ meşrulaştırma) olarak açıklayarak Cressey’nin “hile üçgeni teorisini” desteklemiştir. Spesifik olarak, hilenin faili baskı altındadır veya hile eylemi yapmak için bir teşviki vardır. İkincisi failin hile yapması için fırsatlar vardır. Son olarak, fail hile eylemini rasyonelleştirebilir veya eylemin kabul edilebilir olduğuna dair bir tutuma sahiptir. Üç koşulun varlığı ile hilenin meydana gelme olasılığı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bununla birlikte, SAS 99, hilenin meydana gelmesi için üç koşulun da mevcut olması gerektiğini vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, baskıların ve fırsatların gerçek olması gerekmemekte, yalnızca gerçek olarak algılanmaktadır (Holland vd., 2015: 805).

W.Steve Albrecht, Chad O Albrecht, hileyi birçok yönden yangına benzetmektedir. Bir yangının meydana gelmesi için (1) oksijen, (2) yakıt ve (3) ısı olmak üzere üç unsur gerekmektedir. Bu üç unsur, “ateş üçgeni” ni oluşturur. Üç unsur bir araya geldiğinde yangın çıkar. İtfaiyeciler, üç unsurdan herhangi biri ortadan kaldırılarak yangının söndürülebileceğini bilirler. Yangın üçgenindeki unsurlarda olduğu gibi, hile üçgenindeki üç unsur da etkileşimlidir. Ateşle yakıt ne kadar yanıcı olursa tutuşması o kadar az oksijen ve ısı gerektirir. Hile söz konusu olduğunda, algılanan fırsat ne kadar büyükse veya baskı ne kadar yoğunsa, birini hile yapmaya motive etmek için o kadar az rasyonalizasyon gerekir (Albrecht ve Albrecht, 2004: 20-21). Organizasyonlarda hilenin

oluşması için gereken unsurların oluşturduğu hile üçgeni Şekil 2.1'de tasnif edilmiştir.

Şekil 2. 1. Hile Üçgeni, (Wells, 2011).

Hile üçgeninin üç unsuru aşağıda açıklanmıştır:

2.1.2.1.1. Teşvik/ Baskı

Kişisel, sosyal, ekonomik ihtiyaçlar ve prime dayalı hedefleri karşılama ihtiyacı, hile için bir baskı oluşturabilir (Ozili, 2015: 64). Her hile faili, bir tür algılanan baskı ile karşı karşıyadır. Performans sonuçlarını olduğundan daha iyi raporlama ihtiyacı, işten kaynaklanan hayal kırıklığı, ulaşılamaz hedeflerin dayatılması veya kötü yapılan bir işi örtbas etme ihtiyacı gibi finansal olmayan baskılar hileyi motive edebilir (Coenen, 2008: 10). Ancak çoğu baskı unsuru finansal bir ihtiyaç içermektedir. Bir organizasyonda hileyi motive edebilecek algılanan finansal baskılara örnek olarak mali zararlar, düşen satışlar, kazanç beklentilerini karşılayamama veya sektördeki diğer organizasyonlarla rekabet edememe verilebilir (Albrecht vd., 2008: 3). Prime dayalı ücretlendirme, yöneticiler arasında hile yapma olasılığını artırmaktadır. Üst yönetimin etik olmayan tutumları, dürüst olmayan iletişimi, hile ve hile riskine girme olasılığının önemli göstergeleri olarak tanımlanmaktadır. CEO'nun önemli miktarda hisse senedi opsiyonuna sahip olması ve firmaların borç sözleşmeleriyle kısıtlanması durumu, finansal tabloların yanlış beyan edilme olasılığını artırmaktadır (Ozili, 2015: 64). Bu unsur, gerçek baskı olmamakla birlikte, algılanan baskı da olabilir. Kumar veya uyuşturucu bağımlılığı gibi bir kişi tarafından algılanan baskılar, başka bir kişi için baskı oluşturmayabilir (Albrecht vd., 2008: 3). Bununla birlikte doyumsuz bir açgözlülük, nispeten zengin insanların hile yapmasına neden olabilir. Rekabetçi ve ekonomik hayatta varlığını sürdürmenin ötesinde, hile yapılmasına neden olan diğer nedenler, insanların egolarını büyütme, hava atmak şeklinde sayılabilir (Singleton ve Singleton, 2010: 45).

2.1.2.1.2.Fırsat/ Tutum

Bir işverenin etkileyebileceği hile riskinin tek unsuru fırsat unsuru (Morales vd., 2014: 15) olup hile üçgeninin ikinci noktasını oluşturmaktadır. Organizasyonlarda hilenin yapılmasına olanak sağlayan fırsat unsurunun ortadan kaldırılması, hilelerin azalmasını sağlayacaktır (Tarhan Mengi, 2012: 116).

Hile teşviki mevcut olduğunda; hileyi yapan fail, hileli eylemi gerçekleştirmek için bir “fırsat” arayacaktır (Ozini, 2015: 64). Hile yapma fırsatı, kişinin yalnızca hileyi işlemesine değil, aynı zamanda gizlemesine de olanak tanıyan varlık, kişi, bilgi ve bilgisayar sistemine erişimini içermektedir. Çalışanların, görevlerini yapmaları için varlıklar ve kayıtlara her türlü erişimin sağlanması, hile unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, çalışanların yalnızca işlerini doğru yapmaları için gereken varlıklar, bilgiler ve sistemlere erişimini sınırlamak birçok hilenin önlenmesi için önemlidir. Kurumsal yapıların daha karmaşık hale gelmesi ve yöneticilerin daha geniş bir çalışan ve işlev yelpazesinden sorumlu tutulması, bireysel çalışanlara daha fazla erişim ve kontrol olanağı sağlamaktadır. Kaynaklara ve verilere artan erişimin yanı sıra şirketlerin işlevsel alanları üzerindeki kontrolün artması, hile yapmanın her zamankinden daha kolay olabileceği bir durum ortaya çıkarmaktadır (Coenen, 2008: 12). Yönetim kurulu kontrol mekanizmalarının zayıflığı, iç kontrolün yetersizliği, tepe yönetimin sıklıkla değişimi, yönetime hile yapma fırsatı verir (Morales vd., 2014: 15). Bunun yanı sıra organizasyonda dürüstlük ve etik değerlere bağlılığın olmaması, organizasyon yönetiminin adil olmayan uygulamaları, uygun olmayan insan kaynakları politikaları nedeniyle insan kaynağı kalitesinin düşmesi, örgütsel yapının doğru kurgulanmaması sebebiyle örgütsel yapılandırmalardaki hatalar ve yanlışlar, geçmişte yapılan hile ve yolsuzluk konularında caydırıcı cezaların verilmemiş olması, hilenin yapılmasına fırsat sunan unsurlardır (Güredin ve Uyar, 2021: 178).

Hileyi önlemeye çalışanlar, genellikle hile üçgeninin üç unsurundan yalnızca fırsat unsuru üzerinde çalışırlar. Hileyle mücadele edenler; genellikle fırsatların iyi iç kontrollere sahip olunarak ortadan kaldırılabileceğine inandıkları için, önleyici çabalarının tamamını veya çoğunu kontrolleri uygulamaya ve bunlara bağlılığı sağlamaya odaklanmaktadır (Albrecht ve Albrecht, 2004: 20-21)

2.1.2.1.3.Haklı Çıkarma/Meşrulaştırma

Hile üçgeninin üçüncü ve son noktası eylemi rasyonelleştirme ya da haklı çıkarmadır (Coenen, 2008: 13). Hileli davranış ortaya çıkmadan önce bir tutum veya ahlaki olarak kabul edilebilir bir haklı çıkarmanın gerçekleşmesi gerekir (Ruankaew, 2016: 475). Yetersiz ahlaki değerlere sahip olanlar için

haklı çıkarma süreci kolay iken daha yüksek ahlaki değerlere sahip olanlar için kolay olmamakta; zihinlerinde “bahaneler” uydurarak hilenin sorun olmadığına kendilerini ikna etmeleri gerekebilmektedir (Coenen, 2008: 13). Haklı çıkarma, hilekarın yasadışı eylemlerini kabul edilebilir olarak görmesini sağlar. Jackson, Holland, Albrecht ve Woolstenhulme (2010), bir kişinin etik olmayan eylemleri haklı gösterememesi durumunda hile yapmasının olası olmadığı sonucuna varmıştır. Ancak bu kişi, çeşitli gerekçeler kullanarak bu eylemleri farklı şekillerde haklı çıkarabilir. Haklı çıkarmaya örnekler: “Ben sadece borç alıyorum”, “Kuruluş bunu karşılayabilir”, “Bir ikramiye veya zammı hak ediyorum ama almadım. Herkes zengin oluyor, öyleyse neden ben yapmayayım?” ve “Gerçekten ciddi bir mesele değil (Ruankaew, 2016: 475). Şirket yöneticilerinin “Hisse senedi fiyatını yüksek tutmamız gerekiyor”, “tüm şirketler agresif muhasebe uygulamaları kullanıyor” veya “bu şirketin iyiliği içindir” gibi düşünceleri hile yapmak için haklı çıkarma örnekleridir (Albrecht vd., 2008: 3).

Cressey çalışmasında (1950), bir hilekarın iç ahlaki çatışmasının genellikle geçici bir ikilem gibi görüldüğünü gözlemlemiş ve cezai eylemi gerçekleştirdikten sonra, özellikle hilenin uzun sürmesi durumunda, haklı çıkarmanın büyük olasılıkla terk edileceği veya bilişsel olarak reddedileceği sonucuna ulaşmıştır. Buna göre eylem tekrarlandıkça, fail duyarlılıktan uzaklaşacaktır (Dorminey vd., 2012: 566).

Yönetim, en fazla hile üçgeninin fırsat bölümü üzerinde kontrole sahiptir. Varlıklara erişimi sınırlayabilir ve sistemlerin ve kişilerin izlenmesini sağlayan kontrolleri uygulamaya koyabilir. Çalışanlara adil ödeme yapmak (algılanan mali yükleri azaltmak için) ve makul performans sistemleri oluşturmak ihtiyaçları azaltacaktır. Haklı çıkarma, şirketlerin üzerinde en az kontrole sahip olmaları sebebiyle muhtemelen hile üçgeninin en tehlikeli unsurudur. Yönetimin haklı çıkarma unsurunu ortadan kaldırması neredeyse imkansızdır, çünkü çalışanların zihinlerini kontrol edemezler. Yönetimin, bir çalışanın zihnindeki hileyi haklı çıkarmak için kendisine söyleyebileceği yalanları bilmesinin ve yalanlara karşı koymasının neredeyse hiçbir yöntemi bulunmamaktadır (Coenen, 2008: 13).

2.1.2.2. Hile Karosu

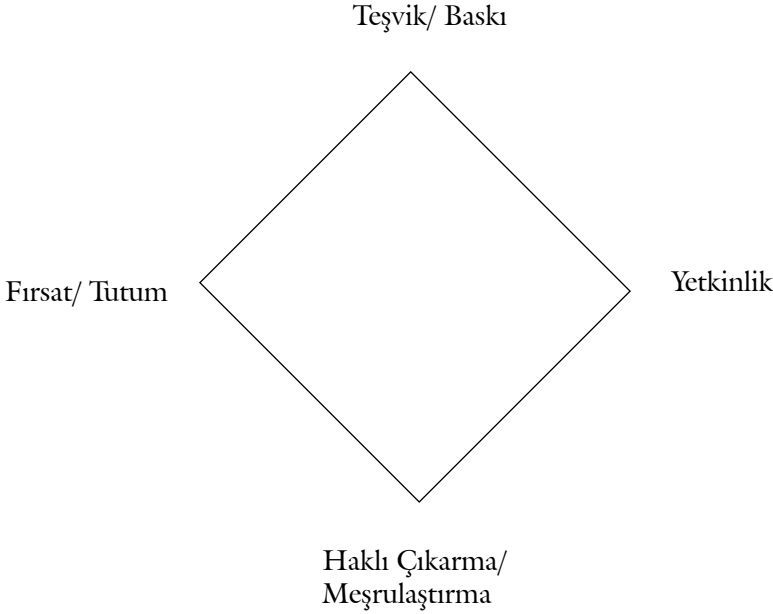
Bir kişinin bir organizasyon içindeki pozisyonu veya işlevi, ona hile fırsatı oluşturma veya kullanma olanağı verebilmektedir (Ruankaew, 2016: 476). Wolfe ve Hermanson (2004), “hile karosu” adını verdikleri üçgene dördüncü bir unsur olarak yetkinlik unsurunu ekleyerek hile üçgenini genişletmişlerdir (Ozini, 2015: 64). Wolfe ve Hermanson’a (2004) göre; teşvik, fırsat ve haklı

çıkarmaya ek olarak, dört taraflı “hile karosu” bir bireyin yetkinliğini, daha açık bir anlatımla diğer üç unsurun varlığında bile hilenin gerçekten meydana gelip gelmeyeceği konusunda önemli bir rol oynayan kişisel özellikler ve yetenekleri de dikkate alır. Fırsat, hilenin kapısını açar ve teşvik ve haklı çıkarma kişiyi ona doğru çekebilir. Ancak kişi, açık kapıyı bir fırsat olarak tanıma ve sadece bir kez değil, defalarca yürüyerek geçerek bundan yararlanma yeteneğine sahip olmalıdır (Wolfe ve Hermanson, 2004: 38). Buna göre hile eylemini yapan kişi gerekli özellik ve yeteneklere sahiptir ve bu kişi bu özel hile fırsatını fark etmiş ve bunu gerçeğe dönüştürebilmiştir (Ruankaew, 2016: 476). Baskı, fırsat ve haklı çıkarma unsurlarının bulunması durumunda, eğer kişinin yetkinlikleri yetersiz ise hileli eylem gerçekleştirilemeyebilir. Dolayısıyla baskı, fırsat ve haklı çıkarma unsurunun mevcut olduğu her durumda hileli eylem oluşmayabilir (Tarhan Mengi, 2012: 119). Dört unsurlu hile karosunu kullanarak, bir hilekarın düşünce süreci şu şekilde ilerleyebilir (Wolfe ve Hermanson, 2004: 39):

- Teşvik: Hile yapmayı düşünüyorum veya ihtiyaç duyuyorum.
- Fırsat: Sistemde uygun kişinin yararlanabileceği bir açıklık var. Hile yapılabilir.
- Haklı çıkarma: Bu hileli tavrın risklere değdiğine ikna oldum.
- Yetenek: Uygun kişi olmam için gereken yetenek ve karaktere sahibim. Bu hile imkanının farkına vardım ve bunu gerçekleştirebilirim.

Örgütlerde hilenin oluşması için gereken unsurların oluşturduğu hile karosu Şekil 2.2’de tasnif edilmiştir.

Şekil 2.2. Hile Karosu, (Wolfe ve Hermanson, 2004: 40).

Bireylerin hile yapma yetkinlikleriyle ilgili gözlemlenebilir tehditler bulunmaktadır. Bu tehditler şunları içerir (Wolfe ve Hermanson, 2004: 39-40):

- Kişinin kuruluş içindeki konumu veya işlevi, başkalarına açık olmayan bir hile fırsatı oluşturma veya kullanma becerisi sağlayabilir. Örneğin, bir CEO, organizasyon içindeki konumu nedeniyle hileyi etkileme ve sürdürme yeteneğine sahip olabilir.
- Hile eylemini gerçekleştiren kişi, iç kontrol sistemi zayıflıklarını anlayacak ve bunlardan yararlanacak ve konumu, işlevi veya yetkili erişimi avantaja çevirip kullanacak kadar akıllıdır. Günümüzün en büyük hilelerinin çoğu, şirket kontrollerini ve güvenlik açıklarını kavrayan akıllı, deneyimli, yaratıcı kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir.
- Hile eylemini gerçekleştiren kişiler güçlü bir egoya ve hilenin tespit edilemeyeceğine dair güvene sahiptir ya da kişi yakalanırsa kendini beladan kolayca çıkarabileceğine inanır. Bu nedenle, kendilerine ne kadar güvenirlerse, hile yapma ihtimali o kadar artar.
- İkna edici bir kişiliğe sahip olan hilekar, başkalarını hile yapmaya veya gizlemeye zorlayabilir. Genellikle hilekarlar, “kendisi için çalışanlardan

alışılmadık ve önemli taleplerde bulunan, saygıdan ziyade korku besleyen, zorba kimselerdir.

- Hilekar tutarlı ve etkili yalan söyleme kabiliyetine sahiptir. Bu özelliği ile; tespit edilmekten kaçınmak için denetçilerin, yatırımcıların ve diğerlerinin gözlerinin içine bakarak etkileyici bir şekilde yalan söyleyebilmektedir.
- Hilekar yakalanma riski nedeniyle stresle etkin bir şekilde başa çıkma ve uzun süre hileyi yönetme yeteneğine sahiptir.

2.1.3. Hile Sınıflandırmaları

Sutherland'in (1949) beyaz yakalı suçlarda temel unsurlar olarak bireylerin özelliklerini (örneğin, yüksek statü, saygınlık) incelediği çalışmasında "beyaz yakalı suç" kavramını kullanmıştır (Holtfreter, 2005: 354). Bu kavramı mesleği sırasında saygınlık ve yüksek sosyal statüye sahip bir kişi tarafından işlenen bir suç" olarak tanımlayan Sutherlandın bu çalışması, beyaz yakalı suçlarını ekonomi ve ticari faaliyetle bütünleştiren ilk çalışma olmuştur (Dorminey vd., 2012: 557). Gerald Robin (1974), ilk olarak "beyaz yakalı suç" teriminin "mesleki suç" ile değiştirilmesi önerisinde bulunmuştur. Gary Green (1997), kavramsal olarak tutarsız gördüğü "beyaz yakalı suç" terimini "mesleki suç" kavramıyla değiştirmeyi destekleyerek bu tür suçları, meşru olan bir meslek sırasında oluşturulan fırsat yoluyla işlenen, yasayla cezalandırılacak herhangi bir eylem olarak tanımlamıştır (Friedrichs, 2002: 246).

Organizasyonun her kademesinde yer alan çalışanlar, üst yönetim, her düzeydeki yöneticileri ile diğer çalışanlar farklı alan ve yöntemlerle hile yapma yetkinliğine sahiptirler (Özeroglu, 2014: 183). Bununla birlikte organizasyonun ilişki içinde olduğu tüketiciler, yatırımcılar, satıcılar, tedarikçiler de hile yapma potansiyeline sahip olabilirler.

Mesleki hileye ilişkin yapılan çalışmalarda farklı sınıflandırmalar yapılmış olup bu sınıflandırmalar aşağıda kısaca açıklanmıştır (Singleton ve Singleton, 2010: 54).

Örgütün Lehine ve Aleyhine Hileler: Literatürde çeşitli hile türlerini sınıflandırmanın birçok yolu bulunmakla birlikte en yaygın sınıflandırma "örgütün aleyhine ve örgütün lehine işlenen hileler" şeklinde iki başlık altında yapılmaktadır. Çalışanların yaptığı hileler örgütün aleyhine işlenen hileler olarak sınıflandırılırken, mali tablo hileleri gibi yönetimin yaptığı hileler ise örgütün lehine işlenen hileler olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışanlar tarafından yapılan hileler organizasyona karşı işlenen hileler olmakla birlikte hilenin mağduru çalışanın işverendir. Diğer taraftan finansal tablo hileleri organizasyon adına iş-

lenen hileler olup, yönetim kademesinin genellikle kurumun finansal raporlarının gerçekte olduğundan daha iyi gösterilmesidir (Albrecht vd., 2015: 11).

İç ve Dış Hileler: Çalışan, kurum veya yönetim hileleri olarak adlandırılan hileler, iç hile olarak sınıflandırılmaktadır. Satıcıların, tedarikçilerin ve alt mal-ları ikame edebileceklerin yaptığı hileler dış hileler olarak sınıflandırılmaktadır (Singleton ve Singleton, 2010: 57).

Çalışan hileleri; örgütün varlıklarının, kaynaklarının ya da konumu-nun kişisel çıkarlar için kullanılmasıdır (Albrecht vd., 2015: 11). Bu tür hileler, nakit veya stok hırsızlığını, gelirlerden faydalanma, maaş bordrosu hi-leleri ve zimmete para geçirmeyi içerir. Bazen çalışanlar; satıcılar, müşteriler ya da kurum dışından rüşvet ya da pay olarak dolaylı yoldan hile yapabili-mektedirler (Golden vd., 2006: 5).

Diğer bir iç hile olan yönetim hileleri genellikle “hileli finansal rap-orlama” olarak adlandırılır ve hem failin niteliği hem de aldatma tek-niği olarak diğer hile türlerinden farklılık gösterir. Yönetim hilelerinin en yaygın şekli, üst yönetimin finansal tablo manipülasyonları ile ortaya çıkar (Albrecht vd., 2015: 11 - 12).

Dış hile olarak tanımlanan satıcı hileleri; organizasyona mamul veya hizmet satanlar tarafından gerçekleştirilir. Bu hile türünde satıcı organizas-yona mamul veya hizmeti yüksek fiyatla satabilir, kalitesiz malı satabilir, malı noksan teslim edebilir hatta malı teslim etmeyebilir.

Müşteri hileleri, müşterilerin mamul ya da hizmeti aldıkları organizasyona gerçekleştirdikleri hilelerdir. Bu hile türünde müşteriler organizasyona, satın aldıkları mamul veya hizmet için ya ödeme yapmamakta ya da ödemeleri ge-reken tutarın altında yapabilmektedirler (Tarhan Mengi ve Yıldız Türkmen, 2013: 33).

Yönetimsel ve Yönetimsel Olmayan Hileler: Yönetimsel hile üst düzey yöneticiler-le sınırlı değildir, yönetimsel hile; üst, orta yönetimle olduğu kadar yönetim dışı çalışanlarla da ilişkilidir. Kullanılan araçlar ile çalışma ortamının sağladığı mo-tivasyonlar ve fırsatlar arasında bazı dikkate değer farklılıklar olabilir, ancak hile bir organizasyonun her seviyesinde bulunabilir. Bu kapsamda organizas-yonun üst, orta, alt yönetimi tarafından gerçekleştirilen hileler “yönetimsel hi-leler” olarak tanımlanmakta iken, yönetim görevi olmayan çalışanlar tarafından gerçekleştirilen hileler ise “yönetimsel olmayan hileler” olarak tanımlanmaktadır.

Tüketici ve Yatırımcı Hileleri: Hile müşteriler, alacaklılar, yatırımcılar, te-darikçiler, bankacılar, sigortacılar veya devlet kurumlarına karşı işlenebilir (ör. Vergi dolandırıcılığı).

Cezai ve Hukuki Hileler: Belirli bir hile eylemi, cezai bir suç, hukuki bir hata veya bir sözleşmenin feshi için gerekçeler olabilir. Cezai hileler, kasıtlı bir aldatmanın kanıtını gerektirmekte iken hukuki hileler, mağdurun zarara uğramasını gerektirir (Singleton ve Singleton, 2010: 54-57). Farklı yazarların çalışmalarında yaptığı sınıflamalar Tablo 2.1’de tasnif edilmiştir.

Tablo 2. 1. Hilenin Farklı Sınıflamaları

PWC Sınıflandırması	Bologna-Lindsquist Sınıflandırması	KPMG Sınıflandırması	Silverstone – Sheetz Sınıflandırması
1. Varlıkların kötüye kullanılması	1. Organizasyonun lehine hileler 2. Organizasyonun aleyhine iç hileler 3. Organizasyonun aleyhine dış hileler	1. Personel hileleri	1. Satış ve tahsilat döngüsü hileleri
2. Muhasebe hileleri		2. Tüketici hileleri	2. Alım ve ödeme döngüsü hileleri
3. Haksız edinim ve rüşvet		3. Satıcı hileleri	3. Bordro ve personel döngüsü hileleri
4. Kara para aklama		4. Bilgisayar hileleri	4. Envanter ve depolama döngüsü hileleri
5. Entellektüel haklar (Patent, ticari markalar, taklit mal veya hizmetler, sanayi casusluğu)		5. Sigorta hileleri	5. Sermaye edinimi ve geri ödemeleri döngüsü hileleri
		6. Finansal raporlama hileleri	
		7. Kötüye kullanma	

Kaynak: Silverstone- Sheetz, 2007: 6; PWC- Global, 2007: 41; Wells, 2008: 46; Singleton ve Singleton, 2010: 57-62.

2.2. Hile Teknikleri

Hile araştırmalarında, genelde ACFE’nin üçlü sınıflaması kullanılmaktadır. Wells (2008), Singleton (2006), Rezaee (2002), Golden (2006), Coenen (2008)’in çalışmalarında da bu sınıflama olduğu gibi kullanılmış ya da önemli ölçüde anılan sınıflamadan yararlanılmıştır.

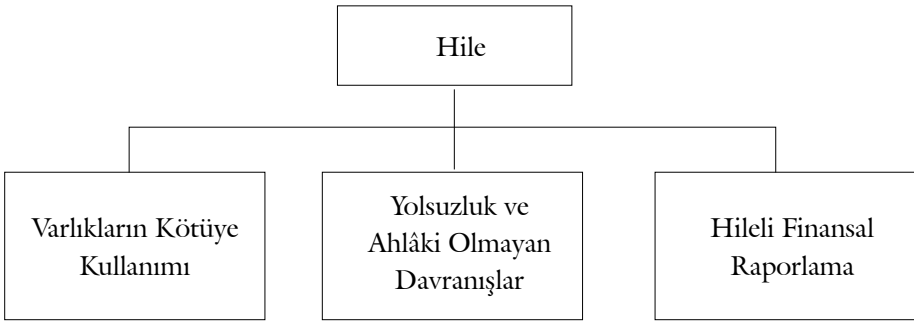
Mesleki hile türlerini kategorize etmek için ACFE modeli, “hile ağacı” olarak adlandırılır. Münferit hile planlarını kategoriler, alt kategoriler ve mikro kategorilerden oluşan bir sınıflandırma modeline ayırır. Hile ağacını oluşturan

üç ana (üst düzey) kategori şunlardır: (1) varlıkların kötüye kullanılması, (2) yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar ve (3) hileli finansal raporlama (Singleton ve Singleton, 2010: 73).

ACFE, 1996 yılından itibaren hile istatistiklerinin yer aldığı raporu (ACFE Report to the Nation- RTTN) düzenli olarak yayımlamaktadır. ACFE tarafından yayımlanan bu raporlar, hile kategorilerinin ayırt edici özelliklerini aktarmaya devam etmektedir. Çalışmada hile ağacındaki tanımlayıcıların açıklanması amacıyla 2020 ACFE raporu kullanılacaktır.

Çalışma kapsamında hileli finansal raporlama ayrıntılı olarak inceleneceğinden, çalışmanın bu bölümünde hile türlerine ilişkin temel bilgilere değinecek ilerleyen bölümde hileli finansal raporlama kavram ve teknikleri irdelenecektir. ACFE'nin mesleki hile tanımlaması çalışmada, hile olarak kullanılacaktır. Çalışmamızda esas alacağımız hile ağacı Şekil 2.3'te tasnif edilmiştir.

Şekil 2.3. Hile Teknikleri (ACFE, 2020: 11)

ACFE'nin 2020'de yayınladığı raporuna göre hilenin üç ana kategorisinden varlıkların kötüye kullanımı en yaygın olanıdır ve hileli işlemlerin % 86'sında görülmektedir. Aynı zamanda en az maliyetli olanlardır ve 100 bin dolar tutarında bir kayba neden olur. Yolsuzluk planları, hilenin bir sonraki en yaygın biçimidir; hileli işlemlerin % 43'ü bir tür yolsuzluk eylemi içermektedir. Bu planlar, mağdur kuruluşlar için 200 bin dolar tutarında bir değer kaybına neden olur. Hilenin en az yaygın ve en maliyetli şekli, hileli işlemlerin % 10'unda meydana gelen ve 954 bin dolar zarara neden olan hileli finansal raporlamadır. ACFE tarafından yapılan incelemeler sonucunda hile türlerinin birbirlerinden bağımsız görünmelerinin yanı sıra hilekarların birden fazla türde hileyi birlikte kullandıkları görülmektedir. Hilekarların birden fazla hile tekniğini birlikte kullandıkları oranlar Şekil 2.4'te tasnif edilmiştir.

Şekil 2.4. Hilekarların Birden Fazla Hile Tekniğini Birlikte Kullanmaları (ACFE, 2020: 12)

Şekil 2. 4'te özetlenen hile tekniklerinin dağılımı ve oranları aşağıda özetlenmiştir.

Yalnızca varlıkların kötüye kullanımı %53,

Varlıkların kötüye kullanımı ve Yolsuzluk %26,

Yalnızca yolsuzluk %11,

Yolsuzluk, varlıkların kötüye kullanımı ve hileli finansal raporlama %5,

Varlıkların kötüye kullanımı ve hileli finansal raporlama %3,

Yalnızca hileli finansal raporlama %2,

Yolsuzluk ve hileli finansal raporlama %1

2.2.1. Varlıkların Kötüye Kullanılması

Varlığın kötüye kullanılması terimi, “bir çalışanın kuruluşun kaynaklarını çalması veya kötüye kullanması” durumunu ifade eder (Kennedy, 2018: 375). Terim ayrıca, başka birinin mülkünün yalnızca iyi niyet ve mülk sahibinin itibarından adil olmayan bir şekilde çıkar sağlamak amacıyla alınması ve kullanılmasını da kapsamaktadır (Singleton ve Singleton, 2010: 85). Bu tanım oldukça geniştir ve çalışan hırsızlık türlerinin tamamı bu şemsiye altında dü-

şünülebilmektedir, ancak ACFE özellikle nakit veya diğer mali kaynakların çalınmasına odaklanmaktadır (Kennedy, 2018: 375).

Varlığın kötüye kullanılması genel olarak çalışanlar tarafından yapılıyor olsa da nadiren organizasyonun yöneticileri tarafından da yapılabilir. Yöneticilerin sahip olduğu yetkileri ile kontrolleri rahatlıkla aşabilmeleri ve hileleri gizleyebilmeleri eylemlerin sonucunda, zimmetlerine geçirdikleri meblağlar oldukça önemli tutarlara ulaşabilmektedir. Bunun yanı sıra organizasyon çalışanlarının, organizasyonun ilişki içerisinde olduğu diğer işletmelere organizasyonun varlıklarından haksız menfaat sağlamalarına yardımcı olmaları da varlığın kötüye kullanılması olarak kategorize edilmektedir (Güredin ve Uyar, 2021, 176).

Varlığın kötüye kullanılması iki alt kategori (Nakit ve Stok ve Tüm Diğer Varlıklar), beş mikro kategoriye ayrılmaktadır. Nakit hileleri çekler, banka havaleleri veya nakit para yoluyla para çalınmasını içerir. Nakit dışı hileler, stok, ekipman, malzeme veya bilgi gibi diğer tüm varlık hırsızlığını içerir (Coenen, 2007: 72-73). Varlığın kötüye kullanılmasının alt kategorileri aşağıda açıklanmıştır:

2.2.1.1. Nakit Varlıkların Kötüye Kullanılması

Eldeki nakit hırsızlığı, nakit makbuz hırsızlığı, hileli ödemeler olmak üzere temelde üç kategoriye ayrılmıştır.

2.2.1.1.1. Eldeki nakit hırsızlığı:

Eldeki nakit hırsızlığı, hilekarın örgütün bünyesinde elde tutulan parayı kötüye kullanmasıdır (örneğin, çalışanın şirket kasasından nakit para çalması) (ACFE, 2020: 75). ACFE 2020 raporuna göre varlıkların kötüye kullanılmasının %10'unu oluşturan bu hile türünün örgütlere yaklaşık maliyeti 26 bin dolardır.

2.2.1.1.2. Nakit makbuz hırsızlığı:

Organizasyona ait nakit ve benzeri varlıkların organizasyonun kayıtlarına alınmadan önce ya da alındıktan sonra hilekâr tarafından ele geçirilmesidir (Özeroglu, 2014: 184). Nakit makbuz hırsızlığı sıyırma ya da kaymağını yeme hilesi ve nakit hırsızlığı olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmaktadır.

Sıyırma: Organizasyonun defterlerine kaydedilmeden önce gelen ödemenin çalındığı yöntemdir (Şengür, 2016: 20-21). ACFE 2020 raporuna göre varlıkların kötüye kullanılmasının %11'ni oluşturan bu hile türünün yaklaşık maliyeti 47 bin dolardır.

Nakit Hırsızlığı: Organizasyonun defterlerine kaydedildikten sonra gelen ödemenin çalındığı bir yöntemdir (Şengür, 2016: 20-21). ACFE 2020 raporuna göre varlıkların kötüye kullanılmasının % 8'ni oluşturan bu hile türünün yaklaşık maliyeti 83 bin dolardır.

2.2.1.1.3. Hileli ödemeler

Hileli ödemeler, varlıkların kötüye kullanılmasının en yaygın şeklidir ve işletme tarafından yapılan nakit ödemeleri ile ilgilidir (ACFE, 2020). Organizasyonun defter ve kayıtlarında değişiklikler yaparak, sahte belgeleri düzenleyerek, gerçekte var olmayan durumları oluşturarak organizasyonun nakit ve benzeri varlıklarının hilekâr tarafından ele geçirilmesidir (Özeroglu, 2014: 184). Hileli ödemeler beş alt kategoriye ayrılmakta olup bunlar aşağıda kısaca özetlenmiştir:

Çek ve Ödeme Hileleri: Bir kişinin, kuruluşun banka hesaplarından birine çekilmiş bir çeki doldurarak, taklit ederek veya değiştirerek işverenin parasını çaldığı bir hileli ödeme yöntemidir (Şengür, 2016: 20-21). ACFE 2020 raporuna göre varlıkların kötüye kullanılmasının %10'nu oluşturan bu hile türünün yaklaşık maliyeti 110 bin dolardır.

Nakit Kasa Hileleri: Bir çalışanın nakit paranın hileli bir şekilde alınmasını gizlemek için bir yazar kasaya yanlış girişler yaptığı bir hileli ödeme yöntemidir. ACFE 2020 raporuna göre varlıkların kötüye kullanılmasının %3'nü oluşturan bu hile türünün yaklaşık maliyeti 20 bin dolardır.

Fatura Hileleri: Hileli bir ödemenin en yaygın ve maliyetli örneği, fatura hileleridir (ACFE, 2020). Hayali mal veya hizmetler için veya kişisel satın alımlar için faturalar düzenlenmesi veya faturaların şişirilmesiyle yapılan hileli ödeme yöntemidir. ACFE 2020 raporuna göre varlıkların kötüye kullanılmasının %20'sini oluşturan bu hile türünün yaklaşık maliyeti 100 bin dolardır.

Bordro Hileleri: Organizasyon çalışanlarına fazla ödeme yapılması veya organizasyonda çalışmayan hayali personele hileli bir şekilde maaş ödenmesi, çalışan tazminatlarının hatalı ödenmesi, hileli ödeme yöntemidir (Şengür, 2016: 20). ACFE 2020 raporuna göre varlıkların kötüye kullanılmasının %9'unu oluşturan bu hile türünün yaklaşık maliyeti 62 bin dolardır.

Harcama Hileleri: Bir çalışanın iş harcamaları hakkındaki bilgileri tahrif ederek hayali veya şişirilmiş iş harcamalarının geri ödenmesi için talepte bulunduğu hileli ödeme yöntemidir (ACFE, 2020). ACFE 2020 raporuna göre varlıkların kötüye kullanılmasının %14'ünü oluşturan bu hile türünün yaklaşık maliyeti 33 bin dolardır.

2.2.1.2. Stoklar ve Tüm Diğer Varlıkların Kötüye Kullanılması

Nakit veya nakit benzerleri dışında organizasyonun sahip olduğu stoklar, malzeme, duran varlık veya diğer duran varlıkları gibi tüm varlıkların kötüye kullanılmasıdır (Coenen, 2008: 79). ACFE 2020 raporuna göre, varlıkların kötüye kullanılmasının %18'ini oluşturan bu hile türünün yaklaşık maliyeti 78 bin dolardır. Bir çalışan, stoklar ve diğer varlıkları (nakit hariç) temel olarak iki şekilde kötüye kullanabilir. Varlık amacının dışında kullanılabilir (örneğin ödünç alınabilir) veya çalınabilir.

Kötüye Kullanım: Bir çalışanın, organizasyonun nakit olmayan varlıklarını kötüye kullandığı yöntemdir (Şengür, 2016: 21). Kötüye kullanım özellikle taşıt, bilgisayar, stok gibi büyük veya pahalı ekipmanın çalışanlar tarafından çalışma saatlerinde kişisel amaçları için kullanılmasıdır (Singleton ve Singleton, 2010: 92). Bu hile kategorisinde varlıklar çalınmasa bile, değerlerini azaltan ek aşınma ve yıpranmaya maruz kalırlar (ACFE, 2020).

Çalma: Bir çalışanın organizasyonun nakit olmayan varlıklarını çaldığı herhangi bir yöntemdir (Şengür, 2016: 21). Bazı durumlarda, çalışan stokları çalabilmekte ve hırsızlığı muhasebe kayıtlarında gizlemek için hiçbir girişimde bulunmayabilmektedir. Bunun yanı sıra bir çalışan, stokları satılmış, sevk edilmiş veya dahili olarak taşınmış gibi hırsızlığı gerekçelendirmek için sahte belgeler oluşturabilmektedir (Singleton ve Singleton, 2010: 92).

2.2.2. Yolsuzluk ve Ahlaki Olmayan Davranışlar

TDK'ye göre yolsuzluk kelimesinin anlamı bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma, yasa, kural ve yönetime aykırı iş yapmaktır. Yolsuzluk; bir çalışanın, doğrudan veya dolaylı bir fayda elde etmek için işverene karşı görevini ihlal edecek şekilde bir ticari işlemdeki etkisini kötüye kullandığı bir dolandırıcılık yöntemidir (Şengür, 2016: 21). Yolsuzluk yöntemleri, kurum çalışanın bir fayda elde ettiği üçüncü bir tarafla gizli anlaşma yapmasıyla karakterize edilir (Gee, 2015: 243).

ACFE modeline göre yolsuzluk; rüşvet, çıkar çatışmaları, hediye almak ve irtikâp şeklinde olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır.

2.2.2.1. Rüşvet

En yaygın yolsuzluk yöntemi rüşvettir. (Gee, 2015: 243). Rüşvet, bir işlemi etkilemek ve gelecekte bir şeyin olmasını sağlamak için değerli bir şey vermeyi veya almayı içerir (Coenen, 2008: 84). Rüşvetin teknik tanımı, kamu görevlilerini etkileme ile sınırlı olsa da ticari işletme çalışanlarının iş kararlarını etkilediği durumları için rüşvet terimi kullanılmaktadır. Nihayetinde organi-

zasyon için bir maliyet olmalıdır. Rüşvet, ticari amaçlarla iş kararına dayalı olarak verilir (Gee, 2015: 243). Rüşvet: fatura komisyonu ve ihaleye fesat karıştırma olmak üzere iki mikro kategori içerir.

Rüşvet, yüklenicilerden veya satıcılardan çalışanlara yapılan ödemeler, hediyeler veya bahşişler şeklinde gerçekleşen kayıt dışı hilelerdir. Çalışanlar ve satıcılar arasında gizli anlaşma içerdikleri için yolsuzluk yöntemleri olarak sınıflandırılırlar. Bu yöntemler genellikle kurumun satın alma işlevini içerir, çünkü satın alma çalışanları sıklıkla satıcılarla doğrudan temas halindedir ve bu nedenle işbirliğine dayalı bir ilişki kurma fırsatına sahiptirler (ACFE, 2020: 83).

2.2.2.2. Çıkar Çatışmaları

Bir çalışan veya yöneticinin şirketi olumsuz yönde etkileyen bir işlemde açıklanmayan ekonomik veya kişisel çıkarı olduğunda çıkar çatışması oluşur. Çıkar çatışmaları satın alma yöntemleri ve satış yöntemleri olmak üzere iki mikro kategori içerir. Çıkar çatışması ile diğer yolsuzluk hileleri arasındaki fark, hilekarların rüşvet veya komisyondan ziyade kişisel çıkarları nedeniyle nüfuzlarını (örneğin, faturaları onaylama) kullanmasıdır (Singleton ve Singleton, 2010: 83).

Örneğin bağımsız bir denetçi, denetlediği bir şirketteki hisse senetlerine sahip olmamalıdır. Bir başka tipik çıkar çatışması örneği, yöneticinin bir aile üyesinin şirketle bir sözleşmeye teklif vermesi durumunda ortaya çıkar. Açıktır ki, denetçi veya yönetici, ticari işlemin sonucunda kazanılmış bir menfaat sahibi olabilir ve bu bir çıkar çatışması oluşturur (Coenen, 2008: 85).

2.2.2.3. Bahşiş ve Hediye Almak

Bahşiş ve hediye bir çalışana, karar verilmeden önce onu etkilemek yerine, karar verildikten sonra ödüllendirilmesi için verilen maddi ya da manevi bir faydadır. Bu suç, bahşiş ve hediyein çalışanın karar verme sürecini etkilemek için kasıt kanıtı gerektirmemesi dışında rüşvete benzer. Satıcı, bir çalışana karar vermesi için ödeme yapmak yerine (örneğin, bir sözleşme imzalamak), çalışanın daha önce verdiği bir karar nedeniyle çalışana ödeme yapar. Herhangi bir bahşiş ve hediyein alınmasının, satıcıyla gelecekteki ticari işlemleri etkileyebileceği varsayımı vardır (Gee, 2015: 245-246). Hediyeyi kanıtlarken, satıcının çalışanın eylemlerini etkilemeyi amaçladığını göstermeye gerek yoktur; çalışanın performansına göre bir ödülü kabul ettiğini göstermek yeterlidir (ACFE, 2020: 83). Bununla birlikte, yalnızca böyle bir hediyeyi kabul etmek, çoğu kurum ve özel şirket etik kuralları tarafından yasaklanan bir yasa dışı armağan anlamına gelir.

2.2.2.4. Ekonomik Gasp

Ekonomik gasp ya da irtikab temelde bir rüşvet yönteminin tam tersidir. Bir satıcının bir kararı etkilemek için bir çalışana ödeme teklif etmesi yerine, çalışanın söz konusu satıcının lehine bir karar vermek için satıcıdan ödeme talep etmesidir. (Wells, 2017: 270). Başka bir anlatımla irtikab, organizasyon veya çalışanlarının kurbanın kendisine para vermesini sağlamak için bir tür ekonomik tehdit kullandığı bir yolsuzluk türüdür.

Çalışanın hak etmediği ancak karşı taraftan teklif edilen karşılığın alınması halinde rüşvet, bir çalışanın belirli bir şirket veya kişiyi lehine rüşvet alabileceği herhangi bir durumda, çalışanın potansiyel bir alıcıdan veya tedarikçiden zorla bir menfaat sağlaması halinde irtikab ortaya çıkmaktadır. Rüşvetle irtikab arasında ikinci fark ise; rüşvette genelde taraflar, aralarında gizlice anlaşmaktadır. İrtikapta böyle bir anlaşma bulunmamakta çalışan karşı tarafta olanın zor durumundan faydalanarak çıkar sağlamak için talepte bulunmaktadır (Şengür, 2010: 41).

2.2.3. Hileli Finansal Raporlama

Bir organizasyonda güvenilir finansal tabloların hazırlanması, organizasyonun hisse senetlerine yatırımcıların talebinin arttırılması ve kredi bulunması için ön şart olup, organizasyonun sektörde belirli sözleşmeleri yapabilmesi ve belirli araçlarla çalışabilmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu sebeple organizasyonla ilgili çıkar grupları yönetimin performansını değerlendirmek ve sektördeki diğer yatırımcı ve firmalarla karşılaştırabilmek için güvenilir finansal tablolara ihtiyaç duyarlar. Güvenilir finansal tablolar, GKGMI'ye uygun düzenlenmiş ve gerçeğe uygun bir şekilde sunulmuş finansal bilgileri içeren tablolardır (Doyrangöl, 2007: 53). Ancak organizasyonun bünyesinde hazırlanan ve sunulan finansal tablolar daima güvenilir olmamakta hata ve hile içerebilmektedir.

Hileli finansal raporlama (HFR), genellikle hileyi gerçekleştirmek için kasıtlı olarak gizli anlaşma yapan üst düzey yöneticileri ve yönetimi içeren oldukça karmaşık bir hile türüdür (Kranacher vd., 2011: 89). HFR genellikle büyüktür ve denetçiler, yatırımcılar, analistler ve diğer paydaşlar için ilgi çekicidir çünkü yönetimin, kazançları yapay olarak artırarak veya bir organizasyonun finansal durumunu iyileştirerek bu paydaşları dolandırmayı içermektedir. Bu tür hileler genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin ihlal edilmesini içerir (Whiting vd., 2012: 508). Bununla birlikte muhasebe standartlarının farklı yorumlanması ve ayrıca yönetim tarafından finansal tabloların hazırlanma şekli ile de gizlenebilir (Rezace ve Riley, 2010: 6). Büyük iflaslara, önemli hissedar kayıplarına neden olan en çok bu tür hilelerdir. Bu tür hilenin tes-

pit edilmesinin bazı nedenden dolayı zor olduğu kanıtlanmıştır. Birincisi, finansal hile ile uğraşan yöneticiler genellikle finansal tablo hilelerini gizlemek için çok çalışırlar ve çoğu zaman bunun başlıca failleridir. İkincisi, yöneticiler pozisyonlarından dolayı iç kontrolleri daha kolay geçersiz kılabilirler, bu da finansal tablo hilelerinin tespit edilmesini daha zor hale getirir. Son olarak, finansal tablo verileri yüksek düzeyde özetlenir ve toplanır, bu da hem hilenin gizlenmesini kolaylaştırır hem de geleneksel analitik ve istatistiksel modelleme yöntemlerini kullanarak bunları tespit etmeyi zorlaştırır (Whiting vd., 2012: 507-508).

2.2.3.1. Hileli Finansal Raporlama ve Muhasebe Manipulasyon Yöntemleri

HFR ile beraber; “Agresif Muhasebe”, “Kazanç Yönetimi”, “Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi”, “Büyük Temizlik Muhasebesi” ve “Yaratıcı Muhasebe” kavramları da birbirleriyle aynı manalarda kullanılabilir. Bu yöntemler Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (GKGMİ) kapsamında yapılabildiği gibi, muhasebe standartlarındaki boşlukları ve esnekliği zorlayarak, ilkelerin ihlali şeklinde uygulanarak finansal rapor ve tablolarda önemli tahrifatlara neden olabilmektedir. HFR dışındaki yöntemlerde muhasebe ilkeleri ve standartlarındaki esneklik ve boşluklardan faydalanılarak, kurumun performansı ve finansal yapısına ilişkin yanıltıcı bilgilerin sunulması amaçlanmakta olup, bu yöntemler kapsamındaki faaliyetler kanun dâhilindedir. HFR yönteminde ise muhasebe ilkeleri ve standartlarına aykırı faaliyetlerde bulunularak kurumun performansının ve finansal yapısının yapay olarak değiştirilmesi söz konusu olup, hileyi teşkil eden bu yöntemle yapılan işlemler kanun dışıdır (Stolowy ve Breton, 2004: 7-10).

2.2.3.1.1. Kazanç Yönetimi

Yatırımcılar veya diğer finansal bilgi kullanıcılarının kararlarını etkilemek ya da değiştirmek için, muhasebeye ilişkin bilgilerin kasıtlı olarak açıklanması veya yanlış açıklanmasıdır (Demir ve Bahadır, 2007: 111). Bu durum, kazanç yönetimi için yatırımcıların şirket hisselerini almalarına teşvik ve şirketin piyasa değerini artırmak şeklinde iki temel motivasyon olarak görülmektedir (Stolowy ve Breton, 2000: 5).

Kazançların önceden belirlenmiş bir hedefe yönelik aktif manipülasyonu olarak tanımlanmaktadır. Bu amaç, yönetimin belirlediği bir hedef, analistlerin yaptığı bir tahmin ya da daha sorunsuz daha sürdürülebilir bir kazanç akışı ile tutarlı bir tutar olabilir (Mulford ve Comiskey, 2002: 15).

Kazanç yönetimi, yöneticiler finansal raporlamada ve işlemlerin yapılandırılmasında muhakeme kullanarak finansal raporları veya bazı paydaşları şirketin ekonomik performansı hakkında yanıltmak ya da bildirilen muhasebe kayıtlarına bağlı olan sözleşme sonuçlarını etkilemek için kullandıklarında söz konusu olur (Healy ve Wahlen, 1999: 368). Holthausen ve Leftwich (1983), kazanç yönetimine ilişkin iki perspektifin olduğunu ifade ederek bunları fırsatçı ve bilgi perspektifi olarak değerlendirmiştir. Fırsatçı perspektifi, yatırımcıların yanıltılması için yöneticilerin yaptıkları uygulama ve çalışmalarıdır. Bilgi perspektifi ise, yöneticilerin yatırımcılara firmanın ilerideki nakit akışları hakkındaki özel beklentilerini açıklamaları için bir araçtır.

Kazanç yönetimi tanımları arasındaki benzerliklere rağmen, kazanç yönetiminin gerçekte ne olduğu konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. (Beneish, 2001: 5). Bu bağlamda, kazanç yönetimi, firma ya da yönetimin menfaatlerinin karşılanması amacıyla kısa vadeli ve sonraki dönem etkinin nötrleştirileceği karar ve faaliyetlerle desteklenen GKGMİ ile tutarlı faaliyet ve muhasebe manipülasyonları olarak tanımlanabilir. Kazanç yönetimi bu haliyle değerlendirildiğinde, GKGMİ ile tutarlılığı ve yapılan manipülasyonun sonraki dönemde nötrleştirilmesi onun muhasebe hilesi, yolsuzluk ve aldatma gibi kavramlardan kolaylıkla ayrılabilceğini göstermektedir (Tekin ve Kabadayı, 2014: 130).

2.2.3.1.2. Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi

Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi veya gelirin düzleştirilmesi, organizasyonların mevcut karlarındaki dalgalanmaları dengelemek amacıyla yönetimin raporlama takdir yetkilerini kullanmalarıdır (Chen, 2013: 1). Bir başka tanımda karın istikrarlı hale getirilmesi, yönetim tarafından finansal bilgi kullanıcılarına bilgi sinyali göndermeye yönelik kasıtlı bir girişim olarak tanımlanmaktadır (Ronen ve Sadan, 1981: 2).

Bu yöntemle yöneticiler, kazancı en yoğun dönemlerden başarının düşük olduğu dönemlere aktararak gelirin yıllar itibariyle dalgalanmalarını yumuşatır (Copeland, 1968: 101). Burada amaç istikrarlı bir şekilde büyüyen bir kâr akışı sağlamaktır (Stolowy ve Breton, 2000: 18). Böylece firmanın finansal yapısının mevcut durumundan daha istikrarlı olduğu izlenimi verilmeye çalışılmaktadır. Çünkü yatırımcılar, istikrarlı kazançlara sahip firmaları diğer firmalara nazaran daha ziyade tercih ederler.

Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi çalışmaları: (a) istikrar hedefleri (yönetim motivasyonu), (b) istikrar araçları (net gelir), (c) istikrar boyutları (gerçek veya yapay) ve (d) istikrar değişkenleri (olağanüstü kalemler) konularına odaklanmıştır (Stolowy ve Breton, 2000: 19).

Karın istikrarlı hale getirilmesi temelde iki yöntemle gerçekleştirilmektedir. (Stolowy ve Breton, 2000: 23). Bu yöntemlerden ilki doğal yöntemde gelir üretme süreci olup doğası gereği istikrarlı bir gelir akışı üretir (Eckel, 1981: 28). Yöneticilerin bilinçli olarak karı istikrarlı hale getirmeleri yöntemi ikinci yöntem olup kendi arasında ikiye ayrılır. Bunlar; yapay ve gerçek karı istikrarlı hale getirme yöntemleridir. Yapay Karı istikrarlı hale getirme: Karlılıkta istikrarın sağlanması için yönetim tarafından gerçekleştirilen muhasebe manipülasyonlarıdır. Bu yöntem firma kararlarının ve zamanlamalarının değiştirilmesinden kaynaklanmaz, özellikle finansal işlemlerin tanınması ve tanınan işlemlerin etkilerinin tahsisi veya sınıflandırılması yoluyla geliri etkiler. (Kamin ve Ronen, 1978: 144). Amortisman yönteminde değişikliğe gidilmesi karın istikrarlı hale getirilmesine örnek teşkil emekte olup alınan muhasebe kararlarıyla ilişkilidir (Koch, 1981: 576). Gerçek karı istikrarlı hale getirme yönteminde ise organizasyonda kararların alınma ve uygulanma zamanı ile firmanın girdi ve çıktı sürecinin düzeltilmesidir (Kamin ve Ronen, 1978: 144). Firmanın Ar-Ge veya reklam projesi seçimi faaliyet kararlarına ilişkin gerçek değişkenleri teşkil eder (Koch, 1981: 576).

Raporlanan dönem karlarını amaçlanan düzeyde tutabilmek için istikrar aracı olarak üç yöntem kullanılmaktadır. Bunlar (Ronen ve Sadan, 1975: 133-134):

- Tahakkuk yöntemiyle: Yönetim, raporlanan karlar da oluşan değişkenliği azaltmak için tahakkuk zamanlarını kendi yargılarına bağlı olayların zamanlamasını ayarlayabilir.
- Zamana dağıtım yöntemiyle: Yönetim bazı gelirleri ve giderleri diğer dönemlere yayarak raporlanan karı istikrarlı hale getirebilmektedir.
- Sınıflandırma yöntemiyle: Yöneticiler yargılarını kullanarak olağan gelir/giderler ve olağandışı gelir/giderler gibi bazı gelir tablosu hesaplarını yeniden sınıflandırılarak karı istikrarlı hale getirilebilir.

2.2.3.1.3. Agresif Muhasebe

GKGMİ'nin agresif olarak tatbik edilmesi, HFR, kazanç yönetimi veya karın istikrarlı hale getirilmesi için gerçekleştirilen bütün adım ve işlemleri kapsayan muhasebe manipülasyonlarının bütün evrelerini ifade etmektedir (Erol ve Aslan, 2016: 26). Cari kazançların daha yüksek tutarda elde edilmesi amacıyla muhasebe işlemlerinin, GKGMİ'ne uygunluğu dikkate alınmadan, iradi ve kasıtlı bir biçimde tercih edilmesi ve uygulanmasıdır. Firmalar; muhasebe standart ve ilkelerini zorlayarak, esneklik ve boşluktan yararlanarak, muhasebe manipülasyonu yapabilir. Muhasebe ilkelerinin agresif şekilde uygulanmasının

amacı mali yapı ve sonuçların mevcut durumundan farklı gösterimiyle firmanın durumunun iyi olduğu izlenimi oluşturmaktır.

Dönem karının fiktif olarak arttırılması için konsinye satışlar ve faturaları kesilen fakat müşterilere sevki yapılmamış fatura tutarlarının gelir olarak kayda alınması, gelirlere ait gider ve harcamaların sonraki döneme ertelenerek giderlerin düşürülmesi agresif muhasebe yöntemlerine örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde amortismanla ilişkin işlemlerde, amortismanla tabii tutarın tespitinde hurda değer ve faydalı ömür değerleri yöneticiler tarafından belirleneceği için agresif muhasebe yöntemlerine konu olabilir. Varlığın hurda değerinin ederinden fazla ya da faydalı ömrün daha uzun değerlendirilmesi ile döneme ait amortisman gideri düşürülebilir, varlığın defter değeri artırılabilir ve böylece dönem karının fiktif artışı sağlanmış olur (Mulford ve Comiskey, 2002: 27-28).

2.2.3.1.4. Yaratıcı Muhasebe

Yaratıcı muhasebe; akademisyen ve yazarlar tarafından “muhasebede el becerisi”, “kozmetik raporlama”, “vitrin giydirme”, “defterlerin kaynatılması” şeklindeki firmanın mali durumunu yayınlanan raporlar vasıtasıyla olduğundan daha iyi olduğu izlenimini yansıtan terimlerle tanımlanmaktadır (Stolowy ve Breton, 2000: 44-45). Yaratıcı Muhasebe, raporların sonuçlarını etkilemek için muhasebe kuralları ve yasalar çerçevesinde işletmenin gerçek performansını ya da durumunu aktarmak yerine, yönetimin çıkar gruplarına aktarmak istediklerini yansıtır (Shah ve Butt, 2011: 97).

Yaratıcı muhasebe; kural ve ilkeler, uygulama ve değerlendirme ölçülerine ilişkin düzenlemelerdeki eksikliklerden faydalanma yoluyla muhasebede yer alan rakamları tahrif etmek, mali tabloları biçim ya da mali tablolardaki bilgileri sunuluş bakımından değiştirerek mali durumun olduğundan farklı gösterimi için gerçekleştirilen işlemlerin tamamı olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla uygulamada bir hata olmamakla birlikte burada asıl amaç finansal tabloları kullananların yanıltılması ve bu tablolarda yer alan bilgilerin çarpıtılmasıdır (Çıtak, 2009: 85).

2.2.3.1.5. Büyük Temizlik Muhasebesi

Büyük temizlik muhasebesi, firmalarda yönetim değişikliği dönemlerinde, yeni yönetimin bir kısım verimsiz aktifleri gider yazıp bilançodan çıkararak, geliri azaltan politikalar izleyerek, finansal tabloları düzenleyerek önceki dönem yöneticilerinin açıkladığı rapor sonuçlarını olduğundan daha kötü gösterilmesi esasına dayanır. Yeni yöneticiler anılan hesapları gelecek dönem karlarının artırılmasında kullanarak, kendisine sürekli bir gelir akışı sağlayacak

ve hissedarlara güven verecek böylelikle kişisel çıkar sağlayacaklardır. Geliri azaltan tahakkukların kullanılarak dönem karlarının azaltılması “banyo yapmak - makyajlamak” politikası olarakta adlandırılmaktadır (Demir ve Bahadır, 2007: 114).

“Büyük temizlik muhasebesi” ilk olarak Moore (1973) tarafından ileri sürülmüş olup çalışmasında yeni yönetimin belirli varlıkların değerleri hakkında oldukça kötümser oldukları ve bunun sonucunda bu değerlerin sıklıkla ayarlandığını belirtmiştir. Moore, yönetimde yapılan bir değişiklikten sonra alınan isteğe bağlı gelir azaltıcı muhasebe kararlarını incelemiş, isteğe bağlı muhasebe değişikliklerinin, yönetim değişiklikleri sürecinde, rastgele seçilen bir başka yıllık rapor örneğine göre nispeten daha yaygın olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda yönetim değişikliği olan firmalarda geliri azaltan muhasebe politikalarında değişikliklerin daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır (Stolowy ve Breton, 2000: 43).

2.2.3.2. Hileli Finansal Raporlama Kavramı

HFR veya diğer bir tanımla finansal tablo hileleri akademik literatürde akademisyenler tarafından, mesleki literatürde uygulayıcılar tarafından ve yetkili makamların resmi açıklamalarında farklı şekilde tanımlanmıştır (Razace, 2002: 2).

ACFE HFR’yi; “Mevcut tüm bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde okuyucunun, kendi muhakemesini veya kararını değiştirmesine neden olacak maddi gerçeklerin ya da yanıltıcı olan muhasebe verilerinin kasıtlı, planlı, yanlış beyan veya ihmal edilmesi” olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra farklı kitaplarda HFR’ye ilişkin aşağıdaki tanımlar yer almıştır.

Genellikle yönetim tarafından işlenen ve normal olarak fazla gelir veya varlıkları içeren finansal tabloları tahrif etmeyi içeren hiledir.

Üst düzey yöneticilerin, hileli (yanıltıcı) finansal raporlama yoluyla işlenen veya gizlenen yanlış beyanlara veya suistimallere karışmasıdır.

HFR, finansal tablolarda yer alması gerekli tutarların ya da açıklamaların kasıtlı olarak gösterilmemesi ya da yanlış beyan edilmesi sonucunda, finansal tabloları kullanan kullanıcıların yanıltılmasıdır (Güredin ve Uyar, 2021:181).

Kranacher vd. (2011: 419) HFR’yi, esas olarak yatırımcılara ve alacaklılara yönelik olan ve kullanıcıları aldatmak için finansal tabloların kasıtlı olarak yanlış beyan edilmesini içeren bir eylem olarak tanımlamaktadır.

HFR terimi yerine bazen “Muhasebe Düzensizlikleri” (Accounting Irregularities) terimi de kullanılmaktadır. Muhasebe düzensizlikleri terimi finan-

sal tablo kullanıcılarını aldatmak için finansal tablolarda yapılan kasıtlı yanlış beyanlar veya eksiklikler veya açıklamalar anlamına gelmektedir (Mulford ve Comiskey, 2002: 15).

Hileli finansal tablolar için bir takım muhasebe uygulamalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı HFR; büyük defterlerin fırınlanması (baking the ledgers) ve defterlerin pişirilmesi (cooking the books) olarak tanımlanmaktadır (Wells, 2017: 298). HFR şu uygulamaları içerebilir (Wells, 2017: 329):

- Önemli finansal kayıtlar, kanıtlayıcı belge veya ticari işlemlerin tahrif edilmesi, değiştirilmesi,
- Finansal tabloların hazırlandığı olayların, işlemlerin, hesapların veya diğer önemli bilgilerin kasıtlı olarak ihmal edilmesi ya da yanlış beyanı
- İktisadi olaylar ve ticari işlemleri ölçmek, tanımak, raporlamak ve ifşa etmek amacıyla kullanılan muhasebe ilkelerinin, politikalarının ve prosedürlerinin kasıtlı olarak yanlış uygulanması,
- Muhasebe ilkeleri ve politikaları ile ilgili mali tutarlara ilişkin açıklamaların kasıtlı olarak ihmal edilmesi veya yetersiz açıklanmasıdır.

Finansal tablo hilelerini, organize suçlular, orta ve alt düzey çalışanlar ve üst düzey yöneticiler olan İcra Kurul Başkanı (CEO) ya da Mali İşler Başkanı (CFO) benzeri üç ana grup gerçekleştirebilir (Wells, 2017: 301).

Üst düzey yöneticiler (CEO'lar, CFO'lar vb.) ve işletme sahipleri birkaç nedenden dolayı HFR uygulamalarına başvurabilirler. Bu nedenler; gerçek iş performansını gizleyip, sonuçları mevcut durumundan daha iyi ya da kötü göstermek, kişisel durumunu muhafaza etmek ve maaş, ikramiye, hisse senedi ve hisse senedi opsiyonlarından kazandıkları şahsi gelirlerini muhafaza etmektir. Orta ve alt düzey çalışanların, düşük performanslarını gizlemek veya daha yüksek performansa bağlı olarak prim kazanmak için sorumluluk alanlarına (yan kuruluş, bölüm ya da diğer birim) göre finansal tablolarda hile yapabilir. Organize suçlular ise bir finans kuruluşundan hileli krediler elde etmek veya sattıkları bir hisse senedini bir piyasaya sürme veya piyasadan çekme planının parçası olarak aldatmak için finansal tablo hilelerini kullanabilir.

Üst yönetim belirli amaçların gerçekleştirilmesi için iş performansını olduğundan daha iyi göstererek finansal tablo hilelerine neden olabilir. Bu amaçlar; borsa analistlerinin kazanç veya gelir büyüme beklentilerini karşılamak veya aşmak, kredi sözleşmelerindeki şartlara uygunluğu sağlamak, varlığa dayalı kredilerden sağlanan finansman tutarını artırmak, finans kuruluşunun kredi olanaklarını genişletme kriterlerini karşılamak, ana şirketin belirlediği kurum-

sal performans kriterlerini karşılamak, kişisel performans kriterlerini karşılamak ve performansla ilgili prim veya kazanç ödemelerinin artması, şeklinde özetlenebilir (Wells, 2017: 301).

Bunlara ilave olarak, organizasyonlarda ekstra düzenleme ya da fahiş vergi tutarlarından korunarak politik maliyetleri azaltmak da finansal tablo hilelerinin amaçları arasındadır (Wilson ve Shailer, 2007, 256). Burada üst yönetim belirli amaçlara ulaşmak için iş performansını olduğundan düşük gösterebilir. Yatırımcıların güven düzeyini artırmak ve yatırımların devamlılığını sağlamak için tutarlı bir büyüme eğiliminin korunması, değişken sonuçlardan kaçınılması şeklinde özetlenebilir.

2010'da COSO tarafından yayınlanan "Hileli Finansal Raporlama: 1998-2007" araştırma raporunda, kişi ve kurumları HFR'ye teşvik eden nedenler açıklanmıştır. Bu nedenler; analistlerin ve organizasyonun dışındaki kişilerin ve kuruluşların kazanç beklentilerinin karşılanması, organizasyonun olduğundan daha iyi görünmesinin sağlanması ve kurum içi mali hedeflerin karşılanması, organizasyonun kötüleşen mali durumunun gizlenmesi, organizasyonun hisse senedi fiyatlarının artırılması, kaynak sağlanması amacıyla organizasyonun finansal yapısının olduğundan daha güçlü gösterilmesi, ikramiye hedefleri ve artan hisse değerleri yoluyla yönetimin ücretinin artırılması, kişisel kazanç için kötüye kullanılan varlıkların gizlenmesi, şeklinde özetlenmektedir (Beasley vd., 2010: 14).

HFR'yi uygulayanlar farklı teknikleri kullanarak amaçlarına göre finansal tablolar oluşturabilirler. HFR üç genel teknik ile uygulanmaktadır. HFR'yi uygulayanlar genellikle ilk teknikle başlar ve hile büyüdükçe aşamalı olarak diğer iki tekniği de kullanarak amaçlarını gerçekleştirirler. Bu teknikler şunlardır (Wells, 2017: 301-302):

2.2.3.2.1. Muhasebe Sistemiyle Oynama:

Bu yaklaşımda hileyi uygulayanlar, muhasebe sistemini istedikleri sonuçlara ulaşmak için bir araç olarak kullanırlar. Kazancı istenen bir düzeye yükseltmek veya düşürmek için; amortisman yöntemlerinin değiştirilmesi, giderlerin ve yükümlülüklerin azaltılması için satıcıların düzenledikleri faturaların zamanında kaydedilmemesi ya da satışların erken kaydedilmesi bu yöntemin örnekleri arasında sayılabilir.

2.2.3.2.2. Muhasebe Sisteminin Yıpratılması:

Muhasebe sistemine kaydedilen bazı işlemlerin gerçekte hiçbir temeli olmayabilir ve yapılan bazı işlemlerin yanlış kaydedilmesi söz konusu olabilir. Hilekarların raporlanan sonuçları belirli bir miktarda manipüle etmek için

muhasebe sistemine hayali ve hileli bilgiler ilave etmesi, gerçek veya sahte müşterilere hayali satış faturaları düzenlenmesi bu yaklaşımın örneklerindedir.

2.2.3.2.3. Muhasebe Sisteminin Dışında Yöntemler Kullanması:

Bu yaklaşımda, hilekarlar istedikleri kriterleri karşılayan mali tabloları üretirler. Bu mali tablolar, aktif bir organizasyon için bir muhasebe ve mali raporlama sürecinin sonuçlarına dayanabilir ve hilekarların istediği sonuçlara ulaşmak için ek manuel düzeltmeler yapılabilir. Alternatif olarak, hilekarlar tarafından hayali rakamlar ile muhasebe sistemine yanlış veriler girebilir.

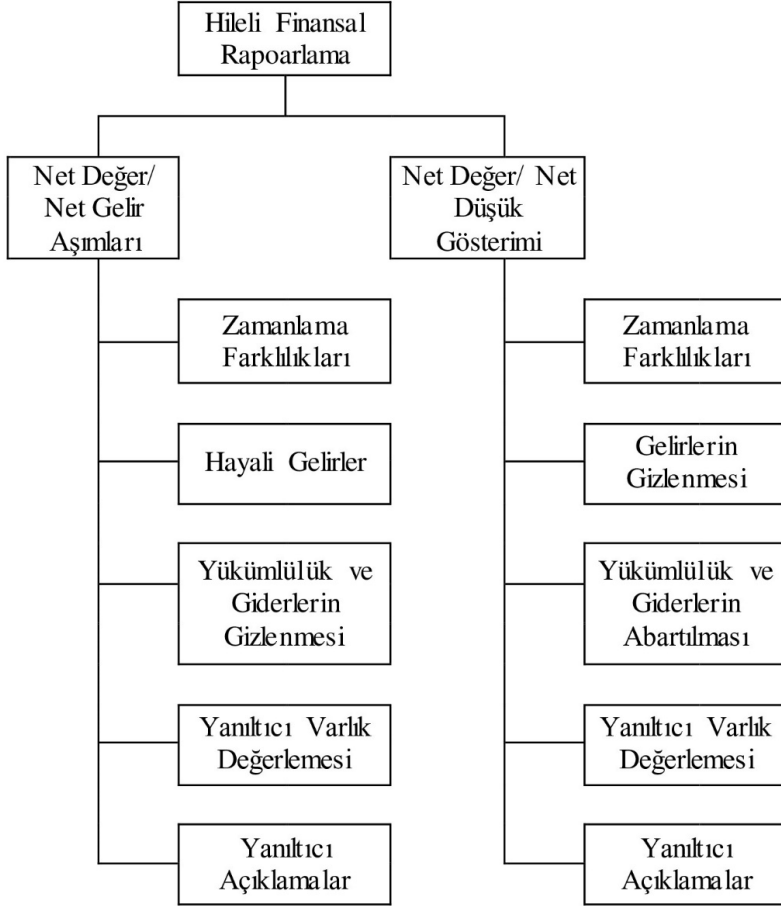
2.3. Hileli Finansal Raporlama Teknikleri

ACFE finansal tablo hilelerini; “Mevcut tüm bilgilerle birlikte değerlendirdiğinde, okuyucunun kendi muhakemesini veya kararını değiştirmesine neden olacak maddi gerçeklerin ya da yanıltıcı olan muhasebe verilerinin kasıtlı, planlı, yanlış beyanı veya ihmal edilmesi” olarak tanımlamıştır.

ACFE, kuruluşundan itibaren “hile ağacında” küçük değişiklikler yapmaktadır. 2016 yılı raporunda “Hileli Finansal Raporlama” altında görünen ikinci düzey kategori adlarını, bu yöntemleri yalnızca rapor edilen varlıklar veya gelirler yerine kuruluşun rapor edilen genel mali durumunu ve sonuçlarını (yani, net değeri ve net geliri) etkilediğini açıklığa kavuşturmak için değiştirmiştir (ACFE, 2016: 10-11). Bu bağlamda “Varlıkların/Gelirlerin Olduğundan Yüksek Gösterilmesi” başlığı “Net Değer veya Net Gelir Aşımaları” olarak, “Varlıkların/Gelirlerin Olduğundan Düşük Gösterilmesi” başlığı ise “Net Değer veya Net Gelir Düşük Gösterimleri” olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada ACFE tarafından yayımlanan 2020 raporu benimsenmiş olup, hileli finansal raporlama tekniklerinin tanımlanmasında ACFE’nin “hile ağacı” baz alınmıştır. ACFE HFR Şekil 2.5’te gibi tasnif etmiştir.

Şekil 2.5. ACFE HFR, (ACFE, 2020: 11)

ACFE'nin yapmış olduğu sınıflandırmada finansal raporlama hileleri, iki kategoriye ayrılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre finansal tablo hileleri, “Net Değer veya Net Gelir Aşmaları” ve “Net Değer veya Net Gelir Düşük Gösterimleri”dir.

Çalışmada HFR teknikleri, ACFE sınıflandırmasının, “Net Değer veya Net Gelir Aşmaları” başlığındaki uygulamalar bakımından açıklanacaktır. ACFE sınıflandırmasındaki başlıklar incelendiğinde, HFR’de uygulanan yöntemlerin, hilenin yapıldığı hesaplar bakımından aynı olduğu ancak bu yöntemlerle hile, işletmelerin amaçları kapsamında ilgili varlıklar-kaynaklar ya da

gelirler-giderlerin olduğundan yüksek ya da düşük gösterilmesiyle farklılık gösterdiği görülmektedir.

2.3.1. Net Değer veya Net Gelir Aşımaları

Gelirlerin abartılması ya da gelirin mevcut durumundan fazla gösterilmesi, abartılı ya da şişirilmiş kâr rakamlarını ifade etmektedir. İşletmeler belirli bir eşiği veya kar hedefi olduğunda, bu ihtiyacı karşılamak için gelirin abartılması yöntemini kullanır. Birçok şekilde gerçekleştirilen bu yönteme, faiz gelirlerinin sözleşmede kararlaştırılan orandan daha yüksek bir oran kullanılarak geliri artırmak için manipüle edilmesi örnek verilebilir. Benzer şekilde giderlerin gerçekleştiği dönem dışında sonraki bir döneme kaydedilmesi ya da gerçeğe uygun kaydedilmemesi ya da hiçbir şekilde kayıtlanmaması da gelirlerin abartılmasına yol açmaktadır.

Net değer abartılması, bir şirketin varlıklarının veya özkaynaklarının değerini abarttığı anlamına gelmektedir. Net değer abartılması, potansiyel yatırımcıları çekmek ve şerefiye için daha yüksek değer elde etmek için yapılabilir. Şirket hisseleri de manipülasyon riskine tabidir: hilekarlar, potansiyel yatırımcıları çekmek için hisselerinin abartılı değerini gösterebilir. Bu durum, ilerleyen süreçte yatırımcıların şirketin gelecekteki beklentilerini öngörememeleri nedeniyle zarara uğramalarına neden olur. Ayrıca, diğer yedeklerdeki yatırımlar yeniden değerlendirilebilir ve şirket yedeklerinin değerini genel olarak artırmak için şişirilmiş bir tutarda kaydedilebilir (<https://fraudfighting.org/wp-content/uploads/2017/12/Net-Worth-or-Net-Income-Overstatement.pdf>).

“Net Değer veya Net Gelir Düşük Gelir Gösterimleri teorik olarak imkân ve ihtimal dahilinde olmakla birlikte uygulamada daha az karşılaşılan hilelerdir. Daha fazla rastlanan Net Değer veya Net Gelir Aşımaları” hileleri ise hayali gelirler (fictitious revenues), zamanlama farklılıkları (timing differences), borçların ve giderlerin gizlenmesi (concealed liabilities and expenses), varlıkların yanlış değerden kaydedilmesi (improper asset valuations) ve yanlış, yanıltıcı ve eksik açıklamalar (improper disclosures) olarak 5 alt kategoride incelenmektedir.

2.3.1.1. Zamanlama Farklılıkları

HFR, gelir ya da giderlerin uygun olmayan dönemlere kaydedilmesinden oluşan zamanlama farklılıklarını içermektedir. Zamanlama farklılıkları, gelirleri veya giderleri bir dönemden diğerine kaydırmak, kazancı arzu edildiği gibi artırmak veya azaltmak için yapılmaktadır.

Zamanlama farklılıkları, finansal tabloların manipüle edilmesinin yaygın bir yoludur. Zamanlama farklılıkları düzeninin gerçekleştiğine dair hile belirteçleri aşağıda sıralanmıştır (Wells, 2017: 340- 341):

- Aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerle karşılaştırıldığında süratli büyüme ya da olağandışı karlılık,
- Tekrarlayan işlemlerden kaynaklı nakit çıkışları ve raporlanan kazanç artışlarına rağmen nakit girişlerindeki azlık,
- Özellikle dönem sonlarında gerçekleştirilen önemli, olağandışı veya son derece karmaşık işlemler,
- Brüt satış karında olağandışı artışlar veya sektör ortalamalarının üstünde kar payı,
- Alacak gün sayısında olağandışı artış,
- Stok gün sayısındaki aşırı artış.

Zamanlama farklılıkları kapsamında kullanılan yöntemler aşağıda başlıklar altında açıklanmıştır.

2.3.1.1.1. Gelirlerin Giderlerle Eşleştirilmesi

GKGMİ'ne göre, gelir ve ilgili giderler aynı hesap döneminde kaydedilmeli veya karşılaştırılmalıdır (eşleştirilmelidir). Diğer bir anlatımla gelirlerin ve giderlerin tahakkuk esası kapsamında muhasebeleştirilmeleri hasılatın, gelirlerin ve kârların, aynı hesap döneminin maliyet, giderler ve zararlarıyla karşılaştırılmaları gerekmektedir. Bu gereklilik muhasebenin dönemsellik ilkesinin bir sonucudur (Yükçü, 2016: 180). Tahakkuk esasında işlemlerin, olayların, nakit işlemlerinin yapıldığı zamana bakılmadan, ortaya çıktıkları dönemde kayda alınır. Tahakkuk eden gelirler ve giderler doğdukları mali yılın hesap ve raporlarına dahil edilirler (Kartalci, 2019: 264).

Tahakkuk esasında, yalnızca nakit girişlerini ve çıkışlarını listelemek yerine, şirketin bir dönemdeki performansını yansıtmak için gelirleri, giderleri, kazançları ve zararları dönemlerle ilişkilendirmeyi amaçlayan tahakkuk, erteleme ve tahsis prosedürleri kullanılmaktadır. Bu nedenle gelirlerin, giderlerin, kazançların ve zararların muhasebeleştirilmesi ve varlık ve yükümlülüklerdeki ilgili artış veya azalışlar, tahsis ve amortisman dahil maliyet ve gelirlerin karşılaştırılması, tahakkuk esaslı muhasebe kullanmanın özünü oluşturmaktadır. Tahakkuk esaslı işletmelerin performanslarının ölçülmesinde kullanılır. Tahakkuk esaslı muhasebenin temel amacı, yatırımcılara, hasılatın muhasebeleştirilmesi ve karşılaştırılması gibi temel muhasebe ilkelerinin kullanılması yoluyla, bir dönem boyunca işletmenin ekonomik performansını değerlendirmede yardımcı

olmaktır. Tahakkuk sürecinin bir sonucu olarak, raporlanan kazançlar yatırımcılara ekonomik performans hakkında doğru bilgiler sağlamaktadır (Dechow ve Skinner, 2000: 237-238)

GKGMİ'ye göre hasılatın, gelirlerin ve kârların, aynı hesap döneminin maliyet, giderler ve zararlarıyla karşılaştırılmaları gerekmektedir. Bu ilkeye uyulmaması şirketin mali tablolarının mevcut durumundan farklı görünmesine ve bu tabloları kullanan yatırımcıların yanıltılmasına neden olacaktır. Örneğin bir şirketin dönem sonunda gerçekleştirdiği satışları kaydetmesi, ancak satışlara ilişkin giderleri sonraki dönemde kaydetmesi durumunda şirketin cari dönem geliri olduğundan fazla, ayrıca giderlerin rapor edildiği sonraki dönemde gelir olduğundan düşük gösterilmiş olacaktır (Wells, 2017: 335).

2.3.1.1.2. Gelirin Erken Tanınması

Raporlanan gelir ve büyüme oranı, finansal performansın anlaşılmasında temel bileşenlerdir. Başarıya dair bir ön gösterge sağlar ve bildirilen kazanç miktarını ve buna bağlı olarak kazanç gücü değerlendirmelerini doğrudan etkiler. Gelirlerin finansal tablolara yansıtılmasındaki şart, söz konusu gelirlerin tanınma koşullarına göre edinilmesine dayanmakta olup, anılan koşullar ülkenin geçerli mevzuatı, GKGMİ'dir. Gelirin erken tanınması; kazanılmamış bir hasılat ya da gelirin, GKGMİ'den öngörülenden önceki bir dönemde muhasebeleştirilmesidir (Mulford ve Comiskey, 2002: 160).

Bir mala ya da hizmete ilişkin satıştan doğan gelirin dönemsellik ilkesine aykırı bir şekilde daha tahakkuk etmemişken dönem geliri olarak muhasebeleştirilmesine gelirin erken tanınması denilmektedir. Sipariş edilmiş fakat muhasebeleştirme sırasında teslimatı yapılmamış mallar için muhasebeleştirilen gelir, gelirin erken tanınmasına örnek verilebilir. Konuyla ilgili diğer bir yöntem ise teslimatı kısmen yapılmış malların tümünün satış geliri şeklinde muhasebeleştirilmesidir (Küçüksozen ve Küçükkoçaoğlu, 2005: 88).

Hasılat işletmenin ana faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan gelirlerinden oluşan, işletmenin finansal performans sonuçlarının değerlendirilmesinde en önemli unsurlardan biridir (Özerhan vd., 2015: 194). Hasılat ya da gelirin muhasebeleştirilme dönemi, dönemsellik kavramına uygunluk bakımından oldukça mühim bir konudur. Belli bir dönemin gelir tablosu, işletmenin yalnızca ait olduğu dönemin gelirleri ve giderlerini raporlamalıdır. Bu nedenle hasılat ya da gelirin doğru, güvenilir ve şeffaf olarak muhasebeleştirilmesi önem arz etmektedir.

Gelirlerin doğru bir şekilde muhasebeleştirilmesi, şirketlerin karşı karşıya olduğu en önemli ve karmaşık zorluklardan biridir. Gelirlerin tanınması her

zaman en önemli muhasebe ve denetim risk alanlarından biri olmuştur. Genel anlamda gelir, gerçekleştiğinde veya gerçekleşebilir olduğunda ve kazanıldığında muhasebeleştirilir. Gelir tanıma kriterleri hakkında rehberlik sağlamak ve gözlemlenen bazı uygunsuz uygulamaları azaltmak için Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB ASC 605) tarafından “Gelir Tanıma”, klavuzu yayımlanmıştır. Bu klavuz, kriterlerin tümü karşılandığında gelirin gerçekleştirilmiş veya gerçekleştirilebilir olarak kabul edildiğini ve kazanıldığını belirtir (Deloitte, 2012). Bu kriterler şunlardır (Wells, 2017: 332):

- Güvenilir bir kanıt düzenlendiğinde,
- Teslimat gerçekleştiğinde veya hizmet satışı tamamlandığında,
- Satıcı alıcıya bir fiyat sunduğunda,
- Tahsilatın güvenilir olduğu durumlarda.

Hasılatın muhasebeleştirilmesi konusunda GKGMİ ile IFRS'nin farklılık göstermesi yeni bir standart ihtiyacını doğurmuştur. Bu amaçla Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board–IASB) ve ABD Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (Financial Accounting Standards Board–FASB) ortak yürüttükleri bir çalışma sonunda IFRS 15 hasılat standardını yayımlamışlardır (IFRS-15, 2014: IN5; Özerhan vd., 2015: 194):

IASB ile FASB tarafından yayımlanan ve KGK tarafından birbir Türkçeye çevrilen TFRS 15 “Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat” standardı hasılatın muhasebeleştirilme zamanı ve tutarını belirlemek için beş aşamalı bir modelin uygulanması gerektiğini belirtmektedir (Ünlütürk vd., 2019: 247). Söz konusu modelin uygulanması neticesinde mal ya da hizmetin kontrolünün müşterilere devredildiği anda hasılat zamana yaygın olarak ya da belirli bir tarihte muhasebeleştirilmektedir. Dolayısıyla malın ya da hizmetin kontrolünün alıcı tarafından elde edilmesi durumunda hasılat muhasebeleştirilir. Varlık kontrolünün alıcıya geçmesi, varlığın devredildiği anlamına gelir. Devir işlemiyle malın ve hizmetin kontrolü, başka bir anlatımla varlığın kalan bütün yararları ve varlığın kullanımı ve yönetilme hakkı alıcıya geçmektedir. (Özerhan vd., 2015:217).

Standart tarafından belirlenen faktörler meydana gelmeden hasılat tutarının muhasebeleştirilmesi muhasebe hilesine ve bu hilenin neticesi olarak dönemsellik kavramına aykırılık oluşturmakta, sonraki dönemde muhasebeleştirilecek hâsılat tutarının erken tanınmasına sebep olmaktadır.

2010'da COSO tarafından yayınlanan “Hileli Finansal Raporlama: 1998-2007” araştırma raporunda, hileli olarak yanlış beyan edilen finansal tablolarla

ilgili 347 işletmenin hileli finansal raporları değerlendirilmiştir. Araştırmanın yapıldığı dönemde faaliyet gösteren hileli işlem yapan işletmelerin HFR'yi genellikle birden çok yöntemi uygulayarak kullandıkları görülmektedir. Bu sebeple hile yöntemlerinin hileli işlemleri uygulayan işletmeler arasında kullanılma oranında rakamlar toplamı % 100'ü geçmektedir. COSO'nun HFR'ye ilişkin yapmış olduğu 1998-2007 yılları arasındaki araştırma raporuna göre; finansal tablolar hilelerini oluşturan yöntemlerden hatalı gelir tanınmasına ilişkin hileler HFR'nin % 61' ini oluşturmakta olup, bu yöntemin %35'ini ise gelirin erken tanınması oluşturmaktadır (Beasley vd., 2010: 17).

2.3.1.1.3. Faturala ve Tut İşlemleri

Faturala ve tut veya teslimsiz faturalama esası, gelirin satıcı işletme tarafından muhasebeleştirildiği, fakat malların alıcıya daha sonraki bir tarihe kadar teslim edilmediği bir gelir muhasebeleştirme yöntemidir (www.investopedia.com). Teslimsiz faturalama yöntemi, alıcının satın alma emrine binaen faturanın düzenlenmesi, fakat alıcının talebi üzerine teslimatın geciktirilmesi şeklindeki olay ve işlemlerdir. Bu işlem türünde alıcı ürünü satın alacağını taahhüt emektedir, fakat satıcı ürünün sahipliğini (zilliyetlik) alıcının teslimat talebini alıncaya kadar taşımaktadır. Teslimat şartı, genellikle malların sevk edilmesi ya da alıcıya teslimine kadar gerçekleştirilmiş sayılmamaktadır. Ancak malların sevkiyatının bir süre geciktirilmesinin talebi neticesinde, malların satıcıya ait depoda, diğer mallardan ayrı depolanması durumunda, malların teslimatı yapılmadan teslimat yapılmış sayılmaktadır (Küçük ve Doğan, 2009: 286-287).

Bu yöntem, özellikle üç aylık kazanç tahminleri için analistlerin beklentilerini karşılamak veya aşmak amacıyla şirketler tarafından karı olduğundan fazla göstermek için sıklıkla kullanılmaktadır. Teslimsiz faturalama satış işlemleri şirketler tarafından genellikle kazançları yasa dışı bir şekilde yönetmek için kullanılır ve bu da finansal tablo hilelerine neden olabilir (Razae, 2002: 95).

SEC, teslimatın yapılmadığı durumlarda hasılatın muhasebeleştirilebilmesi için aşağıda sayılan şartların sağlanmasını istemektedir (SEC SAB No.104: 21-22):

- Malın sahipliğinden kaynaklı riskin müşteriye devredilmiş olması gerekir,
- Satış işlemine ilikin sözleşmenin yazılı yapılması tercih edilir,
- Sevkiyatın sonradan yapılmasına ilişkin talebi alıcının yapmış olması ve alıcının ticari çıkarlarına uygun olması gerekmektedir,
- Malın teslimat zamanı belli olmalı, bununla birlikte teslimat zamanı makul olmalı ve alıcının ticari amaçlarını karşılamalıdır,

- Satıcının, satışa ilişkin sorumluluklarını ifa etmiş olması gerekir,
- Sipariş alınan mallar satıcının deposunda farklı bir alanda depolanmalı ve diğer siparişler ayrılan bu stoklardan karşılanmamalıdır,
- Mallar tümüyle sevkiyata hazır olmalıdır.

2.3.1.1.4. Uzun Vadeli Sözleşmeler

Uzun vadeli sözleşmeler, gelirin tanınmasında bazı sorunlar oluşturmaktadır. Özellikle varlık gibi bazı ürün veya hizmetin tamamlanması uzun bir süre gerektirebilmektedir. İşletmeler özellikle demiryolları, gemilerin inşası, yol yapımı, makineler, ekipmanlar, mühendislik hizmetleri gibi yapımı uzun süren varlıklara ait gelirin muhasebeleştirilmesinde koşullara bağlı olarak tamamlanmış sözleşme yöntemini veya tamamlanma yüzdesi yöntemini kullanır (Wells, 2017: 338).

Tamamlanmış sözleşme yöntemi, yalnızca tamamlanma yüzdesi yönteminin uygun olmadığı veya sözleşmenin çok yüksek riskler içerdiği durumlarda kullanılır (Adrian ve Adrian, 2006: 52). Yöntemin özelliği, gelirin sadece projenin tamamlanması veya işin bitirilmesi durumunda muhasebeleştirilmesidir. Bu yöntem, gelir ve maliyetin proje tamamlanıncaya kadar tespit edilmemesi, sözleşmeden elde edilen gelirlerin proje tamamlanıncaya kadar cari bir yükümlülük, maliyetlerin ise iş tamamlanıncaya kadar cari bir varlık olarak muhasebeleştirilmesi ve bilançoda gösterilmesidir (Akgün, 2013: 82).

Tamamlanma yüzdesi yöntemi, uzun vadeli projelerde projenin tamamlanma yüzdesine göre gelirlerin ve giderlerin finansal tablolara yansıtılmasında kullanılan bir yöntemdir. Bu bağlamda projenin sözleşme geliri projenin yapıldığı ilgili hesap dönemlerinin kâr veya zarar hesaplarında gelir olarak gösterilirken, sözleşme maliyetleri ise ait oldukları projenin yapıldığı hesap dönemlerinin kâr veya zarar hesaplarında gider olarak gösterilmesini gerektirir (Akgün, 2013: 85).

Bu yöntem, tahmini tamamlanma maliyetlerinin bir yüzdesini içerdiğinden, özellikle manipülasyona açıktır. Yöneticiler, gelirleri erken tanıma ve sözleşme aşımalarını gizlemek için tamamlanma yüzdesini ve tahmini maliyetleri kolayca değiştirebilirler (Wells, 2017: 338). Döneme ilişkin kârın olduğundan daha yüksek raporlanmasını isteyen yöneticiler, projenin tamamlanma yüzdesini mevcut durumundan yüksek hesaplayarak, kârın olduğundan düşük raporlanmasını isteyen yöneticiler projenin tamamlanma yüzdesini mevcut durumundan düşük hesaplayarak kârda manipülasyon yapabilmektedir. Bu kapsamda, tamamlanma yüzdesinin olduğundan farklı gösterimi finansal

tablo hilelerinde en sıklıkla karşılaşılan tekniklerden biridir (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 88).

2.3.1.1.5. Kanal Doldurma

Kanal doldurma, bir işletmenin dağıtım kanalı boyunca dağıtımcılara, perakendecilere kasıtlı olarak son kullanıcıların satın alabileceğinden daha fazla ürün göndererek satışlarını ve kazançlarını artırmak için kullandığı hile içeren bir uygulamadır. Bu uygulama genellikle, distribütörlerin ve perakendecilerin mevcut ihtiyaçlarını aşan miktarlarda satın almaya ikna etmek için indirimler, geri ödemeler ve uzatılmış ödeme koşulları dahil olmak üzere kazançlı teşvikler sunarak elde edilir (www.investopedia.com). Böylece işletme dağıtımcılara, perakendecilere satabileceklerinden daha fazla miktardaki malı istifleyip, sonraki dönem raporlayacağı satışları cari döneme çekerek gelirlerini yüksek gösterebilmektedirler (Mulford ve Comiskey, 2002: 171). Bu uygulamayla işletme, gelecekteki gelirlerden borçlanarak gelir açığından anında kurtulmaktadır (Sauer, 2002: 971).

Bu uygulama özellikle tütün, tıbbi malzeme, parfüm, soda konsantresi ve markalı tüketim malları benzeri yüksek kar marjlı endüstrilerde kısa vadeli kazançları artırabileceğinden daha sıklıkla kullanılmaktadır. Uygulamanın dezavantajı ise, bir sonraki dönemin satışlarını çekmenin gelecek dönemde satış hedeflerine ulaşmayı zorlaştırması, bazen giderek daha yüksek seviyelerde kanal doldurmaya ve nihayetinde yeniden düzenlemeye yol açmasıdır.

Siparişler bir kanal doldurma işlemi olarak kabul edilse de siparişin koşulları, alacak hesaplarının tahsil edilebilirliği hakkında bazı sorunlar oluşturabilir ve satışlar konsinye satışlarını etkin bir şekilde yapan bir iade hakkı veren tali anlaşmalar olabilir. Konsinye satışları yapan işletmeler malların fiziki olarak teslimini alıcılara yapabilir ancak malların sahipliğinden kaynaklanan getiri ve riski alıcılara geçmemektedir. Konsinye satış sözleşmelerinde, satışın gerçekleştiği zamana kadar hasılat olarak kayda alınması mümkün değildir (Küçük ve Doğan, 2009: 285). Bu nedenle teslimatların bu türü hasılat kabul edilmemekte olup, alıcılar stoklarındaki konsinye malların satışında malların tutarını konsinye olarak gönderene borçlanmaktadır. Kanal doldurma olarak tanımlanan söz konusu hileli işlemler ile satışlar gerçekleşmiş gibi kaydedilerek gelirin erken tanınmasına neden olunmaktadır (Wells, 2017: 339).

2.3.1.1.6. Yanlış Dönemde Gider Kaydı

Bütçe öngörülerini ve hedeflerini karşılama baskıları veya uygun muhasebe kontrollerinin yetersiz olması nedeniyle, giderler yapıldıkları dönemde muhasebeleştirilmeyebilir. Belirli maliyetlerin giderleştirilmesi, gerçekte oluştukları

dönemler dışındaki dönemlere aktarıldığından, maliyetler, ilişkili olduğu gelirle doğru şekilde eşleştirilmez (Wells, 2017: 339). İşletmelerin giderleri farklılık göstermekte olup işletmelerin muhasebe politikaları tercihlerine göre söz konusu giderler ya aktifleştirilir ya da doğrudan gider yazılabilir. İşletmenin tercih ettiği aktifleştirme yöntemi, kar rakamlarının olduğundan daha düşük ya da daha yüksek gösterilmesine yol açmaktadır (Yörük ve Doğan, 2009: 92).

Giderlerin muhasebeleştirilmesi uygulamaları, giderlerin aktifleştirilmesi ya da doğrudan gider yazılması kararının GKGMİ'ye aykırı olarak hedeflenen sonuca göre belirlenmesidir. Bu kapsamda amortisman yöntemi değiştirilebilir, gelecek dönemin giderleri cari döneme kaydırılabilir ve özel harcamalar olarak muhasebeleştirilebilir (Dalğar ve Pekin, 2011:27). Bir işletme giderleştirilmesi gereken maliyetlerini aktifleştirdiğinde cari yılın giderlerini sonraki döneme aktarmış olmaktadır. Bu durumda işletmeler cari maliyetlerini aktifleştirerek karlarını olduğundan yüksek gösterebilir (Çıtak, 2009: 95).

Gelecek dönemlerde belirli bir büyüklükte karı hedefleyen işletmelerin, hedefledikleri karın gerçekleşmeyeceği beklentisi durumunda, sonraki dönem giderlerini cari döneme aktarabilmektedirler. Bu uygulamada, satışların maliyetlerini yanlış bildirerek, satıcılardan reklamlar için hileli faturalar alarak ve gerçekleşmemiş hizmetlerin faturalarını giderleştirerek, giderlerini cari döneme aktarmakta, cari dönemin karı azaltılıp sonraki dönemlerde karın artması sağlanarak mali tablolarda hile yapılmaktadır (Yörük ve Doğan, 2009: 94).

COSO'nun HFR' ye ilişkin yapmış olduğu 1998-2007 yılları arasındaki araştırma raporuna göre; finansal tablolar hilelerini oluşturan yöntemlerden varlıkların olduğundan fazla gösterilmesine ilişkin hileler HFR'nin % 51' ini oluşturmakta olup bu yöntemin % 46'sını ise harcamaların aktifleştirilmesi oluşturmaktadır (Beasley vd., 2010: 17).

2.3.1.2. Hayali Gelirler

Gelirlerin başarıya dair bir ön gösterge sağlamaları, bildirilen kazanç miktarını ve buna bağlı olarak kazanç gücü değerlendirmelerini doğrudan etkilemeleri, muhasebe hilelerinin gelirler üzerinden yapılan hileli işlemlerle gerçekleştirilmesine sebep olmaktadır. Organizasyon yönetimi geliri erken tanıma yöntemini kullanarak veya hayali gelirler kaydederek dönem karını istek ve ihtiyaçları doğrultusunda değiştirmektedir (Demir ve Bahadır, 2007: 115-116). Organizasyon yönetiminin ihtiyaçları doğrultusunda uyguladığı bu yöntemler gelirlerin gerçekleşmesi bakımından farklılık göstermektedir. Ancak iki yöntem arasındaki temel farklılık gelirin gerçekleşme durumudur (Mulford ve Comiskey, 2002: 160).

Raporlama döneminde yüksek kredi değerine sahip bir müşterinin siparişine dair teslimatın, sonraki dönemde yapılacak olmasına rağmen muhasebeleştirilmesi gelirin erken tanınmasıdır. Satış işlemi gerçek olduğundan gelir hayali değildir ancak tahakkuk etmeden muhasebeleştirilmiştir. Sahte müşterilere sahte satışların muhasebeleştirilmesi ise hayali gelir oluşturulmasıdır. Bu işlemde hiç satış yapılmamıştır (Schilit, 2002: 84). Yapılan işlemlerin ikisinde de dönem gelirleri olduğundan yüksek muhasebeleştirilmiştir (Mulford ve Comiskey, 2002: 164-165).

Hayali ya da fiktif gelirler, asla gerçekleşmemiş satışlar için hasılatın muhasebeleştirilmesidir. Gerçek veya hayali müşterileri içeren bu yöntem sonucunda gelirlerde, kârlarda ve genellikle varlıklarda bir artış sağlanmaktadır (Singleton ve Singleton, 2010: 81). Söz konusu gelirler; hayali şirketlere faturalar ya da mevcut şirketlere sahte faturalar düzenlenmesi ve hayali satışlardan oluşur. Bununla birlikte gerçekte satılandan daha yüksek miktarları veya miktarları yansıtan faturaların yapay olarak şişirilmesi, sipariş edilmemiş veya iptal edilmiş mallar için müşterilere sevkiyat yapılması, satış iadelerinin gelir olarak muhasebeleştirilmesini içermektedir (Razae, 2002: 87).

Hayali gelirlere yönelik hileler çoğunlukla bir kerelik ve tek başına gerçekleştirilen hileler olmamakla birlikte, var olmayan mal ve hizmet satışlarının kayıtlarının gizlenmesi ya da desteklenmesi adına farklı hileli işlemlerin kaydedilmesini de gerektirmektedir. Örneğin, gerçekte var olmayan müşterilere yapılan satışın hayali gelirler olarak kaydedilmesinde, söz konusu satış işlemlerini desteklemesi adına hileli faturalar ve sevkiyat belgeleri de düzenlenecektir. Gerçek olmayan satışlar nedeniyle oluşan alacak hesabının kapanmasının mümkün olmaması, söz konusu hesabın kapatılmasında hileli kayıtların yapılmasını gerektirecektir. Bu amaçla bir sonraki faaliyet döneminde ilgili alacak hesabı için karşılık ayrılıp gider yazılabilir. Fakat hesabı kapatmak amacıyla ayrılan bu karşılık sonraki dönemde karın daha düşük hesaplanmasına sebep olacaktır (Dooley, 2002: 63. Akt: Şengür, 2010: 51).

Bir müşteriden sipariş alınmadan ya da herhangi bir sözleşme yapılmadan malın sevk edilmesi durumunda sevkiyatın yapıldığı tarihte hasılatın muhasebeleştirilmesi özü itibarıyla hayali gelirler yöntemidir. Fakat sipariş beklenen güvenilir bir müşterinin siparişi vermesi beklenmeden ürün sevkiyatının yapılması ve buna bağlı olarak gelirin muhasebeleştirilmesi, ürün sevkiyatı yapıldıktan sonra beklenen siparişin alınması halinde gelirin erken tanınması söz konusudur (Mulford ve Comiskey, 2002: 161).

Symbol Technologies, işlem mahiyeti olmayan hayali gelirler oluşturmak için yaratıcı bir yöntem kullanarak 1999'un sonlarından 2001'in başlarına ka-

dar, 16 milyon dolardan fazla gelir elde etmek için Güney Amerikalı bir distribütörle işbirliği yapmıştır. Distribütör bu ürünleri kullanmamasına rağmen, her üç aylık dönemin sonunda rastgele ürünler için satın alma siparişleri vermiştir. Symbol ürünleri distribütöre göndermeyip, satışın gerçekten gerçekleştiğine inandırıcılığın sağlanması için ürünleri New York'taki kendi deposuna göndermiştir; Distribütörün, ödeme yükümlülüğü olmamakla birlikte, gerçekten ihtiyaç duyduğu herhangi bir ürün için yeni siparişler verdiğinde, malları hiçbir ücret ödmeden iade edebilme veya değiştirebilme hakkına sahiptir. Symbol'un bu oyununun amacı, gelir kaydetmesi için yasal bir satış görüntüsü vermektir (Schilit ve Perler, 2010: 80-81).

Örnek olayda açıklandığı üzere şirket yönetimi ile müşteriler arasında satış sözleşmesi dışında, yan sözleşme olarak tanımlanan ikincil sözleşmeler imzalamışlardır. Şirket yönetimi söz konusu sözleşme ile müşterilere satış işlemine ilişkin bazı imtiyazlar tanımaktadır (Schilit, 2002: 84). Bir yan sözleşmenin hükümleri; müşterilerin siparişleri istenilen bir zamanda iptal etme haklarını, satın alınan malların yeniden satılmaması durumunda ödemedi muaf tutulma; ya da daha da kötüsü, tam bir ödeme affını içerebilir. Bu yönüyle bir satış gerçekleşmemiştir ve gelir muhasebeleştirilmemelidir (Mulford ve Comiskey, 2002: 171-172).

Hayali gelirlerin muhasebeleştirilmesinde; mal veya hizmet satışı olmadan gelir kaydının hayali olarak yapılmasının yanı sıra, satış işlemlerine ait belgeler üzerinde tahrifat yaparak, işlem tarihlerinin geriye doğru değiştirilmesi ya da işlemlerden bazılarının kayda alınmaması gibi kullanımlar mevcuttur (Küçük-sözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 90). Hayali gelirlerin muhasebeleştirilmesine ilişkin hile belirteçleri kısaca şöyledir:

- Özellikle aynı sektördeki diğer organizasyonlarla kıyaslandığında hızlı büyüme ya da olağandışı karlılık,
- Tekrarlayan nakit çıkışları veya faaliyet kârındaki artışla birlikte nakit akışında artışın paralel olarak gerçekleşmemesi,
- İlişkili taraflarla veya özel amaçlı kuruluşlarla olağan iş akışı içinde olmayan önemli işlemler,
- Bilhassa dönem sonuna doğru gerçekleştirilen özün önceliği kavramıyla aykırılık, oluşturan önemli, olağandışı veya olabildiğince karmaşık işlemler,
- Alacaklarda günlük satış sayısında olağandışı artış,
- Varlığı veya ortaklık yapısı tam olarak bilinmeyen organizasyonlara önemli miktarda satış,

- Bir organizasyon içindeki azınlık birimlerin satışlarında veya şirket merkezi tarafından kaydedilen satışlarda olağandışı bir artış.

COSO'nun HFR'ye ilişkin yapmış olduğu 1998-2007 yılları arasındaki araştırma raporuna göre; finansal tablolar hilelerini oluşturan yöntemlerden hatalı gelir tanınmasına ilişkin hileler HFR'nin % 61'ini oluşturmaktadır, bu yöntemin % 48'ini ise hayali gelirlerin muhasebeleştirilmesi oluşturmaktadır (Beasley vd., 2010: 17).

2.3.1.3. Borçların ve Giderlerin Gizlenmesi

Bir işletmenin daha karlı görünmesini sağlamak için borçlar ve giderleri olduğundan daha az göstermek, finansal tabloların manipüle edilmesinin yollarından biridir. Bu uygulamayla gelirlerin artırılmasından ziyade dönem giderlerinin azaltılarak cari dönemin karının olduğundan daha yüksek raporlanması amaçlanmaktadır. Borçlar ve giderleri muhasebeleştirmemek, giderleri aktifleştirmek, borçları düşük belirlemek yöntemleri, en yaygın olarak uygulananlarıdır. Bu finansal tablo hile yöntemi ile gelir tablosunun vergi öncesi karı, kaydedilmeyen gider veya yükümlülüğün tamamı kadar artacaktır (Wells, 2017: 342).

COSO'nun HFR ile ilgili yapmış olduğu 1998-2007 yılları arasındaki araştırma raporuna göre; finansal tablolar hilelerini oluşturan yöntemlerden borç ve giderlerin gizlenmesi vasıtasıyla gerçekleştirilen işlemler %31'ini oluşturmaktadır (Beasley vd., 2010: 17). Borçların ve giderlerin gizlendiğini gösteren hile belirteçleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Wells, 2017: 344):

- Tekrarlayan nakit çıkışları ya da faaliyet kârında artışla birlikte nakit akışlarında artışın paralel şekilde meydana gelmemesi,
- Doğrulaması zor olan subjektif yargıları veya belirsizlikleri içeren tahminlere dayanan varlıklar, borçlar, gelirler veya giderler,
- Mali işlerden sorumlu olmayan yöneticilerin muhasebe ilkelerinin seçimi veya önemli tahminlerin belirlenmesinde etkin olması,
- Brüt karda olağandışı artış ya da sektör ortalamasını aşan kar oranları,
- Satış iadelerinin, garanti talepleri ve benzeri ödeneklerin sektör ortalamalarının altında gerçekleşmesi,
- Ticari borçlar ödenme süresinin olağandışı düşüşü,
- Rakiplerin borçlarını yayarak öderken, organizasyonun ticari borç hesaplarının azaltılması.

İşletmelerin finansal durumunun olduğundan daha güçlü ve daha karlı gösterilmesi için yapılan borçların ve giderlerin gizlenmesine yönelik hileler aşağıda yer alan başlıklarda incelenecektir.

2.3.1.3.1. Borçların Olduğundan Düşük Bildirilmesi

Borçların daha eksik muhasebeleştirilmesi veya hiç muhasebeleştirilmeden gizlenmesi, bilançonun iyileştirilmesi veya mevcut durumundan daha güçlü olduğu izleniminin verilmesi amacıyla uygulanan hile yöntemlerinden biridir. Borçları az olan bilanço, varlıklar ve öz sermaye ile karşılaştırıldığında daha iyi oranlar ve daha güçlü bir bilanço anlamına gelir.

Borçları gizlemenin diğer bir yöntemi, bilançoğu önemli ölçüde iyileştirebilmek için borçları öz kaynak olarak ayırmaktır (Coenen, 2008: 104). Borç oranı yüksek organizasyonların sonraki dönemlerde faiz ödemeleri de oldukça yüksek düzeyde olacaktır. Bununla birlikte borç oranı yüksek olan organizasyonların borç oranı düşük olan organizasyonlarla karşılaştırılması halinde bu organizasyonların, risklilik oranının daha yüksek olduğunun belirtilmesi doğaldır. Ayrıca organizasyonlar zamanında ödeyemedikleri borçların faizlerini ödemek durumunda kalabilmektedirler. Bu nedenler, organizasyonların borçlarını öz sermaye olarak yeniden sınıflandırmaları için teşvikler oluşturmaktadır (Jones, 2011: 60).

Organizasyon yönetimi borçlarını olduğundan eksik yansıtmak adına farklı manipülasyonlar uygulayabilmektedir. Yönetim, kredi sözleşmelerinin gerekliliklerine ve organizasyonun sahip olabileceği gelecekteki finansman planlarına bağlı olarak kısa ve uzun vadeli hesaplar arasında yer değiştirerek raporlayabilir (Coenen, 2008: 104-105).

Borçları gizlemenin tercih edilen yolu, söz konusu borçları oluşturan işlemlerin muhasebeleştirilmemesidir. Borçların muhasebeleştirilmemesi, gelirlerin erken ya da hayali olarak muhasebeleştirilmesi hilelerine göre daha kolay gerçekleştirilebilmektedir.

Bununla birlikte denetim sürecinde denetçiler tarafından tespiti hayli zordur. Organizasyonun borçlarını muhasebeleştirmemesi durumunda bunlara ait fatura ya da belgelerini de gizleyecek, böylece hilenin açığa çıkarılması da daha zor olacaktır (Wells, 2017: 343). Borçların gizlenmesine satıcıdan gelen faturanın dönem sonuna kadar görülmemiş gibi davranılması örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer örnek, o ayın hizmeti karşılığında alınan bir elektrik faturasının hesaba katılmamasıdır. Böylece işletme harcamaları eksik bildirecek ve dolayısıyla raporlanan kazançlar, faturaların tamamı kadar artırılabilir (Schilit ve Perler, 2010: 85). Genellikle yükümlülük ve borç ihmallerinin fail-

leri, gelecek dönemlerde yaptıkları hileleri gizleyebileceklerine inanırlar. İhmal edilen yükümlülüklerini, gelecekteki fiyat artışlarından elde edilecek karlar gibi diğer gelir kaynakları ile telafi etmeyi planlarlar (Wells, 2017: 342).

Borçları olduğundan az göstermek için gerçekleştirilen hileli bir diğer yöntem ise borçlara ayrılacak karşılığın Muhasebe Standartları ve GKGMİ'ye aykırı olarak ayrılmasıdır. Muhasebede çok sayıda tahmin yapmak gerekmektedir. Söz konusu tahminlerden biri de giderlere ilişkin yapılan tahminlerdir. Bu tahminlerden yola çıkılarak karşılıklar oluşturulur ve kayıtlara alınır (Jones, 2011: 49). Karşılıklar, işleyişi itibariyle çok fazla tahmin içerdiğinden, yorum bakımından oldukça sıkıntılı bir alandır. Karşılıkların en belirgin özellikleri, hileye açık ve belli konulara ilişkin olmalarıdır. Örneğin dönem karının manipüle edilmesinde ya da farklı amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla karşılıklar değiştirilebilmektedir. Gerçekleşmiş olayları kullanarak, gerçekte var olmayan kurgusal karşılıklar oluşturularak, ileriki dönemlerde bu karşılıklar kapatılabilir. Ayrıldığı dönemin karını azaltmak amacıyla kullanılan karşılıklar, kapatıldığı dönemin karını arttırmak amacıyla da kullanılabilir (Topaloğlu, 2012: 125).

Adelphia iletişimin gerçekleştirdiği hileli işlem, borçların gizlenmesine ilişkin örnek teşkil etmektedir. Adelphia iletişim şirketi, 2,3 milyar dolar banka borcunu konsolide finansal tablolarının dışında tutarak borcu konsolide olmayan bağlı kuruluşlarının defterlerine kaydırmıştır. GKGMİ'ye aykırı gerçekleştirilen bu kayıt ile Adelphia iletişim, borçlarını geri ödemediği görünümü vermek istemiştir (Wells, 2017: 343).

Parmalat yöneticileri, 1,3 milyar dolardan fazla olan borçlarını gizlemek için, borçları Karayipler'deki yan kuruluşlara, İtalya'daki şirket merkezlerinden uzaktaki şirketlere ve farklı bir bağımsız denetim firması tarafından denetlenen şirketlere kaydırmışlardır. Parmalat yöneticileri ayrıca varlıklarını olduğundan yüksek göstermiş ve belgelerini gizlemişlerdir. Borçların kaydedilmemesi neticesinde ek gider, varlıklarda azalma veya özkaynakta azalma gerçekleşmemiştir (Singleton ve Singleton, 2010: 81-82).

2.3.1.3.2. Giderlerin Olduğundan Düşük Bildirilmesi

Bir işletmenin kazancını artırmasının ve finansal tablolarını iyileştirmesinin yollarından biri, gerçekleşen giderleri kaydetmeyerek gizlemektir. Bir işletme giderleri sonraki dönemlerde muhasebe kayıtlarına almak için bekletebilir ya da bir gider kaydetmek yerine, uygunsuz şekilde aktifleştirebilir. Benzer şekilde satış indirimleri, iadeleri ve ödemeleri rapor etmeyerek giderlerini azaltabilmektedir. Bu tür kalemleri hesaba katmamak, şirketin giderlerini etkili bir şekilde azaltacak ve ek kar sağlayacaktır. İşletmeler ayrıca alacak hesapları, stok veya binalar ve teçhizat gibi varlıkları muhasebe kuralları uyarınca doğ-

ru değerlere yazmayarak giderleri manipüle edebilmektedir (Coenen, 2008: 102-103).

Genellikle işletmeler, GKGMİ sınırları içinde olmak üzere istenen kazanç sonuçlarına ulaşmak için GKGMİ 'deki esnekliği kullanırlar (Jones, 2011: 413). Söz konusu esnekliğin özendirici etkisiyle işletme, uzun süre yararlanacağı giderlerini aktifleştirerek karını artıracak, cari dönem giderlerini ileriki dönemlere aktaracaktır. İşlemenin giderlerini uygun olmayan bir biçimde varlık olarak aktifleştirmesi durumunda aktifleştirilen tutar kadar dönemin karı, yapay olarak artacaktır. Sonraki dönemlerde varlığa ilişkin amortisman tutarının gider olarak muhasebeleştirilmesi ile dönemin karı, olması gerekenin altında oluşacaktır. Bu bakımdan cari dönemde giderleştirilmesi gerekli bir maliyetin aktive alınması, yalnızca cari dönemde yaşanacak düşük mali performans, sonraki dönemlere aktararak ileri hesap dönemlerine ertelemektir (Schilit, 2002: 123).

Yazılım geliştirme giderleri, ar-ge giderleri, kuruluş ve örgütlenme giderleri aktifleştirilen giderlere örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde işletmelerin sabit varlıkların inşası amacıyla alınan borç faizinin sabit varlığın maliyetine dahil edilmesi gerektiği varsayılarak aktifleştirilmesi mümkündür (Aygün, 2013: 59).

Maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesiyle ilgili TMS 38 standardı; bir varlığın araştırma aşamasında katlanılan harcamalarının dönem gideri olarak muhasebeleştirilmesini, geliştirme aşamasında katlanılan harcamalarının ise varlığın maliyetine dahil edilerek aktifleştirilmesini gerektirmektedir. Aktifleştirilen harcamalar sonraki dönemlerde gidere dönüştürülecektir (KGK, 2011). HFR ile kazancını olduğundan daha yüksek raporlamayı amaçlayan işletmeler, araştırma aşamasındaki varlığı geliştirme aşaması şeklinde varsayarak varlıkları artırma, giderlerini ise sonraki dönemlerde amortisman yoluyla itfa etme eğilimindedir.

İşletmelerin faaliyetlerinin finansmanında kullandığı borçların aktifleştirileceği ya da giderleştirileceği hususu, TMS 23 Borçlanma Maliyetleri Standardında düzenlenmiştir. Standartta özellikli varlık olarak tanımlanan yapımı veya inşası zorunlu bir biçimde uzun süren varlıklar için yapılan borçlanma maliyetleri dışındaki maliyetler dönemin gideri olarak muhasebeleştirilir. Ancak söz konusu özellikli varlıkların yapımı için katlanılan borçlanmaların maliyetleri aktifleştirir (KGK, 2017). Örneğin özellikli varlık olarak tanımlanan imalat tesislerinin inşası için yapılan borçlanmaların maliyeti, söz konusu varlığın maliyetinin bir parçasını oluşturmakta ve aktifleştirilerek bilançoda özellikli varlık değerinin içinde raporlanmaktadır (Deran ve Savaş, 2014:

116). Aktifleştirilen bu varlık için yapılan toplam maliyetler sonraki dönemlerde amortisman kanalıyla giderleştirilecektir. HFR ile dönem karını yüksek göstermeye çalışan işletmeler, borçlanma maliyetlerinde manipülasyon yapabilmektedirler. Karın beklenenin altında gerçekleşmesi durumunda işletmeler, doğrudan özellikli varlıkların yapımı ya da edinilmesiyle alakalı olmayıp dönemin giderlerine yansıtılması zorunlu maliyetleri aktifleştirerek dönem giderlerini olması gerekenden daha düşük, karı ise hedeflenen seviyede raporlayarak sunmaktadır.

Giderlerini uygunsuz bir şekilde aktifleştiren ABD telekomünikasyon şirketi WorldCom, bu durumun örneklerinden biridir. Matt Krantz (2002)'a göre WorldCom bu hileyi daha önce hiç görülmemiş bir düzeyde kullanmıştır (Jones, 2011: 51). SEC'e göre, WorldCom finansal tablolarında iki yöntem kullanarak yaklaşık 9 milyar dolar gelirini arttırmıştır. Birincisi, WorldCom, hat maliyetleri ve vergiler için hesaplanan karşılıkları kredi olarak göstererek işletme giderlerini düşürmüştür (Wells, 2017: 343). İkincisi, telekom sistemlerinde bakım yapmak için işçilere ücret ve maaş gibi bazı maliyetleri uygunsuz bir şekilde aktifleştirerek, giderleri düşürmüştür (Jones, 2011: 51). Ancak 9 milyar dolarlık artışın çoğu, WorldCom'un başlıca işletme giderleri arasında yer alan "hat maliyetlerinin" yanlış muhasebeleştirilmesiyle ilgili olup söz konusu yanlış muhasebeleştirme ile WorldCom giderlerini azaltmış varlıklarını artırmıştır. Aktifleştirilen bu maliyetler amortisman yoluyla zamanla giderleştirilmiştir (Wells, 2017: 343).

Giderlerin azaltılarak dönem karının yüksek gösterilmesi için kullanılan diğer bir uygulama ise önceden aktifleştirilen giderlerin amortisman sürelerinin uzatılması ya da yönteminin değiştirilmesidir (Demir ve Bahadır, 2007: 118). Amortisman tutarının hesaplanmasında varlığın yararlı ömrü ve hurda değerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Varlıkların değerlemeye tabi tutulması durumunda yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Buradan varlık değerlemelerinin farklı şekillerde yapılması, varlıkların yararlanma süreleri ya da amortisman ayırma tekniğinin değiştirilmesiyle fiili amortisman giderlerinde artış ya da azalış sağlanması mümkün olmaktadır (Aygün 2013: 60). Amortisman yönteminin değiştirilmesinde, amortismanın ayrıldığı ilk yıllarda azalan bakiyeler yönteminden normal amortisman yöntemine geçilmesiyle giderler azalacak, cari kar artacaktır.

Giderlerini gizleyerek dönem kârını olduğundan yüksek göstermeyi amaçlayan işletmeler; satış indirimleri ve ödemeleri kaydetmeyerek raporlarında hileye başvurabilirler. GKGMİ çerçevesinde net satışlara ulaşabilmek için satışlardan satış indirimleri grubunun düşülmesi gerekir. Bununla birlikte satış sonrası ürünlerin garanti kapsamında ki tamir, onarım ve parça değişimine

ilişkin giderlerin muhasebeleştirilmemesi ya da eksik muhasebeleştirilmesi ile işletmeler, dönem giderlerini olduğundan düşük raporlayabilmektedirler (Yükçü, 2016: 796-801).

2.3.1.4. Yanıltıcı Varlık Değerlemesi

Genellikle muhasebede tahminlerin kullanılması gerekli olmakta ve varlıkların değerlendirilmesi ve muhasebesinde birçok tahmin kullanılmaktadır. Amortismanına tabi bir varlığın kalıntı değeri ve faydalı ömrünün, alacak hesaplarının tahsil edilemeyen kısmının veya stokların eskiyen ya da demode kısmının belirlenmesinde tahminler kullanılır. Tahminlerin kullanılması, bu tahminlerin manipüle edilmesinde HFR için fırsat oluşturmaktadır (Schilit, 2002: 132).

İşletmeler duran varlık ve dönen varlık giderlerini yanlış sınıflandırabilmektedir. Giderlerin varlık grupları arasında yanlış sınıflandırılması, genellikle belirli finansal oranların korunmasını gerektiren kredi kurumları için risk oluşturmaktadır. “Vitrin süsleme” olarak tanımlanan bu yanlış sınıflandırma kredi sözleşmelerinde, sözleşmenin teminatsız olması ya da kısa vadeli borçlanmalarda önem kazanmaktadır.

Stok veya alacakların hileli bir şekilde artırılması yanıltıcı varlık değerlemelerine örnek oluşturmaktadır. Benzer şekilde, sabit ve diğer varlıkların gelecekteki kazançlarının yanlış sınıflandırılması veya stok veya başlangıç maliyetlerinin uygun olmayan şekilde aktifleştirilmesi, satın alınan bir işletmenin satın alma fiyatının tahsisinin manipüle edilmesi de yanıltıcı varlık değerlendirmesine örnek teşkil etmektedir.

Yanıltıcı varlık değerlendirme yönteminin kullanılmasıyla yapılan HFR uygulamaları neticesinde işletmeler mali durumlarını olduklarından farklı gösterebilmektedirler. Yanıltıcı varlık değerlendirme yöntemiyle hile yapıldığına işaret eden hile belirteçleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Wells, 2017: 352):

- Tekrar eden nakit çıkışları veya faaliyet kârındaki artışa rağmen nakit çıkışları veya faaliyetlerden nakit akışlarında artışın paralel şekilde meydana gelmemesi,
- Müşteri talebinde önemli düşüşler ve sektörde veya genel ekonomide artan işletme başarısızlıkları,
- Doğrulaması zor olan öznel yargıları veya belirsizlikleri içeren önemli tahminlere dayanan varlıklar, borçlar, gelirler veya giderler,
- Mali işlerden sorumlu olmayan yönetimin muhasebe ilkelerinin seçimi veya önemli tahminlerin belirlenmesince etkili olmaları,

- Brüt karda olağandışı artış ya da ya da sektör ortalamasını aşan kar oranları,
- Alacak gün sayısının olağandışı artışı,
- Stok süresinin olağandışı artışı,
- Oran bazında azalan veya sektör ortalamalarıyla uyumlu olmayan stok değer düşüklüğü ve şüpheli alacaklar için karşılıklar,
- Duran varlıklar ile amortismanları arasındaki ilişkide olağandışı değişiklik,
- Rakiplerin varlıklarına yatırımlarını azaltmalarına rağmen, işletmenin varlıklarını artırması,

COSO'nun HFR' ye ilişkin yapmış olduğu 1998-2007 yılları arasındaki araştırma raporuna göre; finansal tablolar hilelerini oluşturan yöntemlerden yanıltıcı varlık değerlemesi vasıtasıyla gerçekleştirilen işlemler %51 oranındadır. Burada mevcut varlıkları olduğundan yüksek göstermek veya gideri aktifleştirmek vasıtasıyla işlenen HFR oranı %46 iken, hayali varlıkların muhasebeleştirilmesi vasıtasıyla işlenen HFR oranı %11'dir (Beasley vd., 2010: 17).

İşletmelerin finansal durumunun olduğundan daha güçlü ve daha karlı gösterilmesi için yapılan uygunsuz varlık değerlemesi hile yöntemleri aşağıda yer alan başlıklarda açıklanmıştır.

2.3.1.4.1. Stok Değerlemesi

Stoklar, bilançodaki satılmayan malların maliyetini temsil eder. Stoklar satıldığında, maliyetleri gelir tablosuna aktarılır ve satış maliyeti olarak da bilinen satılan malların maliyeti olarak rapor edilir. Stokların aşırı değerlemesi, varlıkların olduğundan yüksek, satılan malların maliyetini olduğundan düşük gösterecek ve buna bağlı olarak dönem karını artıracaktır. Stoklar, uygun olmayan bir işlemlerle, işletme varlıklarının ve dönem karının daha yüksek raporlanabilmesine neden olduğundan HFR bakımından oldukça önemli bir varlık hesabıdır (Mulford ve Comiskey, 2002: 245).

Stokların değerinin olduğundan yüksek gösterilmesinde pek çok yaklaşım kullanılmakla birlikte temelde iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bunlardan biri stokların miktarıyla ilgili iken bir diğeri stokların değerlemesi ile ilgilidir (Aygün, 2013: 58). Kullanılan yaklaşımlardan ilki stoklara dahil edilen öğelerin fiziksel miktarını artırmaktır. Bu yaklaşımda işletmeler; fiziksel stok sayımı tutanaklarını tahrif ederek, stoklarında bulunmayan varlıkları hayali sayımlarla stok mallar olarak raporlayabilecekleri gibi, hurda ya da kusurlu olarak değerlendirilmesi gereken stoklarını sağlam mallar olarak raporlayabilirler (Wells,

2017: 348). İkinci bir yaklaşım olarak işletmeler, fiziksel miktarını değiştirmeden rapor edilen stok değerini artırabilir ya da değer düşüklüğü bulunan stoklara karşılık ayırmayarak ya da yeterli karşılık ayırmayarak stoklarını olduğundan yüksek raporlayabilir (Mulford ve Comiskey, 2002: 245).

TMS 2 stoklar standardına göre stoklar, maliyet ve net gerçekleştirilebilir değerden düşük olanla değerlendirilmelidir. Stoklar, maliyetin cari piyasa değerinden yüksek olduğu durumlar dışında, edinme maliyetinden değerlendirilmelidir. Stok maliyetlerinin, kullanım ya da satış sonucunda ele geçecek tutarı aşması durumunda karşılık ayrılması gerekmektedir (KGK, 2018). Benzer şekilde modası geçen stoklar için karşılıklar sözkonusu olup burada yönetsel subjektiflikle karşılaşılabilmektedir. İşletme yöneticileri şahsi menfaatleri için bu tür stokları manipüle ederek, tutar ve miktarları değiştirebilmektedir (Aygün, 2013: 58). Bu durumda kasten ayrılmayan karşılıklar ya da eksik ayrılan karşılıklar hile ile varlıkların olduğundan yüksek ve gelirlerle satılan malların maliyetinin uyumsuzluğuna neden olmaktadır (Wells, 2017: 348). Bunun yanında kullanılan stok değerlendirme yöntemi de değiştirilebilmektedir. İşletmeler farklı stok değerlendirme yöntemlerini kullanarak bilançonun dönemsonu stoklarının tutarını ve satılan malın maliyetini etkileyerek farklı kar seviyelerini yakalayabilmektedir (Aygün, 2013: 58). Stok değerlendirme yöntemlerine ilişkin yapılan hileli uygulamalar; işletme amacına uygun maliyet yöntemi seçimi, hedeflenen karlılığa ulaştıracak değerlendirme yönteminin seçimi ve değişimi, benzer özellikleri olan stokların değerlendirilmesinde farklı yöntemlerin kullanılması, net gerçekleştirilebilir değerlerin tespitinde gerçeğe uygun olmayan bir şekilde tahminlerin yapılması şeklindedir (Şengür, 2010: 67).

2.3.1.4.2. Alacak Değerlemesi

Alacak hesapları, satışlar ve stoklar ile aynı şekilde manipülasyona tabidir ve çoğu durumda aynı hileli uygulamalarla birlikte yürütülür. Alacak hesapları net alacakları, yani alacak tutarından tahsil edilmemesi beklenen tutarların düşürülmesi sonrasında kalan tutar üzerinden raporlanmalıdır. Alacak hesaplarını içeren en yaygın iki hileli uygulamalarından biri, hayali alacakların kaydı, diğeri ise tahsil edilemeyen alacak hesaplarının uygun şekilde muhasebeleştirilmemesidir.

Hayali alacak hesapları; yetersiz satış yapan işletmeler ve satışa dayalı prim alan yöneticiler arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Sonuç olarak, hayali alacaklar doğası gereği hayali gelirlerle birlikte kaydedilir. Hayali alacak hesaplarındaki kayıtlar neticesinde hem alacaklar hem de satışlar artmakta, böylece dönemsonu varlıkları ve karı olduğundan yüksek raporlanmaktadır.

GKGMİ kapsamında, işletmelerin tahsil edemedikleri alacakları üzerinden zarar tahakkuk ettirmeleri gerekmektedir (Wells, 2017: 349). Bunu yapmak için, yönetimin tahsil edilemeyecek alacak hesabı tutarını tahmin etmesi ve bu tutara karşılık ayırması gerekmektedir. Tahsili şüpheli olan alacaklara karşılık ayrılması durumunda hem alacak tutarı hem de dönem karı azalacaktır. Karşılık tutarının hesaplanmasında bazı yargılar esas alınmaktadır. İşletme yöneticileri dönem karının şişirilmesini istedikleri dönemde, şüpheli alacağın ödenmeme riskinin hayli düşük olacağı tahmininde bulunabilir. Böylece karşılıklar tutarını düşük düzeyde tutarak giderlerini artırmamış, varlıklarını da azaltmamış olacaktırlar (Jones, 2011: 55). Kar ve gelir dengesini korumaya çalışan işletmeler, gelir üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle bu tür zararların muhasebeleştirilmesini ihmal etme eğiliminde olabilir (Wells, 2017: 350).

2.3.1.4.3. İşletme Birleşmelerinde Değerleme

Yanılıcı varlık değerlendirme yöntemlerinden bir diğeri işletme birleşmelerinde şerefiyenin yüksek gösterilmesidir. İşletmelerin diğer bir işletmeyi devralmaları esnasında satın almak için ödedikleri bedelin iktisap edilen net varlıkların değerini aşan kısmı şerefiye olarak değerlendirilir (Wells, 2017: 350). Satın alınan işletmenin yüksek pazar payına sahip olması ve sözkonusu payın sektördeki emsallerine kıyasla daha yüksek getiri beklentisinin olması şerefiyenin oluşmasında etkin faktördür (Yardımcıoğlu, 2007: 64).

Şerefiyenin kaydedilmesine yönelik uygulamalar bağlamında Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve standartlar farklılık göstermektedir. Standarda göre; şerefiye ortaya çıktığında aktifleştirilir ve değer kaybı oluşmadıkça bilançonun aktif tarafında gösterilir (Syzdykova, 2016: 27). Tekdüzen'de maddi olmayan duran varlık olarak raporlanan şerefiye amortismanına tabi tutulabilir. Bu durumda işletmeler amortisman aracılığıyla giderleştirilen tutarı artırıp azaltarak dönem karını manipüle edebilir. Bu kapsamda, şerefiye tutarının maksimize edilebilmesi, varlıkların bilançodaki değerini artıracaktır (Jones, 2011: 55).

2.3.1.4.4. Duran Varlıklarda Değerleme

Maddi duran varlıklar, işletmelerin faaliyetlerinde kullanılmak amacıyla aldığı, bir yıldan daha uzun dönemde kullanılması beklenen ve bir yıl içinde elden çıkarılması düşünülmeyen maddi yapıya sahip varlıklardır. Duran varlıklar, farklı uygulamalarla hileye maruz kalmaktadır. Bu hileli uygulamaların bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Hayali varlıkları kaydetme,
- Varlık değerlemesinin yanlış beyan edilmesi,

- Varlıkları olduğundan düşük gösterme,
- Varlık dışı maliyetleri aktifleştirme,
- Varlıkları yanlış sınıflandırma.

Hayali Varlıkları Kaydetme: Varlıkların yanlış beyan edilmesinin en kolay yöntemlerinden biri, hayali varlıkların kaydedilmesidir. Hileli yapılan bu işlemin diğer tarafı bir gelir hesabını artırır veya bir gider hesabını azaltır. Böylece, hayali varlıklar yalnızca bilançoyu iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda kazançları yapay olarak şişirirler. İşletme varlıkları genellikle fiziksel olarak birçok farklı yerde bulunduğu için, hayali varlıkların tümünün fiziki olarak tespiti güç olmaktadır (Wells, 2017: 350).

Varlık Değerlemesinin Yanlış Beyan Edilmesi: Duran varlıklar maliyet değeri üzerinden raporlanır, sonraki dönemlerde ise maliyet veya yeniden değerlendirme modelinden biri seçilerek ölçme ve değerlendirme yapılmaktadır (TMS 16, M. 30-31). Varlık kalemlerinin piyasa değerine dönüştüren yeniden değerlendirme yöntemi Tekdüzen’de ihtiyatlılık ilkesiyle birlikte değerlendirildiğinde sınırlı bir kullanım alanına sahip olsa da, Standartlar bakımından kullanılması zorunludur. Söz konusu yeniden değerlendirme uygulaması işletmelerin varlık hesaplarında yer alan duran varlıkların değerini artıracığından, bilançonun varlıklarının toplam değerini de artıracaktır. Bunun yanısıra yeniden değerlendirme uygulamasının subjektiflik içermesi, HFR uygulamalarına uygun bir ortam oluşturmaktadır (Aygün, 2013: 62-63).

Birçok HFR uygulaması duran varlıkların daha düşük edinim maliyeti yerine daha yüksek piyasa değerinden raporlanmasını veya varlıkların raporlanan maliyetlerinin sahte değerlemelerle şişirilmesini içermektedir (Wells, 2017: 351).

Varlıkları Olduğundan Düşük Gösterme: Duran varlıklar, kullanılmalari neticesinde kıymetten düşme, yıpranma ya da aşınmaya maruz kalabilir. Duran varlıkların maruz kaldıkları değer azalışları gider yazılarak ilgili varlıkların gerçek değerlerinin tespiti yapılır. Amortisman olarak adlandırılan bu işlemle varlıklarla ilgili yapılan harcamalar bu vasıta ile giderleştirilerek dönem faaliyet sonuçlarıyla ilişkilendirilmektedir. Buradan duran varlıklara ilişkin hesaplanan amortismanlar, faaliyet sonuçlarını etkileyerek, dönem karının belirlenmesinde oldukça önemli rol oynamaktadır (Kaya ve Atasel, 2017: 138).

Amortisman uygulamalarıyla ilgili yasal düzenlemelerde belirli ölçütler sıralansa da varlıkların yararlı ömür, hurda değeri ve amortisman yönteminin işletmelerin takdirlerine bırakılmış olması, HFR uygulamalarında sıkça kullanılmasının esas nedenini oluşturmaktadır (Şen, 2011: 155). İşletmeler

amortisman aracılığıyla HFR uygulamalarında yönetimin ihtiyaçlarına ve kar politikalarına göre varlıkların değerini ve dönem karını artırıp azaltabilir. İşletme yönetiminin amacı varlıkları olduğundan düşük göstermek ise faydalı ömrü olduğundan daha kısa belirleyerek veya hurda değeri düşük hesaplayarak amortisman giderlerini artıracak varlık değerini düşürecektir (Wells, 2017: 351).

Varlık dışı maliyetleri aktifleştirme: Duran varlıklara ilişkin yapılan diğer bir HFR uygulaması, dönem gideri olarak muhasebeleştirilmesi gereken harcamaların varlığın maliyetine dahil edilmesidir. TMS 16 standardına göre; duran varlıkların muhasebeleştirilmesinden sonraki dönemlerde gerçekleştirilen, söz konusu varlıkların ileriki dönemlerde oluşturacağı iktisadi yararları artıracak harcamalar, duran varlığın maliyetine ilave edilir. Bu kapsamın dışında kalan harcamaların tamamı gerçekleştikleri dönemlerin giderleri olarak kayıtlara yansıtılır. Bu bakımdan varlıkların bakımına ilişkin yapılan giderler dönem gideri olarak muhasebeleştirilir. Benzer şekilde duran varlıkla ilgili yapılan finansman giderleri de dönem gideri olarak muhasebeleştirilir. Ancak özelliği varlık olması durumunda yapılan finansman giderleri varlık olarak aktifleştirilir.

İşletmeler duran varlıklarıyla ilişkili tüm maliyetlerini oluşturdukları dönemdeki değerleri üzerinden kayıtlara alır. Söz konusu maliyetler, duran varlığın edinilme ya da inşası sırasında ortaya çıkan ve sonrasında ilave belirli bir kısmının yenilenmesi ya da bakımı amacıyla yapılan harcamaları kapsar. Varlığın yedek parçaları ve bakımı için gerekli araç gereç genelde stoklar hesabında izlenir. Bu varlıklar kullanıldıkça giderleştirilir. Fakat anılan varlıkların duran varlık tanımını karşılamaları durumunda aktifleştirilir (Şen, 2011: 137).

İşletme yönetimi kar hedeflerine bağlı olarak duran varlıklara ilişkin yaptıkları harcamaları dönem gideri olarak muhasebeleştirmek yerine, hileli olarak aktiveleştirerek sonraki dönemlerde amortisman yoluyla giderleştirmektedir. Buradan yapay olarak varlıklarını artırarak bilançoğu güçlü, giderlerini azaltarak dönem karını yüksek gösterme eğilimindedirler.

Varlıkları yanlış sınıflandırma: Bütçe gereksinimlerini karşılamak gibi nedenlerle varlıklar bazen ait olmadıkları hesaplara kaydedilebilir. Manipülasyon, finansal oranları çarpıtabilir ve şirketin kredi sözleşmelerine veya diğer borçlanma gereksinimlerine neden olabilir (Wells, 2017: 352). Kredi değerliliği olduğu halde teminat yetersizliği sebebiyle kredi kullanamayan işletmelerin sıklıkla başvurdukları bir uygulama; sipariş avansı için topladığı çeklerini, bilançonun pasifinde raporlamak yerine, aktif tarafında “ticari alacaklar” hesabında raporlamak şeklindedir. Bu hile tekniği ile varlıklar olduğundan yüksek

gösterilmiş ve ödeme güçlüğü içinde bulunduğu maskelenmiştir (Özeroğlu, 2014: 185).

2.3.1.5. Yanıltıcı Açıklamalar

Potansiyel yatırımcılar, alacaklılar, tedarikçiler gibi finansal tablolardan yararlanan kullanıcıların yanlış yönlendirilmesini önlemek; doğru kararlar almalarını sağlamak için açıklayıcı bilgiler ve gerekli tüm bilgileri içeren notları finansal tabloların içermesi gerekmektedir. Yönetimin finansal tablolarda notlar ve analizler dahil olmak üzere tüm önemli bilgileri uygun bir şekilde açıklama yükümlülüğü vardır. Ayrıca açıklanan bilgiler yanıltıcı olmamalıdır (Wells, 2017: 344). Ancak HFR tekniklerinde işletmeler kendi çıkarları doğrultusunda bu notlardaki bilgileri çıkarmak veya kasıtlı olarak yanlış beyan edilen bilgileri vermek suretiyle kullanıcıları yanıltmaktadır (Coenen, 2007: 108).

İşletmeler çoğunlukla aşağıda başlıklar altında yer alan olay ve işlemlere ilişkin eksik, yanlış ya da yanıltacak açıklamalar yapmaktadır. HFR ile ilgili yanıltıcı açıklamalar genellikle şu alanları içerir (Wells, 2017: 345);

- Koşullu borçlar,
- Bilanço tarihinden sonra ortaya çıkan olaylar,
- Yönetim hileleri,
- İlişkili taraf işlemleri,
- Muhasebe değişiklikleri.

2.3.1.5.1. Koşullu Borçlar

Yaygın olarak ihmal edilen açıklamalardan biri finansman düzenlemeleri veya koşullu yükümlülüklerin açıklanmamasıdır. İşletmelerin genellikle beklenen davaları veya önemli tutarda ki ödemesini gerektirebilecek diğer durumları açıklaması gerekir (Coenen, 2007: 109). Finansman düzenlemelerine ilişkin finansman koşulları, vadesi, oranı, teminatlar ve kredi sözleşmeleri hakkındaki bilgileri içeren açıklamalar dipnotlarda yer almalıdır. Finansal kuruluşlardan borç alınması halinde yapılan kredi sözleşmesi çerçevesinde işletme, finansman süresi boyunca belirli finansal oran limitleri diğer önemli finansman düzenlemelerine ilişkin kısıtlamalar dahil olmak üzere taahhüt ettiği yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır. İşletme söz konusu sözleşmeye ilişkin bilgi ve sözleşmeyle yükümlülüğünü aldığı finansal koşulları, finansal tabloların dipnotlarında açıklamalıdır (Wells, 2017: 345).

TMS 37'ye göre koşullu borçlar, yalnızca gelecekte belirli olayların meydana gelmesi durumunda gerçekleşecek potansiyel yükümlülüklerdir. Koşullu

borçlar yükümlülüğünün sonlandırılması amacıyla gereken ödemenin muhtemel olmaması ve borcun meblağının güvenilir olarak belirlenememesi nedeniyle muhasebeleştirilemezler. Burada yükümlülüğün söz konusu olup olmadığı belli değildir veya geçmişte meydana gelen bir olaydan kaynaklanan yükümlülük tahakkuk ettirmek için gerekli ölçütleri karşılamamaktadır (Tosunoğlu ve Cengiz, 2019: 66). İşletmelerin yükümlülüklerine ilişkin ödemenin muhtemel olması durumunda dipnotlarında açıklanmalıdır.

2.3.1.5.2. Bilanço Tarihiinden Sonra Ortaya Çıkan Olaylar

Finansal raporların hazırlanma, onaylanma ve yayınlanmaları bir süreç dahilinde gerçekleşir. Bu süreçte meydana gelen olay ve işlemler, finansal tabloları kullanan karar alıcıların aldıkları kararları etkileyebilecek düzeyde olmaktadır. Raporlama tarihinden sonraki olayları standart, raporlama döneminin sonuyla finansal tabloların yayımlanmaları amacıyla onaylandıkları süre içinde işletmelerin lehine veya aleyhine oluşan olaylar olarak tanımlanmaktadır (TMS 10, M. 3). Bu olaylar, dönem karı ya da diğer finansal bilgilerin açıklanması sonrasında meydana gelmiş olsada raporlama döneminden (bilanço tarihinden) sonra ortaya çıkan olay olarak ifade edilir (Özerhan ve Yanık, 2012: 749). Açıklanması gereken bu olaylar; yeni ürün veya hizmet teklifleri, satıcılar veya müşterilerle önemli ittifaklar, stokların eskimesi veya finansal tablolar üzerinde önemli bir etkisi olabilecek diğer olayları içerir (Coenen, 2007: 109).

Düzeltilme gerektiren ve gerektirmeyen olaylar olarak sınıflandırılan raporlama dönemi sonrasındaki olaylardan, bilanço tarihiyle mevcut olan koşullara ilişkin kanıtları sağlayan olaylar düzeltme gerektiren olaylardır. Bilanço tarihinden sonra ortaya çıkan koşulları gösterir nitelikteki olaylar ise düzeltme gerektirmeyen olaylardır (Gönen ve Kutay, 2013: 41-43). Fakat düzeltme gerektirmeyen olaylar finansal tablolar üzerinde önemli bir etkiye sahip ve karar alıcıların alacakları kararlarını etkileyecek derecede önemli ise tabloların dipnotlarında açıklanmalıdır. HFR uygulamalarında hilekarlar varlıklarının rapor edilen değerlerine zarar veren, kayıt dışı yükümlülükleri gösteren veya yönetimin dürüstlüğüne olumsuz yansıyan mahkeme kararlarını ve düzenleyici kararları açıklamaktan kaçınırlar (Wells, 20017: 345).

2.3.1.5.3. Yönetim Hileleri

İşletmeye ilişkin bilgileri tam, doğru ve adil bir biçimde açıklamak yönetimin sorumluluğundadır. Kapsamlı muhasebe uygulamaları ve öznel rakamlar çoğunlukla yanıltıcı bir şekilde açıklanabilen alanlardır. Yönetim, hissedarların menfaatine en iyi şekilde hareket etmenin güvене dayalı görevini üstlenmelidir (<https://fraudfighting.org>). Bununla birlikte yönetim, personel, yöneticiler ve

güven konumunda olan diğerleri tarafından işlenen önemli hile vakalarını hissedarlara açıklamakla yükümlüdür (Wells, 2017: 345).

2.3.1.5.4. İlişkili Taraf İşlemleri

İlişkili taraf standartta finansal raporlarını hazırlayan işletme ile ilişki içerisinde olan kişiler ya da işletmeler şeklinde tanımlanmaktadır (TMS 24, M. 9). Bu kişi ya da işletmenin ilişkili sayılması için doğrudan veya dolaylı olarak bir ya da daha çok aracıyla işletmenin kontrolüne sahip olması, işletmenin kontrolü altında olması veya işletmeyle ortak kontrolün himayesinde olması veya işlemede etkinliğini artıracak paya sahip olunmasıdır (Dönmez, 2010: 85). Buradan ilişkili tarafın tespitinde yalnızca yasal formun değil özü itibariyle ilişkinin göz önünde bulundurulması gerekir (Özbek, 2009: 152)

İlişkili taraf işlemleri ise, bir işletmenin yönetim veya işletme politikaları işletme tarafından veya ortak başka bir tarafça kontrol edilebilen veya önemli ölçüde etkilenebilen başka bir işletme ile iş yaptığında meydana gelir. Açıklamalar tümüyle yapıldığında ilişkili taraf işlemlerinde özü gereği yanlış olan hiçbir şey yoktur. İşlemler emsallerine uygun yapılmazsa, işletme ekonomik zarar görebilir (Wells, 2017: 346). Bu işlemler, işletmelerin dönem karı ve finansal durumunu etkilemektedir. Ana ortaklığa ürünün maliyeti üzerinden satışı yapan işletme, farklı işletmelere aynı şartlarda satışı yapmaması ilişkili taraf işlemlerine örnek gösterilebilir. Benzer şekilde taraflar arasında gerçekleşen satış tutar olarak farklılık gösterebilir.

İlişkili tarafların yapmış oldukları işlemler; işlemlerin tutarı, cari bakiyeleri, işlemlere ilişkin koşullar, teminatlarının varlığı, ödemede belirlenen karşılığın niteliği, alınmış ya da verilmiş olan garantilerin detayları, bakiyelere ait şüpheli alacak karşılığı, dönem boyunca ilişkili taraflarla yapılan işlemlerin sonucunda oluşan şüpheli alacaklara dair finansal tablolara aktarılan giderler başlıklarından oluşmalıdır (Güney, 2020: 182). İlişkili taraflar, hissedarların işletmelerinin ilişkili taraflarla bağlantısını ve finansal durumlarında nasıl değişiklik getirebileceğini anlamalarını sağlamak için açıklamalara dahil edilme-lidir (<https://fraudfighting.org>).

COSO'nun HFR' ye ilişkin yapmış olduğu 1998-2007 yılları arasındaki araştırma raporuna göre; finansal tablolar hilelerini oluşturan yöntemlerden ilişkili taraf işlemleri vasıtasıyla gerçekleştirilen işlemlerin oranı %18'dir (Beasley vd., 2010: 17).

2.3.1.5.5. Muhasebe Değişiklikleri

Muhasebenin kayıt sistemindeki hataların tespiti veya muhasebe politikaları ve tahminleri gibi muhasebe kurallarının uygulanmasındaki bir değişiklik

de finansal tablo dipnotlarında açıklanmalıdır (Coenen, 2007: 109). Her bir değişiklik türü için gerekli işlem farklı olsa da, hepsi belirli hileler tarafından manipülasyona açıktır (Wells, 2017: 346).

Finansal tabloların hazırlanması ve sunulmasında yararlanılan muhasebenin temel kavramlarından biri olan Tutarlılık Kavramı çerçevesinde Muhasebe uygulamalarında tercih edilen muhasebe politikalarının birbirini izleyen dönemlerde değiştirilmeden uygulanması gereği ifade edilmektedir. Söz konusu politikalarda değişiklik olması durumunda, bu değişikliklerin ve bunların mali etkilerinin dipnotlarda açıklanması gerekmektedir. Tutarlılık kavramı kapsamında muhasebe uygulamalarında değişiklikler yapılması, TMS 8 “Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminleri ve Hatalar” kapsamında açıklanabilmektedir (Yükçü ve Gönen, 2012: 18).

Standart muhasebe politikalarını; finansal tabloların hazırlanması ve sunulmasında işletmelerin kullandıkları bazı ilke, esas, gelenek, kural ve uygulamalar olarak tanımlamaktadır (TMS 8, M. 5). Söz konusu ilkeler ve kurallar muhasebe uygulamalarına yön veren temel kavramlar, GKGMİ ve muhasebe standartlarından oluşmaktadır. Burada, birbirini izleyen dönemlerde aynı muhasebe politikalarının uygulanması işletmelerin finansal tablo bilgilerini karşılaştırmalı olarak görmek isteyen bilgi kullanıcılarının beklentilerini karşılayabilir. Fakat uygulanan bu politikaların işletmelerin performansının yansıtılmasında yetersiz kalmaları durumunda değiştirilmeleri gerekmektedir (Gürdal, 2008: 43). İşletmeler, muhasebe politikasında yapılan değişikliğin türünü, yeni politikanın sunulan bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini artırdığını, mevcut ve önceki dönemlerin düzeltme tutarlarını yapılan değişikliğin başlangıç tarihini ve uygulanma şeklini dipnotlarda açıklamalıdır.

İşletmelerin faaliyetlerinde belirsizliklerin olması nedeniyle finansal tablo kalemlerinin eksiksiz ölçülmesi zordur, bu nedenle işletmeler güvenilir ve güncel bilgileri esas alarak tahminler yaparlar. Şüpheli alacaklara karşılık ayrılması, değeri düşen ya da demode olan varlıklara karşılık ayrılması, finansal varlık ya da yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerlerinin tespiti, varlıkların ekonomik ömrü ve hurda değerinin belirlenmesi işlemlerinde tahmin yapılması gerekir. Tahminin yapılma şartlarında değişikliğin gelişmesi halinde, yeni bilgilerin edinilmesi ya da tecrübe kazanılması neticesinde mevcut tahmin değiştirilebilir (Yükçü ve Gönen, 2012: 27). Cari dönemin faaliyet sonucunu etkileyen, ileriki dönemleri etkilemesi beklenen tahmin değişikliğinin nitelik ve tutarı dipnotlarda açıklanmalıdır (TMS 8, M. 39).

Faaliyet alanları farklı olsa da işletmeler muhasebe hatalarıyla daima karşılaşabilir. Anılan hatalar; matematiksel, GKGMİ’de yanlışlıklar, unutulmuş

bilgiler, suistimal ve kasıttan meydana gelebilir (Elitaş, 2011: 83). Cari dönemin hatalarının finansal tabloların onaylanması öncesinde tespit edilmesi durumunda düzeltilmesi gerekir. İleriki dönemlerde tespit edilmesi halinde düzeltme yapılmasına gerek yoktur (TMS 8, M. 49).

Hileli Finansal Raporlama İç Denetim İlişkisi

Son yıllarda meydana gelen teknolojik, politik ve ekonomik değişiklikler, şirketlerin temel işlevlerini ve faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir (Burnaby ve Hass, 2011: 734). Bu açıdan iş risklerinin, ekonomik istikrarsızlık ve finansal hile skandallarının önemli ölçüde artması, işletmeler için iç denetimin kullanımını zorunlu kılmıştır (Drogalas vd., 2015: 113). Bu zorunluluk iç denetçilerin, sürekli değişen iş ortamına uyum sağlamaları amacıyla önemli ölçüde gelişim göstermelerini sağlamaktadır. İç denetçiler yönetim kurulu ve denetim komitesinin yanı sıra her seviyedeki yöneticilere denetim hizmetleri sunar. İç denetçiler, denetim komitesi üyeleri de dahil olmak üzere üst düzey yöneticiler için bir eğitim rolünü üstlenmiştir. Ancak iç denetçilerin birincil görevi şunlardır (Rezace ve Riley, 2010: 206):

- Örgütsel performansın verimliliğini, etkililiğini ve ekonomikliliğini değerlendirmek,
- Performansın sürekli artırılması için yapıcı önerilerde bulunmak,
- Finansal raporlama sürecinin kalitesini, bütünlüğünü ve güvenilirliğini izlemektir.

Bu görevi yerine getirirken iç denetçiler şu hususları dikkate almalıdır (Moeller, 2009: 580):

- Gerçekçi kurumsal amaç ve hedefler,
- Yasaklanmış faaliyetlerin ve ihlalin tespiti halinde yapılması gereken eylemi tanımlayan yazılı politikalar,

- İşlemler için uygun yetkilendirme politikaları oluşturulması ve sürdürülmesi,
- Özellikle aşırı riskli alanlarda faaliyetlerin izlenmesi ve varlıkların korunması amacıyla politika, uygulama, prosedür, rapor ve farklı mekanizmaların geliştirilmesi,
- Yöneticilere nitelikli ve güvenilir bilgi sağlanması amacıyla iletişim kanalları,
- Hilenin önlenmesine yardımcı olunması, uygun maliyetli kontrollerin oluşturulması veya iyileştirilmesi için tavsiyeler.

Çalışmanın bu bölümünde hileli finansal raporlama uygulamalarında iç denetimin örgüt içi ilişkileri değerlendirilerek iç denetçilerin etkinliği, rolü, sorumluluğu hususları incelenecektir.

3.1. HFR'nin Önlenmesi ve Tespiti

HFR'nin önlenmesi, oluşmadan önceki süreci belirtirken; HFR'nin tespiti, HFR'nin yapıldığı anı ya da sonraki bir zamanı belirtmektedir. HFR'nin önlenmesi ve tespitinin her ikisinin de farklı rolleri olmakla birlikte her ikisinin de diğeri olmadan tam anlamıyla başarılı olma olasılığı düşüktür. Bu nedenle organizasyonlar HFR riskini yönetmek için etkili bir strateji tasarlarlarken hem HFR önleme, hem de tespitini dikkate almaları önemlidir.

HFR'nin yaygınlığı ve bununla ilişkili olumsuz sonuçlar göz önüne alındığında, kuruluşların HFR ile mücadeleye zaman ve kaynak ayırması gerektiği konusu önem arz etmektedir. Bununla birlikte bazen bu kaynakların HFR'yi önlemeye mi yoksa tespit etmeye mi ayrılacağı da ayrı bir önemli konuyu oluşturmaktadır.

HFR'nin Önlenmesi: HFR'nin önlenmesi stratejisi, HFR'yi önlemek veya kontrol etmek için tasarlanmış bir dizi programdır. HFR'nin önlenmesini sağlayan koşulların oluşturulması yoluyla HFR'nin ortaya çıkmasına neden olan faktörler kontrol edilir. HFR'nin önlenmesi, HFR nedenlerinin oluşumunu azaltmaya yönelik entegre çabalardan oluşur (Yuniarti, 2017: 118).

HFR sorununun çözümüyle ilgili en etkili yollardan biri, baskı unsurunu azaltacak, fırsatları kısıtlayacak ve potansiyel hilekarların eylemlerini rasyonelleştirme becerilerini sınırlayacak yöntemleri benimsemektir. HFR eylemleri durumunda, önleyici kontrollerin amacı, fırsatları azaltmak ve potansiyel suçluları etkileyecek faktörleri ortadan kaldırmaktır. Önleme teknikleri, hilenin meydana gelmesini önlemek için politikaların, prosedürlerin ve kontrollerin tanıtılmasını ve eğitim ve hile farkındalığı gibi faaliyetleri içermektedir.

HFR önleme faaliyetleri, bir işletmenin istikrarını ve devamlılığını sağlamaya yardımcı olur. Bununla birlikte, yapılan çalışmalarda birçok organizasyonun HFR'nin önlenmesine yönelik kurumsal bir yaklaşımı bulunmamaktadır. Bu nedenle, ilk etapta zararın meydana gelmesini önlemeye çalışmak tercih edilir ve "önleme, tedaviden daha iyidir" atasözü HFR için geçerli bir ifadedir (www.cimaglobal.com).

HFR'nin Tespiti: HFR önleme teknikleri tüm potansiyel failleri durduramayabileceğinden organizasyonlar, hileli işlemleri ifşa edecek sistemlerin kullanılmasını sağlamalıdır. Bu, hile tespiti yoluyla elde edilir. Bir HFR tespit stratejisi, anormallikleri vurgulamak için analitik ve diğer prosedürlerin kullanılmasını ve şüpheli eylemlerin iletişimini sağlayan raporlama mekanizmalarının başlatılmasını içermelidir. HFR tespiti, devam etmekte olan veya hali hazırda gerçekleşmiş suçları ifade etmektedir. HFR tespit programının tek amacı kayıpların potansiyel olarak telafi edilmesi olmamakta ayrıca sistemlerin ve kontrollerin iyileştirilmesine de olanak sağlamaktadır. Genellikle HFR, kontrol sistemlerindeki eksikliklerden yararlanır. Bunların tespiti yoluyla, kontroller sıkılaştırılabilir ve bu da potansiyel faillerin harekete geçmesini daha zor hale getirir (www.cimaglobal.com).

HFR riski, önleme, caydırıcılık ve tespit tedbirlerinin bir kombinasyonu ile azaltılabilir. Bu nedenle organizasyonların hile mücadele politikaları, güçlü iç kontroller, tüm yöneticiler adına hesap verebilirlik, çalışanların hile bilinci konusunda eğitilmesi, kanun yaptırımı gibi yaklaşımları bulunmalıdır (Yuniarti, 2017: 118).

3.2. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetimin Örgüt İçi İlişkileri

İç denetim işlevi; yönetim kurulu, yönetim, denetim komitesi, dış denetçiler ve menfaat grupları için önemli bir destek fonksiyon rolünü üstlenmektedir. Yönetim kurulu, yönetim, denetim komitesi ve dış denetçi dahil olmak üzere yönetim süreçleriyle bütünleşmiş olarak faaliyetlerini yürüten iç denetim, süreçteki her bir birime hizmet sunmaktadır.

Günümüzde iç denetim işlevi; kuruluşun içindeki risk yönetimi ve kontrol süreçlerinin uygulanmasına, değerlendirilmesine veya kavramsallaştırılmasına yardım etmede genellikle liderliği üstlenmeye yönelen bir konuma evrilmiştir. Diğer bir deyişle iç denetim, hem yönetimin kontrol faaliyetlerinin etkinliğini değerlendirmekte, hem de etkili yönetim ve kontrol uygulamalarında aktif bir rol oynamaktadır (Hermanson ve Rittenberg, 2003: 32). Bu sebeple iç denetim fonksiyonu, işletmelerin etkinliğinin artırılmasında önemli katkılar sağlamaktadır.

Deloitte (2012) hile olaylarının %53'ünün iç denetim tarafından ortaya çıkarıldığını tespit etmiştir. PwC (2011) iç denetimi hem iç hem de dış hile tespiti için etkili bir yöntem olarak bulurken, ACFE (2014) hile tespitinde birincil olarak iç denetimi etkili bulmuştur (Mangala ve Kumari, 2015: 40).

3.2.1. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve Kurumsal Yönetim İlişkisi

Kurumsal yönetim, kurumsal işletme verimliliği ve etkinliği, kazanç artışı ve istihdamın yanı sıra finansal raporların bütünlüğü ve kalitesi üzerindeki etkisiyle sermaye piyasasının verimliliğini artırmada çok önemli bir rol oynar. Gücün; yönetimin elinde yoğunlaşmasını önlemek ve hissedarlar, yönetim kurulları, yönetim ve diğer paydaşlar arasında güç paylaşım yetkisini uygun şekilde dengelemek, etkili bir kontrol ve denge sistemi oluşturmak için kurumsal yönetime ihtiyaç duyulmaktadır (Rezaee ve Riley, 2010:122).

Kurumsal veya organizasyonel yönetim; düzenleyiciler, yatırımcılar, muhasebeciler ve yönetim kurulları tarafından kullanılan geniş bir kavramdır. Monks ve Minow (2001) kurumsal yönetimi “şirketlerin yönetimi ve performansını belirlemede çeşitli katılımcılar arasındaki ilişki” olarak tanımlamıştır (Hermanson ve Rittenberg, 2003: 26). Rezaee ve Riley (2010) kurumsal yönetimi; yatırımcılara hizmet etmek ve onları korumak için yönetim kurulları, denetim komiteleri, yönetim ve denetçiler aracılığıyla kurumsal sorumluluğu ve hesap verebilirliği değerlendirmeye yönelik bir izleme mekanizması olarak tanımlamaktadır. Literatürde kurumsal yönetim kavramı sosyal sorumluluk, etik işletme faaliyetleri, iç ve dış denetime ilişkin konularda şeffaflık, finansal raporlar veya iletişim ve finansal sonuçlar olarak sunulan bilgilerin doğruluğu hususunda yöneticilerin sorumluluğu konularını içerir. Bir şirkette iyi yönetişim, organizasyonel strateji için bir araçtır ve performansın anahtarıdır. Kurumsal yönetim, şirket performansını artırmayı ve çeşitli çıkar gruplarını uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır (Radu, 2012: 113).

Kurumsal yönetim uygulamaları; hesap verebilirlik, verimlilik ve etkililik, dürüstlük ve adalet, sorumluluk ve eşitlik temelindeki beş kavram etrafında toplanmıştır. Kurumsal yönetim yapısı, kurumsal kaynakları yönetenlerin izlenmesini ve bu kaynakları verimli ve etkili bir şekilde kullanma konusunda sorumlu tutulmasını sağlamalıdır. Bununla birlikte denetlenmiş finansal tabloların maddi hatalar, düzensizlikler ve hile içermemesini ve yanıltıcı olmasını gerektiren finansal raporlama sürecinin şeffaflığını artırarak hissedar ve toplumsal güvenin yanı sıra işletmenin işlevlerine olan güveni artırmalıdır. Hileli finansal raporlamanın önlenmesi ve tespit edilmesinde kurumsal yöne-

tim ilkelerinden üçü önemli bir rol oynamaktadır. Bunlar (Rezaee ve Riley, 2010: 124);

Şeffaflık: Finansal raporların anlaşılır olmasını ve şirketin ekonomik gerçekliğini yansıtmasını sağlar.

Yetkinlik ve dürüstlük: Kurumsal yönetimin etkinliği, gözetim, yönetim ve izleme gibi temel işlevsel sorumlulukları yerine getirenlerin dürüstlüğüne ve yeterliliğine bağlıdır.

Etkili kontrol ve denge sistemi: Etkili bir kontrol ve denge sisteminin varlığı, pay sahipleri, yönetim kurulu ve yönetim arasında çıkarların uygun şekilde uyumlaştırılmasını ve sorumlulukların paylaşılmasını sağlar.

İç denetim, belirli kontrol ve prosedürleri değerlendirerek şirketin standartlara ve düzenlemelere uygun olarak çalışmasına yardımcı olur ve üst yönetimden sorumlu olanların şirket içi süreçlerinin yeterli ve işlevsel olmasını sağlar (Radu, 2012: 117). İç denetimin hem günlük faaliyetlerin hem de finansal raporlama sistemlerine ve iç kontrol yapısına katılımı, iç denetçilere finansal raporlama sürecinin yüksek riskli yönlerini kapsamlı ve zamanında değerlendirme fırsatı sağlar (Rezaee, 2002: 203). İç denetimin, bir bütün olarak şirketin faaliyet sistemi üzerinde etkisi olan önemli konularını şirketteki en yüksek karar düzeyinde tartışmaya katılması, iç denetim faaliyetini yönetimin karşı karşıya olduğu sorunlara yönlendirmesine olanak sağlar. Buna ek olarak iç denetim; hileye karşı etkili bir savunma hattıdır, üst yönetim tarafından uygulanan hile önlemleri hem risklerin izlenmesinde hem de hilenin önlenmesinde ve tespit edilmesinde rol oynar ve denetim komitesi için mevcut araçlardan biri olup hile ve hile risklerini bağımsız olarak değerlendirebilir (Radu, 2012: 117). Bununla birlikte iç denetçiler HFR' yi önleme ve tespit etme etkinliğine sahiptir. İç denetçilerin sahip olduğu bu etkinlik önemli ölçüde organizasyonel statülerine ve raporlama ilişkilerine bağlıdır. HFR genellikle üst yönetim tarafından yapılır ve iç denetçilerin bu tür bir hileli işlemi tespit etmeleri durumunda çatışmalı ilişkiler ortaya çıkabilmektedir. Yönetimin iç denetçileri istihdam etmesine rağmen iç denetçilerden yönetimin faaliyetlerini gözetlemeleri istenmektedir (Rezaee, 2002: 203).

Kurumsal yönetimde iç denetim işlevi benzersiz bir role sahiptir (Hermanson ve Rittenberg, 2003: 32). IIA her bir organizasyon için iç denetimin gözden geçireceği raporlayacağı işlerin kapsamını belirlemiştir. Bu kapsamda (Silva ve Ridley, 2007: 121-122);

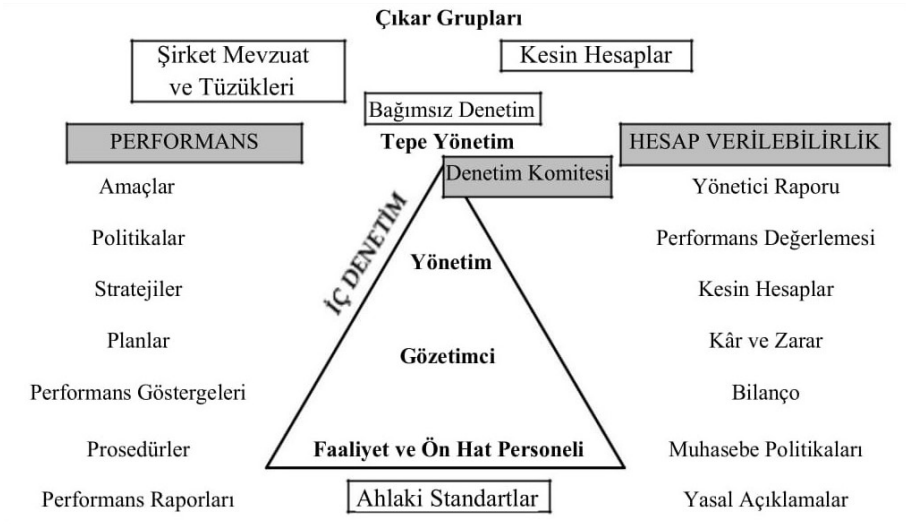
- Bir bütün olarak kontrol ortamı, yani üst yönetimin işi nasıl yönettiği ve kontrol ettiği,

- Risklerin tanımlandığı, analiz edildiği ve yönetildiği süreçler,
- Temel faaliyet ve işlevsel süreçler üzerindeki kontroller,
- Değişim ve sistem geliştirme girişimleri sağlayan süreçler,
- Yönetim bilgilerinin güvenilirliği ve bütünlüğü,
- Varlıkların korunması,
- İlgili mevzuata uygunluk, konusunda güvence sağlamaya yardımcı olmaları için yönetim iç denetçileri görevlendirir.

Ayrıca organizasyonun üst yönetimi, iç denetime yönetimde etik bir ortamın oluşturulmasında kritik rol üstlenecek biçimde daha geniş bir anlam kazandırmaktadır. IIA tarafından hazırlanan “Uluslararası İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları” içerisinde performans standardı 2130’a göre; iç denetim faaliyeti, organizasyonun yönetim süreçlerine;

- Değerler ve hedeflerin belirlenmesi ve iletilmesi,
- Hedeflerin başarıyla başarılmadığının gözlenmesi,
- Hesap verebilirliğin sağlanması,
- Değerlerin muhafaza edilmesi yoluyla, değerlendirme ve geliştirmeler yaparak katkı sağlamalıdır. Kurumsal yönetim modeli içerisinde yer alan iç denetimin yeri, Şekil 3.1’de tasnif edilmiştir (Pickett, 2003: 112).

Şekil 3.1. Kurumsal Yönetim, (Pickett, 2003: 112).

3.2.2. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve Yönetim Kurulu İlişkisi

Monks ve Minow (2001) yönetim kurulunu, işletmelerde sermayeyi sunanlarla söz konusu sermayeyi işletme değerinin artırılmasında kullanan yönetim arasında bir köprü olarak tanımlamıştır. İşletme paydaşlarının menfaatleri doğrultusunda faaliyetlerin yürütülmesinde nihai sorumluluk yönetim kurulu aittir (Tüm, 2013: 101). Yönetim kurulu, genel kurulda pay sahiplerinin yetkilendirmesiyle onların çıkarlarını gözetecek bir yönetimi tesis etmekten ve söz konusu kriterler uyarınca yönetimin başarısını değerlendirmekten sorumludur (www.tkyd.org).

Kurumsal yönetimin önemli bir iç bileşeni olan yönetim kurulu, yetki ve sorumluluğunu pay sahiplerinden almaktadır. Yönetim kurulu, yönetsel kararları ve eylemleri denetleme ve izleme sorumluluğunu üstlenir. Mülkiyetin karar alma sürecinden ayrılması, pay sahiplerinin yetki ve karar kontrollerini yönetim kuruluna devretmesine neden olur. Yönetim kurulu, karar alma yetkisini hissedarlar adına günlük kararlar alan bir yönetime devretmekle birlikte, kontrol ve izleme işlevini sürdürmektedir. Bu işlevler (Rezaee ve Riley, 2010: 139):

- Yönetsel karar fonksiyonlarının izlenmesi,
- İç kontrol sistemlerinin yeterliliğini ve etkinliğini gözetmek,
- Denetim fonksiyonlarının etkinliğini gözetmek,
- Finansal raporlama sürecinin bütünlüğünü, güvenilirliğini ve kalitesini denetlemek.

Kurumsal yönetim yapısı altında yönetim kurulu hissedar değeri yaratabilirken gözetim fonksiyonları, yönetsel kararlar ve faaliyetler için uygun hesap verebilirliği sağlar. Şirket yönetim kurulları, şirketin yönetişiminin finansal raporlamasının ve denetim faaliyetlerinin dikkatli bir şekilde gözetimi yoluyla HFR meydana gelme olasılığını önemli ölçüde azaltabilir. Yönetim kurulu, yönetimin mali ve iç kontrol raporlamasını etkin bir şekilde yürütmesini sağlamak için mali raporlama sürecini denetlemelidir. Yönetim kurulu ve onun temsilcisi olan denetim komitesi tarafından gerçekleştirilen bu gözetim işlevi önemlidir, çünkü kontroller yönetim tarafından tasarlanır ve gerçekleştirilir, yönetim tarafından ihlal edilir, objektif olarak izlenemez. Yönetim kurulu ayrıca finansal tabloların adil ve doğru sunumunu değerlendirmek ve yönetimin finansal ve iç kontrol raporlama sorumluluklarını nasıl yerine getirdiğine dair bir anlayış elde etmek için tüm finansal raporlama sürecini denetlemelidir. (Rezaee ve Riley, 2010: 142).

Yönetim kurulunun esas iç kontrol mekanizması olarak birincil sorumluluğu; HFR yoluyla yönetimin hissedarların varlıklarını ele geçirmesini önlemek, hissedarlar da dahil olmak üzere tüm paydaşların çıkarlarını korumaktır (Rezaee ve Riley, 2010: 139). Yönetim kurulunun sorumluluklarını gerçekleştirmelerinde objektif bir yaklaşımı sağlayan bağımsız iç denetim fonksiyonunun var olması, yönetimde belirlenen hedeflere ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. İç denetim, ayrıca, işletme faaliyetlerinin yanı sıra yönetsel faaliyetleri de risk odaklı denetleyerek, yönetim kuruluna işletmenin amaçlarına uygun yönetildiği hususunda bir güvence sunar (Tüm, 2013: 105). İç denetim fonksiyonu, hem üst yönetimleri hem de iç kontrol sistemini izleyerek ve denetleyerek kurum çatışmalarını azaltmak için yönetim kuruluna ve denetim komitesine yardımcı olur (Joksimović ve Ahmed, 2017:110-111).

3.2.3. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde Yönetim ve İç Denetim İlişkisi

Yönetim, temel olarak finansal raporlama sürecinin kalitesinden, bütünlüğünden ve güvenilirliğinden ve ayrıca GKGMP'ye uygun olarak finansal tabloların doğruluğundan sorumludur. Yönetim ayrıca, yayımlanan finansal tabloların yanıltıcı olmamasını ve önemli hatalar, düzensizlikler ve hile içermemesini sağlamak konusunda finansal tablo kullanıcılarına, özellikle yatırımcılara ve alacaklılara karşı sorumludur (Rezaee ve Riley, 2010: 184).

Yönetim bu sorumluluklarının önemli bölümünü iç denetim süreçlerinden faydalanarak gerçekleştirmektedir (Hermanson ve Rittenberg, 2003: 32- 33). Finansal raporlama sorumluluğunu etkin bir şekilde yerine getirmek için yönetim aşağıdaki görevleri yapmalıdır (Rezaee ve Riley, 2010: 185):

- HFR'ye yol açabilecek durumları, koşulları ve faktörleri belirlemeli ve değerlendirmelidir,
- Tanımlanan koşullar ve faktörlerle ilişkili HFR riskini değerlendirmeli ve yönetmelidir,
- HFR'nin önlenmesi ve tespiti için yeterli ve etkili bir iç kontrol süreci tasarlamalı ve uygulamalıdır.

SOX ve SEC gibi düzenleyici otoriteler, HFR'nin önlenmesi ve tespitinde birincil sorumluluğun işletme yönetimine ait olduğunu belirtmektedir. Finansal tabloların gerçeğe uygun sunumu yönetimin sorumluluğundadır ve buna göre HFR'nin önlenmesi ve tespitinden yönetim sorumludur (Rezaee ve Riley, 2010: 190). İşletmede stratejilerin oluşturulması, işletme varlıklarının korunması, kaynaklarının etkin ve verimli olarak kullanılması, faaliyetlerinin yönetilmesi sorumluluklarını gerçekleştirmek için yönetim, işletme bünyesinde

finansal raporların doğruluk ve güvenilirliğini artıracak muhasebe sistemi tasarlamak ve etkin bir iç kontrol sistemini kurmak ve sürdürmekle yükümlüdür (Memiş, 2016: 44). Bununla birlikte işletme yönetimi; raporlama dönemi sonu itibarıyla iç kontrol etkinliğinin değerlendirilmesi ve önemli iç kontrol eksikliklerinin işletmenin denetim komitesine ve bağımsız denetçiye açıklanması ve önemli zayıflıkların hissedarlara açıklanmasıyla yükümlüdür (Rezaee ve Riley, 2010: 190).

HFR'den kaynaklanan kayıpların önlenmesi ve tespiti için kapsamlı, tam olarak uygulanan ve düzenli olarak izlenen iç kontrol sistemi gereklidir ve iç denetçiler genellikle HFR ile ilgili soruşturmalara dahil olur. HFR'nin tespiti halinde, rapor edilen HFR'nin boyutunu belirlemek için soruşturmayı genellikle iç denetim birimi yürütür. Bunun dışında, iç denetçiler programlı bir denetim sırasında bir hileyi tespit etmeleri halinde konuyu araştırır ve kurumsal birimlere veya diğer yasal makamlara rapor eder (Moller, 2009: 572 - 580).

İç kontrol sisteminin etkinliğini izleme fonksiyonu gören iç denetim, hem işletmenin belirlediği hedeflerine ulaşması, hem de iç kontrol sisteminin etkinliğini güçlendirmesi hususunda, yönetim ve yönetim kurulu için önemli bir kaynak olmaktadır (Memiş, 2016: 43-44).

3.2.4. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi

İç denetim, yönetimin belirlediği hedeflerin gerçekleştirilmesinde yeterli güvence sağlamak için kullanılan bir yönetim aracı (Uzun, 1999: 68) olup amacı, riskin tespit edilerek ortadan kaldırılmasıdır. İç denetim sürecinde; muhasebe ve iç kontrol sistemleri, finansal ve operasyonel bilgiler, faaliyetlerin etkinlik, verimlilik ve yeterlilik ile işlemlerin organizasyonun hedeflerine, standartlara, politikalara, kanunlara uygunluğu incelenerek belirli alanlarda ayrıntılı araştırmalar yapılır (Özer vd., 2018: 594).

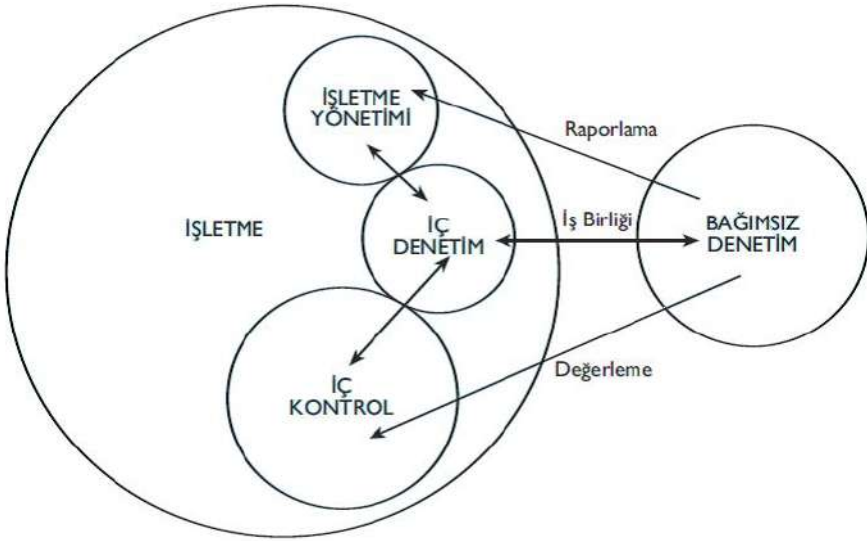
Bağımsız denetimde ise denetçiler, finansal tablolarda yer alan bilgilerin işletmenin durumunu gerçeğe uygun olarak yansıtıp yansıtmadığı, doğru ve dürüst olarak hazırlanıp hazırlanmadığı, önemli bir yanlışlık içerip içermediği noktasında incelemelerde bulunur. Finansal tabloların mevzuata ve finansal raporlama standartlarına uygunluğu konusunda makul güvence sağlayacak denetim kanıtlarını toplar. Sonuçlarını raporlayarak organizasyonun paydaşlarına sunar. Bağımsız denetimle menfaat gruplarına, finansal tabloların denetimden geçtiği ve işletmenin durumunun gerçeğe uygunluğu hususunda elde edilen görüşün raporlanmasıyla güvence verilmektedir (Memiş, 2016: 39). İç ve dış denetçilerin finansal denetim ve iç kontrolün yeterliliğinin araştırılmasında uygulanan teknikler benzer olmakla birlikte amaçları dolayısıyla

rolleri farklıdır (Uzay, 1998: 165). Bağımsız denetçilerin rolü, yıllık finansal raporlara ilişkin bağımsız bir görüş bildirmekle sınırlıyken, iç denetçilerin rolü ise organizasyonun yapısına, büyüklüğüne ve yönetimin ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir. Bu bakımdan iç denetçilerin çalışmaları, bağımsız denetçilere göre çok daha kapsamlı ve ayrıntılıdır (Wood, 2004: 4).

İç denetim ve bağımsız denetim faaliyetlerini gerçekleştiren denetçiler koordinasyon ve işbirliği ile hareket etmeli birbirlerinin çalışmalarından, bilgi ve tecrübelerinden yararlanmalıdırlar (Uzay, 1998: 164). Geliştirilen bu işbirliği ve koordinasyon, bağımsız denetçilerin finansal tabloların denetimini daha etkin ve verimli bir şekilde tamamlamalarına olanak sağlarken; iç denetçilerin de iç kontrol sistemine değer katmaları fırsatını sunar (Wood, 2004: 2).

İç denetimin organizasyon içindeki yeri ve bağımsız denetim ilişkisi Şekil 3.2'de gösterildiği gibi tasnif edilmiştir.

Şekil 3.2. İç Denetim Bağımsız Denetim İlişkisi, (Erdoğan, 2012: 96)

Denetim mesleğine ilişkin düzenlemeleri yapan mesleki kurumların yayınladığı standartlar, bağımsız ve iç denetçiler arasındaki ilişkiyi düzenlemekte ve denetçilere rehberlik etmektedir. Söz konusu standartlar ve düzenlemeler kısaca aşağıda özetlenmiştir (Tuan, 2015: 323).

Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (*American Institute of Chartered Public Accountant-AICPA*) Denetim Standartları Açıklamaları (*Statement on Auditing Standards-SAS*)'nı yayınlamıştır. Bu standartlar kapsamında

denetim sürecinde iç denetçilerin bağımsız denetçileriyle ilişkilerinde dikkate almaları gerekli hususlar, mesleki standartlar ile hükme bağlanmıştır. 1975 yılında SAS 9 olarak yayımlanan ilk standartta; dış denetçilerin iç denetçilerin çalışmalarına güvenmelerini ancak öncesinde iç denetçilerin objektifliği, yetkinliği ve iş performansının dikkate alınması gerektiğinin altı çizilmiştir. SAS 9'da değişikliğe gidilerek 1991 yılında SAS 65 yayımlanmıştır (Endaya, 2014: 76). Bağımsız denetçilerin denetim sürecinde iç denetim fonksiyonunu dikkate almalarına yönelik açıklamaların yer aldığı SAS 65 standardı; dış denetçilerin, iç denetçilerin yeterlilikleri ve tarafsızlıklarının yanı sıra organizasyonun iç kontrol sistemini de değerlendirilmeleri gerektiğini vurgular. Bu standart kapsamında bağımsız denetçiler iç denetçilerin yeterliliğini değerlerken (SAS No: 65):

- İç denetçilerin eğitim seviyeleri ve mesleki deneyimleri,
- Mesleki sertifika ve sürekli eğitim,
- İç denetçilerin faaliyetlerinin gözetimi ve denetimi,
- İç denetçi atamalarına ilişkin uygulamaları
- Denetime ilişkin politikalar, programlar ve prosedürleri,
- Çalışma kağıtları, belgeler ve raporların kalitesini,
- İç denetçilerin performansının değerlendirilmesi, faktörlerini dikkate almaları gerekmektedir.

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (*The International Federation of Accountants-IFAC*) 2009 yılında Uluslararası Denetim Standartları (*International Standard on Auditing-ISA610*)'nı yayımlamıştır. 2013 yılında revize edilen ISA 610'a göre organizasyonda iç denetimin olması halinde dış denetçiler; denetim faaliyetlerinde denetim prosedürlerinin kapsamını daraltmak ya da yapısını ya da zamanını değiştirmek için iç denetimin çalışmalarını kullanmak ya da iç denetçilerden doğrudan yardım sağlamaktadır. Söz konusu standart bahsi geçen konularda denetçilere klavuzluk etmektedir (IFAC,2021).

IIA, üyeleri ve iç denetçilere klavuz olarak Uluslararası İç Denetim Mesleki Uygulama Standardı (International Standards for Professional Practice of Internal Auditing - ISPPA)'nı yayımlamıştır. Devamlı olarak güncellenen bu standartlar, 2013 Ocak ayında uygulanmak üzere 2012 yılında yayımlanmıştır (Endaya, 2014: 77). 2050-1 Eşgüdüm ve 2050-2 Bağımsız Denetim Hizmetlerinin Satın Alınması Standartlarına göre;

“İç denetim yöneticisi; aynı çalışmaların gereksiz yere tekrarlanmasını asgariye indirmek ve işin kapsamını en uygun şekilde belirlemek amacıyla, il-

güli güvence ve danışmanlık hizmetlerini yerine getiren diğer iç ve dış sağlayıcılarla, mevcut bilgileri paylaşmalı ve faaliyetleri bunlarla eşgüdüm içinde sürdürmelidir. (UMUÇ, 2008: 26).

İç denetçi ve bağımsız denetçilerin denetim sürecinde aralarındaki işbirliği ve koordinasyon, denetçilere olduğu kadar denetlenen organizasyona da birçok yarar sağlamaktadır (Fowzia, 2010: 22). Anılan yararları aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

- Denetim sürecinde denetçiler arasındaki koordinasyon ve işbirliği, denetçilerin tekrar eden çalışmalarında harcayacakları çabayı azaltacak, bunun sonucunda hem zamandan hem de kaynaktan tasarruf sağlayacaklardır. Bu da denetçilerin diğer sorumluluklarına yoğunlaşma fırsatı sunacak verimliliği artıracaktır (Fowzia, 2010: 28).
- İç ve dış denetçiler arasındaki ilişkinin iyi koordine edilmesi ile denetim süresi kılalacak bu da denetim maliyetlerinin azalmasına katkı sağlayacaktır. Nitekim bağımsız denetçilerin işbirliği sonucunda sağlayacakları tasarruf, iç denetçilerin çalışmalarına güvenilmesi için katlanacakları maliyeti aşmaktadır (Suwaidan ve Qasim, 2010: 509).
- Organizasyonun içerisinde faaliyet göstermeleri sebebiyle iç denetçiler organizasyonun yapısı ve çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi sahibidirler. İç denetçilerin çalışmalarından yararlanan bağımsız denetçilerin denetim sürecinde denetim tekniklerini belirlemelerini kolaylaştıracak, iç kontrolün tanınmasına ilişkin belgelerin hazırlanmasında kolaylık sağlayacaktır. Benzer şekilde iç denetçiler, farklı organizasyonlarda denetim yapan ve değişik finansal durumlara karşılaşılan bağımsız denetçilerin tecrübelerinden yararlanabilirler (Tuan, 2015: 324).
- Bağımsız denetçiler; iç denetçilerin çalışmalarından yararlanarak organizasyonun faaliyet sonuçlarına ilişkin görüş bildirebilir, organizasyonun finansal olmayan faaliyetlerinin finansal tablolarını nasıl etkilediğini anlayabilir. Ayrıca bağımsız denetçiler, iyi bir gözlemci olan iç denetçilerin bu husustaki tecrübelerinden faydalanabilirler (Uzay, 1998: 165).
- Son yıllarda AICPA (SAS 53, SAS 82 ve SAS 99) ve IIA (IIA, 2012, Sec.1210.A2) gibi mesleki kuruluşların yayımladığı standartlar hilenin belirlenmesinde hem dış hem de iç denetçilerin gerekliliğini vurgulamaktadır. İç denetçilerin çevre ve kontrol bilgileri dış denetçilerden daha fazla olduğundan, iç denetçiler dış denetçilere kıyasen hilenin tespitinde daha etkindir. Denetçilerin arasındaki iyi koordine edilmiş

denetim süreci ile hileli alanlar belirlenerek, hile riski minimize edilmektedir (Endaya, 2014: 78).

- Denetçilerin iletişim halinde olmaları denetimin planlama ve kanıtlarının değerlendirilmesinde, denetçilerin ihtiyaçları ve rollerini açıkça kavramaları imkanını veren karşılıklı bir anlayış oluşturur (Fowzia, 2010: 28).

İç ve dış denetçilerin bazı ortak hedefleri olduğundan, aralarında etkili bir koordinasyon ve işbirliği faydalı olabilir. Bu, hedeflerine ulaşmalarına ve denetlenen organizasyonlara daha iyi bir hizmet sunmalarına yardımcı olur (Endaya, 2014: 79). Bununla birlikte, SOX, SEC kuralları ve özellikle PCAOB denetim standartları dahil olmak üzere son kurumsal yönetim reformları, iç ve dış denetçiler arasında işbirliği ve koordinasyonu teşvik etmektedirler (Rezaee ve Riley, 2010: 216). Bu tarz bir işbirliği organizasyona değer kazandırmakla birlikte iç denetçilerin tarafsızlık ve yetkinliklerini destekleyerek; dış denetçilerin iç kontrole güvenini maksimize eder. Ayrıca iç denetçilerin, dış denetçilerin çalışmalarından önemli oranda yararlanmalarını sağlar (Tuan, 2015: 325). Denetçiler arasındaki işbirliği ve koordinasyonun kurulmasını gerektiren başlıca unsurlar (SAS No: 65):

- Periyodik olarak toplantılar düzenlenmek,
- Denetim sürecini programlamak,
- Olası muhasebe ve denetim sorunlarını tartışmak,
- Çalışma kağıtlarına ulaşılabilirliği sağlamak,
- Denetim raporlarını gözden geçirmek.

Dış ve iç denetçiler arasında etkili işbirliği ve koordinasyon, yalnızca denetimin maliyetini düşürmekle kalmaz, aynı zamanda denetim verimliliğini ve kalitesini de artırır. Bununla birlikte, iç denetçiler tarafından hazırlanan herhangi bir denetim dokümanı ve kanıtı, dış denetçilerin finansal tablolar hakkındaki görüşlerini desteklemek için ikna edici kanıt olarak kabul edilmesi için daha ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir (Rezaee ve Riley, 2010: 2016).

3.2.5. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve Denetim Komitesi İlişkisi

Denetim komitesi kurulması 1930'lı yılların başında Mekessen ve Robin olayı sonucunda hem ABD SEC hem de New York Menkul Kıymet Borsası (NYSE – New York Stock Exchange)'nın destekleri ile kabul edilmiştir. İlerleyen süreçte denetim komitesinin gelişimi ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, şirketlerin başarısızlıkları veya yönetici yolsuzlukları denetim

komitesinin gelişiminin hızlanmasındaki ortak nokta olmuştur (Uzay, 2003: 73). Yöneticilerin yapabilecekleri hilelerin önlenmesi, denetçilerin bağımsızlığının güçlendirilmesi ve mali raporlaların kalitesinin artırılması amacıyla önemli görevler üstlenen denetim komitesinin etkinliği ve denetçilerle olan ilişkisi, zamanla daha da önemli hale gelmiştir (Uyar, 2005; 22). ABD’de 1997 yılında Blue Ribbon Committee olarak adlandırılan ve birçok kuruluşun temsilcilerinden oluşan komite kurulmuştur. Denetim komitelerinin etkinliğini artırmak için on temel öneri hazırlayan Blue Ribbon Komitesi tarafından 1998 yılında çığır açan bir çalışma gerçekleştirilmiştir (Pickett, 2005: 37). Blue Ribbon Komitesi, denetim komitesi dahil kurumsal yönetimin sorumluluklarının gözetimi ile ilgili öneriler yayınlamıştır. Bu öneriler kapsamında kaliteli finansal raporlamaya sadece kurumun yönetim kurulu, denetim komitesi, yönetim, iç denetçiler ve dış denetçiler arasında açık ve samimi iletişim ve yakın iş ilişkileri ile ulaşılabileceği açıklanmıştır (Rezaee vd., 2003: 531). Ayrıca organizasyonlarda iç kontrolün güvenilirliğinin artırılmasını sağlayacak ve organizasyonun denetimi süreciyle yükümlü tarafsız bir denetim komitesi oluşturulması istenmiştir (Uyar, 2003: 4).

Denetim komitesi alanında birçok düzenleme yapan Uluslararası muhasebe kuruluşlarının her biri denetim komitesi kılavuzunu yayınlamış, Blue Ribbon Komitesi (BRC, 1999) ve NACD Blue Ribbon Komisyonu (2000a) denetim komitesi sorunlarını ele almak için oluşturulmuştur. SEC (1999) yeni denetim komitesi açıklama kurallarını yayınlamış, ulusal borsalar denetim komiteleri ile ilgili yeni listeleme şartlarını uygulamaya koymuştur. AICPA Denetim Standartları Kurulu (AICPA, 1999, 2000) dış denetçiler ve denetim komiteleri arasında gerekli ilişkileri genişletmiştir (Hermanson ve Rittenberg, 2003: 49).

Denetim komitelerinin gücünün artırılması amacıyla SOX yasası ile düzenleme yapılmıştır. Geçmişte denetim komitelerinin, dış denetçilerin ve işletme yönetiminin yaptıkları çalışmaları onaylamaktan oluşan görevleri, söz konusu yasayla dış denetçilerin gözetilmesi, denetimin ücreti ve sözleşmelerin onaylanması, denetim dışında işlerin kabulü fonksiyonlarını da kapsayan ve komitelerin işlevlerine ilişkin yaklaşımlarını oluşturmayı sağlayacak şekilde genişlemiştir. SOX sonrasında denetim komiteleri; şirket yönetimi, yönetim kurulu, iç denetçi ve bağımsız denetçiler arasında önemli bir kesişim noktasını oluşturmaktadır (Goldberg ve Danko, 2003: 54-56).

Çoğunlukla işletme dışından bağımsız üyelerin oluşturduğu denetim komitelerinin iç ve dış denetçiler ile ilişkilerini geliştirerek işletme yönetiminin sorumluluğunda olan finansal raporların nitelik ve güvenilirliğinin artırılması hedeflenmiştir (Imhoff, 2003:118). Denetim komitelerine “göz ve kulak”

olan iç denetim işlevlerinin gözetimi de, denetim komitelerinin en önemli görevlerinden biridir (Davidson ve Ebersole, 2002: 17).

Denetim komiteleri finansal raporlama sürecini izlemek, iç kontrol sistemini denetlemek ve iç ve dış denetçilerin çalışmalarını denetlemekle görevlidir. Bu kapsamda denetim komitesinin sorumlulukları şu şekildedir (Hermanson; Rittenberg 2003, 50):

- Güvenilir finansal raporlamanın sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla finansal raporlama sürecinin izlenmesi. Bu alandaki faaliyetler arasında mali tabloların ve açıklamaların incelenmesi, kuruluşun kazanç kalitesinin ve hileli finansal raporlama riskinin değerlendirilmesi yer almaktadır.
- Kurumsal risklerin değerlendirilmesini ve hafifletilmesini ve kontrol zayıflıklarının yönetim tarafından ele alınmasının sağlanması ve COSO iç kontrol modelinin kullanılması,
- İç ve dış denetim fonksiyonlarının gözetiminde; iç denetim gözetimi açısından, denetim komitesinin görevleri arasında iç denetim yönetmeliğinin gözden geçirilmesi, iç denetim raporlarının alınması, tarafsızlığının değerlendirilmesi ve iç denetim personeliyle ilgili sorunların izlenmesi.

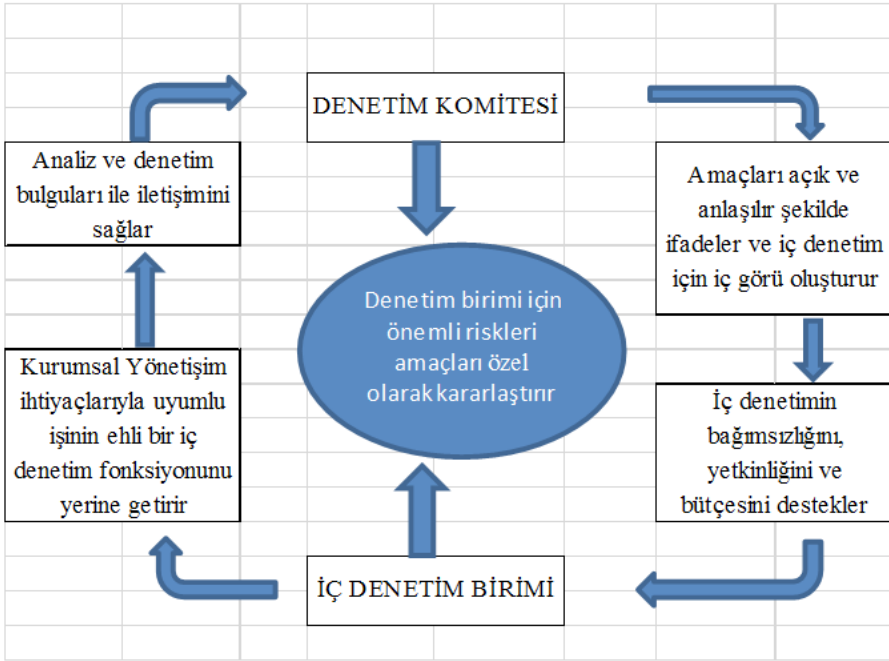
Organizasyonların belirledikleri hedeflerin gerçekleştirilmesi ve faaliyetlerinin yapılaş şekillerine ilişkin incelemelerini raporlayarak üst yönetimin stratejik kararları almalarında önemli rol alan iç denetim, söz konusu faaliyetlerini genellikle komitenin gözetiminde yürütür. Komitenin iç denetimin gözetimi kapsamındaki faaliyetleri şunlardır (Rezaee ve Riley, 2010: 218):

- İç denetim birimi yöneticisinin atanması, terfisi, değiştirilmesi, yeniden görevlendirilmesi veya görevden alınması,
- İç denetim birimi görev ve hedeflerinin oluşturulması çalışmalarında bulunmak,
- İç denetim birimi faaliyetleri ve örgüt yapısını gözden geçirmek,
- İç denetim biriminin karar ve sonuçlarını ve iç denetçinin iç kontrolle ilgili karar ve tavsiyelerine verilen yönetim yanıtlarını değerlemek,
- İç denetim biriminin sorumluluklarını yerine getirmedeki etkinliğini gözden geçirmek,
- İç denetim biriminin yeterli ve etkili olarak mali raporlama sürecine katılımını sağlamak,

- İç denetim birimince uygulanan prosedür ve standartların IIA tarafından belirlenenlerle uyumlu olmasını sağlamak,
- İç denetim biriminin kurumsal bağımsızlığı ve raporlama yöntemlerini gözden geçirmek,
- İç denetim biriminin kadrosunun ve bütçesinin verilen sorumlulukları gerçekleştirebilecek yeterlilikte olmasını sağlamak.

İç denetçiler organizasyon tarafından oluşturulan kontrollere uyma hususunda önemli bir role sahiptir. İç denetçilerin bilgi teknolojisi, risk değerlendirme ve organizasyona ilişkin konuların tamamında uzman olmaları gerekir. İç denetçilerin sorumluluklarını gerçekleştirmelerinde en büyük yardımcısı denetim komitesi olmaktadır (Uyar, 2005: 26). Komite ile iç denetçi birimi arasındaki karşılıklı ilişki Şekil 3.3'te tasnif edilmiştir.

Şekil 3.3. İç Denetim ve Denetim Komitesi Arasındaki İlişki, (Rittenberg, Larry E., 2016: 3).

İç denetim fonksiyonunun etkinliği, organizasyonun gelir kayıplarını ve operasyonel risklerini önleyerek, organizasyonun rekabet gücünün ve verimliliğinin artırılmasında önemli katkı sağlar (Uyar, 2005: 26). Etkin yönetimde önemli bir faktör olan iç denetim, kurumsal yönetimin hayati parçalarındandır. Komiteyle iç denetim arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, risk odaklı ve

tarafsız güvence, tavsiye ve içgörü sağlayarak kurumsal değeri artırmakta ve korumaktadır. Bu kapsamda komite; iç denetim personeli ve yönetiminin bağımsızlığı ve tarafsızlığını korumalı ve sürekli iletişim halinde olmalı, uygun durumlarda iç denetimin tavsiyelerini değerlendirmeli ve uygulanmasından sorumlu tutmalıdır. Ayrıca denetime ilişkin planların tasarlanması, gözden geçirilmesi ve onaylanmasına yardımcı olmalı, iç denetim faaliyetlerinin kalitesinin gözlemlenmesi ve zamanlı, kurumsal perspektifte ve olay temelli gözlem ve önerileri kararlılıkla istemelidir (IIA, 2016: 1). Komitenin iç denetçilerin görevlerini yapmasına yardımcı olması ve bu anlamda iç denetçilerin komiteyle işbirliğinin yoğun olması beklenir. İç denetçilerle komite arasında olması gereken ilişkiler aşağıda özetlenmiştir (Uyar, 2005: 27):

- İç denetçilerinin özellikle bilgi teknolojisi olmak üzere riskleri değerlendirme ve diğer konularda uzmanlaşmaları gerekmektedir,
- İç denetçiler denetim alanı ve denetçilerin tarafsızlığı hususunda komiteye önerilerde bulunmalıdır,
- İç denetçilerin organizasyonun mevcut risk faktörlerini tanımlaması, olası etkilerini komiteyle paylaşmaları gerekir,
- İç denetçilerin komite ile aralarında aracı olmadan sınırsız bir görüşme haklarının olması gerekir,
- İç denetçilerin, iç kontrolün zayıf ve eksik yönlerini komiteye raporlamaları gerekmektedir. İç denetçilerin raporları doğrudan komiteye sunması organizasyondaki hile ve yolsuzluk olasılığını azaltacaktır.
- Komite, iç denetçilerin işe alınması ve çıkarılması yetkisine sahip olmalıdır.

3.2.6. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetim ve İç Kontrol İlişkisi

İç denetim ve iç kontrol kavramları birbirleriyle yakın ilişkili fakat farklı kavramlardır (Korkmaz, 2007: 8). İç kontrol, bir organizasyonun yönetim kurulu, yöneticiler ve diğer çalışanlarının yönlendirdiği, mali raporların güvenilirliği, faaliyetlerin verimli ve yasalara uygunluğunun sağlanması için tasarlanan bir süreçtir. İç kontrol sistemi ise, organizasyonun hedeflerine ulaştığına, operasyon ve işlemlerin etkin ve etkili şekilde gerçekleştirildiğine, düzenleme ve mevzuata uygunluğa ilişkin makul bir güvence sağlamak üzere tasarlanan bir sistemdir (Sabuncu, 2017: 170). İç kontrol sisteminin temel amaçları; yönetime finansal bilgilerin doğru ve güvenilir olduğuna dair makul güvence sağlamak, organizasyonun faaliyetleri ve işlemlerinin politika, plan, prosedür, yasa, düzenleme ve sözleşmelere uygunluğu, varlıkların kayıp, hile ve yolsuz-

luğa karşı korunması, kaynakların iktisadi ve verimli kullanılması, önceden belirlenen hedeflerin ve programların karşılanabilirliğinin sağlanmasıdır (Fadzil vd., 2005: 848). İç denetim fonksiyonunun görevi ise organizasyon içerisinde iç kontrol sistemini oluşturan kontrol unsurlarının yeterliliğinin ve etkinliğinin incelenmesi ve değerlendirilmesidir (İbiş ve Çatıkkaş, 2012: 99).

İç kontrol sisteminin etkinliğinin gözden geçirilmesinde iç denetimin rolü, sistemin amaçlandığı gibi işleyip işlemediğini tespit etmektir. Performansın incelemesinin amacı ise, kuruluşun amaç ve hedeflerine ulaşılıp ulaşılmadığını tespit etmektir (Fadzil vd., 2005: 848).

İç denetimle iç kontrol hedef, kapsam, özellik ve görevler açısından ayrışmaktadır. Birbirlerini tamamlayan özellikte ve kuruluşun iç yapısıyla ilgili olmaları ise ortak yönlerini oluşturmaktadır. İç denetim, iç kontrolün bünyesinde; ancak iç kontrolün değerlendirmesini yapan diğer bir anlatımla kontrol sürecinin aynasıdır. İç kontrol işletmenin hedeflerine uygun davranmasını sağlarken; iç denetim ise hedeflere ulaşmaya yardımcı olmakta ve ulaşma seviyesini belirlemektedir. Bununla birlikte denetlenen kuruluşun işleyişine entegre edilen iç kontrol, süreklilik esasına tabidir. İç kontroller harcama yapılmadan eş zamanlı kontrollerle risklere karşı bir güvenlik sistemi oluşturur. İç denetim ise harcama yapıldıktan sonra uygunluk, faaliyet ve finansal denetimi yapar (Kızılboğa ve Özşahin, 2013: 228). İşletme yönetiminin sorumlu olduğu iç kontrolün etkinliği ve yerindeliliğinin değerlendirilmesinde iç denetim fonksiyonuna gereksinim vardır. Bu sebeple iç denetim ve iç kontrol birbirlerinden ayrı, fakat birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak değerlendirilir (İbiş ve Çatıkkaş, 2012: 99). Her iki kavram arasındaki ilişki yönetim ile denetim alanında köprü görevini üstlenmektedir. Sistem bakımından ele alındığında iç kontrol sistemi bünyesinde iç denetimi bulundurmaktadır. Süreç açısından ele alındığında iç denetim, iç kontrol sisteminin süreçlerini değerlendirmektedir (Önder, 2008: 86-87).

HFR'nin tespit edilmesi ve önlenmesi, iç kontrol sisteminin en önemli hedeflerindedir. İç kontrol sisteminin etkin olması işletmelere HFR olaylarına karşı bir güvence oluşturmaktadır. İç kontrol sisteminin etkin olmaması durumunda HFR teknikleri daha kolay uygulanacaktır. Zira HFR tekniklerini uygulayanlar iç kontrol sistemini devre dışı bırakacaklarına inandıklarından söz konusu işlemleri gerçekleştirirler (Silverstone ve Sheetz, 2007: 68).

HFR'yi önlemeye, tespit etmeye ve düzeltmeye yardımcı olan yeterli ve etkili bir iç kontrol yapısının temel bileşenleri şunları içerir (Rezaee ve Riley, 2010: 220);

- Üst yönetimin taahhüdü,

- İşletmenin yapısına, işlevlerine ve risklerine yansıyan bir kontrol ortamı,
- Finansal raporlamanın güvenilirliğini, operasyonların etkinliğini ve verimliliğini artırma ve geçerli yasa ve yönetmeliklere uyumu teşvik etme kontrol hedeflerine ulaşmak için tasarlanmış kontrol faaliyetleri,
- İç kontrol yapısının yeterliliğini ve etkinliğini sağlamak için sürekli ve periyodik izleme,
- Oluşturulan kontrol faaliyetlerinin, politikalarının ve prosedürlerinin işletme içindeki etkilenen kişilere iletilmesi,
- Kontrol faaliyetlerinin ve kontrol politikaları ve prosedürlerinin uygulanması.

Organizasyonlar, hile riskini minimize etmek amacıyla güçlü iç kontrol prosedürlerine sahip olmalı, bu kontrollerin değerlendirilmesi iç denetimin görevlerindedir (IIA, 2021). İç denetçiler işletme içerisindeki konumları nedeniyle aşağıda yer alan görevlerini yaparak etkili iç kontrollerin tasarımı, uygulanması ve sürdürülmesine ilişkin yönetime tavsiyelerde bulunmaktadır:

- Risklerin yönetilmesinde yeterli ve etkili bir iç kontrol sistemi geliştirmek ve sürdürmek,
- Risk yönetimi süreçlerinin ve kontrollerinin verimliliğini ve etkinliğini artırmak,
- Şirketin dürüstlüğü ve etik değerleri, yönetim felsefesi ve çalışma tarzı, organizasyon yapısı, insan kaynakları politikaları ve prosedürleri, personelin yetkinliği ve bütünlüğü ve yetki ve sorumluluğunun artırılması ile ilgili kurum düzeyinde kontrollerin gözden geçirilmesi,
- Uygun olduğu durumlarda iç kontrole ilişkin yönetimin kararlarını değiştirmek,
- İşletmenin yönetim kurulu, denetim komitesi ve yönetimi ile birlikte çalışarak iç kontrol yapısındaki iyileştirmelerin kolaylaştırılmasını sağlamak.

İç denetçiler, iç kontrollerin belgelenmesi, değerlendirilmesi, test edilmesi ve izlenmesinde yönetime yardımcı olur. Denetim komitesi ve yönetim, iç kontrolleri değerlendirmek ve belgelemek için büyük ölçüde iç denetçilere güvenir ve iç denetçiler söz konusu yükümlülüklerin üstesinden gelmek için yeterli teknik bilgi ve donanım sahibidir. İç denetçiler, denetim faaliyetlerini yalnızca kontrollere odaklanmanın ötesine genişletmenin yanı sıra, hissedar değeri yaratma ve iyileştirme ile sonuçlanan denetim, risk değerlendirmesi ve

risk yönetimine yönelik işlevleri kapsayan bir yaklaşım benimseyerek kuruluşlarına değer katar. Bununla birlikte iç denetçiler, işlevsel tarafsızlıklarından ödün vermeden iç kontrollerle ilgili olarak yönetime ve diğer personele eğitim ve bilgi sağlayabilir. Yönetime yardım ederken iç denetçiler, tüzüklerine göre tarafsızlıklarını ve bağımsızlıklarını korumalı ve denetim komitesiyle uygun şekilde iletişim kurmalıdır. İç denetçiler tarafından gerçekleştirilen tüm faaliyetler, tüzüklerine, mesleki standartlarına ve kuruluşlarının faaliyetlerine değer katma misyonuna uygun olmalıdır.

3.3. Hileli Finansal Raporlamada İç Denetçinin Sorumluluğu

Düzenleyici otoriteler; ortaklar, satıcılar, tedarikçiler ve diğer çıkar grupları organizasyonlar üzerinde kapsamlı gözetim ve geçmiş kontrollerinin yapılmasını beklerler. Hilenin kuruluşlar üzerinde mali ve itibar açısından bir takım olumsuz etkileri olduğundan, kuruluşların güçlü bir hile önleme programına sahip olmaları önemlidir. Organizasyonlar, HFR'den kaynaklanan kayıpları azaltmaya çalışırken, HFR mücadele programları, zaman içinde iç denetçilerin organizasyondaki sistemleri gözden geçirdiği gerçeği ışığında, destek için iç denetim işlevine giderek daha fazla yönelmektedir. Dolayısıyla iç denetçiler etkili bir HFR risk yönetimine katkıda bulunabilecek organizasyonun süreçleri, riskleri, kontrol sistemleri ve personeli hakkında bilgi verir (Deloitte, 2012).

İç denetçiler, iş ortamında aktif rol almaları ve iç kontrol yapısı hakkındaki bilgi ve anlayışlarından dolayı hileye karşı en önde savunma hattı olarak görülür (Rezaee, 2005: 294). İç denetçiler; organizasyon yapısındaki konumu, iç kontrol yapısına aşina olmaları, belirli zaman kısıtlarının olmaması ve kontrol testlerinin yapılması veya denetim çalışmalarının genişletilmesinde maliyet baskısının bulunmaması gibi sebeplerle hilelerin önlenmesi ve tespitinde önemli rolü üstlenmektedir. İç kontrolü devamlı izleyerek HFR'lere işaret eden risk faktörlerinin belirlenmesinde en uygun konum, eğitim ve personel bilgisi, yönetim uygulama ve politikaları, faaliyetler ve iç kontrolle ilgili bilgi sahibi olan iç denetçiler; sorumluluklarını gerçekleştirirken konumlarından dolayı faaliyet ve finansal raporlarla iç kontrol yapılarına kolaylıkla erişebilmekte ve raporlamalarda riskli alanları yerinde ve zamanında değerlendirebilmektedir (Kandemir ve Kandemir, 2012: 49)

HFR'nin önlenmesi ve tespit edilmesinde iç denetçilerin rolü, yönlendirici kurum ve kural koyucuların düzenlemelerinde ve mesleki standartlarda ele alınmıştır. Treadway Komisyonu raporu (1987), iç denetçilerin HFR'yi önlemede ve tespit etmede aktif olarak görevlendirilmelerini tavsiye etmektedir. İç Denetim Standartları'nda iç denetçilerin (Çıtak, 2013: 83):

- Hile belirteçlerinin niteliksel olarak belirlenmesi,

- Hile belirteçlerinin araştırılması,
- Sonuçların denetim komitesine veya yönetim kademesine raporlanması, işlevlerini yaparak HFR önlemede ve tespit etmede proaktif bir rol üstlenmesini gerektirir.

SIAS No. 3, hilenin önlenmesi için iç denetçilerin sorumluluğunu “ iç kontrol sisteminin yeterliliğini ve etkinliğini, kuruluşun faaliyetlerinin çeşitli bölümlerindeki potansiyel riskin kapsamı ile orantılı olarak incelemek ve değerlendirmek” olarak tanımlar. SIAS No. 3’e göre, iç denetçiler hile göstergelerini belirlemeli ve gerekli görüldüğünde bir hilenin gerçekten işlenip işlenmediğini belirlemek için bir soruşturma yürütmelidir.

SIAS No. 3, iç denetçilerin hilenin önlenmesi, tespiti, soruşturulması ve raporlanması konusundaki sorumluluklarına ilişkin rehberlik sağlar. Dolayısıyla standartlar, hileyi önlemenin yönetimin sorumluluğu olduğunu açıkça belirtmektedir. Bununla birlikte, iç denetçiler, bu yükümlülüğün yerine getirilmesinde yönetim tarafından alınan önlemlerin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirmelidir. SIAS No. 3, hile soruşturmalarının kurum içinden veya dışından iç denetçiler, avukatlar, müfettişler, güvenlik personeli ve uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından yapılmasını önermektedir. İç denetçilerin hile soruşturmasıyla ilgili üç sorumluluğu vardır (Rezaee ve Riley, 2010: 213). Bunlar (Çıtak, 2013: 83):

- Hileyi açığa çıkarmak için yeterli ve etkili iç kontrollerin bulunup bulunmadığını belirlemek,
- Önceden meydana gelen hilelerin gelecekte benzerlerinin ortaya çıkarılması için denetim prosedürlerini düzenlemek,
- Emsal hileleri araştırmak için yeterli bilgi edinmek.

SIAS No. 3, iç denetçilerin hileyi tespit etmek için dört sorumluluğu olduğunu belirtmektedir. Bunlar (Rezaee ve Riley, 2010: 213-214):

- İç denetçiler, hilenin meydana gelmiş olabileceğine dair hile belirteçlerinin varlığını gösterebilecek koşulları belirleyebilmek için yeterli bilgi ve hile anlayışına sahip olmalıdır,
- İç denetçiler, ihtiyatlı ve etkili kurumsal yönetim eksikliği gibi fırsatları ve yeterli teşviklerin varlığı nedeniyle HFR’ye izin verebilecek iç kontrol yapısındaki zayıflıkları belirlemek için kurumsal yapıyı incelemeli ve değerlendirmelidir,
- İç denetçiler, HFR’yi uygulayanların kullandıkları yöntemleri ve seçimlerini değerlendirmeli ve bu seçimlerin daha fazla hile risk faktörü

sağlayıp sağlamadığına ve hangi önlemlerin alınması gerektiği kararını vermemelidir,

- İç denetçiler, HFR olasılığı konusunda organizasyon içindeki yetkilileri bilgilendirmelidir.

IIA, UMUÇ ile iç denetçiler için zorunlu rehberlik sağlar. Bu kapsamda iç denetçiler, kurumlarındaki hile riskini değerlendirmek için yeterli bilgiye sahip olmalı ve soruşturmaları sırasında bulunan hile risklerini yönetim kuruluna bildirmelidir. Ayrıca, iç denetim birimi hile olasılığını ve organizasyonun hile riskini nasıl yönettiğini değerlendirmelidir. Bu değerlendirme iç denetimin, yönetim kuruluna ve yönetime, hile kontrollerinin belirlenen hile riskleri için yeterli olduğuna dair objektif bir güvence sağlaması ve kontrollerin etkin bir şekilde işlemlerini sağlamasını kapsamaktadır. İç denetçiler, yönetim tarafından belirlenen risklerin kapsamını ve özellikle yönetimin riskleri geçersiz kılma olanağını dikkate alarak değerlendirmelidir (Deloitte, 2012).

Finansal tabloların hazırlanması ve sunulması işletme yönetiminin sorumluluğundadır. Bu nedenle HFR'nin, yönetimin bilgisi veya onayı olmadan işlenebileceği ihtimal dışıdır. Ancak bu tür bir hile, ileride sunulan verileri ihmal etme veya yanlış beyan etme fırsatı ve nedeni olan herkes tarafından da gerçekleştirilebilir (Wells, 2017: 306). İç denetçiler rutin denetimleri sırasında finansal tabloların kalitesini, bütünlüğünü ve güvenilirliğini etkileyebilecek hile sistemlerini tespit edebilir. HFR'nin çoğunlukla hiyerarşik bakımdan iç denetim biriminden üst seviyedeki yönetim tarafından işlenmesinden dolayı iç denetçiler, HFR araştırmaları sonucunu denetim komitesine bildirmelidir. Denetim komitesi ile iç denetim fonksiyonu arasındaki yakın çalışma ilişkisi, finansal tabloların kalitesini artırabilir ve HFR olasılığını azaltabilir (Kandemir ve Kandemir, 2012: 58-59). Benzer şekilde iç denetçiler yıllık denetim planlarını yaparken hile riskinin değerlendirmesini göz önünde bulundurmalı ve yönetimin HFR olasılığını periyodik olarak gözden geçirmelidir. Zamanında hile riski yönetimini sağlamak için organizasyondaki risk değerlendirmelerinden sorumlu kişilerle ve ayrıca organizasyondaki kilit rollerde olanlarla düzenli ve yakın iletişim kurmalıdırlar (Deloitte, 2012). İç denetçiler, HFR'nin birçok düzeyde olabileceği olasılığı ile inceleme sırasında bir şüphe olduğunda, konuyu yetkililere rapor edecek ve herhangi bir hile soruşturmasına yardımcı olacak bilgi ve donanıma sahip olmalıdır (Moeller, 2009: 585).

Dış denetçilerle çalışma ilişkisi, iç denetçilerin yüksek düzeyde finansal raporlama sürecine katılımını sağlayabilir. Bu nedenle iç denetçiler, dış denetçilerle uyum ve işbirliği yoluyla finansal tabloların nihai hazırlanmasına dolaylı olarak katılırlar. Bu durum, iç denetçilerin finansal raporlama sürecinin bü-

tünlüğünü, kalitesini ve güvenilirliğini sağlamada aktif rol almaları için bir fırsat oluşturur. Ayrıca Blue Ribbon komitesi (1999), COSO, (1999), PCAOB, Denetim Standardı No. 5 gibi birçok kuruluş ve rapor; iç denetçileri, finansal raporlama sürecinin kalitesinin, güvenilirliğinin ve bütünlüğünün değerlendirilmesinde aktif bir rol almaya teşvik etmektedir.

İç denetim fonksiyonunun rolü ve sorumluluğu farklı organizasyonlarda kapsam ve yetki açısından farklılık gösterse de, iç denetimin daha stratejik ve merkezi bir rol üstlendiği yönünde açık bir eğilim vardır. Bu değişikliklerle birlikte gelişen iç denetim işlevi ve ana paydaşları arasındaki artan etkileşim, kuruluşların odaklanmaları ve gelişmeleri için önemli bir alandır (Deloitte, 2012). İç denetçilerin rolü, son dönemlerde yönetimin sorumluluklarını yerine getirmesine yardımcı olmaktan kuruluşun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmaya kadar önemli gelişme göstermiştir. Ayrıca iç denetçiler kurumsal yönetim, risk değerlendirmesi, iç kontroller ve finansal raporlama alanlarında güvence ve danışmanlık hizmetleri vermektedir. İç denetim işlevi, şirketin iç kontrol yapısı, iç kontrolün tasarım ve operasyonunun etkinliği ve nihayetinde finansal tabloların güvenilirliği üzerinde çok olumlu bir etkiye sahip olabilir. İç denetçilerin rolü, özellikle denetim komitesi, yönetim ve dış denetçiler olmak üzere işletmenin yönetim kurulu tarafından anlaşılmalı ve üzerinde mutabık kalınmalıdır. Denetim komitesi, finansal tabloların doğru bir şekilde sunumundan ve iç kontrolün etkinliğinden birincil derecede yönetimin sorumlu olduğunu kabul etmelidir. İç denetçiler, denetim komitesine iç kontrolün hem tasarım hem de işletimde etkili olduğuna dair güvence verebilir ve böylece finansal tablolardaki yanlışlıkları zamanında önleyebilir, tespit edebilir ve düzeltebilir. Bu nedenle, denetim komitesinin iç denetim fonksiyonuna, özellikle iç denetim yöneticisine (CAE) güvenmesi ve CAE'nin atanmasını, görevden alınmasını ve tazminatını etkileyebilmesi önemlidir.

Her tür, boyut ve karmaşıklığıdaki kuruluşlar, etkili risk yönetimi sistemleri aracılığıyla yönetilmesi gereken çeşitli risklerle karşı karşıyadır. İç denetçiler kuruluşun; risk yönetimi süreci, iç kontrol sistemleri, finansal raporlama süreci, finansal raporlama sürecinin ve iç kontrolün bütünlüğünü sağlamak için hile önleme programları ve uygulamalarının tasarlanması ve uygulanmasına yardımcı olabilir.

İç denetçiler, kendi bağımsızlıklarını tehdit etmeyecek şekilde davranmalıdır. Bağımsızlıklarını korumak için iç denetçiler (Rezaee ve Riley, 2010: 210):

- Organizasyon içinde uygun şekilde konumlandırılmış olmalı,
- Denetim komitesi tarafından denetlenmeli,

- Yönetim kurulu tarafından onaylanmış raporlama yöntemleri ve yeterli kaynaklara sahip olması,
- Organizasyon genelinde kişilere, kayıtlara ve bilgilere sınırsız erişim verilmelidir.

3.4. HFR'nin Önlenmesi ve Tespitinde İç Denetimin Etkinliği

İşletmelerde hileli işlemlerin tespit edilmesinde esas sorumlunun dış denetçiler olduğu yönünde bir algı vardır. Ancak piyasa şartları nedeniyle dış denetçilerin süre ve bütçe gibi iki kısıtı öne çıkmaktadır (Küçük, 2009: 122). İç denetçiler, işletmenin kontrol yapısı ve iş ortamına ilişkin bilgi ve anlayışlarının yanı sıra işletmenin çalışanı olması nedeniyle hileye karşı birincil savunma olarak görülebilir. Bu nedenle, çalışan hileleri, zimmete para geçirme, HFR dahil her tür hileyi önlemek ve tespit etmek için iyi bir konuma sahiptirler. Bununla birlikte, iç denetçilerin, esas olarak organizasyon yapısı içerisindeki hiyerarşik ilişkileri nedeniyle HFR gibi olumsuz yönetim bilgilerini raporlamaları hususunda birtakım sorunlar yaşamaları ihtimal dahilindedir. Çünkü çoğu işletmede, genellikle iç denetçilerle ilgili olarak işe alma, terfi, performans değerlendirme ve işten çıkarma kararlarını üst yönetim vermektedir. Bu durum, iç denetçilerin üst yönetimin suçlarını bildirmek için işlerini ve kariyerlerini riske atmaları gerektiği anlamında çıkar çatışmaları oluşturabilir. Özellikle üst yönetimin hileli bir işleme katıldığı durumlar, iç denetçileri etkinlik olarak zayıflatacaktır. SOX ve New York Borsası gibi kural koyucu ve düzenleyici otoriteler denetim komitesinin iç denetim departmanı yöneticisini işe almak, tazmin etmek ve işten çıkarmaktan sorumlu olmasını önermektedir (Uyar, 2003: 4).

IIA standartları, iç denetimin HFR tespiti ve önleme konusunda önemli role sahip olduğunu vurgulamakta, ancak HFR tespit sorumluluğunun yönetime ait olduğunu belirtmektedir. İç denetçiler, konumları itibarıyla HFR'yi tespit etmede dış denetçilerden genellikle daha avantajlıdır. Dış denetçilerin müşteri ziyaretleri, üç aylık ve yıllık mali tablo tarihleriyle sınırlıdır. İç denetçiler işletmenin çalışanı olduğundan günlük olarak kurumsal faaliyetleri izleyebilmektedirler. (Moeller, 2009: 580). Bununla birlikte, iç denetçiler, işletmedeki hem resmi hem de gayri resmi iletişim yollarına hakimdir. Dış denetçiler önemlilikle sınırlandırılmıştır. Zaman sorunları ile birleştirildiklerinde, HFR varlığını belirlemede etkili olmayabilirler. Dış denetçilerin diğer bir önemli dezavantajı ise süre bakımından bir kısıtlamalarının olmasıdır. Ayrıntılı denetim ihtiyacı olduğunda denetim süresi uzayacak bu durumda denetim maliyeti de artacaktır. Dış denetçiler bu maliyetler nedeniyle ayrıntılı denetim yapamayabilir. Yeterli mesleki eğitim ve örgütsel hiyerarşide uygun konum iç

denetçilerin, HFR'ye işaret edebilecek belirtileri değerlendirmelerinde avantaj sağlamaktadır. İç denetçilerin iş koşullarına, finansal raporlama sürecine ve iç kontrol yapısına rutin katılımı, hileyi araştıranlar olarak etkinliklerini önemli ölçüde artırabilir.

SIAS No. 3; HFR'yi tespit etme, araştırma ve raporlama için iç denetçilerin sorumluluklarını;

- 1) HFR yapılmış olabileceğini gösteren belirtileri tanımlamak,
- 2) HFR'nin ortaya çıkmasına neden olabilecek fırsatları (örneğin zayıf iç kontrol, zayıf denetim komitesi) belirlemek,
- 3) Tanımlanan belirtileri ve fırsatları değerlendirmek, ortaya çıkma olasılığını araştırmak ve meydana gelme olasılığını azaltmak veya en aza indirmek için gerekli eylemleri belirlemek,
- 4) HFR olasılığının daha fazla araştırılmasını sağlamak için şirketteki uygun konumdaki yöneticilere ve denetim komitesine bildirmek, şeklinde açıklamıştır.

Aşağıdaki öneriler, iç denetçilerin finansal raporlama sürecindeki aktif rolünü ve dolayısıyla HFR önleme ve tespit etme rollerini artırabilir (Rezaee ve Riley, 2010: 210-211):

- Finansal raporlama sürecine ilişkin iç denetçiyle denetim komitesi arasında belirli aralıkta toplantılar düzenlemek,
- Finansal raporlama sürecinin kalitesini, güvenilirliğini ve bütünlüğünü periyodik olarak değerlendiren denetim komitesi, iç denetçiler, dış denetçiler ve üst yönetim ekibinden oluşan bir denetim fonksiyonu oluşturmak,
- Denetim planlarının, programlarının, bulgularının ve raporlarının değişiminden oluşan entegre bir denetim planlama süreci aracılığıyla dış denetçilerin çalışmalarının iç denetçilerle yakın işbirliği ve koordinasyonunu düzenlemek,
- İç denetçilerin, özellikle HFR belirtileri olduğunda, finansal tabloların hazırlanmasına ilişkin denetim bulgularını denetim komitesine veya yönetim kuruluna raporlamalarını sağlamak,
- Denetim komitesinin iç denetçilerin HFR bulgularına göre harekete geçmemesi durumunda ilgili düzenleyici kurumlara ve hatta hissedarlara rapor vermek,

- Üst düzey raporlama ilişkisi, denetim komitesine daha fazla erişim, gerekli deneyim, eğitim ve bilgi için kariyer geliştirme planları, raporlama süreci ve HFR'nin önlenmesi ve tespit edilmesindeki etkinliği ve iç denetçilerin mali sektördeki rolünü iyileştirmek için yeterli kaynaklar yoluyla kurumsal yönetimin bir parçası olarak iç denetçilerin statüsünü iyileştirmek,
- Genel olarak iç kontrol yapısının, özellikle de finansal raporlama süreci üzerindeki iç kontrollerin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirmek,
- SEC ve diğer düzenleyici kurumlara sunulan hem yıllık hem de üç aylık mali tabloların gözden geçirilmesi dahil olmak üzere finansal raporlama sürecinin kalitesini değerlendirmek,
- Finansal tabloların hazırlanmasına ilişkin olarak yönetimin ihtiyari kararlarının, muhakemesinin, seçiminin ve muhasebe ilkelerinin ve uygulamalarının incelenmesine denetim komitesi ve dış denetçilerle birlikte katılmak,
- Finansal raporlama risklerinin tanımlanmasını ve ilgili kontrollerin yeterli ve etkin olmasını sağlayarak finansal raporlama süreciyle ilgili riskleri ve kontrol ortamını değerlendirmek,
- Finansal raporlamanın kalitesi, bütünlüğü ve güvenilirliği ile ilgili riskleri, politikaları, prosedürleri ve kontrolleri gözden geçirmek,
- Etik politikaları ve etik davranışı teşvik eden diğer ilgili prosedürlere uyulduğundan emin olmak için organizasyonun kurumsal davranış kurallarına uyumu izlemek. Etik davranışı teşvik eden yönetim tarafından belirlenen üslup, finansal raporlama sürecinin bütünlüğüne ve kalitesine katkıda bulunan en etkili faktör olabilir.

İç Denetimin Hileli Finansal Raporlama Üzerine Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Uygulama

Bu bölümde öncelikle araştırmayla ilgili literatür taraması, akabinde ise hileli finansal raporlama ve iç denetim ilişkisinin tespiti amacıyla uygulanan anket verilerinin analiz edildiği araştırma yer almaktadır. Bölümde ayrıca araştırmanın amacı, önemi, araştırma probleminin tanımlanması, hipotezlerin geliştirilmesi, ana kütle ve örneklemin belirlenmesi, araştırmanın yöntemi ve modeli, araştırmanın sınırlılıkları ve varsayımları, araştırmada kullanılan veri toplama yöntemi konuları ele alınmış olup son olarak da araştırmanın bulguları verilmiş sonuç ve öneriler tartışılmıştır.

4.1. Literatür Taraması

Araştırmayla ilgili olarak önceden yapılmış olan ampirik ve teorik çalışmalara ilişkin özet bilgiler şöyledir.

Bell ve Carcello (2000) yaptıkları çalışmada, hileli finansal raporlamanın işaretlerini araştırmışlardır. Çalışmada 77 hile denetimi ve 305 hile dışı denetimden oluşan bir örneklem kullanılarak, bir denetim müşterisi için hileli finansal raporlama olasılığını tahmin eden, birkaç hile riski faktörünün varlığına veya yokluğuna bağlı olarak bir lojistik regresyon modeli geliştirilmiş ve test edilmiştir. Araştırma bulguları, zayıf kontrol ortamı ve iç denetim mekanizmasının hileli finansal raporlamayı etkili bir şekilde belirten faktörlerden biri olduğu ortaya koymuştur. Bunun dışında; hızlı büyüme, yönetimin kazanç tahminlerini karşılama çabaları, denetçilere yalan söyleyen yönetim,

sahiplik durumu ve zayıf bir kontrol ortamıyla mali raporlamaya ilişkin agresif bir yönetim tutumu arasındaki etkileşim, hileli finansal raporlamayı belirten faktörlerdir.

Beasley vd. (2000) yaptıkları çalışmada, hilenin işlenmesinde sektör özelliklerinin rolünü göstermek için oldukça hareketli olan teknoloji, sağlık ve finans hizmetleri gibi üç sektörde kullanılan HFR teknikleri hakkında daha detaylı incelemelerde bulunmuşlardır. Çalışma sonunda söz konusu sektörlerde faaliyetlerini yürüten hilekar firmalarda yürüttüğü araştırma ile HFR tekniklerinin yaygın kullanılanlarına ilişkin önemli ampirik bulgulara ulaşılmıştır. Araştırmada üç sektörün her birinde, iç denetim varlığının hile yapan şirketler arasında (her sektörde yüzde 70'ten az) hile yapmayan şirketlere göre (her sektörde yüzde 70'den fazla) daha az yaygın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Apostolou vd. (2001) tarafından yapılan çalışmada SAS No. 82'de tanımlanan 25 risk faktörünün (hile belirteci) beş büyük denetim firmasında çalışan bağımsız denetçiler için göreceli önemini ve nasıl değerlendirdiğini ortaya koymak için 140 denetçiye anket uygulanmıştır. Çalışmanın sonunda yönetimin özellikleri, iç denetimin ve kontrol ortamı üzerindeki etkinin etkin olmayışının hileli finansal raporlama uygulamalarına neden olduğu, ayrıca denetim komitesindeki üyelerin bağımsız olmasının da hileli finansal raporlama bakımından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Rezaee (2005) çalışmasında; HFR'nin nedenleri, sonuçları ve önlenmesini teorik olarak incelemiştir. HFR'nin piyasa katılımcılarının denetlenmiş finansal tablolara olan güvenine yönelik ciddi bir tehdit olduğunu ifade eden Rezaee HFR'yi tanımlayarak örnek vaka üzerinden HFR profilini açıklamıştır. HFR olaylarının azaltılmasında hile önleme ve tespit stratejileri konularını incelemiştir. Ayrıca HFR olasılığını artıracak unsurlar irdelenerek yönetim kurulu, denetim komiteleri, üst yönetim, iç denetçiler, dış denetçiler ve yönetim organlarının oluşturduğu kurumsal yönetim katılımcılarının HFR önleme ve tespit stratejilerine yönelik ilgisini artırmayı amaçlamıştır.

Moyes vd., (2006) yaptıkları çalışmada, iç denetçilerin hileli finansal raporlamanın tespitinde kullanılan 42 kırmızı bayrağın (hile belirteçlerinin) etkililik düzeyini araştırmışlardır. Çalışmada; IIA düzenlemelerinde Hile Tespit Sorumluluğu kapsamında iç denetçilerin, hilenin tespiti ile ilgili olarak gereken mesleki dikkati kullanma sorumluluğuna sahip olmaları, Mesleki Uygulamalar Çerçevesi kapsamında, iç denetçilerin hilenin önlenmesi, tespiti ve araştırılması ve raporlanmasının gerekliliği ele alınmıştır. Ayrıca SAS No: 99'a göre iç denetçilerin faaliyet, uygunluk ve mali tablo denetimlerinde hile belirteçlerinin kullanılması gerektiği konularına değinilmiştir. Araştırma so-

nucunda 42 hile belirtecinden 15'inin daha etkili, 14'ün etkili ve 13'ün hilenin mevcut olabileceğinin göstergesi olarak etkisiz olarak değerlendirilmiştir.

Küçük (2009) doktora çalışmasında HFR, HFR'nin engellenmesinde kurumsal yönetim unsurlarının rol ve sorumlulukları teorik olarak incelenmiştir. Çalışmada araştırma kapsamında kurumsal yönetim unsurlarının HFR sürecindeki rollerine ilişkin sorumluluklarının tespitine ilişkin denetim şirketlerine anket uygulanmıştır. Araştırmada analiz yöntemi olarak parametrik bir test olan t testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda HFR riskinin azaltılması için kurumsal yapının etkinliğinin önemli olduğu, bu yapının oluşturulabilmesinde anılan faktörler arasında doğru etkileşimin oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır.

Uçma (2010) doktora çalışmasında ülkemizde HFR ve finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesi ve tespitinde denetçi sorumluluğunun ve denetimin öneminin açığa çıkarılmasını amaçlamıştır. Çalışmada finansal bilgi manipülasyonu ve HFR kavramları teorik olarak incelenmiş, finansal bilgi manipülasyonu tür, neden ve sonuçları bakımından irdelenmiştir. Çalışmada bağımsız denetçiler, iç denetçiler ve denetim komitesine anket uygulanmıştır. Çalışma verileri YEM ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, HFR ve finansal bilgi manipülasyonu üzerinde denetim mekanizmasının önemli bir sorumluluğu bulunmaktadır.

Şengür (2010) doktora çalışmasında hilenin tanımı, hilenin yapıma nedenleri ve hile yapan kişilerin özelliklerini açıklamış, bağımsız denetçilerin ve iç denetçilerin işletmelerde yürüttükleri denetim çalışmalarında en çok tespit ettikleri hile türleri ve hilenin önlenmesinde etkin olan unsurların etkinlik seviyesi hususunda bağımsız ve iç denetçilerin görüşleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında bağımsız ve iç denetçilere ilişkin anket uygulanmış bağımsız denetçilerin yanıtladığı 53 anket ve iç denetçilerin yanıtladığı 88 anket, analize dahil edilmiştir. Araştırmanın analizinde güvenilirlik t-testi ve Friedman testi kullanılmıştır.

Salameh vd., (2011) çalışmalarında, Ürdün'ün finans sektöründe HFR'nin önlenmesinde iç denetimin algılanan etkinliğini incelemişlerdir. Çalışma 45 yöneticiye anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, iç denetimin HFR'nin önlenmesinde etkin olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte şirket içinden iç denetimin, HFR'nin önlenmesinde dışarıdan sağlanan iç denetim işlevlerinden daha etkili olarak algılanmaktadır. Ayrıca iç denetim birimlerinin HFR ile ilgili üst yönetimi rapor ederken misillemeden korktuğu, bu durumun iç denetçilerin bağımsızlığının ve tarafsızlığının zayıflamasına neden olabileceği belirtilmiştir.

Soh ve Bennie (2011) çalışmalarında iç denetimin mevcut rolü, sorumlulukları ve etkinliğinin sağlanmasında gerekli olduğu düşünülen faktörleri açıklamayı amaçlamışlardır. Ayrıca iç denetimin mevcut performans değerlendirme uygulamalarını da incelemişlerdir. Çalışmada iç denetim etkinliğinin yanı sıra iç denetimin gelişen rolü hakkındaki kilit kurumsal yönetim aktörlerinin algılarını ortaya çıkarmak için yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışma sonunda iç denetim rolü ve etkililiğine ilişkin algıların önemli ölçüde genişlediği ancak iç denetim performans değerlendirme mekanizmalarının eşzamanlı olarak gelişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Rol ve değerlendirme arasındaki yanlış hizalamanın, iç denetim işlevlerinin paydaşların beklentilerini ne ölçüde karşıladığını değerlendirmede güçlük oluşturduğu, değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.

Kandemir ve Kandemir (2012) çalışmalarında hilenin önlenmesi ve tespitinde uygulanan bağımsız denetim, iç denetim, iç kontrol, hile incelemesi, ihbar hattı, veri analizi konularını teorik olarak değerlendirmiştir. Çalışmada geleneksel mekanizmalar olan kontrol ve denetim araçlarının amaçlanan etkinliği sağlayamadığı ve hilelerinin önlenmesi ve tespitinde yetersiz kaldıklarını belirtmiştir. Sonuç olarak geleneksel mekanizmaların etkinliğinin artırılması gerektiği veya çağdaş mekanizmaların kullanılması veya geleneksel ve çağdaş mekanizmaların birlikte kullanılması durumunda istenilen faydanın sağlanacağı ifade edilmektedir.

Petraşcu ve Ticanu (2014) yaptıkları çalışmada, hilenin önlenmesi ve tespitinde iç denetimin rolünü teorik olarak incelemişlerdir. Çalışmada hile kavramının tanımı, hilenin tespitinde kurumsal yönetim unsurlarının sorumlulukları, hile riskinin değerlendirilmesi ve hilenin önlenmesi ve tespiti konuları üzerinde durulmuştur. Çalışmada, iç denetimin bir ekonomik birimin yönetimine ve bir bütün olarak topluma sunabileceği avantajların açıklanması amaçlanmıştır. İç denetimin, faaliyetlerini daha iyi yönetebilmeleri için kurumun yönetimine sunulan bir yardım işlevi olduğunu, faaliyetlerin verimliliğini artırdığı ve amacının katma değer yaratmak olduğu değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.

Arum (2015) çalışmasında, iç denetçinin yetkinlik ve tarafsızlığının iç denetim fonksiyonunun etkinliği üzerindeki etkisini ve bunun finansal raporlama kalitesi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 87 şirkete anket uygulamış verilerin analizinde path analizini kullanmıştır. Analiz sonucu, iç denetçinin yetkinliğinin ve tarafsızlığının, iç denetim fonksiyonunun etkinliği ve finansal raporlama kalitesi üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermekte-

dir. Ayrıca, iç denetim fonksiyonunun etkinliği, finansal raporlama kalitesiyle önemli ölçüde ilişkilidir.

Dellai ve Omri (2016) yaptıkları çalışmada Tunus bağlamında iç denetimin etkililiğini etkileyen faktörleri incelemiştir. Çalışma kapsamında Tunus'ta faaliyet gösteren 148 işletmenin iç denetim yöneticilerine anket uygulayarak verileri toplamıştır. Çalışmada; analiz yöntemi olarak çoklu regresyon kullanılmış, iç denetim fonksiyonunun etkinliği ile faktörler arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda iç denetimin etkinliğinin: (1) iç denetimin bağımsızlığı, (2) iç denetçilerin tarafsızlığı, (3) iç denetim için yönetim desteği, (4) bir yönetim eğitim alanı ve (5) işletmenin faaliyet gösterdiği sektörü, faktörlerinden etkilendiği ortaya konulmuştur.

Gros vd., (2016) çalışmalarında iç denetim fonksiyonu kalitesi ve finansal raporlama arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla Frankfurt Menkul Kıymetler Borsası'nda faaliyet gösteren 42 işletmeye anket uygulamışlardır. Çalışma kapsamında verilerin analizinde çoklu regresyon yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucu, yüksek kaliteli bir iç denetim fonksiyonunun hem finansal raporlama kalitesine hem de denetim verimliliğine katkıda bulunabileceğini göstermiştir. Araştıma bulguları, iç denetim fonksiyonunun etkili kurumsal yönetimin temel bir unsuru olarak hizmet ettiği ve finansal raporlamada önemli bir rol oynadığı fikrini desteklemiştir. Ayrıca, düzenleyiciler ve yöneticiler için çıkarların pratik bir sonucu olarak, iç denetim fonksiyonunun dış sertifikasyonu ve iç denetim fonksiyonu çalışanlarının iç denetimle ilgili sertifikalarının daha yüksek finansal raporlama kalitesine ve daha düşük denetim ücretlerine katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Alaswad ve Stanišić (2016) çalışmalarında Libya'da Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 26 finans şirketine anket uygulayarak verileri toplamıştır. Çalışmada iç denetim biriminin büyüklüğü, iç denetimin bağımsızlığı, iç denetçinin niteliği ve iç denetçinin deneyiminin firmanın performansı üzerindeki etkisi çoklu regresyon analizi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda iç denetim biriminin büyüklüğü ve bağımsızlığı ile performans arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu, diğer değişkenlerin ise anlamlı olduğu ortaya konulmuştur.

Drogalas vd., (2017) yaptıkları çalışmada, iç denetimin etkinliği, iç denetçinin sorumluluğu, eğitim ve hilenin tespiti arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamıştır. Söz konusu ilişkiyi araştırmak için Atina Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı şirketlere anket uygulanmış, sonuçlar faktör analizi ve regresyon analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucu denetimin etkinliği, denetçinin sorumluluğu ve eğitimin, hileli işlemlerin tespitinde oldukça etkili

olduğunu göstermiştir. Araştırma, muhasebe hilelerini tespit etmede iç denetimin önemini ve şirketlerin gelişmiş kurumsal performans elde etmek için iç denetim süreçlerine ve eğitime yatırım yapma ihtiyacını vurgulamaktadır.

Hameed vd., (2017), yaptıkları çalışmalarında Pakistan da faaliyet gösteren tekstil firmalarının mali raporlamaların kalitesiyle iç denetim ilişkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, iç denetçilerin eğitim ve uzmanlık seviyeleri, bağımsız denetçilerle aralıklı görüşmeleri ve işbirliğinde bulunmalarının mali raporlamaların kalitesi üzerine olumlu etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Demir vd, (2019) yaptıkları çalışmalarında; muhasebe hileleri, HFR, iç denetim konularını teorik olarak incelemiştir. Bağımsız denetim kuruluşunda görevli denetçilere anket uygulayarak, iç denetimin HFR'yi önlemede rolünün tespitine çalışılmış, HFR'nin tespit edilme sıklığı değerlendirilmiştir. Bulgulara göre HFR'yi önlemede iç denetimin görevine yönelik “iç denetçinin denetim standartlarını bilmemesi hileli finansal raporlama yapılma riskini artırır” ifadesi benimsenmiştir

Şimşek (2019) doktora çalışmasında; iç kontrol, iç denetim, risk yönetimi ve kurumsal yönetim kavramlarını teorik olarak incelemiştir. Çalışmada BİST KYE'de yer alan işletmelerin uluslararası iç denetim standartları çerçevesinde yürüttükleri iç denetimin kurumsal yönetim kalitesi üzerinde rolü değerlendirilmiştir. Araştırmada çoklu regresyon analizi kullanılmış ve yapılan analizde, iç denetim standartlarına göre yürütülen iç denetimin kurumsal yönetimin kalitesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mulyani vd., (2019) yaptıkları çalışmalarında muhasebe bilgi sistemleri, iç denetimler ve kurum kültürü faktörlerinin hileli finansal raporlamayı ve kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerini etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Çalışmanın verileri Endonezya'daki banka çalışanlarına anket uygulanarak elde edilmiş 64 anket ile analiz yapılmıştır. Verilerin analizinde YEM uygulanmıştır. Araştırmada muhasebe bilgi sistemleri, iç denetim ve kurum kültürünün finansal raporlama hilelerini önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca HFR'nin kurumsal sürdürülebilirliği de olumsuz etkilediği ancak iç denetimin kurumsal sürdürülebilirliği etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Türedi ve Celayir (2021) yaptıkları çalışmada hilenin tespiti ve önlenmesinde iç kontrol yapısının etkinliğini değerlendirmişlerdir. Çalışma kapsamında iç kontrolün hilelerin önlenmesi ve tespitinde ki rolü irdelenmiş ve iç kontrolün hileyle ilgili etkinliği tartışılmıştır. Çalışmanın sonunda işletme yöneticilerinin davranışları, ilkeleri ve kurum içi iletişimleri vasıtasıyla oluşturulan kontrol kültürünün işletme hilelerinin önlenmesi ve tespiti bakımından etkili olduğu, bu bakımdan etkin bir iç kontrol sisteminin varlığının hem güçlü bir iktisadi

yapının devamlılığına hem de hile ve suistimallerin en az düzeye indirilmesi bakımından oldukça önemli olduğu ifade edilmiştir.

Eskin (2021) çalışmasında, finansal raporlamaların kalitesiyle iç denetim ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda literatür taraması yaparak bu alanda ki uluslararası ve ulusal çalışmaları değerlendirmiştir. Araştırmada denetim komitesinde yer alan üyelerin ve denetçilerin demografik özelliklerinin finansal raporlamaların kalitesinde etkili olduğu, etkin iç denetimin ve iç kontrolün hileli işlemlerin önlenmesinde etkin olduğunu ifade etmiştir.

Nwaobia vd., (2021) çalışmalarında iç denetçinin bilgi teknolojilerinin yeterliliği, deneyim ve bağımsızlık niteliklerini ve bunların bankalardaki hileli finansal raporlamanın tespiti üzerindeki doğrudan etkisini incelemiştir. Çalışmanın verileri Nijerya'daki 10 bankanın iç denetçilerine anket uygulanarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde regresyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada iç denetimin hileli finansal raporlamanın tespitini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği ($R^2 = 0.363$, $F(4, 211) = 31.91$, $p < 0.05$) ve iç denetçilerin niteliklerinin, hileli finansal raporlamanın tespitini önemli ölçüde etkilediği ($R^2 = 0.029$, $F(4, 211) = 10.51$, $p < 0.05$) sonucuna ulaşılmıştır.

Brata ve Arnan (2021) çalışmalarında, Bandung'daki bankalardan birinde iç denetimin hileye karşı etkisini incelemiştir. Anket yöntemiyle toplanan veriler, basit doğrusal regresyon analizi yöntemiyle analiz edilmiş, hilenin önlenmesinde iç denetimin önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatür taraması sonucu; hileli finansal işlemlerin tespitinde iç denetimin rolü ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Ancak iç denetim ölçeği alt boyutları olan iç denetimin yetkinliği ve iç denetimin bağımsızlığı değişkenleri ile hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinin alt boyutları olan yanıltıcı açıklamalar, yanıltıcı değerlemeler ve yanıltıcı gelir muhasebeleştirme değişkenlerini inceleyen bir çalışma literatür de bulunmamaktadır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla çalışmada iç denetimin bağımsızlığı ve yetkinliği değişkenlerinin yanıltıcı açıklamalar, yanıltıcı değerlemeler ve yanıltıcı gelir muhasebeleştirme değişkenleri ile ilişkisi ele alınmıştır.

4.2. Araştırmanın Amacı

Günümüz olağanüstü karmaşık şartlarında, işletmelerin iktisadi faaliyetlerini tümüyle kontrollü yürütebilmeleri, oluşan sorunlara anında çözüm üretebilmeleri, işletme içi sistemlerinin bağımsızlığı ve yeterliliğiyle doğrudan ilgilidir. Bu anlamda iç denetimin işlevi, olası risklerin tahmini ve değerlendirilmesinin yanısıra söz konusu riskleri yönetme hususunda yönetime yardımcı

olmaktır (Tusek, 2015: 188). Bu sebeple iç denetim fonksiyonu, işletmelerin etkinliğinin artırılmasında önemli katkılar sağlamaktadır.

Ülkelerin finansal sistemlerinin işleyişini önemli ölçüde etkileyen bir hususun araştırılması çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, hileli finansal raporlamanın önlenmesi ve tespitinde iç denetimin rolü ve hileli finansal işlemlerinin farkındalığı düzeyinin analiz edilmesidir. Hileli finansal işlemlerin farkındalığında iç denetimin bağımsızlığı ve yetkinliğinin önemi irdelenecektir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular kapsamında işletmeler için iç denetim faaliyetlerinin önemine ve gerekliliğine ilişkin önerilerin sunulması hedeflenmektedir.

4.3. Araştırmanın Önemi

Küresel boyutta yaşanan finansal krizler ve neticesinde büyük işletmelerin iflasları, finansal bilginin önemini bir kez daha vurgulamıştır. Önemli yanlışlıklar içeren finansal bilgi sonucunda oluşan risk, yanlış yatırımlar ve kredi kararları, kaynak maliyetlerinin artması dolayısıyla ulusal üretkenliğin düşmesi sonucunu oluşturacaktır. Hile ve usulsüzlükler; iktisadi ve toplumsal açıdan önemli sorunların yaşanmasına neden olduğundan küresel ve yerel bazda imkânlar kapsamında birçok tedbirler alınmaktadır. Bu bağlamda işletmeler yaşadıkları hileli finansal raporlamaları asgari seviyeye indirmek için işletme bünyesinde oluşturulan denetim komitesi, iç denetim, anonim ihbar hatları gibi denetim organlarını etkinleştirmektedir. Bununla birlikte işletmeler bu alanda uzmanlaşmış bağımsız denetim ve hile incelemesi kuruluşlarından yararlanmaktadır.

Son yıllarda AICPA (SAS 53, SAS 82 ve SAS 99) ve IIA (IIA, 2012, Sec.1210.A2) gibi mesleki kuruluşların yayımladığı standartlar hilenin belirlenmesinde hem dış hem de iç denetçilerin gerekliliğini vurgulamaktadır. İşletme içerisinde faaliyet göstermeleri sebebiyle iç denetçiler, organizasyonun yapısı ve çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi sahibidirler. İç denetimin hem günlük faaliyetlerin hem de finansal raporlama sistemlerine ve iç kontrol yapısına katılımı, iç denetçilere finansal raporlama sürecinin yüksek riskli yönlerini kapsamlı ve zamanında değerlendirme fırsatı sağlar (Rezaee, 2002: 203). Bu bağlamda iç denetçilerin çevre ve kontrol bilgileri dış denetçilerden daha fazla olduğundan, iç denetçiler dış denetçilere kıyasen hileyi daha fazla tespit edebilmektedir. Bununla birlikte iç denetim faaliyetleri hilenin önlenmesi ve tespitinde zaman ve maliyet tasarrufunun yanı sıra kaynak tasarrufu da sağladığından işletmeler açısından önemi giderek artmaktadır.

Hileli finansal raporlamaları; “Mevcut tüm bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde okuyucunun, kendi muhakemesini veya kararını değiştirmesine ne-

den olacak maddi gerçeklerin ya da yanıltıcı olan muhasebe verilerinin kasıtlı, planlı, yanlış beyanı veya ihmal edilmesi” olarak tanımlamakta olan ACFE; 1996 yılından beri düzenli olarak hile istatistikleri sağlamaktadır. ACFE dünya genelinde gerçekleşen hileli finansal raporlamaları ülke bazında inceleyerek araştırmakta ve elde edilen bulguları ACFE Raporu (ACFE Report to the Nation- RTTN) olarak yayımlamaktadır. 2018 yılında yayımladığı raporunda hileli finansal raporlamalardan oluşan zararın vaka başına 800.000\$ olduğu, ancak bu tutarın 2020 yılında vaka başına 954.000\$’a kadar yükseldiğini ifade etmiştir. Ayrıca işletmelerin yıllık gelirinin yüzde beşini söz konusu hile türlerinden biri nedeniyle kaybettiği, bildirilen vakalardaki maddi kaybın toplam 3,6 milyar dolar olduğu da raporda ortaya konmuştur. Bu anlamda neden olunan maliyet ve bütün ekonomiye verilen zararlar sebebiyle hilenin önlenmesi ve tespiti işletmeler için bir zorunluluk olmuştur. Ayrıca hilelerin neden olduğu maddi kayıpların yüksek tutarda olması, ortaya çıkartılma süresini de önemli kılmaktadır (Kara ve İlkdoğan, 2021: 354). Bu alanda yapılan çalışmalarda Deloitte (2012), hile vakalarının yüzde 53’ünün iç denetim tarafından ortaya çıkarıldığını tespit etmiştir. PwC (2011) araştırmasında iç denetimi hem iç hem de dış hileli işlemlerin tespiti için etkili bir yöntem olarak bulurken, ACFE (2014) hileli işlemlerin tespitinde birincil olarak iç denetimi etkili bulmuştur (Mangala ve Kumari, 2015: 40).

İç denetim fonksiyonunun yetkinliği, bağımsızlığı işletmelerde hileli finansal raporlamanın tespiti ve önlenmesi, işletmelerde verimliliğin artırılması, faaliyetlerin sağlıklı yürütülmesi ve işletmelerde güvenilirliğinin artmasına yardımcı olacaktır.

4.4. Araştırmanın Problemi ve Hipotezleri

Araştırmanın temel problemi, iç denetim birimi bulundurmamak zorunda olan KAYİK’lerin denetimini yapan bağımsız denetim kuruluşlarının hileli finansal işlemlerin farkındalığında iç denetimin rolünün ve hileli finansal işlemlerin uygulanma düzeyinin çok boyutlu olarak tespit edilmesidir. Söz konusu problem kapsamında araştırmada yanıtı aranan sorular şunlardır:

1. Hileli finansal işlemlerin uygulanma düzeyi nedir?
2. İç denetimin hileli finansal işlemlerin farkındalığı üzerindeki önemi nedir?
3. İç denetimin yetkinliğinin hileli finansal işlemlerin farkındalığı üzerindeki önemi nedir?
4. İç denetimin bağımsızlığının hileli finansal işlemlerin farkındalığı üzerindeki önemi nedir?

Araştırmanın amacına yönelik saptanan araştırmanın problemleri ve varsayımları kapsamında araştırmanın temel hipotezi, “İşletmelerde iç denetim değişkeni ile hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkeni arasındaki ilişki anlamlıdır”, şeklindedir.

İç denetim faktörleri ve hileli finansal raporlama işlemlerinin uygulanma düzeyi dikkate alındığında saptanan araştırmanın alt hipotezleri şöyledir:

H₁: İç denetim değişkeni ile, hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır

H₂: İç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile, yanıtıcı açıklamalar değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır

H₃: İç denetimin yetkinliği değişkeni ile, yanıtıcı açıklamalar değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır

H₄: İç denetim yetkinliği değişkeni ile, yanıtıcı gelir muhasebeleştirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır

H₅: İç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile, yanıtıcı gelir muhasebeleştirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır

H₆: İç denetim yetkinliği değişkeni ile, yanıtıcı değerlendirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır.

H₇: İç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile, yanıtıcı değerlendirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır

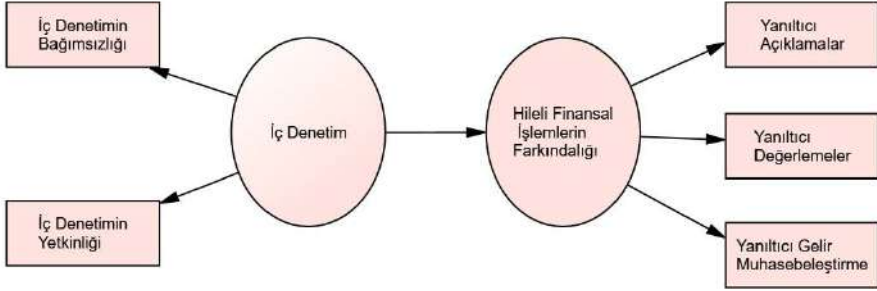
4.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi kapsamında ilk olarak araştırmanın modeli verilmiş, sonrasında ise araştırmanın evreni ile örnekleme, araştırmanın sınırlılık ve varsayımları, araştırmanın veri toplama yöntemine değinilmiştir.

4.5.1. Araştırmanın Modeli

İç denetimin hileli finansal işlemlerin farkındalığı üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada, ilişkisel model kullanılmıştır. İlişkisel model ile, bağımsız değişkenler kullanılarak bağımlı değişken açıklanmaya çalışılır. Araştırma modelinde bağımsız değişken olarak; iç denetim, iç denetimin alt boyutları olan iç denetimin bağımsızlığı ve iç denetimin yetkinliği değişkenleri yer alırken, hileli finansal işlemlerin farkındalığı ve alt boyutları olan yanıtıcı açıklamalar, yanıtıcı değerlendirmeler, yanıtıcı gelir muhasebeleştirme değişkenleri ise bağımlı değişken olarak bulunmaktadır. Araştırmanın hipotezlerine göre oluşturulan model aşağıda Şekil 4.1’de tasnif edilmiştir.

Şekil 4.1. Araştırmanın Modeli

Modelin belirlenmesinde önceden yapılan ampirik çalışmalar incelenmiş araştırma modeli, literatür teorik bilgilerinden oluşturulmuştur. Bu bağlamda önceden çalışılan analizlerde oluşturulan ilişkiler esas alınarak model belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin ve ölçek ifadelerinin oluşturulmasında: Doss ve Jonas 2004, Ergün Küçük 2009, Tuğba Uçma 2010, Doyle vd 2007, Fatma Çıtak 2013, Evren Dilek Şengür 2010, Öznur Arslan 2018, Drogalas vd., 2017 çalışmalarından yararlanılmıştır.

4.5.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın kapsamını, Kamu Gözetim Kurumu tarafından yetkilendirilen ve Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşların (KAYİK) denetimini yapan ve faal olan 150 bağımsız denetim kuruluşu oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Tam sayım yoluyla evrenin tamamını oluşturan KAYİK denetimini yapan 150 bağımsız denetim kuruluşuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Sürecin sonunda 112 bağımsız denetim kuruluşundan geri dönüş sağlanarak %75 katılım oranı sağlanmıştır. Ayrıca örneklem büyüklüğünün yeterliliği ile ilgili aşağıdaki formül kullanılarak örneklem sayısı hesaplanmıştır (Işık, 2008: 154);

$$n = \frac{Nz^2pq}{d^2(N - 1) + z^2pq}$$

N: Anakütle

n : Örnekleme alınacak birey sayısı

p : İncelenecek olayın görüş sıklığı

q : İncelenecek olayın görülmeyiş sıklığı (1-p)

z : İstenen güven düzeyindeki z-tablo değeri olup %95 güven düzeyinde $Z_{\alpha/2} = 1,96$ güven düzeyindedir.

d : Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen \pm sapma

$$n = \frac{150(1,96)^2(0,5 \times 0,5)}{(0,5)^2(150 - 1) + (1,96)^2(0,5 \times 0,5)}$$

$$n = 108$$

Araştırma katılımcı sayısı, hesaplama sonucunda örnekleme alınacak birey sayısını aştığından 112 katılımcının yeterli olduğu desteklenmiş ve katılımcılardan elde edilen verilerle araştırmanın analizi gerçekleştirilmiştir.

4.5.3. Araştırmanın Sınırlılık ve Varsayımları

Araştırmanın sınırlılığı; iç denetim hileli finansal raporlama ilişkisinin KAYİK denetimini yapan bağımsız denetim kuruluşlarınca değerlendirilmesidir. Araştırmanın KAYİK denetimini yapan bağımsız denetim kuruluşlarınca sınırlandırılmış olmasının nedeni bu kurumların iç denetim birimi bulundurma yükümlü olan KAYİK denetimini gerçekleştirmeleridir. Mesleki çalışmalarından dolayı iç denetimin faaliyetlerini incelemeleri, çalışmada KAYİK denetimini yapan bağımsız denetim kuruluşlarının görüşlerine başvurulma nedenini oluşturmaktadır. Araştırmanın temeli, her bağımsız denetim kuruluşu denetçilerinden birinin kurumun tamamını temsil ettiği varsayımına dayandırılmaktadır. Bununla birlikte ölçme aracı şeklinde hazırlanan anketin araştırmanın önemine ve amacına uygun olduğu, verilerin toplanmasında anket yönteminin uygulanmasının araştırma açısından elverişli olduğu, verilerin analizi ve değerlendirilmesinde uygulanan istatistiksel tekniklerle etkin bir biçimde araştırmanın amacına ulaşıldığı varsayılmaktadır.

4.5.4. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verilerinin toplanmasında anket tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda anket formunda; iç denetimin yetkinliği, iç denetimin bağımsızlığı, hileli finansal işlemlerin farkındalığı ve kişisel bilgilere ilişkin ifadeler kullanılmıştır. Anket formu hipotezler dikkate alınarak hazırlanmış olup ankette yer alan ifadeler düzenlendikten sonra ifadelerin araştırma hipotezleriyle uyumunun kontrolü amacıyla bu alanda uzman kişilerin görüşlerinden yararlanılmıştır.

Anket formları bilgisayar ortamında online olarak hazırlanmış gerekli görüşmeler yapılarak internet yoluyla bağımsız denetçilere uygulanmıştır. Araş-

tırma anketi 2022 yılı Şubat – Temmuz ayları arasında uygulanmış veriler toplanmıştır.

Anketin ilk bölümünde araştırma katılımcılarının kişisel bilgilerini elde edebilmek için 8 ifadeye yer verilmiştir. Kişisel bilgiler; katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki unvanı, firmanın türü, çalışan sayısı, faaliyet süresi, 3568 Sayılı Meslek Yasasına göre unvanı gibi tanımlayıcı özelliklerin tespitini amaçlayan sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde iç denetim ölçeği 25 ifade, üçüncü bölüm hileli finansal işlemlerin farkındalığına ilişkin 22 ifade, toplamda 55 ifade yer almaktadır. İkinci, bölümdeki ifadeler 5’li likert tipi (Kesinlikle Katılmıyorum = 1, Katılmıyorum = 2, Orta Düzeyde Katılıyorum = 3, Çok Katılıyorum = 4, Kesinlikle Katılıyorum = 5) formatından oluşturulmuştur. 3. Bölümde ise 5’li likert tipi (Asla = 1, Nadiren = 2, Genellikle = 3, Sık sık = 4, Her zaman = 5) formatında oluşturulmuştur.

4.6. Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS programına aktarılmış olup frekans analizi, normallik testi, fark testleri, güvenilirlik analizi, ölçeklerin yapı geçerliliğinin testi amacıyla madde analizi, açıklayıcı faktör analizi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Ek analiz olarak smartpls 3 programı, yapısal eşitlik modelleme çözümlemesi için kullanılmıştır. Aritmetik ortalamaların yorumlanmasında iç denetim ölçeğinin alt boyularını oluşturan ölçeklerin puan aralıkları “1-1.80 Kesinlikle katılmıyorum, 1.81- 2.60 Katılmıyorum, 2.61-3.40 Orta düzeyde katılıyorum, 3.41- 4.20 Çok katılıyorum, 4.21- 5.00 Kesinlikle katılıyorum” olarak değerlendirilmiştir. Hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinin puan aralıkları ise 1-1.80 Asla, 1.81- 2.60 Nadiren, 2.61-3.40 Genellikle, 3.41- 4.20 Sık sık, 4.21- 5.00 Her zaman” olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada öncelikli olarak katılımcıların kişisel ve demografik bilgilerini içeren birinci bölümüne verdikleri cevaplar frekans ve yüzde analiziyle değerlendirilmiştir. Sonraki aşamada ölçeklerde yer alan ifadelerin frekans ve yüzde analizi yapılmış sonuçlar değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin analizi için Shapiro-Wilk değeri ve çarpıklık, basıklık katsayıları incelenmiştir. Normal dağılım gösteren hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkeni ile katılımcıların kişisel özellikleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının tespiti için parametrik testler olan bağımsız örneklem t- testi ve ANOVA testi; normal dağılım göstermeyen iç denetim ölçeği için non parametrik testler olan Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testi ile analiz edilmiştir.

Ölçeklerde yer alan ifadelerin kendi içerisinde tutarlılığını ve ifadelerin tamamının aynı konuyu ölçüp ölçmediğini test etmek için güvenilirlik analizi

yapılmış, bu bağlamda ölçeklere ilişkin güvenilirlikler Cronbach Alpha ile incelenmiştir. Ölçme aracı olarak kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğinin testi amacıyla madde analizi, açıklayıcı faktör analizi yapılmış, Hipotezlerin testi için korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizinde normal dağılım gösteren değişkenler Pearson Korelasyon analizi ile, normal dağılım göstermeyen değişkenler için ise Spearman korelasyon analizi ile test edilmiştir. Hipotezlerinin doğruluğunun araştırılması amacıyla gerçekleştirilen analizlerde % 95 güvenilirlik seviyesi ve % 5 hata payı ($p < 0,05$) koşulu aranmıştır.

Analiz sürecinin son aşamasında ise ek analiz olarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, PLS-SEM yöntemi kullanılarak iç denetim ölçeği ve alt boyutları olan iç denetimin yetkinliği ile iç denetimin bağımsızlığı değişkenlerinin hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkeni üzerinde ne düzeyde bir etkiye sahip olduğunun tespitine çalışılmıştır.

4.6.1. Frekans Analizi Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde, anketin ilk bölümünü oluşturan katılımcıların kişisel ve demografik verileri ve diğer bölümlerde yer alan ifadeler frekans ve yüzde analiziyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 1. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyetiniz	Frekans	Yüzde
Kadın	26	23,2
Erkek	86	76,8
Total	112	100

Araştırmaya katılan bağımsız denetim kuruluşu denetçilerinin cinsiyetlerine göre dağılımları incelendiğinde; katılımcıların 26'sı (%23,2) kadın, 86'sı (% 76,8) erkektir.

Tablo 4. 2. Katılımcıların Yaşları Dağılımı

Yaş	Frekans	Yüzde
26 ve altı	6	5,4
27-36	33	29,5
37-46	45	40,2

Yaş	Frekans	Yüzde
47-56	20	17,9
57 ve üzeri	8	7,1
Total	112	100,0

Araştırmaya katılan bağımsız denetim kuruluşu denetçilerinin yaşlarına göre dağılımları incelendiğinde; katılımcıların 6'sı (5,4) 26 yaş ve altında olduğu, 33'ü (29,5) 27-39 yaş aralığında olduğu, 45'i (40,2) 37-46 yaş aralığında olduğu, 20'si (17,9) 47-56 yaş aralığında olduğu, 8'i (7,1) 57 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 3. Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımı

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
Lisans	65	58,0
Yüksek Lisans	40	35,7
Doktora	7	6,3
Total	112	100,0

Araştırmaya katılan bağımsız denetim kuruluşu denetçilerinin öğrenim durumlarına göre dağılımları incelendiğinde; katılımcıların 65'i (58) lisans mezunu, 40'ı (35,7) yüksek lisans, 7'si (6,3) doktora mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 4. Katılımcıların Unvanları Dağılımı

Unvan	Frekans	Yüzde
Sorumlu Ortak Baş Denetçi	36	32,1
Baş Denetçi	19	17,0
Kıdemli Denetçi	12	10,7
Denetçi	45	40,2
Total	112	100,0

Araştırmaya katılan bağımsız denetim kuruluşu denetçilerinin unvanlarına göre dağılımları incelendiğinde; katılımcıların 36'sı (32,1) Sorumlu ortak baş

denetçi, 19'u (17) baş denetçi, 12'si (10,7) kıdemli denetçi, 45'i (40,2) denetçi olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 5. Katılımcıların Çalışan Sayısı Dağılımı

Firmanın Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde
1-9	42	37,5
10 ve üzeri	70	62,5
Total	112	100,0

Araştırmaya katılan bağımsız denetim kuruluşu denetçilerinin çalışan sayısına göre dağılımları incelendiğinde; katılımcıların 42'si (37,5) 1-9 çalışan, 70'i (62,5) 10 ve üzeri çalışan olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 6. Katılımcıların 3568 Sayılı Yasa Unvanı Dağılımı

3568 Sayılı Yasaya Göre Unvanınız	Frekans	Yüzde
SMMM	95	84,8
YMM	17	15,2
Total	112	100,0

Araştırmaya katılan bağımsız denetim kuruluşu denetçilerinin 3568 Sayılı Yasa'ya göre unvan dağılımları incelendiğinde; katılımcıların 95'i (84,8) SMMM, 17'si (15,2) YMM olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 7. Katılımcıların Faaliyet Süresi Dağılımı

Faaliyet Süresi	Frekans	Yüzde
1-5	22	19,6
6-10	35	31,3
11-15	19	17,0
16-20	14	12,5
21 ve üzeri	22	19,6
Total	112	100,0

Araştırmaya katılan bağımsız denetim kuruluşunun faaliyet süresine göre dağılımları incelendiğinde; katılımcıların 22'si (19,6) 1-5, 35'i (31,3) 6-10,

19'u (17) 11-15, 14'ü (12,5)16-20, 22'si (19,6) 21 yıl ve üzeri olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 8. Firmanın Türünün Dağılımı

Firmanın Türü	Frekans	Yüzde
Ulusal	80	71,5
Uluslararası	32	28,5
Total	112	100,0

Araştırmaya katılan bağımsız denetim kuruluşunun türüne göre göre dağılımları incelendiğinde; katılımcıların 80'i (71,5) ulusal firma, 32'si (28,5) uluslararası firma olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 9. İç Denetim Ölçeğinin Frekans Dağılımı

			1	2	3	4	5	Ort	Std. Sapma
1	İşletme içindeki iç denetçilerin esas sorumluluğu, HFR'yi önlemek ve tespit etmektir	F	6	9	41	32	24	3,52	1,081
		%	4,4	8,0	36,6	28,6	21,4		
2	İşletmelerde iç denetçilerin etkin olması HFR olasılığını azaltır.	F	4	3	21	47	37	3,98	0,977
		%	3,6	2,7	18,8	42,0	32,0		
3	İç denetim sisteminin etkin olması işletmelerde HFR olaylarına karşı bir güvence oluşturmaktadır. İç denetçilerin organizasyon yapısındaki konumu, eğitimi, personel bilgisi, yönetim politikaları ve işletme prosedürlerine aşına olmaları HFR göstergelerini anlamalarını ve tedbir almalarını sağlar.	F	4	2	25	45	36	3,95	0,97
		%	3,6	1,8	22,3	40,2	32,1		

			1	2	3	4	5	Ort	Std. Sapma
4	İç denetçilerin iş koşullarına, finansal raporlama sürecine ve iç kontrol yapısına rutin katılımı, hileyi araştıranlar olarak etkinliklerini önemli ölçüde artırır	F	6	2	31	50	23	3,73	0,986
		%	5,4	1,8	27,7	44,6	20,5		
5	İç denetim biriminin etkinliği, organizasyonel statüsü ve raporlama ilişkileri HFR olasılığını etkiler	F	4	4	31	49	24	3,75	0,95
		%	3,6	3,6	27,7	43,8	21,4		
6	İç denetçilerin yıllık denetim planlarını yaparken, hile riskini değerlendirmesi ve yönetimin HFR yeteneklerini periyodik olarak gözden geçirmesi HFR olasılığını azaltır	F	4	2	24	58	24	3,85	0,89
		%	3,6	1,8	21,4	51,8	21,4		
7	İç denetim biriminin mesleki yetersizliği HFR olasılığını artırır.	F	5	5	18	56	28	3,86	0,99
		%	4,5	4,5	16,1	50,0	25,0		
8	İç denetim biriminin, düzenli olarak eğitim seminerlerine katılması HFR olasılığını azaltır	F	6	9	36	45	16	3,50	1,01
		%	5,4	8	32,1	40,2	14,3		
9	İç denetim yapısının yetersiz ve zayıf olması HFR olasılığını artırır	F	4	5	15	51	37	4,0	0,98
		%	3,6	4,5	13,4	45,5	33,0		

			1	2	3	4	5	Ort	Std. Sapma
10	İç denetim departmanının görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilecek büyüklükte ve yetkinlikte olması HFR olasılığını azaltır.	F	4	5	23	54	26	3,83	0,95
		%	3,6	4,5	20,5	48,2	23,2		
11	İç denetim elemanlarının HFR yöntemleri ve seçimlerini değerlendirmeleri ve bu seçimlerin hile risk faktörüne etkileri ve gerekli önlemlerin alınması kararı HFR olasılığını azaltır	F	3	4	32	54	19	3,73	0,88
		%	2,7	3,6	28,6	48,2	17,0		
12	İç denetimin, kuruluştaki tüm departmanlara, çalışanlara, kayıtlara ve bilgilere sınırsız erişime sahip olması HFR olasılığını azaltır.	F	7	17	24	44	20	3,47	1,13
		%	6,3	15,2	21,4	39,3	17,9		
13	İç denetimin tarafsız olması HFR olasılığını azaltır	F	4	6	15	47	40	4,00	1,01
		%	3,6	5,4	13,4	42,0	35,7		
14	İç denetimin işletme süreçlerinin geliştirilmesine katılımı HFR olasılığını azaltır.	F	4	16	30	44	18	3,50	1,03
		%	3,6	14,3	26,8	39,3	16,1		
15	Organizasyon içinde uygun şekilde konumlandırılmış olması HFR olasılığını azaltır.	F	4	8	22	27	21	3,74	0,96
		%	3,6	7,1	19,6	50,9	18,8		

			1	2	3	4	5	Ort	Std. Sapma
16	İç denetimin HFR olaylarını aktif olarak araştırma yetkisine sahip olmaları HFR olasılığını azaltır	F	3	7	17	57	28	3,89	0,94
		%	2,7	6,3	15,2	50,9	25,0		
17	İç denetimin yönetim ile birlikte hilelere karşı önlem alması HFR olasılığını azaltır	F	3	6	19	56	28	3,89	0,93
		%	2,7	5,4	17,0	50,0	25,0		
18	İç denetim ve bağımsız denetim arasındaki iyi koordine edilmiş denetim süreci ile hile alanları tespit edilerek, HFR minimize edilmektedir.	F	4	5	18	46	39	3,99	1,00
		%	3,6	4,5	16,1	41,1	34,8		
19	Denetim komitesi ile iç denetim fonksiyonu arasındaki yakın çalışma ilişkisi, HFR olasılığını azaltır	F	4	5	25	55	23	3,76	0,94
		%	3,6	4,5	22,3	49,1	20,5		
20	İşletme içerisinde kurumsal davranış ve etik kurallarının oluşturulması HFR olasılığını azaltır.	F	6	6	25	50	25	3,73	1,03
		%	5,4	5,4	22,3	44,6	22,3		
21	HFR uygulayan veya kurumsal davranış ve etik kurallarına aykırı davranışta bulunanlar için cezai yaptırımların uygulanması HFR olasılığını azaltır	F	5	9	24	46	28	3,74	1,06
		%	4,5	8,0	21,4	41,1	25,0		

			1	2	3	4	5	Ort	Std. Sapma
22	Hile risklerinin azaltılması amacı ile işletme prosedürlerinin ve iş süreçlerinin periyodik olarak gözden geçirilerek iyileştirilmesi HFR olasılığını azaltır.	F	4	4	20	59	25	3,86	0,92
		%	3,6	3,6	17,9	52,7	22,3		
23	İç kontrol sisteminin iyileştirilmesi amacı ile iç kontrol prosedürlerinin periyodik olarak gözden geçirilerek etkinliğinin değerlendirilmesi HFR olasılığını azaltır.	F	5	2	24	55	26	3,84	0,95
		%	4,5	1,8	21,4	49,1	23,2		
24	İç denetimin, yönetim tarafından belirlenen risklerin kapsamlılığını ve yeterliliğini özellikle yönetimin geçersiz kılma risklerine ilişkin olarak gözden geçirmeleri HFR olasılığını azaltır	F	4	6	30	50	22	3,71	0,96
		%	3,6	5,4	26,8	44,6	19,6		
25	İç denetimin raporları doğrudan komiteye sunması organizasyondaki hile ve yolsuzluk olasılığını azaltır.	F	7	10	29	44	22	3,57	1,09
		%	6,3	8,9	25,9	39,3	19,6		

Tablo 4.9'da araştırmaya katılan katılımcıların iç denetim ölçeğinde yer alan ifadelere verdikleri yanıtların ortalamaları incelendiğinde; ortalaması en yüksek ifadeler, iç denetimin tarafsız olması HFR olasılığını azaltır (4,00) ifadesidir. İç denetim yapısının yetersiz ve zayıf olması HFR olasılığını artırır (4,000), İşletmelerde iç denetçilerin etkin olması HFR olasılığını azaltır (3,982), İç denetim sisteminin etkin olması işletmelerde HFR olaylarına karşı bir güvence oluşturmaktadır (3,98), İç denetçilerin organizasyon yapısındaki konumu, eğitimi, personel bilgisi, yönetim politikaları ve işletme prosedürle-

rine aşına olmaları HFR göstergelerini anlamalarını ve tedbir almalarını sağlar (3,955) değişkenleri olduğu görülmektedir. Katılımcıların verdiği yanıtlara göre ortalamalar 3,5 ile 4,009 arasında olup genel katılımın çok katılıyorum düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Frekans analizi sonuçları katılımcıların, işletmenin yönetici, çalışan ve faaliyetlerini yakından gözetleyen iç denetçilerin hileli finansal işlemlerin farkındalığında etkinliğinin önemini kabul ettikleri ve iç denetçilerin işletme içinde yönetim kurulu, denetim komitesi ve bağımsız denetçilerle işbirliği yapmaları gerektiğini vurguladıkları görülmektedir. Hileli finansal işlemlerin farkındalığında iç denetimden istenilen yararın sağlanması için iç denetimin;

- Etkin ve tarafsız olması,
- Görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilecek büyüklükte ve yetkinlikte olması,
- İşletme içindeki içinde uygun şekilde konumlandırılmış olması,
- İç denetim ile yönetim kurulu, denetim komitesi ve bağımsız denetim arasındaki denetim süreci iyi koordine edilmesi, gerekir.

Tablo 4. 10. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı Ölçeğinin Frekans Dağılımları

			1	2	3	4	5	Ort	Std Sapma
1	Cari dönem gelir ve giderlerinin farklı dönemde muhasebeleştirilmesi	F	7	54	32	16	3	2,58	0,90
		%	6,3	48,2	28,6	14,3	2,7		
2	Faturası düzenlenmiş malların müşteriler adına depolarda tutulması	F	12	69	24	6	1	2,24	0,75
		%	10,7	61,6	21,4	5,4	0,9		
3	Uzun Vadeli Sözleşmelerde tamamlanma yüzdesinin doğru hesaplanmaması	F	11	46	33	19	3	2,61	0,97
		%	9,8	41,1	29,5	17,0	2,7		
4	Dağıtım kanallarının gereğinden fazla doldurulması	F	16	60	25	9	2	2,29	0,87
		%	14,3	3,6	22,3	8,0	1,8		

			1	2	3	4	5	Ort	Std Sapma
5	Hayali gelirlerin muhasebeleştirilmesi	F	37	61	8	4	2	1,86	0,83
		%	33,0	54,5	7,1	3,6	1,8		
6	Yükümlülüklerin olduğundan düşük ya da fazla bildirilmesi	F	16	59	24	8	5	2,34	0,96
		%	14,3	52,7	21,4	7,1	4,5		
7	Faaliyet giderlerinin aktifleştirilmesi	F	13	56	29	11	3	2,42	0,91
		%	11,6	50,0	25,9	9,8	2,7		
8	Amortisman uygulamalarının gerçek dışı hesaplanması	F	20	58	20	12	2	2,26	0,93
		%	17,9	51,8	17,9	10,7	1,9		
9	Karşılık hesaplarının gerçek dışı hesaplanması	F	21	56	25	6	4	2,25	0,94
		%	18,8	50,0	22,3	5,4	3,6		
10	Satış İndirimlerinin Muhasebeleştirilmemesi ya da Eksik Muhasebeleştirilmesi	F	27	53	23	8	1	2,13	0,89
		%	24,1	47,3	20,5	7,4	0,9		
11	Stok değerlemelerinin olduğundan yüksek ya da düşük muhasebeleştirilmesi	F	12	51	30	16	3	2,52	0,95
		%	10,7	45,5	26,8	14,3	2,7		
12	Alacak değerlemelerinin olduğundan düşük ya da yüksek muhasebeleştirilmesi	F	17	58	21	15	1	2,33	0,92
		%	15,2	51,8	18,8	13,4	0,9		
13	İşletme Birleşmelerinde varlıkların ve şerefiyenin olduğundan düşük ya da yüksek muhasebeleştirilmesi	F	22	60	20	9	1	2,17	0,86
		%	19,6	53,6	17,9	8,0	0,9		
14	Hayali varlıkların muhasebeleştirilmesi	F	49	49	10	4	0	1,72	0,77
		%	43,8	43,8	8,9	3,6			

			1	2	3	4	5	Ort	Std Sapma
15	Varlık değerlemesinin yanlış beyan edilmesi	F	33	53	18	7	1	2,01	0,89
		%	29,5	47,3	16,1	6,3	0,9		
16	Varlıkların olduğundan düşük ya da yüksek muhasebeleştirilmesi	F	26	59	19	6	2	2,09	087
		%	23,2	52,7	17,0	5,4	1,8		
17	Varlık dışı maliyetlerin aktifleştirilmesi	F	34	49	22	5	2	2,03	0,91
		%	30,4	43,8	19,6	4,5	1,8		
18	Varlıkları yanlış sınıflandırma (sipariş avansı için topladığı çeklerini, bilançonun pasifinde raporlamak yerine, aktif tarafında “ticari alacaklar” hesabında raporlamak),	F	22	42	30	15	3	2,42	1,03
		%	19,6	37,5	26,8	13,4	2,7		
19	Şarta bağlı yükümlülüğe ilişkin eksikliklerin varlığı	F	13	56	25	14	4	2,46	0,97
		%	11,6	50,0	22,3	13,5	3,6		
20	Bilanço tarihinden sonra gerçekleşen olaylara ilişkin açıklamaların yeterli olmaması	F	9	47	35	13	8	2,67	1,02
		%	8,0	42,0	31,3	11,6	7,1		
21	İlişkili taraf işlemlerinin yeterince açıklanmaması	F	8	41	36	17	10	2,82	1,06
		%	7,1	36,6	32,1	15,2	8,9		
22	Muhasebe politikalarında yapılan değişikliklerin yeterince açıklanmaması	F	9	56	27	15	5	2,56	0,97
		%	8,0	50,0	24,1	13,4	4,5		

Tablo 4.10'da araştırmaya katılan katılımcıların hileli finansal işlemler ölçüğünde yer alan ifadelere verdikleri yanıtların ortalamaları incelendiğinde; hayali varlıkların muhasebeleştirilmesi (1,72) ifadesine katılımın asla düzeyinde olduğu, ilişkili taraf işlemlerinin yeterince açıklanmaması (2,82), bilanço tarihinden sonra gerçekleşen olaylara ilişkin açıklamaların yeterli olmaması

(2,67) ifadelerine katılımın genellikle olduğu ve diğer ifadelere katılımın nadiren olduğu görülmektedir.

Frekans analizi sonuçları katılımcıların denetimleri sırasında en çok karşılaştıkları hileli finansal işlemlerin; cari dönem gelir ve giderlerinin farklı dönemde muhasebeleştirilmesi, faaliyet giderlerinin aktifleştirilmesi, amortisman uygulamalarının gerçek dışı hesaplanması, karşılık hesaplarının gerçek dışı hesaplanması, stok değerlemelerinin olduğundan yüksek ya da düşük muhasebeleştirilmesi, bilanço tarihinden sonra gerçekleşen olaylara ilişkin açıklamaların yeterli olmaması, ilişkili taraf işlemlerinin yeterince açıklanmaması, muhasebe politikalarında yapılan değişikliklerin yeterince açıklanmaması şeklinde olduğudur. Bu yöntemlerin temel sebebi varlıkların olduğundan farklı gösterilerek bilançonun güçlü gösterilmesi ve dönem karının olduğundan farklı gösterilmesidir.

4.6.2. Ölçeklere İlişkin Normallik ve Fark Testi

Parametrik analiz tekniklerinin uygulanabilmesinde verilerin birtakım gereklilikleri sağlaması gerekmektedir. Buradan verilerin normal dağılıma sahip olması

parametrik testlerde aranan bir gerekliliktir. Verinin normal dağılımı sağlayamaması halinde parametrik testler uygulanmaz, non-parametrik testler uygulanır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespiti amacıyla birçok teknik kullanılmaktadır. Araştırmalarda sıklıkla ShapiroWilk testlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte sık kullanılan bir diğer yöntem ise çarpıklık "skewness" ve basıklık "kurtosis" değerlerinin incelenmesidir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007: 192 -193). George ve Mallery (2016) +1 ile -1 aralığı arasında olan çarpıklık ve basıklık değerlerinin parametrik testler için uygun olduğu bununla birlikte + 2,0 ile - 2,0 arasındaki değerlerin de genellikle kabul edilebilir bir değer olduğunu ifade etmektedir.

Çokluk vd., (2010) çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1 ile -1 aralığı arasında olması durumunda verilerin normal dağılımdan sapmadığını belirtmektedir.

Tablo 4. 11. Normallik Testi

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
İç Denetim	,143	112	,000	,883	112	,000
Hileli Finansal İşlemler	0,077	112	0,107	0,981	112	0,116

Normallik testi için 4.11’de Shapiro-Wilk değerleri incelendiğinde iç denetim ölçeğinin $p < 0,005$ ten küçük olduğu görülmüştür. Hileli finansal işlemler ölçeği ise $p > 0,005$ ten büyük olduğu görülmüştür. Bu durumda iç denetim ölçeğinin normal dağılmadığı ancak hileli finansal işlemler ölçeğinin ise normal dağıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte sıklıkla kullanılan diğer bir yöntem olan çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır.

Tablo 4. 12. Çarpıklık Basıklık Değerleri

Değişkenler	Çarpıklık	C.R. (t)	Basıklık	C.R. (t)
İç denetim	-1,488	0,228	3,495	0,453
Hileli Finansal İşlemler	0,434	0,228	0,164	0,453

Çarpıklık basıklık değerleri için tablo 4.12 incelendiğinde iç denetim ölçeği için çarpıklık değeri -1,488, basıklık değeri 3,495 olup +1 ile -1 değer aralığı koşulunu sağlamadığından normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Hileli finansal işlemler ölçeği incelendiğinde çarpıklık değeri 0,434, basıklık değeri 0,164 olup +1 ile -1 aralığında koşulunu sağladığından normal dağıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte histogram ve Q-Q (Quantile-Quantile) grafikleri incelenmiş verilerin dağılımının normalliği değerlendirilmiştir. Histogram ve Q-Q grafikleriyle ulaşılan sonuçlarda bulgular Tablo 11’de verilen iç denetim ölçeğinin normal dağılmadığı sonucunu desteklemekte, hileli finansal işlemler ölçeğinin normal dağılıma yakın bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir.

Normal dağılım gösteren hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkeni ile katılımcıların kişisel özellikleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının tespiti için parametrik testler olan bağımsız örneklem t- testi ve ANOVA testi, normal dağılım göstermeyen iç denetim ölçeği için non parametrik testler olan Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testi ile analiz edilmiştir.

Cinsiyet Değişkenine Göre Fark Testi

Araştırmada katılımcıların cinsiyete göre hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.13'de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 13. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Cinsiyete Göre Dağılımı

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	F	t	Sig. (2-tailed)
Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı	Kadın	26	47,385	13,535	,000	-1,489	,139*
	Erkek	86	51,930	13,667			

* $p < 0,05$

Yapılan t-testi sonucunda katılımcıların cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark göstermediği ($t = -1,489$, $p = 0,139 > .05$), kadın ve erkek bağımsız denetçilerin hileli finansal işlemlerin farkındalığı düzeyinin benzer seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada katılımcıların cinsiyete göre iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.14'te tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 14. İç Denetim Ölçeğinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Değişkenler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	Z	U	Sig. (2-tailed)
İç Denetim	Kadın	26	54,60	1419,50	-,341	1068,500	,733*
	Erkek	86	57,08	4908,50			

* $p < 0,05$

Mann Whitney U Testi analizinde katılımcıların cinsiyeti ile iç denetim ölçek toplamı [$U = 1068,500$; $p = 733 > .005$] arasında istatistiksel olarak anlamlı farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Firmanın Türü Değişkenine Göre Fark Testi

Araştırmada katılımcıların firmanın türüne göre hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.15'te tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 15. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Firmanın Türüne Göre Analizi

Değişkenler	Firmanın Türü	N	Ortalama	Std. Sapma	F	t	Sig. (2-tailed)
Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı	Ulusal	80	49,988	13,574	,000	0,985	,281*
	Uluslararası	32	53,094	14,019			

* $p < 0,05$

Bağımsız örneklem t-testi sonucunda katılan firmaların türüne göre anlamlı bir fark göstermediği ($t = 0,985$, $p = 0,281 > .05$), ulusal ve uluslararası firmalarda çalışan bağımsız denetçilerin hileli finansal işlemlerin farkındalığı düzeyinin benzer seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada katılımcıların firmanın türüne göre iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.16'te tasnif edilmiştir.

Tablo.4. 16. İç denetim Ölçeğinin Firmanın Türüne Göre Analizi

Değişkenler	Firmanın Türü	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	Z	U	Sig. (2-tailed)
İç Denetim	Ulusal	80	55,57	4445,50	-,480	1205,50	,631*
	Uluslararası	32	58,83	1882,50			

* $p < 0,05$

Mann Whitney U Testi analizinde araştırmaya katılan firmanın türü ile iç denetim ölçek toplamı [$U = 1205,50$; $p = 631 > .005$] arasında istatistiksel olarak anlamlı farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Firmanın Çalışan Sayısı Değişkenine Göre Fark Testi

Araştırmada katılımcıların firmanın çalışan sayısına göre hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.17’de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 17. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Firmanın Çalışan Sayısına Göre Analizi

Değişkenler	Firmanın Çalışan Sayısı	N	Ortalama	Std. Sapma	F	t	Sig. (2-tailed)
Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı	1-9	42	51,977	13,112	,007	0,657	,513*
	10 ve üzeri	70	50,214	14,111			

*p<0,05

Bağımsız örneklem t-testi sonucunda, araştırmaya katılan firmaların çalışan sayısına göre anlamlı bir fark göstermediği ($t = 0,657$, $p = 0,513 > .05$), çalışan sayısı 10’un altında olan ve 10’un üstünde olan katılımcıların hileli finansal işlemleri tespit düzeyinin benzer seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada katılımcıların firmanın çalışan sayısına göre iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.18’de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 18. İç Denetim Ölçeğinin Firmanın Çalışan Sayısına Göre Analizi

Değişkenler	Firmanın Çalışan Sayısı	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	Z	U	Sig. (2-tailed)
İç Denetim	1-9	42	52,57	2208,00	-,992	1305,00	,321*
	10 ve üzeri	70	58,86	4120,00			

*p<0,05

Mann Whitney U Testi analizinde, araştırmaya katılan firmanın çalışan sayısı ile iç denetim ölçek toplamı [$U=1305,00$; $p = 321 > .005$] arasında istatistiksel olarak anlamlı farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3568 Sayılı Yasa Unvanı Değişkenine Göre Fark Testi

Araştırmada katılımcıların 3568 Sayılı Yasa Unvanına göre hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.19'de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 19. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının 3568 Sayılı Yasa Unvanına Göre Analizi

Değişkenler	3568 Sayılı Yasaya Göre Ünvan	N	Ortalama	Std. Sapma	F	t	Sig. (2-tailed)
Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı	SMMM	95	50,811	13,112	0,069	-0,117	0,907*
	YMM	17	51,235	14,111			

*p<0,05

Bağımsız örneklem t-testi sonucunda, katılan firmaların 3568 Sayılı Yasa unvanına göre anlamlı bir fark göstermediği ($t = -0,117$, $p = 0,907 > .05$), SMMM ve YMM olan katılımcıların hileli finansal işlemleri tespit düzeyinin benzer seviyede olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların 3568 Sayılı Yasa unvanına göre iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.20'de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 20. İç Denetim Ölçeğinin 3568 Sayılı Yasa Unvanına Göre Analizi

Değişkenler	3568 Sayılı Yasaya Göre Ünvan	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	Z	U	Sig. (2-tailed)
İç Denetim	SMMM	95	55,64	5286,00	-,661	726,000	,508*
	YMM	17	61,29	1042,00			

*p<0,05

Mann Whitney U Testi analizinde araştırmaya katılan firmanın 3568 Sayılı Yasa unvanı ile i denetim ölçek toplamı [$U=726,000$; $p = 508 > .005$] araşında istatistiksel olarak anlamlı farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yaş Değişkenine Göre Fark Testi

Araştırmaya katılan katılımcıların yaşa göre hileli finansal işlemlerin farkındalığı leğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.21’de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 21. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Yaşa Göre Analizi

Değişkenler	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Hileli Finansal İşlemler Farkındalığı	26 ve altı	6	59,500	23,755	,904	,464*
	27-36	33	49,545	15,239		
	37-46	45	51,844	11,078		
	47-56	20	49,800	14,200		
	57 ve zeri	8	47,125	10,021		
	Toplam	112	50,875	13,712		

* $p < 0,05$

Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda yaşa göre anlamlı bir fark göstermediği ($F = 0,904$, $p = 0,464 > .05$), yaş ortalamalarına göre katılımcıların hileli finansal işlemleri tespit düzeyinin benzer seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların yaşa göre i denetim leğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.22’de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 22. İç Denetimin Yaşa Göre Analizi

Değişkenler	Grup	N	Sıra Ortalama	sd	χ^2	P
İç Denetim	26 ve altı	6	77,25	4	4,713	,318*
	27-36	33	61,65			
	37-46	45	50,82			
	47-56	20	55,25			
	57 ve üzeri	8	54,75			
	Toplam	112				

*p<0,05

Kruskal-Wallis H testinde katılımcıların yaşı ile iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($\chi^2 (4) = 4,713, p=0.318>.05$) sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim Durumu Değişkenine Göre Fark Testi

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim durumuna göre hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.23'de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 23. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Eğitim Durumuna Göre Analizi

Değişkenler	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı	Lisans	65	14,195	14,195	,411	,664*
	Yüksek Lisans	40	13,328	13,328		
	Doktora	7	12,189	12,189		
	Toplam	112	50,875	13,712		

*p<0,05

Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda eğitim durumuna göre anlamlı bir fark göstermediği ($F = 0,411$, $p = 0,664 > .05$), lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyindeki katılımcıların hileli finansal işlemlerin farkındalığı düzeyinin benzer seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim durumuna göre iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.24'te tasnif edilmiştir.

Tablo 4.24. İç Denetim Ölçeğinin Eğitim Durumuna Göre Analizi

Değişkenler	Eğitim Durumu	N	Sıra Ortalama	sd	χ^2	P
İç Denetim	Lisans	65	57,12	2	1,540	,463*
	Yüksek Lisans	40	58,05			
	Doktora	7	41,86			
	Toplam	112				

* $p < 0,05$

Kruskal-Wallis H testinde katılımcıların eğitim durumu ile iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($\chi^2 (2) = 1,540$; $p = 0,463 > .05$) sonucuna ulaşılmıştır.

Unvan Değişkenine Göre Fark Testi

Araştırmaya katılan katılımcıların unvana göre hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.25'te tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 25. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Unvana Göre Analizi

Değişkenler	Grup	N	Ortalama	Standart sapma	F	Sig.
Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı	Sorumlu Ortak Baş Denetçi	36	53,028	11,241	,518	,671*
	Baş Denetçi	19	49,000	12,432		
	Kıdemli Denetçi	12	51,583	10,273		
	Denetçi	45	49,756	16,657		
	Toplam	112	50,875	13,712		

*p<0,05

Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda unvana göre anlamlı bir fark göstermediği (F = 0,518; p = 0,671 >.05), unvana göre katılımcıların hileli finansal işlemleri tespit düzeyinin benzer seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların unvana göre iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.26'da tasnif edilmiştir.

Tablo 4.26. İç Denetim Ölçeğinin Unvana Göre Analizi

Değişkenler	Grup	N	Sıra Ortalama	sd	χ^2	P
İç Denetim	Sorumlu Ortak Baş Denetçi	36	55,10	3	6,342	,096*
	Baş Denetçi	19	59,92			
	Kıdemli Denetçi	12	35,75			
	Denetçi	45	61,71			
	Toplam	112				

*p<0,05

Kruskal-Wallis H testinde katılımcıların unvanı ile iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($\chi^2(3) = 6,342$; p=0.096 >.05) sonucuna ulaşılmıştır.

Firmanın Faaliyet Süresi Değişkenine Göre Fark Testi

Araştırmaya katılan katılımcıların firmanın faaliyet süresine göre hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinden aldıkları puanlar istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.27'de tasnif edilmiştir.

Tablo 4.27. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığının Firmanın Faaliyet Süresine Göre Analizi

Değişkenler	Grup	N	Ortalama	Standart sapma	F	Sig.
Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı	1-5	22	50,455	12,708	1,634	0,171
	6-10	35	46,657	12,409		
	11-15	19	52,316	13,764		
	16-20	14	56,214	12,154		
	21 ve üzeri	22	53,364	16,491		
	Toplam	112	50,875	13,712		

* $p < 0,05$

Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda firmanın faaliyet süresine göre anlamlı bir fark göstermediği ($F = 1,634$; $p = 0,171 > .05$), firmanın faaliyet süresine göre katılımcıların hileli finansal işlemlerin farkındalığı düzeyinin benzer seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların firmanın faaliyet süresine göre iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.28'de tasnif edilmiştir.

Tablo 4.28. İç Denetim Ölçeğinin Firmanın Faaliyet Süresine Göre Analizi

Değişkenler	Grup	N	Sıra Ortalama	Sd	χ^2	P
İç Denetim	1-5	22	42,30	4	10,304	0,036
	6-10	35	51,54			
	11-15	19	60,55			
	16-20	14	62,75			
	21 ve üzeri	22	71,11			
	Toplam	112	50,875			
*p<0,05						

Kruskal-Wallis H testinde katılımcıların firmanın faaliyet süresi ile iç denetim ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu ($\chi^2 (3) = 10,304$; $p=0.036 < .05$) sonucuna ulaşılmıştır. Farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için ikili karşılaştırma testleri uygulanmış 21 ve üzeri faaliyet yılına sahip grubun iç denetimden aldıkları puanların 1-5 ve 6-10 yıl grubuna göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi olarak faaliyet yılı arttıkça iç denetimin önemi ve gerekliliğinin anlaşıldığı düşünülmektedir.

4.6.3. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi

Bu bölümde iç denetim ölçeği ve hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğine ilişkin güvenirlilik ve geçerlilik analizi yapılmıştır.

4.6.3.1. Ölçeklerin Güvenirlilik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirliklerinin tespiti için Cronbach alfa, ölçeğin toplanabilirliği için ise Tukey Additivity Testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.29. İç Denetim Ölçeği Güvenirlilik Sonuçları

	Ortalama	Standart Sapma	Madde silindiginde ölçek ortalaması	Madde silindiginde ölçek varyansı	Madde-Toplam korelasyonları	Çoklu korelasyonların karesi	Madde silindiginde güvenirlilik katsayısı
İD1	3,527	1,0819	90,973	330,369	,534	,464	,970
İD 2	3,982	,9771	90,518	323,063	,812	,785	,967
İD 3	3,955	,9716	90,545	325,025	,758	,734	,968
İD 4	3,732	,9862	90,768	328,000	,659	,590	,968
İD 5	3,759	,9515	90,741	325,545	,759	,709	,968
İD 6	3,857	,8990	90,643	328,718	,705	,647	,968
İD 7	3,866	,9909	90,634	324,937	,745	,694	,968
İD 8	3,500	1,0134	91,000	329,279	,604	,583	,969
İD 9	4,000	,9864	90,500	325,099	,744	,733	,968
İD 10	3,830	,9576	90,670	324,061	,799	,760	,967
İD 11	3,732	,8800	90,768	325,928	,813	,775	,967
İD 12	3,473	1,1387	91,027	325,017	,638	,639	,969
İD 13	4,009	1,0178	90,491	322,198	,802	,782	,967
İD 14	3,500	1,0398	91,000	325,676	,687	,671	,968
İD 15	3,741	,9656	90,759	323,878	,797	,799	,967
İD 16	3,893	,9430	90,607	323,574	,827	,791	,967
İD 17	3,893	,9334	90,607	325,808	,767	,719	,968
İD 18	3,991	1,0089	90,509	323,676	,767	,769	,968

	Ortalama	Standart Sapma	Madde silindiğinde ölçek ortalaması	Madde silindiğinde ölçek varyansı	Madde-Toplam korelasyonları	Çoklu korelasyonların karesi	Madde silindiğinde güvenilirlik katsayısı
İD 19	3,786	,9437	90,714	326,584	,734	,725	,968
İD 20	3,732	1,0396	90,768	322,540	,774	,702	,968
İD 21	3,741	1,0633	90,759	327,842	,612	,533	,969
İD 22.	3,866	,9251	90,634	325,009	,799	,804	,967
İD 23	3,848	,9511	90,652	322,445	,854	,831	,967
İD 24	3,714	,9626	90,786	324,026	,796	,754	,967
İD 25	3,571	1,0964	90,929	324,265	,685	,645	,968
Cronbach's Alpha:0 ,969; N of Items: 25							

Tablo 4.29'daki iç denetim ölçeği maddelerinin güvenilirliğine ilişkin hesaplanan Cronbach alfa katsayısı incelendiğinde bu değerlerin 0.90 üzerinde olduğu görülmektedir. Özdamar (2017) güvenilirlik katsayısının $\alpha \geq 0,90$ olması durumunda ölçeğin çok yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu ifade etmektedir. Buradan araştırmada kullanılan iç denetim ölçeğinin güvenilirlik katsayısının ($\alpha = 0,969$) çok yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4. 30. Madde Analizi ve Ölçeğin Toplanabilirliği

		Kareler toplamı	df	Kareler ortalaması	F	P
Grup Arası		1565,200	111	14,101		
Grup içi	Maddeler arası kalan	72,087	24	3,004	6,903	,000
	Toplanabilirlik	1,671 ^a	1	1,671	3,844	,050
	Denge	1157,522	2663	,435		
	Toplam	1159,193	2664	,435		
	Toplam	1231,280	2688	,458		
Toplam		2796,480	2799	,999		

Varyans analizi sonucuna göre iç denetim ölçeğini oluşturan maddelerin homojen ve birbirleri ile ilişkili ifadeler olduğu bulunmuştur ($F=6,903$; $p < .05$). Ayrıca testin toplanabilir özellikte olduğu saptanmıştır ($F=3,844$ $P=0,050 \geq 0,05$).

Tablo 4. 31. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı Ölçeği Güvenirlilik Sonuçları

	Ortalama	Standart Sapma	Madde silindiğinde ölçek ortalaması	Madde silindiğinde ölçek varyansı	Madde-Toplam korelasyonları	Çoklu korelasyonların karesi	Madde silindiğinde güvenilirlik katsayısı
HFİF 1	2,589	,9060	48,286	174,620	,525	,478	,942
HFİF 2	2,241	,7503	48,634	177,964	,474	,598	,942
HFİF 3	2,616	,9702	48,259	174,932	,473	,408	,943
HFİF 4	2,295	,8765	48,580	173,993	,573	,533	,941
HFİF 5	1,866	,8328	49,009	175,072	,556	,691	,941

	Ortalama	Standart Sapma	Madde silindiğinde ölçek ortalaması	Madde silindiğinde ölçek varyansı	Madde-Toplam korelasyonları	Çoklu korelasyonların karesi	Madde silindiğinde güvenilirlik katsayısı
HFİF 6	2,348	,9653	48,527	170,252	,668	,600	,940
HFİF 7	2,420	,9167	48,455	172,322	,617	,687	,940
HFİF 8	2,268	,9394	48,607	169,790	,709	,688	,939
HFİF 9	2,250	,9444	48,625	168,687	,752	,752	,938
HFİF10	2,134	,8954	48,741	171,671	,663	,572	,940
HFİF11	2,527	,9582	48,348	170,157	,678	,685	,939
HFİF12	2,330	,9240	48,545	170,214	,703	,706	,939
HFİF13	2,170	,8688	48,705	170,858	,722	,722	,939
HFİF14	1,723	,7735	49,152	174,977	,608	,657	,941
HFİF15	2,018	,8902	48,857	170,682	,711	,675	,939
HFİF16	2,098	,8798	48,777	169,094	,793	,763	,938
HFİF17	2,036	,9195	48,839	171,199	,664	,623	,940
HFİF18	2,420	1,0366	48,455	170,737	,598	,602	,941
HFİF19	2,464	,9766	48,411	170,929	,632	,594	,940
HFİF20	2,679	1,0242	48,196	170,610	,612	,738	,941
HFİF21	2,821	1,0672	48,054	167,421	,705	,838	,939
HFİF22	2,563	,9752	48,313	173,064	,546	,752	,941
Cronbach's Alpha =0,943 ; N of Items =22							

Tablo 4.31'deki hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeği maddelerinin güvenilirliğine ilişkin hesaplanan Cronbach alfa katsayısı incelendiğinde bu değerlerin 0.90 üzerinde olduğu görülmektedir. Buradan araştırmada kullanılan hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinin güvenilirlik katsayısının ($\alpha = 0,943$) çok yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4. 32. Madde Analizi ve Ölçeğin Toplanabilirliği

		Kareler toplamı	df	Kareler ortalaması	F	P
Grup arası		948,648	111	8,546		
Grup içi	Maddeler arası kalan	172,179	21	8,199	16,727	,000
	Toplanabilirlik	1,655 ^a	1	1,655	3,379	,066
	Denge	1140,894	2330	,490		
	Toplam	1142,549	2331	,490		
Toplam		1314,727	2352	,559		
Toplam		2263,375	2463	,919		

Yapılan varyans analizi sonucuna göre hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğini oluşturan maddelerin homojen ve birbirleri ile ilişkili ifadeler olduğu bulunmuştur ($F=16,727$; $p < .05$). Ayrıca testin toplanabilir özellikte olduğu saptanmıştır ($F=3,379$; $P=0,066 \geq 0,05$).

4.6.3.2. Ölçeklerin Geçerlilik Analizi

Bilimsel araştırmalarda güvenilir sonuçların elde edilebilmesi ve ortak bir sonuca ulaşılması için yapı geçerliliğinin testi önem arz eder. Ölçümlerde saptanan bir norm değer olmaması geçerlik ve güvenilirlik sorununu oluşturur. Yapı geçerliliği, ölçekle ulaşılan sonucun ve bu sonucun bağlantılarının açıklanmasını sağlar (Akyüz, 2018: 186).

Yapı geçerliliği, teori çerçevesinde hazırlanan modelde yer alan örtük değişkenlerin gözlenen değişkenlerle bağlantılı olduğunu örtük değişkene yaksaması (birleşme geçerliliği) ve modelde yer alan ayrı örtük değişkenlere bağlanan gözlenen değişkenlerle ayrılması (ayırışma geçerliliği) olarak tanımlanmaktadır. Ölçülmesi istenen yapının, kavramın ya da niteliğin ölçümünün doğruluk derecesini yapı geçerliliği gösterir (Şahinoğlu, 2019: 74). Araştırmalarda yapı geçerliliğinin testi için güvenilirlik analizi, madde analizi, açıkla-

yıcı ve doğrulayıcı faktör analizinin kullanılması önem arz etmektedir (Akyüz, 2018: 186).

Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin yapı geçerliliğinin tespiti ve faktör yapısının ortaya konması amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmalıdır (Çokluk vd., 2021: 124). Ölçekte yer alan ifadelerin boyut yapısı Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ile değerlendirilmelidir (Özdamar, 2017: 70).

Faktör analizi, tüm veri yapılarında uygunluk göstermeyebilir. Verinin faktör analizine uygunluğunun tespitinde ilk aşamada Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testiyle analiz edilir. Araştırmanın örnekleme korelasyonunun güvenilirliğini sağlayacak büyüklükte olmalıdır. Bunun belirlenmesi amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanır. KMO değerinin 1'e yakın olması verinin uygunluğunu, 0,5'in altında olması ise verinin faktör analizi için kabul edilemez olduğunu gösterir. Katsayının 0,9-1,0 aralığında olması olağanüstü, 0,8-0,9 aralığında olması çok iyi, 0,7-0,8 aralığında olması iyi, 0,6-0,7 aralığında olması durumunda kabul edilebilir düzeydedir (Özdamar, 2002:423). Barlett testinin 0.05'in altında olması istenir.

Tablo 4. 33. Hileli Finansal İşlemlerin Farkındalığı Ölçeğine İlişkin AFA

HFİF Ölçeği	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör Yüklü	M.T.Kor.
H.8	0,814			0,483	0,700
H.9	0,798			0,483	0,737
H12	0,738			0,651	0,708
H.16	0,688			0,702	0,789
H.11	0,682			0,532	0,671
H.6	0,68			0,483	0,662
H.18	0,653			0,526	0,592
H.17	0,607			0,535	0,658
H.15	0,601			0,591	0,711
H.22		0,863		0,79	0,565
H.21		0,826		0,841	0,727
H..20		0,823		0,777	0,633

HFİF Ölçeği	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör Yüğü	M.T.Kor.
H.19		0,672		0,608	0,645
H.2			0,828	0,608	0,440
H.5			0,783	0,483	0,524
H.1			0,646	0,532	0,509
H.10			0,562	0,532	0,654
H.4			0,561	0,483	0,549
	$\alpha = 0,917$	$\alpha = 0,890$	$\square = 0,799$		
Özdeğer	5,141	3,493	2,999		
Açıklanan Varyans	28,562	19,408	16,661		
Açıklanan Top. Varyans	28,562	47,97	64,631		
<p>KMO Ölçek Geçerliliği = 0,896</p> <p>$\square^2 (153) = 1271,557$; Bartlett Küresellik Testi (p) = 0,000</p> <p>Cronbach's alfa = 0,933</p>					

Tablo 4.33'de KaiserMeyer-Olkin (KMO) testi sonucunda KMO değerinin 0,896 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu sonuç AFA için örneklem büyüklüğünün "çok iyi" olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Bartlett küresellik testi de değerlendirilerek değerin kabul edilebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\square^2 (153) = 1271,557$; $p < 0,01$).

Araştırmada ölçeğin faktör deseninin belirlenmesi amacıyla AFA uygulanmıştır. 0,40 ve üzeri faktör yükü ideal kabul edildiğinden (Field, 2009:666) faktör deseninin tespiti amacıyla yapılan analizde, faktör yük değeri için 0,40 değeri kabul düzeyi olarak belirlenmiştir. Faktör yüklerinin 0,483-0,841 arası değerde iyi olduğu tespit edilmiştir. Faktör deseninin tespiti amacıyla varimax dik döndürme yöntemi kullanılmış ve maddelerin üç faktör altında kümelendiği görülmüştür. Faktörler binişiklik açısından değerlendirildiğinde binişiklik (ortak yüklenme) olan 3,7,13,14 ifadeleri analizden çıkarılmış 18 madde ile analize devam edilmiştir. 6, 8, 9,11, 12, 15, 16,17,18 nolu maddeler F1 Yanıltıcı değerlemeler (YD) faktörünü oluşturmakta olup toplam varyansın

28,562'sini oluşturmaktadır. F1 Yanıltıcı değerlemeler alt boyutunun Cronbach's alfa değeri 0,917 olarak hesaplanmıştır. 19,20,21,22 nolu maddeler F2 Yanıltıcı açıklamalar (YA) faktörünü oluşturmakta olup toplam varyansın 19,408'ini oluşturmaktadır. F2 Yanıltıcı açıklamalar alt boyutunun Cronbach's alfa değeri 0,890 olarak hesaplanmıştır. 1,2,4,5,10 nolu maddeler F3 Yanıltıcı gelir muhasebeleştirme (YGM) faktörünü oluşturup toplam varyansın 16,661'ini oluşturmaktadır. F3 Yanıltıcı gelir muhasebeleştirme alt boyutunun Cronbach's alfa değeri 0,799 olarak hesaplanmıştır. Buradan faktörlerin açıklanan toplam varyansı % 64,631 olup faktörlerin toplam varyansa katkısının yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

AFA sonucunda oluşan üç faktör; ACFE'nin hile ağacından yararlanılarak yanıltıcı açıklamalar F2, yükümlülük ve giderlerin gizlenmesi ile yanıltıcı varlık değerlemesi F1 yanıltıcı değerlendirme, zamanlama farklılıkları ile hayali gelirler F3 yanıltıcı gelir muhasebeleştirme olarak tanımlanmıştır.

Tablo 4.33'de ölçekteki ifadelerin madde toplam korelasyon sonuçları yer almaktadır. Madde toplam korelasyonunun kabul edilebilirlik düzeyi minimum 0,30 'dur (Kline, 2000). Tabloda sonuçlar incelendiğinde ölçekte yer alan ifadelerin 0.30'un altında kalmadığı görülmektedir. Ayrıca Cronbach Alfa değerlerinin 0,933 olması dolayısıyla 0,70' den yüksek olması, araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

İç Denetim Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör analizi, tüm veri yapılarında uygunluk göstermeyebilir. Verinin, faktör analizi için uygun olup olmadığının tespitinde ilk aşama olarak KMO katsayısı ve Barlett Sphericity testiyle analiz edilmelidir. AFA sonucu Tablo 4.34'te rasnif edilmiştir.

Tablo 4. 34. İç Denetim Ölçeğine İlişkin AFA

Maddeler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör Yüğü	M.T.Kor
İD.22	0,826		0,791	0,801
İD.19	0,79		0,704	0,737
İD.18	0,774		0,72	0,772
İD.21	0,772		0,608	0,602
İD.23	0,759		0,801	0,854
İD.20	0,728		0,678	0,765
İD.7	0,693		0,622	0,732

Maddeler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör Yüğü	M.T.Kor
İD.17	0,67		0,648	0,762
İD.2	0,643		0,67	0,787
İD.24	0,634		0,676	0,791
İD.12		0,774	0,64	0,632
İD.13		0,766	0,758	0,797
İD.8		0,723	0,565	0,598
İD.4		0,701	0,576	0,647
İD.14		0,686	0,592	0,683
İD.15		0,659	0,722	0,814
İD.25		0,578	0,553	0,699
İD.1		0,541	0,352	0,503
	$\alpha = 0,946$	$\alpha = 0,895$		
Özdeğer	6,375	5,301		
Açıklanan Varyans	35,416	29,448		
Top. Açıklanan Varyans	35,416	64,864		
KMO Ölçek Geçerliliği = 0,942				
$\chi^2 (153) = 1539,936$; Bartlett Küresellik Testi (p) = 0,000				
Cronbach's alfa = 0,955				

Tablo 4.34'te Kaiser Meyer-Olkin (KMO) testi sonucunda KMO değerinin 0,942 olarak hesaplandığı görölmektedir. Bu sonuç AFA için örnekleme büyüklüğüne "olağanüstü" olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Bartlett küresellik testi de değerlendirilerek sonucun kabul edilebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2 (153) = 1539,936$; $p < 0,01$).

Araştırmada ölçeğin faktör deseninin belirlenmesi amacıyla AFA uygulanmıştır. Faktör yüklerinin 0,352-0,801 arası değerde iyi olduğu tespit edilmiştir. Faktör deseninin tespiti amacıyla varimax dik döndürme yöntemi

kullanılmış ve maddelerin iki faktör altında kümelendiği görülmüştür. Faktörler binişiklik açısından değerlendirildiğinde binişiklik (ortak yüklenme) olan 3,5,6,9,10,11,16 ifadeleri analizden çıkarılmış 18 madde ile analize devam edilmiştir. 2,7,17,18,19,20,21,22,23,24 nolu maddelerden oluşan “İç Denetimin Bağımsızlığı” (İD) faktörü toplam varyansın 35,416’sını oluşturmaktadır. İç denetimin bağımsızlığı alt boyutunun Cronbach’s alfa değeri 0,946 olarak hesaplanmıştır. 1,4,8,12,13,14,15,25 nolu maddeler “İç Denetimin Yetkinliği” (İDY) faktörünü oluşturmakta olup toplam varyansın 29,448’ini oluşturmaktadır. İç denetimin yetkinliği alt boyutunun Cronbach’s alfa değeri 0,895 olarak hesaplanmıştır. Buradan faktörlerin açıklanan toplam varyansı % 64,864 olup faktörlerin toplam varyansa katkısının yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4.34’te ölçekteki ifadelerin madde toplam korelasyon sonuçları yer almaktadır. Madde toplam korelasyonunun kabul edilebilirlik düzeyi minimum 0,30’dur (Kline, 2000). Tabloda sonuçlar incelendiğinde ölçekte yer alan ifadelerin 0.30’un altında kalmadığı görülmektedir. Ayrıca Cronbach Alfa değerlerinin 0,955 olması dolayısıyla 0,70’den yüksek olması, araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

4.6.4. Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi, değişkenler arasındaki ilişkinin testi ve ilişki olması durumunda derecesinin ölçümüne imkan sağlayan istatistiki bir yöntemdir. Bu analizde değişkenlerin arasındaki ilişki “r” ile tanımlanan korelasyon katsayısı ile ifade edilir. Korelasyon katsayısı ± 1 aralığında değer almakta olup, katsayı pozitif değer aldığı anda değişkenlerin aynı yönde arttığı ya da azaldığı anlamına gelir. Katsayının negatif değer alması durumunda değişkenlerin farklı yönde olduğu diğer bir deyişle birinin artması durumunda diğer değişkenin azaldığı anlamına gelir. Korelasyon katsayısı 1,00 olması durumunda mükemmel ilişkiyi, -1 olması mükemmel negatif ilişkiyi, 0,00 olması ilişkinin olmadığını, göstermektedir. Ayrıca $0,00 < r < ,30$ ise ilişki zayıf; $,30 < r < ,70$ ilişki orta düzeyde; $1,00 > r > ,70$ ise ilişki yüksek düzeyde anlamındadır (Büyüköztürk, 2019: 32).

Araştırmada hileli finansal işlemlerin farkındalığı ve alt boyutları ile iç denetimin yetkinliği boyutları parametric test olan Pearson korelasyon analizi, iç denetim ölçeği ve iç denetimin alt boyutu olan iç denetimin bağımsızlığı ile hileli finansal işlemlerin farkındalığı ise non parametric test olan Spearman korelasyon analiziyle test edilmiştir. Analiz sonucu Tablo 4.35’de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 35. İç Denetim ve Alt Boyutları, HFİF Korelasyon Analizi Sonuçları

		Hileli Finansal İşlemler Farkındalığı
İç Denetim Ölçeği	Korelasyon katsayısı	,036
	P	,048*
	N	112
		Yanılıcı Açıklamalar
İç Denetimin Bağımsızlığı	Korelasyon katsayısı	,148
	P	,047*
	N	112
İç Denetimin Yetkinliği	Korelasyon katsayısı	,073
	P	,043*
	N	112
		Yanılıcı Gelir Muhasebeleştirme
İç Denetimin Bağımsızlığı	Korelasyon katsayısı	,136
	P	,046*
	N	112
İç Denetimin Yetkinliği	Korelasyon katsayısı	,107
	N	,047*
	P	112
		Yanılıcı Değerlemeler
İç Denetimin Bağımsızlığı	Korelasyon katsayısı	,136
	P	,041*
	N	112
İç Denetimin Yetkinliği	Korelasyon katsayısı	,107
	P	,042*
	N	112

*p<0,05

Tablo 4.35'deki bulgular değerlendirildiğinde;

- Hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkeni ile iç denetim değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ilişki ($r=0,138$),
- Yanıltıcı açıklamalar değişkeni ile iç denetimin bağımsızlığı değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,148$),
- Yanıltıcı açıklamalar değişkeni ile iç denetimin yetkinliği değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,073$),
- Yanıltıcı gelir muhasebeleştirme değişkeni ile iç denetimin bağımsızlığı değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,136$),
- Yanıltıcı gelir muhasebeleştirme değişkeni ile iç denetimin yetkinliği değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,107$),
- Yanıltıcı değerlemeler değişkeni ile iç denetimin bağımsızlığı değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,136$),
- Yanıltıcı değerlemeler değişkeni ile iç denetimin yetkinliği değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,107$), ilişki olduğu tespit edilmiştir.

4.6.5. Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları

Araştırmanın amacına yönelik saptanan araştırmanın problemleri ve varsayımları kapsamında araştırmanın temel hipotezi, “İşletmelerde iç denetim faaliyetlerinin hileli finansal işlemlerin farkındalığı arasında ilişki vardır” şeklindedir.

Tablo 4. 36. Hipotez Testleri

H ₁ : İç denetim değişkeni ile, hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır.	KABUL
H ₂ : İç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile, yanıltıcı açıklamalar değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır.	KABUL
H ₃ : İç denetimin yetkinliği değişkeni ile, yanıltıcı açıklamalar değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır.	KABUL

H ₄ : İç denetim yetkinliği değişkeni ile, yanıtıcı gelir muhasebeleştirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır.	KABUL
H ₅ : İç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile, yanıtıcı gelir muhasebeleştirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır.	KABUL
H ₆ : İç denetim yetkinliği değişkeni ile, yanıtıcı değerlendirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır.	KABUL
H ₇ : İç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile, yanıtıcı değerlendirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır.	KABUL

4.6.6. Ek Analizler

Ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, PLS SEM yöntemi kullanılarak tüm değişkenlerin dahil edildiği bir model önerisinde bulunulmuştur.

4.6.6.1. Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), önceden oluşturulmuş model yardımıyla gözlenen değişkenlerle gizil değişkenler arasındaki yapısal ilişkileri test eden bir yöntemdir. Bu analiz çoğunlukla ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta ya da analizle önceden belirlenen yapının doğrulanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle DFA'nın yapılma sebebi, verinin modele uygunluğunun tespitidir (Kline, 2011: 267). Ölçüm modelinin yeterli şartları karşılaması durumunda sonraki aşama olan yapısal model analiz edilir (Huchting vd, 2008: 543). AFA ile değişkenlerin oluşturduğu grupların faktör yapıları test edilirken, DFA ile ölçekteki faktörlere katkıda bulunan değişkenlerin bu faktörlerle yeteri kadar temsil edilip edilmediği test edilir (Özdamar, 2017: 229).

SmartPLS ile tahmin edilen modellerde, model uyum iyiliği kriterleri aranmamakta, bunun yerine madde güvenilirliği, yapı güvenilirliği, ortak varyans, ortak varyansın karekökü ve t değerleri kullanılmaktadır (Başol, 2018: 78). Bu bağlamda birleşme ve ayrışma geçerliliğinden yararlanılır.

Bir DFA modelinde birleşim geçerliliği, faktörlerde yer alan ifadelerin birbirleriyle ve ait oldukları faktörlerle ilişkili olmasıdır. CR (Composite Reliability, Birleşik/yapı güvenilirliği), AVE (Average Variance Extracted, Ortalama açıklanan varyans) değerleri faktör yapı geçerliliği hakkında önemli emareler vermektedir (Gürbüz, 2021: 82).

CR faktörde yer alan ifadelerin faktör yükleri (standardize yol katsayısı) ile hata varyanslarını hesaba katan, söz konusu faktörlerin yapı güvenilirliğinin yanı sıra birleşim geçerliliğine ilişkin emareler veren bir ölçüttür. Ölçüm modellerinin oluşturulmasında CR katsayısı, iç tutarlılığı hesaplayan Cronbach alfa katsayısından iyi bir seçenek olarak kabul görmektedir. Burada alfa faktörde yer alan ifadeler arasında korelasyona dayalı ölçümü yaparken ifadelerin hata varyanslarını aynı kabul eder. CR katsayısı ise faktörde yer alan ifadelerin standartlaştırılmış yol katsayılarıyla hata varyans değerlerini gözönünde bulundurularak hesaplamalar yaptığı için DFA modellerinde güvenilirliğin daha uygun olduğu belirtilmektedir (Hair vd., 2014: 111).

AVE örtük yapının ifadeleri arasında benzeşme geçerliliği ölçütüdür. AVE değeri faktörde yer alan ifadelerin faktör yüklerinin kareleri toplamının ifade sayısına bölünmesiyle hesaplanır (Gürbüz, 2021: 82).

DFA modelinde herbir faktörün birleşim (yakınsama) geçerliliğine sahip olması için gözlenen değişkenlere ait standart yük değeri 0,70'in üzerinde olmalıdır (Hair vd., 2011: 145). Faktör yükleri için eşik değerde birçok görüş bulunmakla beraber faktör analizinde genel kullanımda eşik değer olarak 0,40 değerini kullanan çalışmalar bulunmaktadır. Aynı zamanda 0,50 değerinde eşik değer sayılmakta olup yeni bir ölçek geliştirme durumunda 0,50 -0,60 değeri alınabilir (Hulland, 1999: 198-199). CR değeri 0 - 1 arasında bir değeri almakta olup, sınır değer 0,60'ın üzerinde olması kabul görmektedir (Bagozzi ve Yi, 1988: 82). Keşifsel çalışmanın yapılması durumunda CR değeri 0,60 - 0,70 aralığında, araştırmanın ileri düzey olması durumunda 0,70 - 0,90 aralığında olması istenir (Afthanorhan, 2013: 199). Her bir yapının ortalama varyansının (AVE) 0.50 veya daha yüksek olduğu durumlarda birleşme geçerliliği için destek sağlanır (Hair vd., 2014:116).

Geçerlilik değerlendirmesinin bir diğer temel unsuru, her yapının deneysel olarak benzersiz olmasını sağlayan ve istatistiksel bir modelde diğer yapılar tarafından temsil edilmeyen bir olguyu yakalayan ayırt edici geçerliliğin oluşturulmasıyla ilgilidir (Hair vd., 2021: 89). DFA modelinde ayrışma geçerliliği, ifadelerin yer aldığı faktörlerin dışında faktörler ile ait oldukları faktörden ilişkilerinin daha az olması şeklinde tanımlanmaktadır. Burada yapıda yer alan faktörlerden her biri test ettiği diğer faktörden tarafsız ve tek olduğunu göstermektedir (Civelek, 2018: 32). Ayrışma geçerliliğinin değerlendirilmesinde gizil değişkenlerden her birinin AVE değeri karekökü hesaplanır. Değişkenlerden herbirinin AVE değeri karekökünün, gizil değişkenlerin arasında bulunan korelasyon değerinin üzerinde olması durumunda geçerlilik sağlanır (Nascimento ve Silva Macedo, 2016: 295). Ayrışma geçerliliğinde Fornell-Larcker kriteri ayırt edici geçerlilik değerlendirmesi için birincil kriter olsa da, son

dönemlerde HTMT kriteri de tercih edilen seçenek olmuştur (Hair vd., 2021: 89).

YEM’de bağımlı-içsel ve bağımsız-dışsal değişkenler söz konusudur. Çalışmada bağımsız değişken iç denetim, bağımlı değişken hileli finansal işlemlerin farkındalığı olarak belirlenmiştir. Çalışmada model geliştirme yaklaşımı benimsendiğinden, öncelikle model tahmini yapılmış, sonraki aşamada modelde yer alan ve anlamsız olan değişkenlerden sırayla en anlamsızı modelden çıkarılarak denenmiş, her bir çıkarımdan sonra model yeniden tahmin edilmiş ve geçerli bir model elde edilmiştir (Başol, 2018: 79). Bu bağlamda oluşturulan ölçüm modeli sonuçları tablo 4.37’de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 37. Ölçüm Modeli Sonuçları

Faktörler	Maddeler	Faktör yükü	Cronbach’s Alpha	CR	AVE
IDB	İD23	0,894	0,947	0,954	0,675
	İD22	0,879			
	İD19	0,867			
	İD18	0,853			
	İD20	0,831			
	İD24	0,819			
	İD17	0,799			
	İD2	0,792			
	İD7	0,768			
	İD21	0,697			
IDY	İD13	0,846	0,897	0,909	0,562
	İD25	0,844			
	İD15	0,822			
	İD12	0,805			
	İD8	0,750			
	İD14	0,724			
	İD4	0,642			
	İD1	0,497			

Faktörler	Maddeler	Faktör yükü	Cronbach's Alpha	CR	AVE
YA	H21	0,913	0,889	0,923	0,749
	H22	0,864			
	H20	0,861			
	H19	0,822			
YD	H16	0,840	0,918	0,927	0,588
	H9	0,840			
	H6	0,801			
	H17	0,775			
	H8	0,761			
	H15	0,738			
	H18	0,729			
	H12	0,722			
YGM	H11	0,677	0,803	0,854	0,543
	H1	0,832			
	H2	0,792			
	H5	0,759			
	H10	0,674			
	H4	0,603			

Tablo 4.37'de birleşme geçerliliği incelendiğinde birleşme geçerliliği için faktör yüklerinin $\geq 0,70$ ve AVE katsayılarının $\geq 0,50$ üzeri olması gerekmektedir. Eğer faktör yükleri 0,40 ile 0,70 arasında ise ve AVE ve CR katsayıları eşik değerlerinin üstünde ise maddeler ölçekten çıkarılmaz. Faktör yükleri incelendiğinde ifadelerin faktör yükleri 0,497 ile 0,913 aralığında değiştiği ve alt boyutların AVE değerlerinin 0,50'den yüksek olarak elde edildiği, faktör yükleri 0,40'dan yüksek elde edildiğinden birleşme geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir.

İç tutarlılık güvenilirliği için Cronbach's alfa ve CR katsayıları incelendiğinde her bir alt boyutun cronbach's alfa katsayısı ve CR katsayısı 0,803 ile 0,954 aralığında elde edilmiştir. İç tutarlılığın sağlanması için Cronbach's alfa ve CR

katsayılarının 0,70 ve üzeri olması yeterli olup elde edilen bu katsayılara göre iç tutarlılık güvenilirliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. Ayrışma geçerliliği sonuçları tablo 4.38'de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 38. Ayrışma Geçerliliği (Fornell-Larcker)

	IDB	IDY	YA	YD	YGM
IDB	0,822*				
IDY	0,777	0,75*			
YA	0,188	0,135	0,866*		
YD	0,175	0,081	0,63	0,767*	
YGM	0,184	0,173	0,449	0,612	0,737*

* AVE değerleri karekökü

Ayrıştırma geçerliliği geliştirilen Fornell-Larcker ölçütünde faktörlerin AVE katsayılarının karekökünün yapıdaki diğer faktörler arasındaki korelasyon katsayılarından yüksek olması gerekmektedir. Köşegenlerde yer alan ve koyu punto ile gösterilen değerler faktörlere ait AVE karekökü iken diğer değerler ise faktörler arasındaki korelasyon katsayısıdır. Analiz sonucunda IDY AVE karekök katsayısı IDB ile arasındaki korelasyon katsayısından düşük olarak elde edilmiştir. Kendi satır ve sütunundaki korelasyon katsayılarından yüksek olarak elde edilmediğinden dolayı ayrışma geçerliliği sağlanmamıştır. IDB ile IDY arasındaki çapraz yükler incelendiğinde İD.15 ve İD.25 maddeleri çapraz yüklendiği için ölçekten çıkarılmıştır. Sonuçlar Tablo 4. 39.'da tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 39. İyileştirilmiş Ölçüm Modeli Sonuçları

Faktörler	Maddeler	Faktör yükü	Cronbach's Alpha	CR	AVE
IDB	İD23	0,894	0,947	0,954	0,675
	İD22	0,878			
	İD19	0,867			
	İD18	0,853			
	İD20	0,831			
	İD24	0,819			
	İD17	0,800			
	İD2	0,792			
	İD7	0,768			
	İD21	0,696			
IDY	İD12	0,850	0,857	0,882	0,560
	İD8	0,839			
	İD13	0,838			
	İD14	0,731			
	İD4	0,668			
	İD1	0,504			
YA	H21	0,913	0,889	0,923	0,749
	H22	0,865			
	H20	0,860			
	H19	0,821			

Faktörler	Maddeler	Faktör yükü	Cronbach's Alpha	CR	AVE
YD	H9	0,843	0,918	0,927	0,587
	H16	0,833			
	H6	0,800			
	H17	0,774			
	H8	0,759			
	H18	0,738			
	H15	0,732			
	H12	0,722			
	H11	0,677			
YGM	H1	0,827	0,803	0,856	0,545
	H2	0,781			
	H5	0,758			
	H10	0,681			
	H4	0,628			

Tablo 4. 39'da alt boyutların AVE değerleri 0,50'nin üzerinde ve faktör yükleri 0,40'ın üzerinde elde edildiğinden birleşme geçerliliği sağlanmıştır. Cronbach's alfa ve CR katsayıları $\geq 0,70$ üzerinde olup Cronbach's alfa değeri 0,803- 0,947 aralığında CR değeri ise 0,856-0,954 aralığında olduğu görülmektedir. Elde edilen bu katsayılara göre iç tutarlılık güvenilirliği sağlanmıştır.

İç denetim ölçeğine ait İD.15 ve İD.25 maddeleri çıkarıldığında ortaya çıkan ayrışma geçerliliği (Fornell-Larcker) katsayıları tablo 4.40'da tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 40. İyileştirilmiş Model Ayrışma Geçerliliği

	IDB	IDY	YA	YD	YGM
IDB	0,822*				
IDY	0,706	0,749*			
YA	0,188	0,092	0,866*		
YD	0,177	0,062	0,630	0,766*	
YGM	0,184	0,145	0,458	0,617	0,738*

* AVE değerleri karekökü

Tablo 4.40'ta İyileştirilmiş model ayrışma geçerliliği geliştirilen Fornell-Larcker ölçütünde faktörlerin AVE katsayılarının karekökünün, yapıdaki diğer faktörler arasındaki korelasyon katsayılarından yüksek olması gerekmektedir (Gotz vd., 2010: 5). Köşegenlerde yer alan ve koyu punto ile gösterilen değerler faktörlere ait AVE karekökü iken diğer değerler ise faktörler arasındaki korelasyon katsayısıdır. Analiz sonucunda AVE karekök katsayıların kendi satır ve sütunundaki korelasyon katsayılarından yüksek olarak elde edildiğinden ayrışma geçerliliği sağlanmıştır.

Ayrışma geçerliliği hesaplamalarında diğer bir seçenek HTMT kriteri olup değişkenlerde yer alan ifadelerin korelasyonlarının geometrik ortalamalarını hesaplamaktadır. HTMT kriteri eşik değer 0.90 ve altında olması gerekmektedir (Hair vd., 2021: 87). İD.15 ve İD.25 maddelerinin çıkarıldığı ayrışma geçerliliği HTMT kriteri sonuçları tablo 4.41' de tasnif edilmiştir.

Tablo 4. 41. Ayrışma Geçerliliği (HTMT)

	IDB	IDY	YA	YD	YGM
IDB					
IDY	0,833				
YA	0,178	0,097			
YD	0,145	0,106	0,702		
YGM	0,175	0,148	0,564	0,744	

Tablo 4.41'de elde edilen HTMT katsayılarının tamamı 0,90'nın altında elde edildiği için ayrışma geçerliliği sağlanmıştır.

Çalışmada model geliştirme yaklaşımı benimsendiğinden, öncelikle model tahmini yapılmış, oluşturulan modelin geçerlilik ve güvenilirlik değerleri sağlanması gereken eşik değerleri aştığından ölçüm modeline ait DFA tamamlanmış, modelin YEM analizine uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.6.6.2. Yapısal Eşitlik Modeli

Yapısal eşitlik modellemesi (YEM), değişkenler arasındaki nedenselliğin ve yapısal özelliklerin analizine olanak sağlayan bir yöntemdir. YEM, olayların veya teorik yapıların nedensel ilişkilerin modellenmesi, analizi ve hipotez testleri vasıtasıyla modelin testi ve model uyarlamaları yapılmasına olanak sağlar (Özdamar, 2017:159). Ayrıca gözlenen değişkenlerin yardımıyla gizil yapıların ölçümü olanağı sunan çok değişkenli istatistiksel bir analizdir. YEM, çok değişkenli regresyon modelleri veya eş zamanlı eşitlik modelleri olarak da tanımlanmaktadır (Kline, 2011). Klasik istatistik yöntemlerinin aksine YEM’de, doğrudan ölçülemeyen kavramların modele yerleştirilmesiyle bütün gözlenen değişkenlerin ölçüm hatalarıyla modele dahil edilebilmesi yöntemi daha popüler kılmaktadır (Yılmaz ve Varol, 2015: 28). Bentler (1988) YEM’i, bitakım olguların yer aldığı yapısal kuramların çözümlenmesinde doğrulayıcı yaklaşım sunan istatistik yöntemi olarak tanımlamıştır. Anılan yöntem çoklu değişkenlerle ilgili gözlemlere yönelik “nedensel” bir sürecin temsilini sağlar (Byrne, 1998).

YEM analizinde iki yaklaşım söz konusudur. Bunlardan birincisi kovaryans temelli YEM (CB-SEM), bir diğeri ise varyans temelli kısmi en küçük kareler YEM (PLS-SEM) tekniğidir. CB-SEM daha popüler bir yöntem olsa da, PLS-SEM son zamanlarda çeşitli disiplinlerde büyük ilgi görmüştür. PLS-SEM’in kullanımının artması, yöntemin olağandışı veri özellikleri (örneğin normal olmayan veriler) ve oldukça karmaşık modeller gibi sosyal bilimlerde genellikle ortaya çıkan problemlerle modelleme konularını ele alma becerisine atfedilebilir. (Hair vd., 2014: 107). Bununla birlikte PLS-SEM tekniği, CB-SEM tekniğine göre karmaşık modellerin analizinde daha az örnekleme daha iyi sonuçlara ulaşabilmektedir (Civelek, 2018: 113-114)

PLS-SEM analizinin modelin tanımlanmasına ilişkin sıkı varsayımları gerektirmemesi nedeniyle açıklayıcı çalışmaların yapılması durumunda söz konusu yöntemin uygulanması daha doğru olmaktadır. Verilerin dağılımlarına ilişkin varsayımın olmaması nedeniyle esnek bir tekniktir (Afthanorhan, 2013: 198). Örneklem hacminin küçük olması durumunda dahi analize imkan sağlayan PLS-SEM, örtük değişkenlerde açıklanan varyansın maksimizasyonunu amaçlamaktadır. CB- SEM tekniği özellikle doğrulayıcı bir yöntem olduğundan model analitiği ön planda olan bir teknik iken, PLS-SEM açıklayıcı yöntem

oluşundan dolayı veriyle ilişkili ve veri analitiği ön planda olan bir tekniktir. Çalışmalarda veri setine ait örneklem hacminin küçük olması ve örneklemin sayıca artırılmaması durumunda PLS-SEM tekniği tercih edilmelidir (Şahinoğlu, 2019: 71).

PLS-SEM 'in standart bir uyum iyiliği istatistiği yoktur. Bunun yerine, belirlilik katsayısı (R^2), tahmini ilişki (Q^2), yol katsayılarının büyüklüğü, etki büyüklüğü (f^2) değerleriyle YEM değerlendirilir (Hair vd., 2014: 113). Ölçüm modelinin değerlendirilmesi sonrasında t değerleri, p değerleri ve standart hata değerleri incelenir. YEM'in yol katsayı tahmininin çoklu regresyon analiziyle yapılması çoklu bağlantı problemine neden olabilmektedir. Burada VIF (Variance Inflation Factor) değerleri incelenerek çoklu doğrusallık (multicollinearity) problemiyle karşılaşılması için VIF değerinin 5'in altında olması istenir.

PLS-SEM'de yol katsayılarının değerleri, "t" değerleri incelenerek değerlendirilir. Burada "t" değerinin 1.96'nın üzerinde olması durumunda modeldeki yol katsayısı anlamlı; "t" değerinin 1.96'nın altında olması durumunda yol katsayısı anlamsız olarak değerlendirilir. Modelde yol katsayıları -1 ile +1 aralığında değişmekte olup katsayının 1'e yaklaşması değişkenlerin arasında ilişki seviyesinin arttığı; 0'a yaklaşması ise değişkenlerin arasında ilişkinin seviyesinin azaldığını gösterir. Katsayı değerlerinin (-) olması değişkenlerin arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğu; (+) olması ise değişkenlerin arasında ilişkinin yönünün aynı olduğu sonucunu göstermektedir (Başol, 2018: 80).

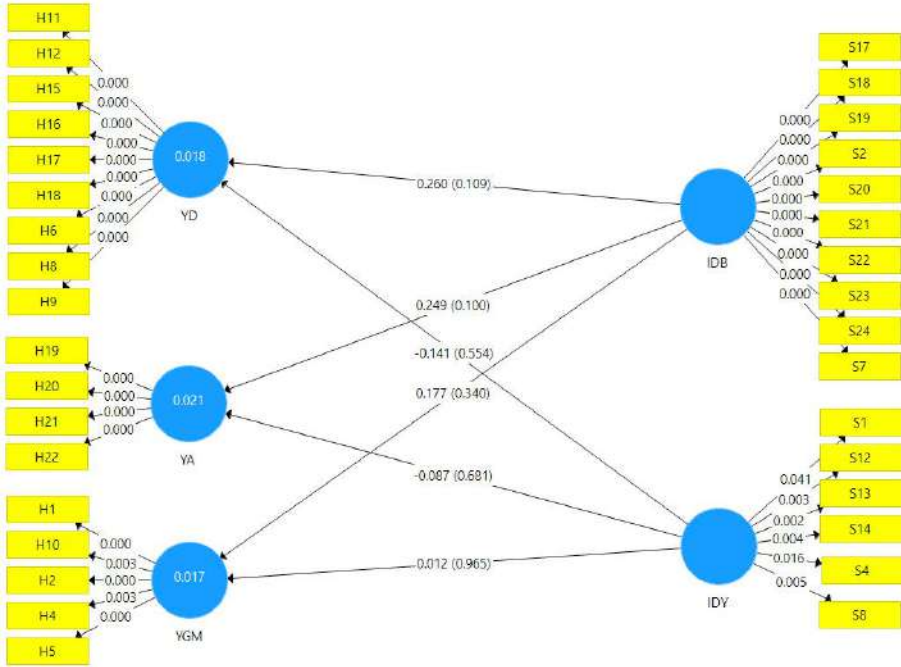
R^2 değeri, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlerde meydana gelen değişimin oranının tahmin düzeyini ölçen istatistiksel bir değer olup (Allison, 1999: 22), araştırmalarda söz konusu değer 0,75'in altında olması önemli, 0,50'nin altında olması orta ve 0,25'in altında olması zayıf modeller olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2014: 114). Oluşturulan modelin etki büyüklüğünün hesaplanmasında Cohen'in f^2 değeri dikkate alınır. Değerin 0,35 düzeyinde olması etki büyüklüğünün yüksek, 0,15 düzeyinde olması etki büyüklüğünün orta ve 0,02 düzeyinde olması ise etki büyüklüğünün zayıf olduğunu göstermektedir (Cohen, 1988: 480). Modelin tahmini ilişki değeri olan Q^2 değerinin 0'dan büyük olması tahmini geçerliliğe sahip olduğunu göstermekte olup değer 0,35 olması durumunda etkili düzeyde, 0,15 olması ortalama düzeyde, 0,02 olması durumunda yetersiz düzeyde tahmin geçerliliği olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2014: 114).

Çalışma verilerimizin yapı olarak YEM tekniğine uygun oluşu, konuyla ilgili önceden yapılan çalışma analiz tekniklerinden ayrı oluşuyla birlikte daha düşük hacimli örnekleme analize olanak sağlaması, örneklem dağılımından

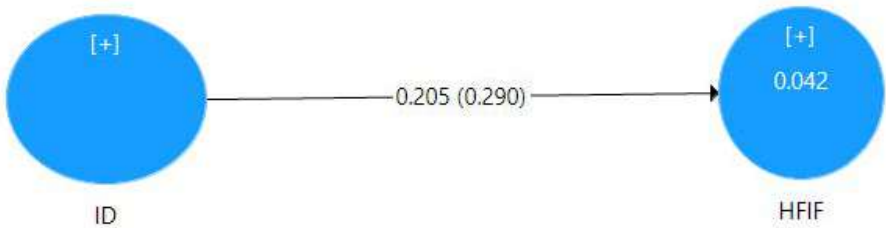
bağımsız oluşu ve keşfedici model stratejisinin benimsenmesine uyumlu teknik oluşu sebebiyle çalışma modelinin testinde PLS-SEM tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın konusu olan YEM modeli ve modeldeki gözlenen değişkenlerin faktör yükleri, t değerleri, şekil 4.2. ve şekil 4.3. te verilmiş, sonuçlar Tablo 4.42'de özetlenmiştir.

Şekil 4. 2. YEM Yol Katsayıları (Beta (p))

Şekil 4. 3. Modelin Yol Katsayıları (Model 2) (Beta (p))

Tablo 4. 42. Araştırma Modeli YEM Sonuçları

Model		Katsayı	S ₁ sapma	t-değeri	p	f ²	VIF	R ²	Düzeltilmiş R ²
Model 1	IDB -> YA	0,249	0,151	1,644	0,100	0,033	1,994	0,039	0,021
	IDY -> YA	-0,087	0,213	0,411	0,681	0,004	1,994		
	IDB -> YD	0,260	0,163	1,601	0,109	0,036	1,994	0,036	0,018
	IDY -> YD	-0,141	0,239	0,592	0,554	0,011	1,994		
	IDB -> YGM	0,177	0,185	0,954	0,340	0,016	1,994	0,034	0,017
	IDY -> YGM	0,012	0,265	0,044	0,965	0,000	1,994		
Model 2	ID -> HFIF	0,205	0,194	1,058	0,290	0,044	1,000	0,042	0,033

p < 0.01*

Tablo 4.42 incelendiğinde değişkenlerin VIF değerlerinin 1,00-1,99 aralığında ve katsayıların eşik değeri 5'in altında seyretmekte olup çoklu doğrusallık problemiyle karşılaşmadığı görülmektedir. R² katsayısı değerlendirildiğinde değişkenlerin açıklanma düzeyinin düşük, benzer şekilde f² etki büyüklük değeri de zayıftır .

Değişkenler arasındaki katsayılar incelendiğinde IDB ile YA arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı elde edilmemiş olup, IDB değişkeninin YA üzerinde bir etkisi olmadığı görülmektedir ($\beta=0,249$; $p=0,1$). IDY ile YA arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı elde edilmemiş olup, IDY değişkeninin YA üzerinde bir etkisi olmadığı görülmektedir ($\beta=-0,087$; $p=0,681$). IDB ile YD arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı elde edilmemiş olup, IDB değişkeninin YD üzerinde bir etkisi olmadığı görülmektedir ($\beta=0,26$; $p=0,109$). IDY ile YD arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı elde edilmemiş olup, IDY değişkeninin YD üzerinde bir etkisi olmadığı görülmektedir ($\beta=-0,141$; $p=0,554$). IDB ile YGM arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı elde edilmemiş olup, IDB değişkeninin YGM üzerinde bir etkisi olmadığı görülmektedir ($\beta=0,177$; $p=0,34$). IDY ile YGM arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı elde edilmemiş olup, IDY değişkeninin YGM üzerinde bir etkisi olmadığı görülmektedir ($\beta=0,012$; $p=0,965$). ID ile HFIF arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı elde edilmemiş olup, ID değişkeninin HFIF üzerinde bir etkisi olmadığı görülmektedir ($\beta=0,205$; $p=0,290$).

Sonuç ve Öneriler

Teknolojideki gelişmeler ve ticari işlemlerin çeşitliliğinin artması nedeniyle günümüz işletmelerinin muhasebe işlemleri, giderek karmaşıklaşan bir hal almıştır. İç denetim, öncelikle faaliyetlere yönelik önlemlerin alınmasına odaklanarak işletmelerin performansının geliştirilmesine destek sağlayan daha proaktif bir şekle dönüşmüştür. Bununla birlikte gerekli durumlarda öngörülerde bulunularak örgütün karşılaşılabileceği olası riskler ve fırsatların açığa çıkarılmasını esas alan alışılmış teftiş anlayışının dışında değer katma, danışmanlık yapma, analiz etme işlevlerini üstlenen bir faaliyete dönüşmüştür.

İç denetim; işletme bünyesinde bağımsız olarak kurulan ve işletmenin faaliyetlerini bağımsız olarak inceleyip analiz eden ve değerlendiren bir fonksiyondur. İç denetimin amacı; incelenen faaliyetlere ilişkin nesnel analiz, değerlendirme, tavsiye ve yorumlar yaparak yönetimin bütün kademelerine sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olmaktır. İşletmenin tüm faaliyetlerinin süreçleri, prosedürleri ve politikaları, iş aktiviteleri, organizasyon yapısı, iletişim sistemleri, insan kaynakları, bilişim ve teknolojik yapıları ve raporlamaları iç denetim kapsamındadır. Örgütün mali nitelikli olan ve mali nitelikli olmayan işlemleriyle önceden belirlenen faktörlerin tamamının gözden geçirilmesi, gözetilmesi, denetlenmesi ve geliştirilmesi iç denetimin kapsamındadır.

Küresel boyutta yaşanan finansal krizler ve neticesinde büyük işletmelerin iflasları, finansal bilginin önemini bir kez daha vurgulamıştır. Önemli yanlışlıklar içeren finansal bilgi sonucunda oluşan risk, yanlış yatırımlar ve kredi kararları, kaynak maliyetlerinin artması dolayısıyla ulusal üretkenliğin düşmesi sonucunu oluşturacaktır. Hile ve usulsüzlükler; iktisadi ve toplumsal açıdan önemli sorunların yaşanmasına neden olduğundan küresel ve yerel bazda imkânlar kapsamında birçok tedbirler alınmaktadır. Bu bağlamda işletmeler

yaşadıkları hileli finansal raporlamaları asgari seviyeye indirmek için işletme bünyesinde oluşturulan denetim komitesi, iç denetim, anonim ihbar hatları gibi denetim organlarını etkinleştirmektedir. Bununla birlikte işletmeler bu alanda uzmanlaşmış bağımsız denetim ve hile incelemesi kuruluşlarından yararlanmaktadır.

Son yıllarda AICPA (SAS 53, SAS 82 ve SAS 99) ve IIA (IIA, 2012, Sec.1210.A2) gibi mesleki kuruluşların yayımladığı standartlar hilenin belirlenmesinde hem dış hem de iç denetçilerin gerekliliğini vurgulamaktadır. İşletme içerisinde faaliyet göstermeleri sebebiyle iç denetçiler organizasyonun yapısı ve çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi sahibidirler. İç denetimin hem günlük faaliyetlerin hem de finansal raporlama sistemlerine ve iç kontrol yapısına katılımı, iç denetçilere finansal raporlama sürecinin yüksek riskli yönlerini kapsamlı ve zamanında değerlendirme fırsatı sağlar. Bu bağlamda iç denetçilerin çevre ve kontrol bilgileri dış denetçilerden daha fazla olduğundan, iç denetçiler dış denetçilere kıyasen hileyi daha fazla tespit edebilmektedir. Bununla birlikte iç denetim faaliyetleri hilenin önlenmesi ve tespitinde zaman ve maliyet tasarrufunun yanı sıra kaynak tasarrufu da sağladığından işletmeler açısından önemi giderek artmaktadır.

Hileli finansal raporlamaları; “Mevcut tüm bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde okuyucunun, kendi muhakemesini veya kararını değiştirmesine neden olacak maddi gerçeklerin ya da yanıltıcı olan muhasebe verilerinin kasıtlı, planlı, yanlış beyanı veya ihmali edilmesi” olarak tanımlamakta olan ACFE, 1996 yılından beri düzenli olarak hile istatistikleri sağlamaktadır. ACFE dünya genelinde gerçekleşen hileli finansal raporlamaları ülke bazında inceleyerek araştırmakta ve elde edilen bulguları ACFE Raporu olarak yayımlamaktadır. 2018 yılında yayımladığı raporunda hileli finansal raporlamalardan oluşan zararın vaka başına 800.000\$ olduğu, ancak bu tutarın 2020 yılında vaka başına 954.000\$’a kadar yükseldiğini ifade etmiştir. Ayrıca işletmelerin yıllık gelirinin yüzde beşini söz konusu hile türlerinden biri nedeniyle kaybettiği, bildirilen vakalardaki maddi kaybın toplam 3,6 milyar dolar olduğu da raporda ortaya konmuştur. Buradan maliyeti artırması ve ekonomiye zararı nedeniyle hilenin önlenmesi ve tespiti, işletmeler için bir zorunluluk haline almıştır. Ayrıca hilelerin neden olduğu maddi kayıpların yüksek tutarda olması ortaya çıkartılma süresini de önemli kılmaktadır.

Bu alanda yapılan çalışmalarda Deloitte (2012) hile vakalarının yüzde 53’ünün iç denetim tarafından ortaya çıkarıldığını tespit etmiştir. PwC (2011) araştırmasında iç denetimi hem iç hem de dış hileli işlemlerin tespiti için etkili bir yöntem olarak bulurken, ACFE (2014) hileli işlemlerin tespitinde birincil olarak iç denetimi etkili bulmuştur.

Çalışmada verilerin toplanması amacıyla iki farklı ölçek geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçekler; iç denetim faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve iç denetimin hileli finansal işlemlerin farkındalığında öneminin değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkenleri ölçeğidir. İç denetim ölçeği iç denetimin yetkinliği ve iç denetimin bağımsızlığı şeklinde iki alt boyuttan; hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeği ise yanıltıcı açıklamalar, yanıltıcı değerlemeler ve yanıltıcı gelir muhasebeleştirme alt boyundan oluşmuştur. Araştırmaya yöntemi olarak nicel bir araştırma yöntemi olan ilişkisel model kullanılmış, veriler anket yöntemi ile toplanmıştır.

Araştırma kapsamında KAYİK denetimini yapan ve faal olan 150 bağımsız denetim kuruluşuna anket uygulanmış, dönüş yapan 112 bağımsız denetim kuruluşundan sağlanan verilerle analiz gerçekleştirilmiştir.

Çalışma verilerinin analizinde öncelikli olarak katılımcıların kişisel ve demografik bilgilerine ilişkin yer alan sorulara verdikleri yanıtlar frekans analizi ile değerlendirilmiştir. İkinci aşamada ankette yer alan ifadelere verilen yanıtlar frekans analizi ile değerlendirilmiştir. Üçüncü aşamada t-testi, Mann Whitney U, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Kruskal-Wallis H testi ile katılımcıların iç denetim ve hileli finansal işlemlerin farkındalığına ilişkin cinsiyet, eğitim durumu, yaş, faaliyet süresi, unvan, 3568 sayılı yasaya göre unvan, firmanın türü ve firmanın çalışan sayısına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Dördüncü aşamada ölçeklerin güvenirlik analizi ve geçerlilik analizi kapsamında madde analizi ve ölçeğin faktör deseninin belirlenmesinde açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Beşinci aşamada korelasyon analizi ile iç denetim, hileli finansal işlemlerin farkındalığı, iç denetimin yetkinliği, iç denetimin bağımsızlığı, yanıltıcı açıklamalar, yanıltıcı değerlemeler ve yanıltıcı gelir muhasebeleştirme değişkenleri arasındaki ilişkinin düzeyi incelenmiştir. Son aşamada birleşme geçerliliği ve ayrışma geçerliliği değerlendirilmiş, oluşturulan modelin YEM analizine uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi amacıyla PLS SEM yöntemi kullanılarak sonuçlar ek analiz olarak verilmiştir.

Frekans analiziyle ulaşılan bulgulara göre katılımcıların 26'sı (%23,2) kadın, 86'sı (% 76,8) erkektir. Katılımcıların 6'sı (5,4) 26 yaş ve altında olduğu, 33'ü (29,5) 27-39 yaş aralığında olduğu, 45'i (40,2) 37-46 yaş aralığında olduğu, 20'si (17,9) 47-56 yaş aralığında olduğu, 8'i (7,1) 57 yaş ve üzerinde olduğu, katılımcıların 65'i (58) lisans mezunu, 40'ı (35,7) yüksek lisans, 7'si (6,3) doktora eğitimi düzeyinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların 36'sı (32,1) sorumlu ortak baş denetçi, 19'u (17) baş denetçi, 12'si (10,7) kıdemli denetçi, 45'i (40,2) denetçi unvanına sahip oldukları, 42'si (37,5) 1-9 çalışan, 70'i (62,5) 10 ve üzeri çalışana sahip firmalar olduğu belirlenmiştir. Katı-

lımcıların 95'i (84,8) SMMM, 17'si (15,2) YMMM ruhsatına sahip olduğu, katılımcıların 22'si (19,6) 1-5, 35'i (31,3) 6-10, 19'u (17), 14'ü (12,5) 22'si (19,6) faaliyet yılına sahip firmalar olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcıların iç denetim ölçeğinde yer alan ifadelerle verdikleri yanıtların frekans analizi sonuçlarına göre ortalaması en yüksek ifadeler, İç denetimin tarafsız olması HFR olasılığını azaltır (4,00) ifadesidir. İç denetim yapısının yetersiz ve zayıf olması HFR olasılığını artırır (4,00). İşletmelerde iç denetçilerin etkin olması HFR olasılığını azaltır (3,98). İç denetim sisteminin etkin olması işletmelerde HFR olaylarına karşı bir güvence oluşturmaktadır. İç denetçilerin organizasyon yapısındaki konumu, eğitimi, personel bilgisi, yönetim politikaları ve işletme prosedürlerine aşina olmaları HFR göstergelerini anlamalarını ve tedbir almalarını sağlar (3,95) olduğu görülmektedir. Katılımcıların verdiği yanıtlara göre ortalamalar 3,5 ile 4,00 arasında olup genel katılımın çok katılıyorum düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Frekans analizi sonuçları katılımcıların, işletmenin yönetici, çalışan ve faaliyetlerini yakından gözetleyen iç denetçilerin hileli finansal işlemlerin farkındalığında etkinliğinin önemini kabul ettikleri ve iç denetçilerin işletme içinde yönetim kurulu, denetim komitesi ve bağımsız denetçilerle işbirliği yapmaları gerektiği sonucu elde edilmiştir. Hileli finansal işlemlerin farkındalığında iç denetimden istenilen yararın sağlanması için iç denetim;

- Etkin ve tarafsız olması,
- Görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilecek büyüklükte ve yetkinlikte olması,
- İşletme içindeki içinde uygun şekilde konumlandırılmış olması,
- İç denetim ile yönetim kurulu, denetim komitesi ve bağımsız denetim arasındaki denetim sürecinin iyi koordine edilmesi, gerekmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcıların hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinde yer alan ifadelerle verdikleri yanıtların frekans analizi sonuçlarına göre; hayali varlıkların muhasebeleştirilmesi (1,72) ifadesine katılımın asla düzeyinde olduğu, ilişkili taraf işlemlerinin yeterince açıklanmaması (2,82), bilanço tarihinden sonra gerçekleşen olaylara ilişkin açıklamaların yeterli olmaması (2,67) ifadelerine katılımın genellikle olduğu ve diğer ifadelerle katılımın nadiyen olduğu görülmektedir.

Frekans analizi sonuçları katılımcıların denetimleri sırasında en çok karşılaştıkları hileli finansal işlemlerin; cari dönem gelir ve giderlerinin farklı dönemde muhasebeleştirilmesi, faaliyet giderlerinin aktifleştirilmesi, amortis-

man uygulamalarının gerçek dışı hesaplanması, karşılık hesaplarının gerçek dışı hesaplanması, stok değerlemelerinin olduğundan yüksek ya da düşük muhasebeleştirilmesi, bilanço tarihinden sonra gerçekleşen olaylara ilişkin açıklamaların yeterli olmaması, ilişkili taraf işlemlerinin yeterince açıklanmaması, muhasebe politikalarında yapılan değişikliklerin yeterince açıklanmaması şeklinde olduğunu vurgulamışlardır. Bu yöntemlerin temel sebebi varlıkların olduğundan farklı gösterilerek bilançonun güçlü gösterilmesi ve dönem karının olduğundan farklı gösterilmesidir.

Fark testlerinde normal dağılım gösteren hileli finansal işlemlerin farkındalığı ile katılımcıların demografik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının tespiti amacıyla parametrik testler olan bağımsız örneklem t- testi ve ANOVA testi; normal dağılım göstermeyen iç denetim ölçeği için non parametrik testler olan Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların iç denetim değişkeni ile firmanın çalışan sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşma olduğu diğer değişkenler arasında bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için ikili karşılaştırma testler uygulanmış 21 ve üzeri faaliyet yılına sahip grubun iç denetimden aldıkları puanların 1-5 ve 6-10 yıl grubuna göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi olarak, faaliyet yılı arttıkça iç denetimin önemi ve gerekliliğinin anlaşıldığı düşünülmektedir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerinin tespiti için Cronbach alfa, ölçeğin toplanabilirliği için ise Tukey Additivity Testi uygulanmıştır. İç denetim ölçeğini madelerinin güvenilirliğine ilişkin hesaplanan Cronbach alfa katsayısının ($\alpha = 0,969$) çok yüksek olduğu; varyans analizi sonucuna göre ölçeğin toplanabilir özellikte ($F=3,844$ $P=0,050 \geq 0,05$) olduğu görülmektedir. Hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeği madelerinin güvenilirliğine ilişkin hesaplanan Cronbach alfa katsayısının ($\alpha = 0,943$) çok yüksek olduğu; varyans analizi sonucuna göre ölçeğin toplanabilir özellikte olduğu ($F=3,379$; $P=0,066 > 0,05$) görülmektedir.

Ölçeğin yapı geçerliliğinin tespiti için AFA ve madde toplam korelasyonu analizi yapılmıştır. AFA sonrasında hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkenleri ölçeği altında 3 faktörlü bir yapı oluşmuş, faktörler yanıtıcı açıklamalar, yanıtıcı değerlemeler ve yanıtıcı gelir muhasebeleştirme olarak adlandırılan bu 3 faktörlü yapı toplam varyansın % 64,631 'ini açıklamakta olup, bu faktörlerin toplam varyansa katkısının yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Madde toplam korelasyonunun, kabul edilebilirlik düzeyi üzerinde olduğu tespit edilmiştir. İç denetim ölçeği AFA sonucunda ise; iç denetim değişkenleri ölçeği altında 2 faktörlü bir yapı oluşmuş, iç denetimin yetkinliği ve iç

denetimin bağımsızlığı olarak adlandırılan bu 2 faktörlü yapı toplam varyansın % 64,864'ünü açıklamakta olup bu faktörlerin toplam varyansa katkısının yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Madde toplam korelasyonunun kabul edilebilirlik düzeyi üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada korelasyon analizi sonucunda bağımsız değişken olan iç denetim ile bağımlı değişken olan hileli finansal işlemlerin farkındalığı arasında istatistiki açıdan anlamlı pozitif yönde zayıf ilişki ($r=0,138$) tespit edilmiştir. “İç denetim değişkeni ile, hileli finansal işlemlerin farkındalığı değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır” hipotezi kabul edilmiştir. Drogalas vd., (2017), Mulyani vd., (2019) Brata ve Arnan (2021), Nwaobia vd., (2021) iç denetçiler üzerine yaptığı, çalışmalarıyla benzer şekilde hipotezimiz kabul edilmiştir. İşletmelerde iç denetimin uygun şekilde konumlandırılması ve iç denetçilerin finansal raporlama sürecinde aktif rol alması, etkin ve tarafsız olması hileli finansal raporlamaları önleme ve tespitini artıracaktır.

Araştırmada korelasyon analizi sonucunda iç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile yanıtıcı açıklamalar arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ilişki ($r=0,148$) tespit edilmiştir. “İç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile, yanıtıcı açıklamalar değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır” hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmada, korelasyon analizi sonucunda iç denetimin yetkinliği değişkeni ile yanıtıcı açıklamalar değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,073$) ilişki tespit edilmiştir. İç denetimin yetkinliği değişkeni ile, yanıtıcı açıklamalar değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır” hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmada, korelasyon analizi sonucunda iç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile yanıtıcı gelir muhasebeleştirme arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,136$) ilişki tespit edilmiştir. “İç denetimin bağımsızlığı değişkeni ile, yanıtıcı gelir muhasebeleştirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır” hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmada, korelasyon analizi sonucunda yanıtıcı gelir muhasebeleştirme ile iç denetimin yetkinliği değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,107$) ilişki tespit edilmiştir. “İç denetim yetkinliği değişkeni ile, yanıtıcı gelir muhasebeleştirme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır” hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmada, korelasyon analizi sonucunda yanıtıcı değerlemeler ile iç denetimin bağımsızlığı değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,136$) ilişki tespit edilmiştir. “İç denetim bağımsızlığı değişkeni

ile yanılıcı değerleme değişkeni arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır” hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmada, korelesyon analizi sonucunda yanılıcı değerlemeler değişkeni ile iç denetimin yetkinliği değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönde, zayıf ($r=0,107$), ilişki olduğu tespit edilmiştir. “İç denetimin yetkinliğinin yanılıcı aılamalar boyutuyla arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlıdır” hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırma sonucunda ulusal ve uluslararası literatürde yapılan ampirik ve teorik çalışmalarda hileli finansal işlemlerin farkındalığında iç denetimin etkin olduğu sonucuyla benzer sonuçlar elde edilmiş ve hipotezler kabul edilmiştir.

İ denetim leği alt boyutları olan iç denetimin yetkinliği ve iç denetimin bağımsızlığı değişkenleri ile hileli finansal işlemlerin farkındalığı leğinin alt boyutları olan yanılıcı açıklamalar, yanılıcı değerlemeler ve yanılıcı gelir muhasebeleştirme değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya literatürde rastlanmadığından araştırma bulgularımızda bu hipotezlerle ilgili kıyaslamalar yapılmamıştır.

Araştırmamızda; iç denetim ile hileli finansal işlemlerin farkındalığı arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılarak literatüre katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Çalışmanın bir diğer önemli katkısı ise iç denetimin bağımsızlığı ve yetkinliğinin yanılıcı açıklamalar, yanılıcı değerlemeler ve yanılıcı gelir muhasebeleştirme ile ilişkisi YEM alanında yapılacak olan çalışmalarda kullanılabilecek bir model önerisinde bulunulması olmuştur.

Araştırmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin tespiti amacıyla PLS SEM yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle AFA ile değişkenlerin oluşturduğu grupların faktör yapıları test edildikten sonra, DFA ile ölçekteki faktörlere katkıda bulunan değişkenlerin bu faktörlerle yeteri kadar temsil edilip edilmediği test edilmiştir. SmartPLS yöntemiyle tahmini yapılan modellerde, model uyum iyiliği kriterleri dikkate alınmamakta, bunun yerine madde güvenirliği, yapı güvenirliği, ortak varyans, ortak varyansın karekökü ve t değerleri kullanılmaktadır. Bu kapsamda birleşme ve ayrışma geçerliliğinden yararlanılmış, oluşturulan modelin geçerlilik ve güvenirlik değerleri sağlanması gereken eşik değerleri aştığından ölçüm modeline ait DFA tamamlanmış, modelin YEM analizine uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. PLS SEM sonucunda değişkenler arasındaki regresyon katsayıları anlamsız çıkmış, bu nedenle analiz sonuçları, ek analiz olarak sunulmuştur. Bunun en önemli sebebinin anakütlenin bağımsız denetçilerden oluşması olduğu düşünülmektedir.

Hileli finansal işlemlerin tespitinde iç denetimin rolü ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır Ancak iç denetim leği alt boyutları olan iç denetimin yet-

kinliği ve iç denetimin bağımsızlığı değişkenleri ile hileli finansal işlemlerin farkındalığı ölçeğinin alt boyutları olan yanıltıcı açıklamalar, yanıltıcı değerlemeler ve yanıltıcı gelir muhasebeleştirme değişkenlerini inceleyen bir çalışma literatür de bulunmamaktadır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla çalışmada iç denetimin bağımsızlığı ve yetkinliği değişkenlerinin yanıltıcı açıklamalar, yanıltıcı değerlemeler ve yanıltıcı gelir muhasebeleştirme değişkenleri ile ilişkisi ele alınmıştır.

İç denetimin, esas olarak organizasyon yapısı içerisindeki hiyerarşik ilişkileri nedeniyle HFR gibi olumsuz yönetim bilgilerini raporlamaları hususunda birtakım sorunlar yaşamaları ihtimal dahilindedir. Genellikle iç denetim birimlerine ilişkin işe alma, terfi, performans değerlendirme ve işten çıkarma kararlarını üst yönetim vermektedir. Bu durum, iç denetimin HFR gibi üst yönetimin suçlarını bildirmek için işlerini ve kariyerlerini riske atmaları gerektiği anlamında çıkar çatışmaları oluşturabilir. Bu çatışmanın olmaması için iç denetçilerin, kendi bağımsızlıklarını veya tarafsızlığını tehdit etmeyecek şekilde davranması gerekmekte, iç denetçilerin bağımsızlıklarını ve tarafsızlığını korumak için organizasyon içinde uygun şekilde konumlandırılması sağlanmalıdır. Ayrıca iç denetçiler hileli finansal işlemlerin farkındalığında olacak yetkinliğine ve konuyu yetkililere rapor edecek ve herhangi bir hile soruşturmasına yardımcı olacak bağımsızlığa sahip olmalıdır.

Keşifsel amaçla oluşturulan modelin, YEM yöntemine uygun olması nedeniyle aynı ölçek ve daha geniş örnekleme özel kurum iç denetim birimlerine yapılacak çalışmalarda aralarındaki ilişkinin tespiti önerilmektedir.

İç denetim fonksiyonunun yetkinliği, bağımsızlığı; işletmelerde hileli finansal işlemlerin farkındalığını, işletmelerde verimliliğin artırılmasını, faaliyetlerin sağlıklı yürütülmesini ve işletmelerde güvenilirliğin artmasını sağlayacaktır. Ülkelerin finansal sistemlerinin işleyişini önemli ölçüde etkileyen, hileli finansal raporlamanın farkındalığında önemli rolü olan iç denetim biriminin, işletmelerde gerekli değeri görmesi ve kalitesinin artırılması önemlilik arz etmektedir.

Ayrıca literatürde, genellikle bağımsız denetim ve hileli finansal işlemlerin farkındalığı üzerine çalışmalar bulunmakta iken, iç denetimin hileli finansal işlemler farkındalığı üzerine çalışmalar daha sınırlı sayıdadır. Bu konunun üzerine araştırmaların yapılmasının gereklilik olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acar, İ. A. (2008). İç Denetim-Stratejik Plan-Performans Yönetimi Çerçevesinde Kavramsal Değerlendirmeler, *Yerel Siyaset Dergisi*, (26), 78-83.
- Adams, M. B. (1994). Agency Theory and the Internal Audit, *Managerial Auditing Journal*. 9 (8), 8-12.
- Adiloğlu, B. (2011). *İç Denetim Süreci ve Kontrol Prosedürleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Adrian, J. J. & Adrian, D. J. (2006). *Construction Accounting: Financial, Managerial, Auditing, and Tax*, Fourth Edition. Illinois: Stipes Publishing L.L.C.
- Afthanorhan, W. (2013). A Comparison of Partial Least Square Structural Equation Modeling (PLS-SEM) and Covariance Based Structural Equation Modeling (CB-SEM) for Confirmatory Factor Analysis. *International Journal of Engineering Science and Innovative Technology (IJESIT)*. 2(5), 198-205.
- Akgün, A. İ. (2013). İnşaat Sözleşmelerinin Finansal Tablolarda Sunuluşuna Yönelik Kullanılan Yöntemlere Bakış, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (58), 77-96.
- Akpınar, M. (2011). Denetim Anlayış ve Metodolojisinde Değişimin Adı: İç Denetim, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 285-306.
- Akpınar, Y. (2010). 610 No' lu Uluslararası Denetim Standardı Hükümleri İle Türkiye Uygulamaları Çerçevesinde İç Denetim ve İç Denetim Çalışmaları, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(2), 174-200.
- Aksoy, T. (2008). *Kamuda İç Kontrol ve İç Denetim*, Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını, Ankara.
- Aksoy, T. (2005). Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Bağlamında İç Kontrol ve İç Kontrol Gerekliği: Analitik Bir İnceleme, *Mali Çözüm Dergisi*, (72), 138-164.

- Akyüz, H. E. (2018). Yapı Geçerliliği İçin Doğrulayıcı Faktör Analizi: Uygulamalı Bir Çalışma, *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7(2),186-198.
- Alaswad, S.A.M., & Stanišić, M. (2016). Role of internal audit in performance of Libyan financial organizations, *International Journal of Applied Research*, 2(2): 352-356.
- Albrecht, W. S., Albrecht, C., Albrecht, C. C. & Zimbelman, M. F. (2015). *Fraud Examination*. (Fifth Edition), Boston, USA.
- Albrecht, W. S., Albrecht, C., & Albrecht, C. C. (2008). Current Trends in Fraud and its Detection, *Information Security Journal: A Global Perspective*, 17(1), 2-12.
- Albrecht, W. S., & Albrecht, C. O. (2004). *Fraud Examination And Prevention*. Mason, Ohio: South-Western.
- Alkan, B. Ş. (2020). Hile Riski Yönetiminde Proaktif Yaklaşımlar ve Araçlar: İşletme Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Denetişim*, 0 (21). 66-81.
- Allison, P. D. (1999). *Multiple Regression: A Premier*, Pine Forge Press, Sage Publications, Inc., California.
- Alptürk, E. (2008). *Finans, Muhasebe ve Vergi Boyutlarında İç Denetim Rehberi*. Maliye ve Hukuk Yayınları. Ankara.
- American Institute of Certified Public Accountants, Statement on Auditing Standards (AICPA). (2002). (SAS) No.99: Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit. New York, USA.
- Apostolou, B.A., Hassell, J.M., Webber S., & Sumners. G.E. (2001). The Relative Importance of Management Fraud Risk Factors, *Behavioral Research in Accounting*, 13(1), 1-24.
- Arcagök, M.S., & Ertüz, E. (2006), *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Sistemi*, İstanbul, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını.
- Arens, A., Elder, R. J. & Beasley, M. (2012). *Auditing and Assurance Services: an Integrated Approaches*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Arum, P. (2015). Determinants of Internal Audit Function Effectiveness and its Implication on Financial Reporting Quality, *International Journal of Economic Research*, 12 (5):1991.
- Arslan, M., & Karkacier, A. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde yönetim muhasebesinin geleceğini etkileyen faktörlere kavramsal bir bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 430-442.
- Aslan, B. (2010). Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim, *Sayıştay Dergisi*, (77), 63-86.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) (2020). Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. Global Fraud Study. www.acfe.com.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). Introduction To Fraud Examination, Fraudulent Financial Transactions: Fraud Schemes, 74-85.

- Aygün, D. (2013). Yaratıcı Muhasebe Stratejileri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 49-69.
- Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140711-5.htm>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020).
- Başol, O. (2018). OECD Ülkelerinde Yaşam Tatmini Üzerine Bir Değerlendirme, “İŞ, GÜÇ” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(3), 67–86.
- Başpınar, A. (2006). Kamuda İç Denetim ve Merkezi Uyumlaştırma Fonksiyonu. *Maliye Dergisi*, (151), 23-42.
- Bagozzi, R. P. ve Y. Yi. (1988). On The Evaluation of Structural Equation Models, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Beasley, M. S., Carcello, J. V., Hermanson, D. R., & Neal, T. L. (2010). Fraudulent Financial Reporting: 1998-2007, USA, COSO.
- Beasley, M. S., Carcello, J. V., Hermanson, D. R., & Lapedes, P. D. (2000). Fraudulent Financial Reporting: Consideration of Industry Traits and Corporate Governance Mechanisms, *Accounting Horizons*, 14(4), 441–454.
- Bedük, A., ve Çelik, N. (2014). Vekâlet Teorisi Yaklaşımı ile İşlem Maliyeti Arasındaki İlişki. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3 (1), 43-67.
- Bell, T. B., & Carcello, J. V. (2000). A Decision Aid for Assessing the Likelihood of Fraudulent Financial Reporting. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 19(1), 169–184.
- Beneish, M. D. (2001). Earnings management: a perspective, *Managerial Finance*, 27(12), 3-17.
- Bozkurt, Nejat. (1998). *Muhasebe Denetimi*. İstanbul.
- Brata,I.O. D., & Arnan, S.G. (2021). The Influence Of Internal Audit Toward FraudPrevention In One Of Banks In Bandung, *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*. 12(8), 840-845.
- Brennan, N. M. (2000). Turnbull puts Risk Management to the Top of Corporate Agendas, *Irish Business Law*, III (3), 1- 14.
- Burnaby, P., & Hass, S. (2011). Internal auditing in the Americas, *Manag. Audit. J.* 26(8):734-756
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. (26. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cangemi, Michael P., & Singleton, T. (2003). *Managing The Audit Function: A Corporate Audit Department Procedures Guide*, (Third Edition), John Wiley & Sons, Hoboken,
- Cargou, C. (2010). Guidance on the 8th EU Company Law Directive; article 41, Monitoring the Effectiveness of Internal Control, Internal Audit and Risk Management Systems, Guidance for Boards and Audit Committees.1-19.

- Cengiz, S. (2013). İşletmelerde Kurumsal Yönetim Kapsamında İç Denetimin Yeri ve Önemi: Borsa İstanbul'da Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 403-448.
- Ceran Y. (2009). Türk Bankacılık Sektöründe İç Denetim, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 168- 178.
- Chen, L. H. (2013). Income Smoothing, Information Uncertainty, Stock Returns, And Cost Of Equity, *Review of Pacific Basin Financial Markets and Policies*, 16 (3), 1-34.
- Civelek, M. E. (2018). *Yapısal Eşitlik Modellemesi Metodolojisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Coenen, T. L. (2008). *Essentials of Corporate Fraud*, John Wiley & Sons, Inc., New York, USA.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*, Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ.
- Cosserat, G.W., & Rodda, N., (2009). *Modern Auditing*, (Third Edition), United Kingdom: Wiley
- Cömert, N. (2016). İşletmelerde Kontrol ve Denetim Kavramlarının Doğru Kullanılması Amacına Yönelik Kavramsal Bir İnceleme, *Marmara Üniversitesi Marmara İş İncelemesi*, 1 (1), 1-20.
- Cömert, N., Selimoğlu Kardeş, S., Uzay, Ş., & Uyar, S. (2013). *Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim*, (1. Baskı), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Cömert, N. (2008). Türk Ticaret Kanunu Tasarısı Kapsamında İç Denetim ve İç Kontrol, *İç Denetim Dergisi Kaş*, (21), 24-27.
- Çankaya, F., Dinç, E. & Kara, M. (2012). İç Denetimin Başarısını Etkileyen Denetim Türleri: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Üzerinde Bir Uygulama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (39), 47-67.
- Çatıkkaş, Ö. (2011). İşletmelerde Mali Tablo Hileleri, *Denetim Dergisi*, (8), 18-30.
- Çevikbaş, R. (2011). Türkiye'de İç Denetim Kurumu, *Türk İdare Dergisi*, (471-472), 47-67.
- Çıtak, F. (2013). Hileli Finansal Raporlamada İç Denetçilerin Sorumluluğunun Tespitine İlişkin Bir Araştırma, (Yüksek Lisans Tezi) Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, C. (2018). Vekâlet Teorisi ve TURKCELL Örneği, *Journal of Politics, Economy and Management*, 1(1), 9-24.
- Çokluk. Ö., Şekercioğlu. G., & Büyükoztürk. Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: Spss ve Lisrel uygulamaları*. Ankara: PegemA Akademi.

- Dalğar, H. & Pekin, S. (2011). Kurumsal Yönetim İle Finansal Tablo Manipülasyonu Arasındaki İlişki: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Şirketlerde Bir Araştırma, *Mali Çözüm Dergisi*, (107), 19-43.
- Davidson, B.A., & Ebersole, C. (2002). Improving the Effectiveness of Audit Committees: A Post-Enron Update, *Bank Accounting & Finance*. 27-32.
- Dechow, P., & Skinner, D. (2000). Earnings management: Reconciling the views of accounting academic, practitioners and regulators. *Accounting Horizons*, 14(2), 235-250.
- Dellai, H., & Omri, M. A. B. (2016). Factors affecting the internal audit effectiveness in Tunisian organizations. *Res. J. Fin. and Account.* 7 (16), 208–221.
- Deloitte (2012). The changing role of internal audit, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/in/Documents/audit/in-audit-internal-audit-brochure-noexp.pdf>.
- Deloitte-TKYD. (2007). Nedir Bu Kurumsal Yönetim? Kurumsal Yönetim Serisi, Deloitte-TKYD Ortak Yayını, http://www.tkyd.org/files/downloads/faaliyet_alanlari/yayinlarimiz/tkyd_yayinlari/nedir_bu_kurumsal_yonetim.pdf. (Erişim Tarihi: 04.05.2021).
- Demir, M., Kısakürek, M., & Arslan, Ö. (2019). İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne Yönelik Bağımsız Denetçiler Üzerinde Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (82) , 111-134.
- Demir, V., & Bahadır, O. (2007). Muhasebe Manipülasyonu: Yöntemler ve Teknikler, *Mali Çözüm Dergisi*, (84), 103-119.
- Demirbaş, M. (2005). İç Kontrol ve İç Denetim Faaliyetlerinin Kapsamında Meydana Gelen Değişimler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 167-188.
- Deran, A., ve Savaş, İ. (2014). Borçlanma Maliyetlerinin Muhasebeleştirilme Esaslarının 23 Nolu Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 23) Kapsamında Değerlendirilmesi, *Mali Çözüm*, 24(124), 113-128.
- Dittenhofer, M. (2001). Internal auditing effectiveness: an expansion of present methods, *Managerial Auditing Journal*, 16(8) , 443-450.
- Dorminey, J., Fleming, A. S., Kranacher, M. & Riley, R.A. (2012). The Evolution of Fraud Theory, *Issues in Accounting Education*, 27 (2), 555–579.
- Dönmez, A. (2010). İlişkili Taraf İşlemlerinin Uluslararası Denetim Standartları ve Sermaye Piyasası Kurulu Düzenlemeleri Açısından Değerlendirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, (102), 83-107.
- Drogalas, G., Pazarskis, M., Anagnostopoulou, E., & Papachristou, A. (2017). The effect of internal audit effectiveness, auditor responsibility and training in fraud detection, *Accounting and Management Information Systems*, 16(4), 434-454.

- Drogalas, G., Karagiorgos, T., & Arampatzis, K. (2015). Factors associated with Internal Audit Effectiveness: Evidence from Greece, *Journal of Accounting and Taxation*, 7(7), 113-122.
- Ducu, C. M. (2013). Importance of Internal Audit within An Entity. *Management Strategies Journal*, 22 (Special), 111-116.
- Dumanoğlu, S. (2005). Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20 (1), 347-358.
- Eckel, N. (1981). The income smoothing hypothesis revisited. *Abacus* 17(1), 28-40.
- Eisenhardt, K. M. (1989). Agency Theory: An Assessment and Review. *The Academy of Management Review*, 14 (1). 57-74.
- Elitaş, C. (2003). Kontrol Önlem ve Yordamlarının İç Denetçi Açısından Rolü ve Önemi, *İç Denetim Dergisi*, (8), 34-42.
- Endaye, K. A. (2014). Coordination and Cooperation between Internal and External Auditors. *Research Journal of Finance and Accounting*, 5 (9): 76-81.
- Erdoğan, M., Elitaş, C., Erkan, M., & Aydemir, O. (2014). *Muhasebe Hilelerinin Denetiminde Benford Yasası*, Gazi Kitabevi. Ankara.
- Erdoğan, M. (2012). *İç Denetim*. M. Erdoğan (Ed.) Denetim içinde (104-141). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Erkan, M. (2012). *Türk Ticaret Kanununun da Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma ve İç Denetim*. Bursa: Ekin Yayınevi
- Erken, H. (2009). Denetimde 'Bağımsızlık' Kavramı, *Denetişim Dergisi*, (1), 16-27.
- Erol, M., & Aslan, M. (2016). Muhasebe Manipülasyon Yöntemlerinden Agresif Muhasebe ve Bir Uygulama, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (49), 19-28.
- Ertaş, F. C. & Güven, P. (2008). Bilgi Teknolojilerinin Denetim Sürecine Etkileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (37), 50-59.
- Esendemir, E. (2011), Finansal Bilginin Güvenilirliği ile Bağımsız Denetimin Amacı ve Bağımsız Denetim Süreci ile İlgili Son Gelişmeler, *Journal of Yasar University*, 23(6), 3890-3903.
- Eskin, İ. (2021). İç Denetim ve Finansal Raporlama Kalitesi: Literatür İncelemesi. *Ampirik İktisat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2) , 61-73.
- Fadzil, F. H., Haron, H., & Jantan, M. (2005). Internal auditing practices and internal control system, *Managerial Auditing Journal*, 20 (8), 844 – 866.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. (3rd Edition), London: Sage Publications Ltd.

- Fowzia, R. (2010). Co-operation between Internal and External Auditors: A Comparative Study on Nationalized and Foreign Banks in Bangladesh. *World Journal of Management*, 2 (2): 22-35.
- Friedrichs, D. O. (2002). Occupational crime, occupational deviance, and workplace crime: Sorting out the difference. *Criminal Justice*, 2, 243 – 256.
- Free, C. (2015). Looking Through The Fraud Triangle: A Review And Call For New Directions, *Meditari Accountancy Research*, 23 (2), 175-196.
- Fraud risk management A guide to good practice. (CIMA). (2008). https://www.cimaglobal.com/Documents/ImportedDocuments/cid_techguide_fraud_risk_management_feb09.pdf.pdf. (Erişim Tarihi: 06.05.2021).
- Furtuna, Ö, K. (2014). Vekâlet Teorisi Çerçevesinde Türkiye’de Kurumsal Yönetim Mekanizmalarının Değerlendirilmesi, *İç Denetim Dergisi*, (37), 22-29.
- Gee, S. (2015). *Fraud and Fraud Detection: A Data Analytich Approach*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- George, D., & Mallery, P. (2016). *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step*, (1.baskı), Routledge, New York.
- Golden, T. W., Skalak, S. L., & Clayton, M. M. (2006). *A Guide to Forensic Accounting Investigation*, John Wiley & Sons, New York, USA.
- Gotz, O., Gobbers, K. L., & Krafft, M. (2010). Evaluation of structural equation models using the partial least squares (PLS) approach. In V. E. Vinzi, W. W. Chin, J. Henseler, and H. Wang (Eds.), *Handbook of Partial Least Squares: Concepts, Methods and Applications*. London, New York: Springer, pp. 691-711.
- Gros, M., Koch, S., & Wallek, C. (2016). Internal audit function quality and financial reporting: results of a survey on German listed companies. *Journal of Management & Governance*, 21(2), 291–329.
- Goldberg, S., & Danko, D. (2003). Corporate Governance: Big Changes Ahead, *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, 14(5), 53-61.
- Gönen, S. & Çelik, M. (2005). Rekabet Üstünlüğü Sağlamada İç Denetim ve İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Ortaklığı, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), 41-46.
- Gönen, S., & Kutay, N. (2013). Finansal Tablo Kullanıcılarının Karar Almalarında TMS 10 Raporlama Döneminden (Bilanço Tarihinden) Sonraki Olayların Önemi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5 (3), 39-46.
- Gönülaçar, Ş. (2008). İç Denetimin Bürokratik Serencamı, *Mali Hukuk Dergisi*, (135), 1-21.
- Gönülaçar, Ş. (2007). İç Denetimde Hedefler ve Beklentiler. *Mali Hukuk Dergisi*, (130), 1-21.
- Görmen, M. (2020). İç Denetçi Performansının Ölçümüne Yönelik Bir Model Önerisi, *Denetim*, 0 (20), 55-68

- Gündoğan, B. (2016). Bilgi Sistemleri Denetiminde ISO/IEC 27001 ve ISO/IEC 27002 Standartlarının Yeri. *Muhasebe ve Denetim Dnyasya Dergisi*, 1(2), 15-28.
- Güney, C. (2020). Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) 24: İlişkili Taraf Açıklamaları Borsa İstanbul Üzerine Bir Araştırma, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 20 (60), 177-206.
- Gürbüz, S. (2021). Amos İle Yapısal Eşitlik Modellemesi: Temel İlkeler ve Uygulamalı Analizler, (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürdal, K. (2008). Finansal Raporlama Standartları Uygulamalarında Muhasebe Politikaları ve Tahminlerin Yeri ve Önemi: Açıklama ve Örnekler, XII. Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu, 40-53.
- Güredin, E., & Uyar, S. (2021). *Denetim ve Güvence Hizmetleri*, (15. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Hacıhasanoğlu, T., Temiz , H., & Özdemir, N. (2018). Muhasebe Meslek Mensupları, Muhasebe Çalışanları ve Meslek Mensubu Adaylarının Hile Tutumları ve Raporlama Eğilimlerinin İncelenmesi: Yozgat Örneği, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, (52), 213-240.
- Hair, J.F., Sarstedt, M., Hult, G.T.M., Ringle, C.M., Danks, N.P., & Ray, S. (2021). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Using R A Workbook.
- Hair, J.F., Sarstedt, M., Hopkins, L., & Kuppelwieser, V.G. (2014). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) An emerging tool in business research. *European Business Review*, 26(2) 106–121.
- Hameed, A., Bakar, A., Mughal, N., Imran, M. (2017). A research Journal of Commerce, *Economics, and Social Sciences*, 11 (2): 223-228.
- Hatunoğlu, Z., Koca, N. & Kılıt, M. (2012). İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(20), 169-189.
- Hayes, R., Dassen, R., Schilder, A. & Wallage, P. (2005). *Principles of Auditing an Introduction to International Standards on Auditing*, London: Pearson Prentice Hall.
- Healy, P. M. & Wahlen, J. M. (1999). A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standart Setting. *Accounting Horizons*, 13 (4), 365-383.
- Hermanson, D. R., & Rittenberg, Larry E (2003). Internal Audit and Organizational Governance, Research Opportunities in Internal Auditing (Ed: Andrew D. Bailey; Audrey A. Gramling and Sridhar Ramamoorti), *The Institute of Internal Auditors (IIA), The United States of America*, 25-71.

- Holland, D Albrecht, C, Malagueno, R., Dolan, S., & Tzafrir, S. (2015). The Role of Power in Financial Statement Fraud Schemes, *Journal of Business Ethics*, 131 (4), 803-813.
- Holtfreter, K. (2005). Is occupational fraud “typical” white-collar crime? A comparison of individual and organizational characteristics, *Journal of Criminal Justice*, 33, 353 – 365.
- Huchting, K. K., Lac, A., & Labrie, L. W. (2008). An application of the theory of planned behavior to sorority alcohol consumption. *Addictive Behaviors*, 33, 538–551.
- Hulland, J. (1999). Use of partial least squares (PLS) in strategic management research: A review of four recent studies. *Strategic Management Journal*, 20(2), 195-204.
- Imhoff, E. A. (2003), Accounting Quality, Auditing and Corporate Governance, *Accounting Horizons*, 17, 117-128.
- Institute of Internal Auditors (IIA). (2016). Değer Kilidini Açmak: Denetim Komiteleri İç Denetimden Daha Fazla Nasıl Yararlanabilirler? *Tone at the top*, (77), 1-4.
- Işık, A. (2008). *Uygulamalı İstatistik I*, Beta Basım Yayım.
- Ittonen, K. (2010). A Theoretical Examination of the Role of Auditing and the Relevance of Audit Reports. *Proceedings of the University of Vaasa, Teaching Aid Series*. Finland: University of Vaasa.
- İbiş, C. & Çatıkkaş, Ö. (2012). İşletmelerde İç Kontrol Sistemine Genel Bakış. *Sayıştay Dergisi*, (85), 95-121.
- İç Denetim Merkezi, İçdenetimmerkezi.com/bilgibankası. (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- Joksimović, M.,& Ahmed, A. (2017). The Internal Audit As Function To The Corporate Governance, *Megatrend Review*, 14(2), 109-126.
- Jones, M. J. (2011). *Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals*, England: John Wiley & Sons Inc.
- Kamin, J.Y. & Ronen, J. (1978). The smoothing of income numbers: Some empirical evidence on systematic differences among management-controlled and owner-controlled firms, *Accounting, Organization and Society* 3(2): 141-157.
- Kamu İç Denetim Standartları, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110816-18.htm>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020).
- Kamu İç Denetçiler Derneği (KİDDER), <https://www.kidder.org.tr/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 20.11.2020).
- Kandemir, C. (2016). Muhasebenin Yolsuzluk Amaçlı Kötüye Kullanımı: 2000 Sonrası Banka İflâslarında Türkiye Deneyimi, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), 235-286.

- Kandemir, C., & Kandemir, Ş. (2012). Muhasebe Hilelerinin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasında Kullanılan Çağdaş Araç ve Yöntemler, *Mali Çözüm Dergisi*, (114), 37-70.
- Kara, S., & Anadolu, Z. (2016). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Bağımsız Dış Denetim Açısından İç Denetimin Başarısını Etkileyen Denetim Türleri, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 419-443.
- Kara, S. & İlkdoğan, S. (2021). İç Denetimin Hileye Yaklaşımında Benford Kanunu'nun Uygulanması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (45), 351-380.
- Karagiorgos, T., Drogalas, G., Christodoulou, P. and Pazarskis, M. (2006). Conceptual Framework, Development Trends and Future Prospects of Internal Audit: Theoretical Approach, 5th Annual Conference, Hellenic Finance and Accounting Association (H.F.A.A.), Thessaloniki, Conference Proceeding.
- Karagöz, Y., Bircan, H. & Beğen, A. (2016). Yapısal Eşitlik Modellemesi İle Öğretim Elemanlarının Öğrenci Başarısına Etkisi Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (4), 27-44.
- Kartal, F. (2013). Türkiye'de Kamu ve Özel Sektörde İç Denetim Uygulamaları, *Maliye ve Finans Yazıları*, 1 (99), 8-36.
- Kartalıcı, K. (2019). Türkiye'de Devlet Muhasebesi Reformunda Güncel Gelişmeler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (1) , 261-276.
- Kaval, H. (2008), *Muhasebe Denetimi*, (3. Baskı), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kavut, L.F. & Güngör, N. (2018). Bağımsız Denetimde Kilit Denetim Konuları: BİST-100 Şirketlerinin 2017 Yılı Analizi, *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 16 (59), 59-70.
- Kavut, L., Taş, O., & Şavlı, T. (2009) *Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim*, İSMMMO Yayın No. 130, İstanbul.
- Kaya, U. & Atasel, O. Y. (2017). Türkiye Muhasebe Standartları ile Vergi Usul Kanunu Açısından Maddi Duran Varlıklarda Amortisman Uygulamalarının Karşılaştırılması: Literatürdeki Farklılıklar Üzerinde Bir Değerlendirme, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 137-155.
- Kaya, E.B. (2010). *Risk Odaklı İç Denetim ve Uygulaması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayım, A. (2006). Avrupa Birliği Komisyonu İç Kontrol Standartları, *İç Denetim Dergisi*, (15), 28-32.
- Kelecioğlu, M. A. (2016). Türk Ticaret Kanununda İç Denetimin Yeri, <https://www.finansaleksen.com.tr/wp-content/uploads/2018/04/turk-ticaret-kanununda-ic-denetim-yeri.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.11.2020).
- Kennedy, J. P. (2018). Asset misappropriation in small businesses, *Journal of Financial Crime*, 25(2), 369-383.

- Kesik, A. (2005). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Bağlamında ve AB Sürecinde Türk Kamu İç Mali Kontrol Sistemi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (9), 94-114
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. The Guilford Press.
- Kıymetli Şen, İ. (2016). Bilgi Teknolojilerindeki Değişimin Finansal Tabloların Bağımsız Denetimine Etkisi: Sürekli Denetim. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (1). 383-404.
- Kıymık, H. (2015). *Örgütsel Kültür ve Örgütsel Muhasebe Kültürü İle Hileli Finansal Raporlama Arasındaki İlişki: Bist Hizmetler Endeksinde Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızılboğa, R., & Özşahin, F. (2013). Etkin Bir İç Kontrol Sisteminin İç Denetim Faaliyetine ve İç Denetçilere Katkısı. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (2). 220-236.
- Kızılboğa, R. (2013). İç Denetim Sisteminde Denetçilerin Bağımsızlık ve Tarafsızlığının Önemi, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 1(1), 107-119.
- Koch, B. S. (1981). Income Smoothing: An Experiment, *The Accounting Review*, 56(3), 574-586.
- Koçak, S. Y. & Kavakoğlu, T. (2010). İl Özel İdarelerinde İç Denetim Sisteminin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Araştırma. *Sayıştay Dergisi*. (77), 119- 148.
- Korkmaz, U. (2007). Kamuda İç denetim. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2(25), 4-15.
- Kranacher, M., Riley, R.A. Jr & Wells, J.T. (2011). *Forensic accounting and fraud examination*. USA: John Wiley.
- Küçük, E., & Şaban, U. (2009). Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar, iibf.erciyes.edu.tr/akademi/mh/suzay/Hileli_Raporlama.pdf.
- Küçük, E., & Doğan, A. (2009). Özellikli Durumlar Bağlamında Muhasebe İşlemlerinde Hasılatın Kayda Alınması, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, (33), 279-293.
- Küçüksözen, C., & Küçükkocaoğlu, G. (2005). Kurumsal Şirket Yönetiminde Finansal Bilginin Rolü, *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 16, 81-103.
- Learn about the European Confederation of Institutes of Internal Auditing, <https://www.icas.com/professional-resources/audit-and-assurance/internal-audit/learn-about-the-european-confederation-of-institutes-of-internal-auditing/> (Erişim Tarihi: 17.11.2020).
- Mangala, D., & Kumari, P. (2015). Corporate Fraud Prevention and Detection: Revisiting the Literature, *Journal of Commerce & Accounting Research*, 4(1), 35-45.

- Mautz, R. K. & Sharaf, H. A. (1961). *The Philosophy of Auditing*. Florida: American Accounting Association, Monograph No:6.
- Memiş, M. Ü. (2016). Kurumsal İşletme Yönetiminde Denetimin Önemi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1), 34-49.
- Memiş, M. Ü. (2008). Etkin ve Başarılı Bir İç Denetim İçin Gerekli Koşullar, *Mali Çözüm Dergisi*, (85), 75-91.
- Messier, F. W., Glover, S. M. & Prawitt, D. F. (2016). *Auditing & assurance services: a systematic approach*. New York: McGraw- Yayınları.
- Mihret, D. G., & Woldeyohannis, G. Z. (2008). Value Added Role of Internal Audit: An Ethiopian Case Study. *Managerial Auditing Journal*. 23 (6), 567-595.
- Moeller, R. (2009). *Brink's Modern Internal Auditing*. (7TH Edition). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Morales, J., Gendron, Y., & Paracini, H. G. (2014). The construction of the risky individual and vigilant organization: A genealogy of the fraud triangle. *Accounting, Organizations and Society*, 1-25.
- Moyes, G. D., Lin, P., Landry, R. M., & Vicdan, H. (2006). Internal Auditors' Perceptions of the Effectiveness of Red Flags to Detect Fraudulent Financial Reporting Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=961457> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.961457>
- Munteanu, V., & Zaharia, D. L. (2014). Current Trends in Internal Audit. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 116, 2239-2242.
- Mulford, C. W. & Comiskey, E. E. (2002). *The Financial Numbers Game Detection Creative Accounting Practices*. John Wiley&Sons Inc.
- Mulyani, S., Kasim, E., Yadiati, W., & Umar, H. (2019). Influence of accounting information systems and internal audit on fraudulent financial reporting. *Opción: Revista de Ciencias Humanas y Sociales*, (21), 323-338.
- Nascimento, J.C.H.B., & Macedo, M.A.S. (2016). Structural Equation Models using Partial Least Squares: an Example of the Application of SmartPLS® in Accounting Research, *REPeC, Brasília*, 10 (3), 282-305.
- Nwaobia, A. N., Omotayo, I. I., & Ajibade, A. (2021). Internal audit and fraud detection in selected banks listed in Nigeria. *IOSR Journal of Economics and Finance*, 12 (4), 51-65.
- Omar, N. B., & Din, H. F. M. (2010). Fraud Diamond Risk Indicator: An Assessment of Its Importance and Usage, 2010 International Conference on Science and Social Research (CSSR 2010), Malezya. 607-612.
- Ozili P. K. (2015). Forensic Accounting And Fraud A Review Of Literature And Policy Implications, *International Journal of Accounting and Economics Studies*, 3 (1), 63-68.

- Önder, M.F. (2008). *Türk Hukukunda İç Denetim ve Uluslararası Standartlara Uyumu*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Özbek, Ç. (2012). İç Denetim, Kurumsal Yönetim, Risk Yönetimi, İç Kontrol, (1.Basım), İstanbul: TİDE Yayınları.
- Özbilgin, İ. G. (2003). Bilgi Teknolojileri Denetimi ve Uluslararası Standartlar, *Sayıştay Dergisi*, (49), 123-125.
- Özbiçli, İ. (2010). Aracı Kurumların İç Kontrol Sistemi ve İlgili Düzenlemenin Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 219-242.
- Özdamar, K. (2017). Eğitim, Sağlık ve Davranış Bilimlerinde Ölçek ve Test Geliştirme Yapısal Eşitlik Modellemesi, (2. Baskı). Eskişehir: Nisan Yayınları.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi -1, SPSSMINIT-AB*, 4.Baskı, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özer, G., Günlük, M., & Okutan, K. (2018). İç ve Bağımsız Denetçiler Arasındaki İlişkilerin, Üst Yönetim Desteğinin ve İç Denetimin Bağımsızlığının İç Denetimin Etkinliği Üzerindeki Etkileri, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, (20), 590-613.
- Özeren, B. (2000). İç Denetim, Standartları ve Mesleğin Yeni Açılımları, Sayıştay Araştırma/İnceleme/Çeviri Dizisi: 8.
- Özerhan, Y., Marşap, B., & Yanık, S. S. (2015). IFRS 15 Müşterilerle Yapılan Sözleşmelerden Doğan Hasılat Standardının İncelenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(2), 193-226
- Özeroglu, A. İ. (2014). Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 180-196.
- Pehlivanlı, D. (2010). Modern İç Denetim ve Güncel İç Denetim Uygulamaları, İstanbul: Beta Yayın.
- Petraşcu, D., & Ticianu, A. (2014). The Role of Internal Audit in Fraud Prevention and Detection, *Procedia Economics and Finance*, 16, 489-497.
- Pickett, K. H. S. (2005). *The Essential Handbook Of Internal Auditing*. England: John Wiley & Sons Inc.
- Pickett, K. H. S. (2003). *The Internal Auditing Handbook*, (Second Edition), England: John Wiley & Sons Inc.,
- Pitt, S. A. (2014). *Internal Audit Quality: Developing A Quality Assurance And Improvement Program*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Professional Accountants in Business Committee International Federation of Accountants. (2006). Internal Controls—A Review of Current Developments, Information Paper.

- Radu, M. (2012). Corporate Governance, Internal Audit And Environmental Audit - The Performance Tools In Romanian Companies, *Accounting and Management Information Systems*. 11(1), 112–130.
- Ramamoorti, S. (2003). Internal Auditing: History, Evolution, and Prospects, Research Opportunities in Internal Auditing (Ed: Andrew D. Bailey; Audrey A. Gramling and Sridhar Ramamoorti), *The Institute of Internal Auditors (IIA), The United States of America*, 1-23.
- Ramamoorti, S., & Weidenmier, M. L. (2003). The Pervasive Impact of Information Technology on Internal Auditing, Research Opportunities in Internal Auditing (Editors: Andrew D. Bailey; Audrey A. Gramling and Sridhar Ramamoorti), *The Institute of Internal Auditors (IIA), The United States of America*, 301-377.
- ReformingTheCommissionAWhitePaper-PartI/Downloads/52000DC0200_01_EN.pdf.en.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2020).
- Rezaee, Z., & Riley, R. (2010). *Financial Statement Fraud: Prevention and Detection* (Second Edition), John Wiley & Sons, Inc.
- Rezaee, Z. (2005). Causes, consequences, and deterrence of financial statement fraud, *Critical Perspectives on Accounting*, 16(3), 277-298.
- Rezaee, Z., Olibe, K., O. & Minmier, G. (2003). Improving corporate governance: the role of audit committee disclosures. *Managerial Auditing Journal*, 18 (6/7), 530-537.
- Rezaee, Z. (2002). *Financial Statement Fraud*, John Wiley & Sons, Inc., New York, USA.
- Ruankaew, T. (2016). Beyond the Fraud Diamond, *International Journal of Business Management and Economic Research (IJBMER)*, Vol 7(1), 474-476.
- Sabuncu, B. (2018). İç Denetim Anlayışındaki Değişiklikler ve Gelişmeler, *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, MODAV 15. Uluslararası Muhasebe Konferansı Özel Sayısı, 779-789.
- Sabuncu, B. (2017). İşletmelerde İç Denetim ve İç Kontrol İlişkisi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18 (2), 161-174.
- Sağlar, J. & Tuan, K. (2009). İşletmelerde İç Denetim Fonksiyonunun Bağımsız Dış Denetim Maliyeti Üzerindeki Etkileri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 343-358.
- Salameh, R., Al-Weshah, G., Al-Nsour, M., & Al-Hiyar, A. (2011) Alternative Internal Audit Structures and Perceived Effectiveness of Internal Audit in Fraud Prevention: Evidence from Jordanian Banking Industry, *Canadian Social Science*, 7(3), 40-50.
- Samsun T. (2002). Risk-Based Auditing: The Way Forward, The FI Auditor, News from the IBBM – Internal Auditors Networking Group, August – September .

- Salehi, M. (2011). Audit expectation gap: Concept, nature and trace. *African Journal of Business Management*, 5 (21), 8376-8392.
- Sauer, R.C. (2002), Financial Statement Fraud: The Boundaries of Liability Under the Federal Securities Laws, *The Business Lawyer*, 57(3), 955-997.
- Sawyer, L. B., Dittenhofer, M. A. & Scheiner, J. H. (2005). *Sawyer's Internal Auditing. (5th Edition)*. Florida: The Institute of Internal Auditors.
- Securities and Exchange Commission, "Staff Accounting Bulletin (SAB) No:104", (2003). <https://www.sec.gov/interps/account/sab104rev.pdf>.
- Schilit, H., & Perler, J. (2010). *Financial Shenanigans: How to Detect Accounting Gimmicks & Fraud in Financial Reports*, Third Edition, McGraw-Hill.
- Schilit, H. (2002). *Financial Shenanigans: How to Detect Accounting Gimmicks & Fraud in Financial Reports*, 2nd Edition, Irwin New York, McGraw-Hill.
- Selimoğlu S. & Saldı M.H. (2018). Küresel Bir Bakış Açısıyla Türkiye'de İç Denetimin Gelişimi, *BMIJ*, 6(4): 1395-1416.
- Shah, S. Z. A., & Butt, S., (2011). Creative Accounting: A Tool To Help Companies In A Crisis Or A Practice To Land Them Into Crises, *In International Conference On Business And Economics Research*, 16, 96-102.
- Silva, K. D., & Ridley, J. (2007). Internal Auditing's International Contribution To Governance, *Int. J. Business Governance and Ethics*, 3(2), 113-126.
- Silverstone, H., & Sheetz, M (2007). *Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Expert*, (Second Edition), New Jersey, John Wiley & Sons Inc.
- Sermaye Piyasası Kurulu İç Denetim Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19372&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (erişim Tarihi: 21.11.2020).
- Singleton, T. W., & Singleton, A. J. (2010). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, Fourth Edition, New Jersey, John Wiley&Sons, Inc.
- Soh, D. S., & Bennie, N. M. (2011). The internal audit function: Perceptions of internal audit roles, effectiveness, and evaluation. *Managerial Auditing Journal*, 26 (7), 605-622.
- Stoel, D., Havelka, D., & Merhout, J. W.(2012). An Analysis Of Attributes That Impact Information Technology Audit Quality: A Study Of IT And Financial Audit Practitioners, *International Journal of Accounting Information Systems*, (13), 60-79.
- Stolowy, H. & Breton, G. (2004). Accounts Manipulation: A Literature Review and Proposed Conceptual Framework. *Review of Accounting and Finance*, 3(1), 5– 92.
- Stolowy, H. & Breton, G. (2000). A Framework For the Classification of Accounts Manipulations, <http://www.hec.fr/var/corporate/storage/origi->

- nal/application/d95ea6397561258d767521bb790d1fcc. (Erişim Tarihi: 16.03.2021).
- Suwardan, M. S., & Qasim, A. (2010). External Auditors' Reliance on Internal Auditors and Its Impact on Audit Fees: An Empirical Investigation. *Managerial Auditing Journal*, 25 (6): 509-525.
- Syzdykova, A. (2016). Türkiye'de TFRS'ye Göre Şerefiye Değer Düşüklüğü Tesiti: Bist 100 Şirketleri Tarafından Kullanılan İskonto Oranlarının Analizi, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(2), 23-40.
- Şahin, Z. (2013). İç Denetimin Felsefesi, *İç Denetim Dergisi*, (35), 17.
- Şahinoğlu, K.T. (2019). *Yapısal Eşitlik Modeli İle Özgürlüklerin Ekonomik Performans Üzerindeki Etkisinin Analizi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, Ç. (2011). Türkiye Muhasebe Standardı – 16 Açısından Maddi Duran Varlıklarda Amortisman Uygulaması, *Mali Çözüm Dergisi*, (106), 133-159.
- Şengür, E. D. (2016). Fraud Investigation by External Auditors in Turkey: 2010-2015, *International Journal of Social Science and Business*, 1 (2), 19-30.
- Şimşek, K. (2019). *Uluslararası İç Denetim Standartları Kapsamında Yürütülen İç Denetim Uygulamalarının Kurumsal Yönetim Kalitesi Üzerindeki Rolü: Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Şirketler Üzerinde Bir Anket Çalışması*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarhan Mengi, B. & Özgül, B. (2016). *Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Güvencesi "İç Denetim"* İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tarhan Mengi, B. & Yılmaz, Türkmen, S. (2013). Yatırım Hileleri, *Öneri Dergisi*, 10 (39), 31-39.
- Tarhan Mengi, B. (2012). Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi - Hile Karosu, *Mali Çözüm Dergisi*, (114), 113-128.
- Tekin, A, Kabadayı, N. (2014). Kazanç Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14 (1-2), 127-159.
- Tetik, N., & Karaca, H. (2022). Faizsiz Finans Kuruluşlarının Sürdürülebilirliğinde İç Denetimin Etkinliği ve Önemi, *İslami Finans ve Muhasebede Güncel Araştırmalar*, (Ed: Çelik, M. & Kaygusuzoğlu, M.), Özgür Yayınları, Ankara, 353-374.
- The Institute of Internal Auditors (IIA). (2019). Fraud and Internal Audit: Assurance Over Fraud Controls Fundamental to Success, *IIA POSITION PAPER*, <https://na.theiia.org/about-ia/PublicDocuments/Fraud-and-Internal-Audit.pdf>. (Erişim Tarihi: 07.02.2021).
- The International Federation of Accountants, International Standard on Auditing (IFAC). (2009). - ISA 610 (Revised 2013), Using the Work of Internal Auditors and Related Conforming Amendments, New York, USA.

- Topaloğlu, M. (2012). 37 No'lu Türkiye Muhasebe Standardı Uyarınca Karşılıklar, *Vergi Dünyası Dergisi*, 370 (2), 75-90.
- Toraman, C. (2002), Gelişen Bilgi Teknolojilerinin Denetime Olan Etkisi, *Mali Çözüm Dergisi*, (62).
- Tosunoğlu, B. & Cengiz, S. (2019). TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar, Koşullu Varlıklar Standardına İlişkin Muhasebe Uygulamaları, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 61-82.
- Tuan, K. (2015). İç Denetçi ve Bağımsız Denetçi Arasındaki Koordinasyon ve İşbirliğinin Denetim Standartları Açısından Değerlendirilmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(18), 319-329.
- Tuşek, B. (2015). The Influence of the Audit Committee on The Internal Audit Operations In the System of Corporate Governance–Evidence from Croatia. *Economic Research*, 28(1), 187-203.
- Tüm, K. (2013). Kurumsal Yönetim, İç Denetim ve İç Denetimin Kalitesi: Kalite Güvence ve Geliştirme Programı. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*. 17(2), 93-112.
- Türedi, H., Karakaya, G., & İldem, M. (2015). Kurumsal Yönetim ve İç Denetim İlişkisi, *Sayıştay Dergisi*, (96), 55-74.
- Türedi, H., & Celayir, D. (2021). Hilenin Tespiti ve Önlenmesinde İç Kontrol Yapısının Etkinliği, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASE-AD)*, 8 (1), 1-20.
- Türedi, H. (2011). Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: İç Denetim ve İlgili Olarak Yapılan Çalışmalar. *Yönetim ve Ekonomi Araştırma Dergisi*, 9 (16), 22-46.
- Türk Dil Kurumu, İktisat Terimleri Sözlüğü (TDK), www.tdk.org.tr (Erişim Tarihi: 02.11.2020).
- Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük (TDK), www.tdk.org.tr (Erişim Tarihi: 02.11.2020).
- Türk Ticaret Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102.pdf>. (Erişim Tarihi: 22.11.2020).
- Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE), (2016). Mesleki Uygulama Çerçevesi Kapsamında Uluslararası İç Denetim Standartları (Standartlar), <https://www.tide.org.tr/file/documents/pdf/UMUC-2017-updated.pdf>.
- Türkiye İç Denetim Enstitüsü, Faaliyet Raporları (TİDE). (2019). https://www.tide.org.tr/file/documents/pdf/2019_Yili_Faaliyet_Raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 19.11.2020).
- Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE), (2011). IIA Uluslararası İç Denetim Standartları, İç Denetim Terimler Sözlüğü. <https://www.tide.org.tr/file/documents/pdf/IcDenetimTerimlerSozlugu.pdf> (Erişim Tarihi: 01.11.2020).

- Türkiye İç Denetim Enstitüsü, Kilometre Taşları, (TİDE). <https://www.tide.org.tr/tide/10/Kilometre-Taslari> (Erişim Tarihi: 19.11.2020).
- Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE), (2008). “Uluslararası İç Denetim Standartları Mesleki Uygulama Çerçevesi, Kırmızı Kitap, TİDE Yayınları No:4
- Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği, (2020). Kurumsal yönetim ilkeleri nedir. Erişim adresi <http://tkyd.org/tr/ss.html>.(Erişim Tarihi:19.10.20 20).
- TÜSİAD. (2008). Yönetim Kurullarında İç Denetim Hakkında Sorulması Gereken 12 Soru, Mayıs, 1-16.
- Uçma, T. (2010). *Finansal Bigi Manipülasyonunda ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi Sorumluluğunun Belirlenmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli (Sem) Uygulaması*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uyar, S. (2005). İç Denetçi İle Denetim Komitesi Arasında Nasıl Bir İlişki Olmalıdır? *İç Denetim Dergisi*, (12), 22-27.
- Uyar, S. (2003). İç Denetim Alanında Ortaya Çıkan Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İç Denetçilerin Değişen Rolü, *Mali Çözüm Dergisi*, (63), 131-142.
- Uzay, Ş. (2004). 21.Yüzyılın Başında Muhasebe Mesleğini Etkileyen Gelişmeler ve Geleceğe Yönelik Değerlendirmeler, *Mali Çözüm Dergisi*, (67), 1-19.
- Uzay, Ş. (2003). İşletmede Denetimin Etkinliğini Sağlamada Denetim Komitesinin (Audit Committee) Rolü ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (77), 71-82.
- Uzay, Ş. (2003). İç Denetimin Geleceği ve Yeni Eğilimler, XXII. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya, 205-231.
- Uzay, Ş. (1998). İç Denetim Fonksiyonunun Bağımsız Dış Denetime Etkisi, *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dergisi*, 12 (1), 161-176.
- Uzun A. K. (2012). Yeni Türk Ticaret Kanunu’nda İç Denetim Üzerine Düzenlemeler, <https://www.verginet.net/dtt/1/yeni-ttk-ic-denetim.aspx> (Erişim Tarihi: 22.11.2020).
- Uzun, A. K. (2012). İç Denetim. M. Erdoğan (Ed.) *Denetim içinde* (78-103). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Uzun, A. K. (2006). Kamu Yönetiminin Değişen Yüzü: İç Denetim, *İç Denetim Dergisi*, (14), 6-24.
- Ünlütürk, A. Ç., Deveci, E. N., & Dağlı, M. F. (2019). “TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat” Çerçevesinde Hasılatın Ölçülmesi ve Raporlanması, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (57), 247-268.
- Varıcı, İ. (2012). Hileli Finansal Raporlama Açısından Denetçinin Sorumluluğu: İMKB’de Faaliyet Gösteren İşletmelerin Denetim Raporlarının İncelenmesi, *Gümüşhane Üniversitesi, SBE Dergisi*, (5), 124-144.

- Verlag, E. S. (2007). The Role of Internal Audit in Corporate Governance in Europa European Confederation of Institutes of Internal Auditing (ECIIA) (Ed). Current Status, Necassary Improvement, Future Tasks.
- Wells, J. T. (2017). *Corporate Fraud Handbook: Prevention and Detection*, (Fifth Edition), John Wiley & Sons Inc., Hoboken, New Jersey.
- Wells, J. T. (2001). “Why Employees Commit Fraud”. *Journal of Accountancy*, 191, 89-91.
- Whiting, D. G., Hansen, J. V., Mcdonald, J. B., Albrecht, C., & W. Steve Albrecht, W. S. (2012). Machine Learning Methods For Detecting Patterns Of Management Fraud. *Computational Intelligence*, 28(4), 505-527.
- Wilson, M & Shailer, G. (2007). Accounting manipulations and political costs: Tooth & Co Ltd, 1910–1965, *Accounting and Business Research*, 37(4), 247-266.
- Wolfe, D. T. & Hermanson, D. R. (2004). The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud, *The CPA Journal*, 74 (12), 38-42.
- Wood, D. A. (2004). Increasing Value through Internal and External Auditor Coordination. The IIA Research Foundation Prepared for the IIA Research Foundation Esther R. Sawyer Scholarship Award March: 1-14.
- Yardımcıoğlu, M.(2007). Gayri Maddi Duran Varlıkların Mevzuatımız ve Uluslararası Standartlar Yönünden Durumu: Şerefiye Örneği, *Mali Çözüm Dergisi*, (81), 63-68.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2007). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri 2*. baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılanca, M. (2015). *İç Denetim ve İç Kontrol Değerleme Rehberi*, 3. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, V. & Varol, S. (2015). Hazır Yazılımlarla İle Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS, EQS, LISREL, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), 28-44.
- Yörtük, N. & Doğan, E. (2009). *Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Finansal Bilgi Manipülasyonunun Belirlenmesine Yönelik İMKB’de Bir Uygulama*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yurtsever, G. (2015). İç Denetimin Fonksiyonları ve Katma Değeri, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52 (602), 89-101.
- Yurtsever, G. (2008). İç Denetimin Danışmanlık Fonksiyonu, *İç Denetim Dergisi*, (21), 44-51.
- Yuniarti, R. D. (2017). The effect of internal control and anti-fraud awareness on fraud prevention (A survey on inter-governmental organizations), *Journal of Economics, Business, and Accountancy Ventura*, 20 (1), 113 – 124.
- Yükçü, S. (2016). Genel Muhasebe: Yeni TTK Uyumlu TMS ve UFRS Örnekli, 8. Baskı, İzmir: Altın Nokta Yayınevi.

Yükçü, S. & Gönen, S. (2012). Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerindeki Değişiklikler ve Hatalar Standardına İlişkin Uygulama Önerileri, *Mali Çözüm Dergisi*, (114), 17-36.

<http://www.globaliaa.org/> (Erişim Tarihi: 08.11.2020).

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

Ekler

EK 1. Çalışmanın Anketi

İÇ DENETİMİN HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA ÜZERİNE ETKİSİ: BAĞIMSIZ DENETÇİLER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Sayın Bağımsız Denetçi,

Bu anket, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe Finansman Bilim Dalında Doç. Dr. Nevzat Tetik danışmanlığında yürütülen doktora tezinin veri toplama aracı olarak hazırlanmıştır. Edinilen bilgiler, araştırma amacı dışında kullanılmayacak olup, üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Soruların dikkatle cevaplanması araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Değerli vaktinizi ayırdığınız için çok teşekkür eder, saygılar sunarız.

Doç. Dr. Nevzat Tetik
İnönü Üniversitesi İİBF İşletme
Bölümü
Öğretim Üyesi

Öğr. Gör. Halime Karaca
İnönü Üniversitesi S.B.E
Muhasebe Finansman B.D.
Doktora Öğrencisi

Not: Hileli finansal raporlama HFR olarak kısaltılmıştır.

1. Bölüm

1.Cinsiyetiniz?

Kadın Erkek

2.Yaşınız

26 ve altı 27-36 37-46 47-56 57 ve üzeri

3.Eğitim durumunuz?

Lisans Yüksek Lisans Doktora

4. Ünvanınız?

Sorumlu Ortak Baş Denetçi Baş Denetçi

Kıdemli Denetçi Denetçi

5. Firmanın türü?

Ulusal Uluslararası

6. Firmada çalışan denetçi sayısınız?

1-9 10 ve üzeri

7. 3568 Sayılı Meslek Yasasına göre ünvanınız?

SMMM YMM

8. Firmanızın faaliyet süresi?

1-5 6-10 11-15 16-20 21 yıl ve üzeri

2. Bölüm: İç Denetime İlişkin İfadeler

Bu ölçekte verilen ifadelere yanıtlar 5'li Likert olarak hazırlanmış;

1 Kesinlikle Katılmıyorum, 2) Katılmıyorum, 3) Orta Düzeyde Katılıyorum, 4) Çok Katılıyorum, 5) Kesinlikle Katılıyorum, şeklinde düzenlenmiştir.

	1	2	3	4	5
1. İşletme içindeki iç denetçilerin esas sorumluluğu, HFR'yi önlemek ve tespit etmektir.					
2. İşletmelerde iç denetçilerin etkin olması HFR olasılığını azaltır.					
3. İç denetim sisteminin etkin olması işletmelerde HFR olaylarına karşı bir güvence oluşturmaktadır. İç denetçilerin organizasyon yapısındaki konumu, eğitimi, personel bilgisi, yönetim politikaları ve işletme prosedürlerine aşina olmaları HFR göstergelerini anlamalarını ve tedbir almalarını sağlar.					
4. İç denetçilerin iş koşullarına, finansal raporlama sürecine ve iç kontrol yapısına rutin katılımı, hileyi araştıranlar olarak etkinliklerini önemli ölçüde artırır.					
5. İç denetim biriminin etkinliği, organizasyonel statüsü ve raporlama ilişkileri HFR olasılığını etkiler.					
6. İç denetçilerin yıllık denetim planlarını yaparken, hile riskini değerlendirmesi ve yönetimin HFR yeteneklerini periyodik olarak gözden geçirmesi HFR olasılığını azaltır.					
7. İç denetim biriminin mesleki yetersizliği HFR olasılığını artırır.					
8. İç denetim biriminin, düzenli olarak eğitim seminerlerine katılması HFR olasılığını azaltır.					
9. İç denetim yapısının yetersiz ve zayıf olması HFR olasılığını artırır.					

	1	2	3	4	5
10. İç denetim departmanının görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilecek büyüklükte ve yetkinlikte olması HFR olasılığını azaltır.					
11. İç denetim elemanlarının HFR yöntemleri ve seçimlerini değerlendirmeleri ve bu seçimlerin hile risk faktörüne etkileri ve gerekli önlemlerin alınması kararı HFR olasılığını azaltır.					
12. İç denetimin, kuruluştaki tüm departmanlara, çalışanlara, kayıtlara ve bilgilere sınırsız erişime sahip olması HFR olasılığını azaltır.					
13. İç denetimin tarafsız olması HFR olasılığını azaltır.					
14. İç denetimin işletme süreçlerinin geliştirilmesine katılımı HFR olasılığını azaltır.					
15. Organizasyon içinde uygun şekilde konumlandırılmış olması HFR olasılığını azaltır.					
16. İç denetimin HFR olaylarını aktif olarak araştırma yetkisine sahip olmaları HFR olasılığını azaltır.					
17. İç denetimin yönetim ile birlikte hilelere karşı önlem alması HFR olasılığını azaltır.					
18. İç denetim ve bağımsız denetim arasındaki iyi koordine edilmiş denetim süreci ile hile alanları tespit edilerek, HFR minimize edilmektedir.					
19. Denetim komitesi ile iç denetim fonksiyonu arasındaki yakın çalışma ilişkisi, HFR olasılığını azaltır.					
20. İşletme içerisinde kurumsal davranış ve etik kurallarının oluşturulması HFR olasılığını azaltır.					
21. HFR uygulayan veya kurumsal davranış ve etik kurallarına aykırı davranışta bulunanlar için cezai yaptırımların uygulanması HFR olasılığını azaltır.					

	1	2	3	4	5
22. Hile risklerinin azaltılması amacı ile işletme prosedürlerinin ve iş süreçlerinin periyodik olarak gözden geçirilerek iyileştirilmesi HFR olasılığını azaltır.					
23. İç kontrol sisteminin iyileştirilmesi amacı ile iç kontrol prosedürlerinin periyodik olarak gözden geçirilerek etkinliğinin değerlendirilmesi HFR olasılığını azaltır.					
24. İç denetimin, yönetim tarafından belirlenen risklerin kapsamlılığını ve yeterliliğini özellikle yönetimin geçersiz kılma risklerine ilişkin olarak gözden geçirmeleri HFR olasılığını azaltır.					
25. İç denetimin raporları doğrudan komiteye sunması organizasyondaki hile ve yolsuzluk olasılığını azaltır.					

3. Bölüm Hileli Finansal İşlemlere İlişkin İfadeler

Bu ölçekte verilen ifadelere yanıtlar 5'li Likert olarak hazırlanmış;

1) Asla, 2)Nadiren, 3) Genellikle, 4) Sık sık, 5) Her zaman, şeklinde düzenlenmiştir.

Bağımsız denetim faaliyetlerinde tespit ettiğiniz hile türleri	1	2	3	4	5
1.Cari dönem gelir ve giderlerinin farklı dönemde muhasebeleştirilmesi,					
2.Faturası düzenlenmiş malların müşteriler adına depolarda tutulması,					
3.Uzun Vadeli Sözleşmelerde tamamlanma yüzdesinin doğru hesaplanmaması,					
4. Dağıtım kanallarının gereğinden fazla doldurulması,					
5.Hayali gelirlerin muhasebeleştirilmesi,					
6.Yükümlülüklerin olduğundan düşük ya da fazla bildirilmesi,					
7. Faaliyet giderlerinin aktifleştirilmesi,					
8. Amortisman uygulamalarının gerçek dışı hesaplanması,					
9. Karşılık hesaplarının gerçek dışı hesaplanması,					
10. Satış İndirimlerinin Muhasebeleştirilmemesi ya da Eksik Muhasebeleştirilmesi,					
11. Stok değerlemelerinin olduğundan yüksek ya da düşük muhasebeleştirilmesi,					
12. Alacak değerlemelerinin olduğundan düşük ya da yüksek muhasebeleştirilmesi,					
13. İşletme Birleşmelerinde varlıkların ve şerefiyenin olduğundan düşük ya da yüksek muhasebeleştirilmesi,					
14. Hayali varlıkların muhasebeleştirilmesi,					
15. Varlık değerlemesinin yanlış beyan edilmesi,					
16. Varlıkları olduğundan düşük ya da yüksek muhasebeleştirilmesi,					

Bağımsız denetim faaliyetlerinde tespit ettiğiniz hile türleri	1	2	3	4	5
17. Varlık dışı maliyetlerin aktifleştirilmesi,					
18. Varlıkları yanlış sınıflandırma (sipariş avansı için topladığı çeklerini, bilançonun pasifinde raporlamak yerine, aktif tarafında “ticari alacaklar” hesabında raporlamak),					
19. Şarta bağlı yükümlülüğe ilişkin eksikliklerin varlığı,					
20. Bilanço tarihinden sonra gerçekleşen olaylara ilişkin açıklamaların yeterli olmaması,					
21. İlişkili taraf işlemlerinin yeterince açıklanmaması,					
22. Muhasebe politikalarında yapılan değişikliklerin yeterince açıklanmaması					

**İç Denetimin Hileli Finansal
Raporlama Üzerine Etkisi:**
Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Uygulama

Öğr. Gör. Dr. Halime Karaca • Doç. Dr. Nevzat Tetik